

MAGYAR NÉPNYELV

A DEBRECENI TISZA ISTVÁN TUDOMÁNYEGYETEM
MAGYAR NÉPNYELVKUTATÓ INTÉZETÉNEK ÉVKÖNYVE

I

S Z E R K E S Z T I

CSÚRY BÁLINT

A DEBRECENI EGYETEM TANÁRA

DEBRECEN

1939

KIADJA A MAGYAR NÉPNYELVKUTATÓ INTÉZET

MAGYAR NÉPNYELV

A DEBRECENI TISZA ISTVÁN TUDOMÁNYEGYETEM
MAGYAR NÉPNYELVKUTATÓ INTÉZETÉNEK ÉVKÖNYVE

I

S Z E R K E S Z T I

CSÚRY BÁLINT

A DEBRECENI EGYETEM TANÁRA

DEBRECEN

1939

KIADJA A MAGYAR NÉPNYELVKUTATÓ INTÉZET

VÁROSI NYOMDA, DEBRECEN.
1939—1183.

Mit akarunk?

Napjainkban Európaszerte uralkodó tudományos mozgalom a népiségtudomány. Társadalomtudományi vonatkozásaiban nálunk is keltett ez a mozgalom bizonyos érdeklődést, de egyéb téren, értve ezt különösen a magyar népnyelv bűvárlatának rendszeressé tételére, sajnos, annál kevésbbé.¹

Pedig lehetetlen szorongó érzések nélkül szemlélni a népnyelv kutatás terén más nemzetek nyelvtudományának magas célkitűzéseit, az állam és társadalom buzgó támogatásával végzett lázas kutató munkáját s e munka hatalmas eredményeinek közzétételét.

A testvér finn nemzet még az orosz elnyomás idején megindította a népnyelvbűvárlat anyagi és szellemi megszervezését, mégpedig az egész világon páratlan módon: részvénytársasági alapon. A Kalevala nemzete legalsóbb néprétegétől a legfelsőbbig páratlan öntudatossággal és egyértelműséggel szervezkedett e nagyfontosságú tudományos munka támogatására. Ma már hatalmas állami támogatással végzi a finn tudomány a népnyelvi szótár és nyelvatlasz munkálatait. A másik testvérenemzet, a másfélmilliónyi észti nemzet az orosz tanácsköztársaság félelmetes tözomszédságában példaadó élniakarással dolgozik egyebek közt a népnyelv bűvárlatán is. Most készítette el Saareste Albert egyetemi tanár az észti állam és akadémia támogatásával az észti nyelvterületre vonatkozó kitűnő nyelv-atlaszát.

Sajnálattal kell megállapítanunk, hogy a finnugor nyelvcsalád legnagyobb tagja: a magyar ezt a munkát még nem végezte el. A magyar nyelvtudomány dicséretreméltó módon kivette és kiveszi részét a nyelvhasznítás terén a közös finnugor munkából. Olyan összehasonlító nyelvészek, mint Hunfalvy, Budenz, Szinnyi (MTsz.) és Melich (kalotaszegi gyűjtés) a magyar népnyelv kutatás terén is megtették a maguk munkáját, mert átértékelték a magyar népnyelvbűvárlat fontosságát.

¹ Dicséretes kivételként említem fel a magyar népiségtudomány irodalmának termékei közül dr. Kiss Gézának „Ormányság” című kitűnő könyvét, mely rendkívül gazdag tanulságokkal szolgál népnyelvi tekintetben is.

Hiszen a népnyelv alapos ismerete, az élő népnyelv vallomásainak figyelembevétele nélkül nyelvbúvárlatunk egyoldalú alapokra épül. Ha tudományos vizsgálatainkban helyes eredményhez akarunk jutni, nemcsak a nyelvmlékek és a nyomtatott források vallomásait kell figyelembe venni, hanem az élő népnyelv adatait is.

De nemcsak a szorosan vett magyar nyelvtudomány, hanem a finnugor összehasonlító nyelvtudomány érdekében is meg kell végre szervezni a magyar népnyelv állandó és rendszeres búvárlatát. A finnugor összehasonlító nyelvtudomány mindig érezte ennek szükségét. Ez a meggyőződés vezette Wichmann Györgyöt, a kiváló finn összehasonlító nyelvtudóst az északi csángó nyelvjárás tanulmányozására.

A testvér nemzetek példáján kívül munkára kell hogy serkentsen bennünket más nemzetek példája is. Mint Laziczius Gyula mondja, amerre csak nézünk, Európában mindenütt „atlasz-terveket szőnek és valósítanak meg a nyelvészek”. A nyelvatlasz eszméje német tudós: Wenker György fejében fogamzott meg. Ma már a nyelvtudomány rendelkezésére áll a nagy német nyelvatlasz. A francia Gillieron és Edmont még tökéletesebb módszerrel alkotta meg a francia nyelvatlaszt (*Atlas linguistique de la France*, 1902—20). Hogy mást ne említsünk, a kitűnő olasz nyelvtudós: Bartoli Mátyás szerkesztésében 1911 óta készül a hatalmas méretű *Atlante linguistico Italiano*. Délkeleti tőszomszédainknak: a románoknak már a második nyelvatlaszuk készült el. Az elsőt Weigand lipcei egyetemi tanár alkotta meg (*Linguistischer Atlas des daco-romanischen Sprachgebietes*, 1909), s a román akadémia költségén adta ki. Most jelenik meg Puscariu Sextil egyetemi tanár szerkesztésében a második, az elsőnél sokkal nagyobb és tökéletesebb román nyelvatlasz. Természetesen ennek megalkotása is csak az állam és az akadémia hatalmas támogatásával sikerülhetett.

A magyar népnyelvbúvárlatnak is el kell jutnia végre módszerében és célkitűzéseiben a népnyelv monográfia-szerű feldolgozásának fokához s az ezt szükségszerűen kiegészítő „nyelvatlaszok korához”. A monográfia-szerű feldolgozás szükségét hirdette már 1856-ban Hunfalvy Pál a következőkben: „Minden nyelvjárásról nyelvjárási szótár kell, mely hiven hord fel minden szót és szólást nyelvjárási ejtése és fűzése szerint” (MNyszet I, 233). Ezt hirdette Gombocz Zoltán, mikor 1908-ban szükségesnek mondotta „egy-egy nyelvileg egységes kisebb vidék (esetleg egyetlen falu) nyelvének és szókészletének” „önálló nyelvi egységként” való feldolgozását (MNy. V, 47). Gombocz javaslatát magáévá tette a Magyar Nyelvtudományi Társaság s kiadásában meg is jelent egy ilyen szókincs-monográfia: a Szamosháti Szótár.

A múlt évben a közoktatásügyi miniszter úr és Szily Kál-

mán államtitkár úr megértő támogatásával a debreceni egyetemen magyar népnyelvkutató intézet létesült. Célja: a rendszeres magyar népnyelvkutatás állandóvá tétele s a magyar nyelvátlasz munkálatainak megindítása. Intézetünk tagjai már előbb is végeztek népnyelvi tanulmányokat és gyűjtéseket. A munkát Bihar megyén kezdtük. Bihar megye községeiben 1937 és 1938 nyarán nyolc-nyolc egyetemi hallgató végzett népnyelvi és helynévgyűjtést, meg nyelvátlaszhoz való gyűjtéseket. A vármegye községeinek határneveit térképfölvételek kíséretében gyűjtik s az élő földrajzi neveket levéltári kutatások alapján egészítik ki. A biharmegyei főispán és alispán úr azzal támogatta munkánkat, hogy hallgatóink szállásáról és ellátásáról gondoskodott. Támogatásukért e helyen mondunk köszönetet. Intézetünk pedig a mult nyáron legalább útiköltségüket fedezhette a gyűjtésre induló hallgatóknak. Dr. Végh József és Szabó István Békés megyét és a Sárétet tanulmányozzák. Ruzsák Endre Abaújban (Göncruszán), Vécsy Klára és Szerdahelyi István Szabolcsban (Ajakon és Demecserben), Bolla József a Dunántúl Felsőgrörsönyben végzett népnyelvi tanulmányokat. Kovács István, a visszatért Felvidékről való hallgatónk már a cseh megszállás alatt is szép gyűjtést végzett Nógrádban. Feladatául tűzte a mult ősszel visszatért Óbást palóc falu nyelvének monografikus feldolgozását.

Másik feladatkörünk az elszakított, vagy szórványokban élő magyarság nyelvének tanulmányozása. Most folyik a moldvai déli-csángó gyűjtés szótári feldolgozása a Magyar Nyelv-tudományi Társaság számára. E készülő szótár Wichmann György északi-csángó szótárát a déli-csángók szókincsével fogja kiegészíteni. Dr. Bartha Katalin részben állami támogatással, részben a Magyar Nyelv-tudományi Társaság támogatásával végzett szlavóniai gyűjtését dolgozza fel szótári és nyelvtani monográfiává. Imre Samu szülőfalujának, a burgenlandi Felsőörnek nyelvét és szókincsét dolgozza fel. Kalotaszegen dr. Szabó T. Attila és dr. Nagy Jenő végzett, Erdély más részein mások végeztek népnyelvi tanulmányokat.

Végül harmadik feladatkörünk a debreceni eredeti civisnyelv szókincsének szótári feldolgozása. Ezzel oly célt tűztünk magunk elé, mely a magyar nyelvjárásbúvárlathan egészen új. Kétségtelen ugyanis, hogy Debrecen, ez az ősi civisváros és régesrég művelődési gócpont a vele kapcsolatban álló területek népnyelvére, népi kulturájára rendkívül sokoldalú hatást gyakorolt. E hatás mérvére nézve csak föltevéseink lehetnek. Ha azonban a kezünkben volna ilyen debreceni szótár, akkor ez a hatás megfogható és fölmérhető lenne, akkor pl. a szamosháti szókincsre nézve már lehetne összehasonlításokat tenni. A debreceni civisnyelv szókincséből eddig dr. Bartha Károly a debreceni fésűs- és gubacsapó mesterség szókincsét gyűjtötte össze. Dr. Pető József a tímárok, Eszik Mihály a pipakészítők

és hentesek szókincsét dolgozta fel. Balassa Iván a földművelés és a civis társalgási nyelv szókincsének összegyűjtésén dolgozik.

Intézetünk ma még a kezdet nehézségeivel küzd. Ma még nincs fölszerelve pl. vizsgálati eszközökkel. E miatt az intézet tanársegéde: dr. Bakó Elemér kénytelen volt már két ízben külföldi fonétikai intézeteket fölkeresni népnyelv-hangtani tanulmányok végett. Jelenleg pedig a helsinki fonétikai intézetben dolgozik anyanyelvjárását illető fonétikai bűvárlatokon. Minden reményünk a közoktatásügyi miniszter úr és dr. Szily Kálmán államtitkár úr megértő támogatásában van, mely lehetővé fogja tenni intézetünk számára a legszükségesebb fonétikai vizsgálati eszközök megszerzését s a jövőben majd nem kell az intézet tagjainak hangtani vizsgálatok céljából külföldre utazniuk.

Jelen Évkönyvünkben bizonyóságot akarunk tenni eddigi munkásságunkról. Tervünk az, hogy munkásságunk eredményeit évkönyveinkben (később talán folyóiratban) hozzáférhetővé tegyük a magyar nyelvbűvárlat számára. Évkönyvünk azt bizonyítja, hogy a magyar ifjúságban megvan a kérdés fontossága iránti megértés, megvan a lelkesedés és munkakedv. Bár ne hűtené le ezt a lelkesedést a mindent lehervasztó közöny!

A szamosháti nyelvjárás felső nyelvállású magánhangzóinak története.

Felső nyelvállású magánhangzóink (*i, í, u, ú, ü, ű*) mennyiségi változásainak történetével alig foglalkozott a nyelvtudomány.¹ Nyelvjárástanulmányaink e kérdést nem vizsgálták módszeresen sem leíró, sem történeti szempontból. Végh Józsefnek évkönyvünkben megjelent módszeres tanulmánya végre kellő világot derít e magánhangzók állapotára a békési nyelvjárásban. De szükség volna más területeken is a Véghéhez hasonló módszeres, a kérdés egészére kiterjedő vizsgálatok végzésére, hogy világosan beleláthassunk e téren a fejlődés menetébe.

Nehezebb a kérdést történeti szempontból megvilágítani. Felső nyelvállású magánhangzóink mennyiségét nyelvemlékeink Pázmány és Káldi előtt egyáltalában nem, vagy csak elvétve jelölték. A tatárjárás előtti magyar helyesírás nem különböztette meg az *i* és *í* hangot (Kniezsa, MNy. XXIV, 196). Az *ú* és *ű* hangot sem tudjuk e korból biztosan kimutatni (uo. 194, 196). Nem vagyunk jobb helyzetben a kódexek korát illetőleg sem. A Jordánszky- és Érdy-kódex pl. a hosszú magánhangzókat rendszerint *aa, ee, oo* betűvel jelöli, de az *í, ú, ű* sehol sincs sem kettős betűvel, sem másként megkülönböztetve (Nyr. XXIII, 364). Sylvester nyelvtana már néha hosszú *ű*-t is ír: *hűg, hűga, hűgunk, hűgotok* (CorpGr. 39—42). Dévai Bíró Mátyás az *ú* hangot bizonyos esetekben *ű*-val jelöli, de az *í* és *ű* mindig jelöletlen (Melich, A Magyar Nytud. Társ. Kiadványai VIII, 29—30). A hosszú *í, ú* jelölése a XVI. században egyre többször felbukkan, de csak szórványosan és nem következetesen. Így pl. Melius Herbariuma (Kolozsvár, 1578) már jelöli a hangzók mennyiségét, de az *ű* hangét csak elvétve és nem következetesen: rövid *szaru*² 28b, tyikmonyot 28b, Lapu 41b,

¹ Vö. TMNy. I. és Gombocz Zoltán egyetemi előadásainak (Hangtörténet, Alaktan) idevonatkozó részeit. — Simon Emil, A magyar szavak *i* hangjának története. Szeged, 1935.

² Nyomdatechnikai okokból a régiek helyett mindenütt a mai betűformákat használjuk.

Laput 42a, lapút 42a, olaszúl 53a, feiér virágu 43b, lapúknak 70b, útál 116a, uj 134a, hurútót 115b.

Molnár Albertnél sem következetes, se nem rendszeres az *i*, *ü* jelölése. (Hosszú *ü* betűjük a nyomdáknak nem is volt.) Szótárának magyar-latin részében (1611) ilyen alakokat találunk: Bátoritom, de: Elámitom, Búczu, de: Buczuadas, Buczuvétel, továbbá: Búza, Buzadara, Búzadrágítóc, Buzafő. Nyelvtanában (1610) is gyakran használ hosszú *ü*-t, s néha *i* betűt is, de *ü*-t nem: hús, húst, húsok, de: husokat (51—52), sib 'ludicrus' (45), vagyimígy, vagyamúgy (158), húsos (79), fút (87), rútan, rútabban (157), húsa (177), czinálásátúl (181), hoszszú (201), czűf (45), legtűdős (45), ur, úri, úraság (42).

A hosszú *i*, *ü*, *ü* gondos, következetes, egységes jelölését Pázmány Péter vitte be a magyar helyesírásba, s őt követte ebben Káldi György, s követték később a nagyszombati nyelvészeti hagyományok folytatói.

Egyfelől Pázmány pontos időmértékjelölésén, másfelől a Tótfalusi Kis Miklós, Tsétsi János és Pápai Páriz-féle szóelemző helyesírási elveken épült föl Révai Miklós szóelemző helyesírása s ezzel akadémiai helyesírásunk.

Nyomdáinknak a XVI. században az *ü* és *o* hang jelölésére nem volt külön betűjük. Pázmány nagyszombati nyomdájának azonban külön betűje volt nemcsak az *i*, *ü*, *ü* hang jelölésére, hanem az *o* hangra is. Az *ü* és *o* hangot az *u*, illetőleg az *o* fölé tett kis *e* belü és vessző jelöli, az *ü* és *o* hangot pedig kis *e* betűvel koronázott *u*, illetőleg *o*.

Az alábbiakban szemelvényt mutatok be Pázmány nyelvének hosszú *i*, *ü*, *ü* hangjairól a Kalaúz harmadik kiadása (1637) alapján. Rájnis József prozódiai vitáiban szintén erre támaszkodik, mert e kiadást Pázmány sok helyen megjobbította, s arra is nagyon vigyázott, hogy tisztán essék a nyomtatás (Rájnis, Mentő-írás, 44).

i.

T ó s z ó t a g b a n : Pázmány a *mi* és *ti* névmásokat hosszú *i*-vel írja: *mi* XII, 5, 6, 8, 3, 22, 24, *mi-is* 10, *a mi* Hitünk 25; *ti* 172, 189, *a ti* Hítelek 49, *a ti* Istenitek 63; egyéb szavakban: *írtuk* VI, *vitatta* XI, *kiván* 1, *hív* 1, *híveket* 19, *vígasztalására* 2, *szívökben* 2, *vízben* 6, *föld színén* 6, *imígyen* 6, 3, *ínt* 9, 15, *dicsíret* 9, *írja* 9, 10, 15, *írot* 10, *vígasztalásokkal* 10, *kivánnya* 11, 12, *vígasztallyon* 11, *külömb-ízű* 11, *ítéletel* 15, *Híveink* 11, *hívatalunkról* 12, *ki-nyílnak* 13, *hintetel* 14, *tíz* 15, 30, *Vízi-állatok* 16, *szívünk* 16, 22, *forró-víz* 16, *víz közöt*, *víz* 18, *így* 18, 25, *el-bírja* 18, *szíják* 19, *mívelniek* 19, *bízást* 19, *ítené* 20, *szelidségét* 20, *vigyáz* 22, 35, *vidámittya* 22, *hívatalunk* 23, *dicséretire* 24, *színét* 26, *kivánnak* 26, *hízelkedő* 26, *vigan* 26, 213, *szívünk* 28, 30, *hívolkodóknak* 28, *ígért* 29, *míg* 30, 32,

kivántatik 31, kívánnya 31, víz-nélkül 32, hívolkodók 32, ízi, izit 32, Hívek 32, dicsírjük 33, ígéretekkkel 34, ínt (monet) 15, vízben, víztől 35, színével 35.

Képzőkbén: -ít: el-ámíttatott V, kénszerítlek VI, újítók VII, újít 6, fordítám XII, tanít 6, említenek 6, melegítik 13, segítik 13, indíttatik 16, szorította 17, vonítást 10, fel-éppítette 21 stb.

-int: tekintünk 3, meg-tekintünk 11, 12.

-nyi (rag előtt): annyira 14, menyivel 14, 15, menyiben 15, valamenyiszer 15, 16, annyiszor 16, a menyire 26; de: annyit 15, menyit 15; ragtalan alakban: annyi 14, menyi 18. V. ö. MTsz. annyé Székelyföld, Udvarhely m., annyélag Székelyföld, annyírag Göcsej, Nagylengyel.

ú.

Szótagban: útra III, gyűjlogatóit III, kútyát III, új IV, 10, 25, 34, újab 34, útallyuk V, vad-hús VI, tudós VII, úgy VIII, 5, 18, rüt 2, 20, bújdos 2, újonnan 7, múlandó 7, 12, tud 8, 20, 36 (de: tudgyák 20), kűtfőből 10, kűtnak 10, húsával 11, hússal 21, Ambrús 11, bújtatunk 12, Nap-nyúgattal 13, sugár, bújdosók 15, kalaúzik 16, fűjnak 16, kűtnál 17, úszó-állatok 18, Búza-szárnak 18, Búza-fejef 18, búza, búzát 19, fűlákja 20, el-fűt 20, Szűnyogocskának 20, fűvo 22, újat (digitum) 24, el-múlandó 24, úndok 25, 36, dűsok 25, csatorna-kűtak 29, meg-nyűgodhatol 25, sugárit 26, sugáriver 35, Úr 30, (Urává 23), bé-hűnnya 31, meg-űjűl 34, űczán 36.

-nk személyrag előtti tövéghangzóban: magűnkat 11, 35, magűnkban 22, Gondolatűnkat 23, Akaratűnkat 23, gonoszűnkra 35, Urűnkat 46; tudűnk 37, adűnk 96, vagyűnk 74, akarűnk 113; meg kell gondolnűnk 208. De igen gyakran így is: bizodal munk 18, kívánságunkat 23.

Szóvégen: tanűkat VIII, lassű 15, iszonyű 17, 27, boszszű-állások 20, Egi-háborűt 20, szomjúhozzuk 25, sanyarű 27.

Képzőkbén: -ű: végetlen hatalmű 10, kemény-héjűk 18, ágbugű 19;

-ul: el-fajűlt III, indűlnak IX, 16, tanűllyuk 8, járűl 9, tanűlni 10, tanűltak 20, indűllyunk 12, űjűlnának 15, indűlnak 16, meg-űjűl 34.

Ragokban: -ul: válhatatlanűl 1, bolondűl 10, járad-hatatlanűl 19;

-ról, -tól: alkotásárűl 18, fiadrűl 19, Elefántokrűl 20, állatokrűl 20, Igazságtűl 18.

ű.

Szótagban: hűvös 2, bűn, büntetésére 8, büntetésre 20, bűnös 15, szűnetlen 9, 18, szűve (cor eius) 9, tűndöklenek 9,

tündöklő 9, 10, tükörig 9, tüköre 10, szükölködik 11, 24, füvel 11, szünetlen 14, 15, 22, meg-hüvösödnek 17, tündöklük 30, 32, tükörben 21, szünnén 22, szüzességét 30, szüz 30, szül 32, szüleinek 33, tűz 32.

A z -nk s z e m é l y r a g e l ő t t: szemünkkel 10, kezünkbe 11, lelkünkre 13, igyünkben 33, tenyerünkben 31, Istenünkhöz 18, bennünk 20, hitünk 49; élünk 167; élnünk 23; de igen gyakran így is: bennünk 11.

S z ó v é g e n: ürű 5, füvel 11, bötük 11, gyeplűjüket 16, sűrűdik 16, szörnyűség 17, künyű 18, mű-helyében 28.

K é p z ő k b e n: -ű: végetlen bölcseségű 10, minéműt 27; -ül: éppület 2, el-merül 8, dücsöültek 10, röpüllésében 13, röpülnek 18, zöldülnek 19, körül-röpül 20, éppül 21, fel-serdült 23, el-kerüllük 30.

R a g o k b a n: -ül: egyedül XII, 6, közzül 6, 14, Föld-körül 14, ö-kivül 23;

-ről, -től: Istentül III, 12, 18, mentül 10, 19, kötelességünk-rül 12, Ezekrül 16, Érczekrül 18, Tüzekrül 12, jövődörül 19, mezörül, méhekrül 20.

A z *i* ~ *i*, *ú* ~ *u*, *ü* ~ *ü* hangváltás tekintetében¹ a következőket figyeltem meg Pázmánynál: *tíz* 15, 30 ~ *tizedik* 30; *víz* 18, 33, *víz-közöt* 17, *vízi-állatok* 16, *vízben* 6, 35, *víztül* 35 ~ *vize* 33, *Rósa-víz* 16, *vizek* 17, *Folyó-vizekben* 18; de: *hív* 1 ~ *hivatalunkrül* 12, *hivatalunkban* 12;

úr 30 ~ *Urává* 23, *túd* 36 ~ *tudomány* 36, (de: *túdós* VII); nincs hangváltás ezekben: *útra*, *úttját* 16 ~ *útat* 9, 460, *úta-vesztettit* III, *útakra* III, *útainkban* 25, *útakon* 16; *kútföböl* 10, *kútnak* 10, *kúttját* III ~ *csatorna-kúta* 29, *megnyúgodhatol* 25 ~ *Nap-nyúgattal* 13;

tűz 32 ~ *Tüzekrül* 18, *füvel* 11 ~ *füvet* 19, *füveket* 19, *füvecske* 18.

Amint látjuk, a hangváltás egyes szavakban (*kút* ~ *kúta*, *út* ~ *úta*, *hív* ~ *hivatal*) már Pázmánynál kiegyenlítő-dött olyformán, hogy a hosszú hang lassankint az egész ragozásra és szócsaládra áttérjett. Ennek a kiegyenlítőedésnek a jeleit látjuk Végh József tanulmánya szerint (A felső nyelvállású hosszú hangzók a békési nyelvjárásban) a békési nyelvjárásban. Békésen is *kút* ~ *kúta*, *út* ~ *úta*, mint Pázmánynál, továbbá: *lúd* ~ *lúda*, *rúd* ~ *rúda*, *fű* ~ *füve*, *híd* ~ *hida*, *hidak*.

Pázmány mellett a hosszú *i*, *ú*, *ü* pontos jelölését e korban megtaláljuk Káldi bibliafordításában is (vö. Kis Ignác, Káldi György nyelve. Értekezések a Nyelv- és Széptudományok köréből. XI. köt. VIII. szám).

¹ A hangváltásra nézve l. Riedl, Magyarische Grammatik, 45—6, Magyar nyelvtan 26, 31: TMNy. 303—4; Horger, MNy. X, 108—9; Gombocz, Alaktan (jegyzet) 21—2.

Pázmány és Káldi nyelvének és helyesírásának kodifikálója Pereszlényi Pál (*Grammatica Linguae Ungaricae*, 1682). A felső nyelvállású hosszú hangzókat teljesen úgy használja, mint Pázmány és Káldi. Sajnos azonban, nála megint visszatér az *ű* és *ü* jelölésére a régi, közömbös, kis *e* betűvel koronázott *u*, tehát az *ű* és *ü* hang közt nincs különbségtétel. De nála is, mint Pázmánynál, hosszú *ű*-val találjuk az ilyen alakokat: *magúnk*, *magúnkát*, *rabúnk*, *aranyúnk*, *pontyúnk*, *urúnk*, *kardúnk* (CorpGr. 437, 450); *olvasúnk*, *olvastúnk* (464, 466), továbbá: *jút* (472), *útat*, *kút*, *kútat* (419), *meg-szabadúltam* (511), *hátúl* (360), *tanítottalak* (515).

Faludi Ferenc a helyesírásban már nem oly pontos követője a nagyszombati hagyományoknak. *Nemes Ember*-ének 1748-i nagyszombati kiadása még gondot tart az *ű* mennyiségére (*húzamos* 2, *űgy* 2, 6, *tanúlták* 3, *úti* 4, *útakra* 4, *útat* 5, 31, *újdon-új* 4, *búnak* 6, *iszonyú* 8), de már az *i* és *ü* hosszúságát nem jelöli (*meg-sajdittyuk* 5, *szivedbe* 5, *izellen* 5, *ítélet* 5, *kín-szeritlek* 6, *vigasztalta* 24, *ásított* 32, *ékesítik* 32, *kivánunk* 80, *ditsiretre* 24, *hizelkedés* 30). Az *ű*-re pedig a nagyszombati nyomdának ez időben megint nincs betűje. 1771-ben a *Nemes Urfi* nyomtatásában már hosszú *ű*-t jelölő betűje is van a nagyszombati nyomdának, de az *i*, *ü*, *ű* pontos jelölésére Faludi itt sem fordít gondot.

Pázmány helyesírása gondosan jelöli a magánhangzók mennyiségét és inkább fonétikus jellegű. A szóelemző elvet a magyar helyesírásba Tótfalusi Kis Miklós „*Ratiocinatio de Orthographia*”-ja (1684), Pápai Páriz Ferenc szótára (1708) és Tsétsi János „*Observationes Orthographico-Grammaticae*”-je (1708) hozta. Páriz szótárában Tótfalusi Kis Miklós és Tsétsi János szóelemző helyesírási elvei valósulnak meg. Pázmány Kalaúzának harmadik kiadása mellett ez a szótári remekmű legfontosabb forrásunk az *i*, *ü*, *ű* kérdésében.

Páriz szótárában a többes 1. és 2. személynévmás rövid *i*-vel van: *mi*, *mü*, *ti*, *tü*. Egyebekben többnyire megegyezik Pázmánnyal: *bizom*, *hintem*, *hív* (*hiven*), *imígy*, *kivánom*, *íge*, *iz* (*artus*, *geniculum*, *sapor*), *nyílnak*, *színe valaminek* (*superficies*), *szív*, *szívak*, *míg*, *szelíd*, *tíz* (*tized*, *tizenegy*), *tizes*, *vítatom*, *vigasztalás*, *vigan*, *vígyázok*, *víz* (*vízel*, *vizes*), *vidám*. De Páriznál Pázmánnyal ellentétben rövid: *dítsérem*, *dítséret*, *int*, *intés*, *hivatal*, *írok*, *így* (*sic*), *birom*, *biró*, *hivalkodó*, *ígér*, *ítélem*, *hizelkedem*.

Páriznál is hosszú az *-it* és *-int* képző: *tekintem*; *elámítom*, *indítom*, *segítem*, *tanítok*, *fordítom*, *igazítom* stb. De Pázmánnyal ellentétben Páriznál rag előtt is rövid a *-nyi* képző *i*-je: *annyi*, *annyira* (és *annyéra*), *annyiba*, *annyiszor*, *ennyi*, *ennyiske*.

Az *ű* használatában is van köztük némi eltérés. Mindkettő hosszú *ű*-t használ a *búza*, *búdosom*, *dús*, *hús*, *húsos*, *béhúnyom*

szemeimet, gyűjtom, járak, járók, kalaúz, múlandó, múlom, kút (kúton-való horog), sűgár, űr (urával, uradnak, uraim, uraság), új (novus), új (digitus PPl.), útsza, út (utat, útatlan), szűnyog, úszok (no), útáalom De már Pázmánnyal ellentétben Páriznál rövid: futok, futás, Ambrus, napnyugat, megnyugszom; hosszú: mútatom (Székelyföldön ma is hosszú), mútató, mútogat, hull, jűh.

Páriznál is hosszú a szóvégi ű az ilyenekben: boszszú, háború, iszonyú, lassú, sanyarú, szomjú, tanú, fagygyú (de: kapu, falu); továbbá: két-útú, két-lábú, kasza szabású, kemény-nyakú, rövid-szavú. Az -nk személyrag előtt az u mindig rövid: magunk, akarátunk, gondolatunk. De már Páriznál is hosszú az -úl képző és rag: indúlok, indulatos, mozdúl, elfajúl, járúlok, tanúlok, búsúlok, borúlni; bolondúl (stulte), roszszúl, hátúl, halhatatlanúl (immortaliter). Páriznál sohasem -túl, -rúl a rag, hanem -tól, -ról.

Az ű hang tekintetében is vannak eltérései Pázmánytól.

Páriznál is hosszú az ű a következőkben: szűkölködöm, szűk, szűnöm, szűr, szűz, tűz (tűzet, tűzes), de Pázmánytól eltérőleg Páriz rövid ü-t használ a bűn, bűnhödni, bűnös, büntet, hűves, hűlés (de: hűtő), tündöklöm, tükör (de a latin részben: speculum tükör), szűlök, szűlő szavakban. Páriznál ismeretlen a bennünk, szemünk, kezünk-félékben a hosszú ű.

Hangváltás tekintetében Páriznál a következőket találjuk: víz ~ vizez, tűz ~ tűzed, nyíl ~ nyilat-lövök, de: nyílas. A híd szónál nincs í ~ i hangváltás: híd ~ hidat (vö. PPl. pons), hidas. Nincs ú ~ u hangváltás ezekben: nyúl ~ nyúlat, nyúlas, kút ~ kúton-való horog, út ~ utat, útatlan; de már: űr ~ urával, uradnak, uraim, tűz ~ tűzet, tűzes.

A felső nyelvállású magánhangzók időmértékének kérdése tanulságosan vetődött fel Baróti Szabó Dávid és Rájnis József prozódiai vitájában. (Rájnis, A magyar Helikonra vezérlő Kalaúz. Pozsony, 1781. — Baróti Szabó, Ki nyertes az hangmérséklésben? Kassán, 1787. — Rájnis, A magyar Virgiliushoz tartozó sisakos paizos kardos Mentő-írás. Pozsony, 1789.)

Rájnis az í, ú, ű ejtését azok közé a sajátságok közé számítja, melyekben az élő magyar nyelv, mégpedig sem az irodalmi, sem a népnyelv nem egységes. Nézete szerint ily esetben „azokat kövessük, kiknek írásokból meg tetszik, hogy nagyobb volt okosságok, tudományok, szorgalmazások, s hogy azon ígét mindenkor egy-képen írták“ (Mentő-írás, 42). E tekintetben irányadónak tekinti Pápai Páriz szótárát (1708), Káldi bibliáját (1626) és Pázmány Kalaúzának harmadik kiadását (A Magyar Helikonra vezérlő Kalaúz, 100; Mentő-írás, 44). Vele szemben Szabó Dávid az í, ú, ű használata tekintetében általában a népnyelv, különösen pedig a székely népnyelv alapján áll. Mindketten pontokba foglalják kívánalmaikat. Rájnis a Kalaúzban, Szabó Dávid a Ki nyertes?-ben.

Rájnisszerint hosszú *i* van ezekben: *alig, bírom, bízom, cimer, csíger, csík, csinos, csíny, csíp, csípő, csív, dísz, enyim, frígy, hid, híg, him, hir, hív, hívom, hízelkedem, hizik, ige, így, im! ime! in, iny, ír, irígy, iv, iz, kígyó, kin, kiny, kísérem, kísértem, kíván, mi (nos), míg, mirígy, mezítelen, nyíl, nyílok, nyír, penisz, pípa, rívok, sik, sip, sir, sívok, zsínár, zsír, szíj, szín, szív, szívek, tibolygok, tí, lík (vos), tíz, víg, vidám, vigyázok, vítatom, vívok, víz, csíríz; ahol é helyett áll az *i*: kelis, kim, dicsíret stb.; az -ít képzőben: ásít, élesít stb. (Kalaúz, 113—114.)*

Hosszú *ü* van ezekben: *arculat, bú, búár, búb, búg, búcsú, búza, csúf, csúnya, csúsz, csúcs, dúl-fúl, dús, dúc, fúlad, fúlánk, fúr, fúvok, gúzs, gúnya, gúnyolom, gyúladok, gyúrok, húgy, húgom, hull, húnym, húnymor, húr, hurút, hús, húsz, húz, juh, kún, kút, kútya (tugurium), lúd, lúgos, múlik, múlat, nyúgszom, nyúl, nyúz, púp, rúd, rúg, rút, sűg, sűgár, zsúp, zúg, szúnyog, szúr, tűnya, távúl, túl, túró, tyúk, tűzok, új, úr, úl, útál, útsza, únom, úgy; szóvégen: ágyú, árú, aszszú, búcsú, borjú stb.; képzőkben, ragokban: egy-szarvú, nagy-orrú stb.; gonoszúl, pórúl; bámúl, búsúl; attúl, arrúl stb.*

Hosszú *ü* van ezekben: *bötü, bűn, bűz, búbáj, csűr, fű, fűz, gyöpü, gyönyörü, gyűlöl, gyűrű, gyűszű, gözü, hegedü, hús (futurus sponsus), hűtő, kesztyű, könnyű, köpü, köszörű-kő, kölű, mű, nyű, nyűg, rüh, sűrű, szörnyű, szűgy, szűk, szűnöm, szűr, szűz, tükör, tűnöm, tűr, türel, tűz, tetű, csöpü, örü, üz, ürügy, úgy; örül; ebül, körül; rózsaszínű, kék-szemű; nyelvből (115—117).*

Hosszú ~ rövid hangváltás van ezekben: *in ~ inal, inak, ina; mű ~ mives; nyílok ~ nyilatkozom; sir ~ siral; tíz ~ tized, tized, tizes, tízenegy; víz ~ vizez, fű ~ füvet; rüh ~ rühe; tűz ~ tüzet; nyű ~ nyűve; szűr ~ szüret* (Kalaúz, 118—9).

Hibásnak mondja az *i, ú, ü*-t rövid *i, u, ü* helyett ezekben *dicső, csúda, mútat, kapú, hamú, látjuk, tiszteljük, külömb*.

Szabó Dávid szintén pontokba foglalja azokat a szavakat és suffixumokat, melyekben az *i, ú, ü* hosszú (Ki nyertes? 78—96). Felsorolása majdnem egészen megegyezik Rájnissal, csak néhány részletkérdésben s engedményben különbözik tőle. Az 1. és 2. személynévmás többesszáma mindkettejükénél *mi, ti*.¹ Kettejük közt a különbséget a következőkben állapíthatjuk meg: Rájnisszerint hosszú *i, ú, ü* van az *enyim, paízs, hurút, in, nyúgszom, rúg, tűnik, alig* szavakban. Viszont Szabó Dávid szerint *in, nyúgszom, alig* képtelen alakok, a többiben is inkább rövid az *i, ú, ü*. Viszont Rájnisszerint rövid *i, u, ü* van helyén Szabó Dávid következő példáiban: *dicső, gyűlés, bíró, íté, ígér, külömb* (a székeliekénél ma is, vö. Horger, A m. nyelvjárások, 49), *mútat* (így van PP.-nál is, meg a mai székelységben, vö.

¹ Ezeket a Székelyföldön ma is ejtik hosszan is: *mű, tű, mük, tük*, vö. Szabó Dezső, NyF. IX, 25; Kriza, Vadrózsák 450, 456).

Horger i. m. 50), *nyilatkozom, síralom, sírat, szüret, tized, tizes, únalmas, vidék* (székelység, Horger i. m. 49), *vízen*.

A képzőket illetőleg Szabó Dávid az *-ít* képző hosszúságát elfogadja, de székelyes *-itt* változatát is helyesnek tartja: *építtek*, vagy *építtek*, *ékesíttem*, vagy *ékesítem*. Ellentét van köztük a szóvégi *ú, ű* és az *-ú, -ű* képző tekintetében is. Rájniss szerint ezek hosszúak, Szabó Dávid szerint pedig a prozódiaiban rövidek is lehetnek: *ágyu, áru, aszszu, borju, fagygyu, gyapju, háboru, hoszszu, iszonyuság, lassu, szomorú; elő-hasu, nagy-orru, kétágu*, továbbá: *bölü, gyepü, gyűrű; nagy tűzü, mély vizü*.

Révai a prozódiai vitában Rájniss pártján van. Kettejük viszonyát találóan jellemzi Négyesy László, mikor megállapítja, hogy Rájniss és Szabó Dávid közt „olyas ellentét van, mint aminő Révai és Verseghy közt”. (A mértékes magyar verselés története, 107. l.) Valóban Szabó Dávid tekintetbe veszi a népnyelvi tényeket és a prozódiaiban számol is velük, Rájniss azonban szigorúan a nyelvtörténeti forrásokhoz igazodik.

Révai nagy tekintélye az *i, ú, ű* szempontjából is egységet hozott legalább helyesírásunkba. Mint láttuk, e szempontból már az ősforrások: Pázmány és Páriz sem egyeznek teljesen. Még érdekesebb Révai tanításában az *i ~ i, ú ~ u, ű ~ ü* váltóhangok kérdése (*víz ~ vizet, úr ~ urat, tűz ~ tüzet*). Révai *Elaboratio Grammatica*-ja s mai nyelvtanításunk az ilyen hangváltást a *kéz ~ kezet, tél ~ telet, kél ~ kelek* váltópárok típusába sorozza (TMNy. 303—4. — Gombocz, M. tört. nyelvtan. III. Alaktan. 1925. 12—13). Révai az *i, ú, ű* hangzós szavak közül ezeket sorolja ide: *lúd ~ ludat, rúd ~ rudat, út ~ utat, kút ~ kútat, tűz ~ tüzet, fűz ~ fűzet* (I, 227), *úr ~ urat* (I, 228), *hid ~ hidat, hidak, víz ~ vizet, vizek* (224—5). Ezek aztán bekerültek hivatalos helyesírásunkba. Nagy J. Béla ide sorozza ezeken kívül a következő szavakat: *ín, nyúl, szűz* (MNy. XXXIV, 116). A *tíz* és *húsz* számnevek idetartozására vonatkozólag vö. Nagy J. Béla, MNy. XXXI, 337—9. Páriznál is *tíz ~ tized, tizenegy*, viszont azonban *húsz, húszad*.

Hogy Révai milyen forrásból merítette a fentebb felhozott váltópárokat, a nyelvmemlékekből nem sikerült kiderítenünk. Pázmány és Páriz adatai ugyanis nem mindenben egyeznek Révai váltópárjaival. A *víz ~ vizet, tíz ~ tized, úr ~ urat, nyíl ~ nyilat, tűz ~ tüzet* kimutatható ugyan e forrásokból, de már pl. a *kút, út, lúd, rúd, hid* szavakban náluk nincs hosszú ~ rövid hangváltás. Pázmánynál is, Páriznál is *kút ~ kútat, út ~ útat, nyúl ~ nyúlat*, Páriznál *lúd ~ lúdas, lúdatska, rúd ~ rúdas, hid ~ hidas, hidatska*. Viszont vannak olyan váltópárok, melyekben Pázmány és Páriz közt sincs egyezés, pl. Pázmánynál: *hív ~ hivatal*, Páriznál: *hív* (voco) ~ *hivatal*, Pázmánynál: *túd ~ tudomány*, Páriznál: *tudni-illik ~ tudomány*.

A Debreceni Grammatika (1795) a hangváltás tekinteté-

ben inkább Pázmánnyal és Párizzal jár egy nyomon. Szerinte hangváltás van a következő példákban: *víz ~ vizek, tűz ~ tüzek, úr ~ urak, íz ~ izek* (26—31). Nincs hangváltás a következőkben: *hír ~ hírek, síp ~ sípok, híd ~ hidak* (de Földi János Magyar Nyelvkönyvének 107. lapján: *híd ~ hidat, hidak*), *hím ~ hímek, út ~ utak, nyúl ~ nyúlak, szűz ~ szüzek, sügy ~ sügyek* (26—31), továbbá *rud : rudak, in ~ inak* (Rájnisnál: *in ~ inak*) (30—31).¹

Végh József a békési nyelvjárásban azt figyelte meg, hogy a hangváltás ott csaknem ugyanazon szavakban van meg, amelyekben Pázmánynál és Páriznál: *tűz ~ tüzet, víz ~ vizet, úr ~ urat*, továbbá *nyíl ~ nyilat, in ~ inat*. De már a *kút, út, lúd, rúd, híd* szavakban a hangváltás a hosszú hang javára kiegyenlítődött, mint ezt már Pázmánynál, illetőleg Páriznál is tapasztaltuk: *kutat, úlat, lúdat, rúdat, hidat*. Ugyanezt a kiegyenlítődést mutatja a népnyelv Debrecenben: *fűz ~ füzes, kút ~ kútat, nyúl ~ nyúlat* (NyF. XXVI, 12) és másutt is az *í, ú, ü* hangot kedvelő nyelvjárásokban: *rúdat, úrat, urak, füzek, füzes, szüzek, hidat* (Horger, A magyar nyelvjárások, 111—2; Balassa, A magyar nyelvjárások, 55).

Legjobban megőrződött a hosszú ~ rövid hangváltás az *í, ú, ü* tekintetében a palóc nyelvjárásterület egyes részein. Sajnos, eddigi nyelvjárástanulmányaink rendkívül szűkszavú értesítéseket közölnek a palóc területről az *í, ú, ü ~ i, u, ü* hangváltás tekintetében. Egyik felvidéki tanítványom : Kovács István részletes tanulmányt írt szülőfalujának, a mult ősszel visszacsatolt Óbástnak (ezelőtt Nógrád, ma Gömör megyében) nyelvéről (hangtan, szókincs). Kovács István adatai szerint Óbáston hangváltás van a következő szavakban: *víz ~ vizet, híd ~ hidat, in ~ inat, lúd ~ ludat, út ~ utat, úr ~ urat, kút ~ kutat, rúd ~ rudat, nyíl ~ nyilat, tiz, tizet ~ tizegyik, húsz, húzat ~ huszágyik, tűz ~ tüzet, szűz ~ szüzet v. szüzet, szűr ~ (ige) ~ szüret (főnév), hí ~ hívátál, de nincs hangváltás pl. ezekben: fű ~ füvet, füves, fúr ~ fúrat, sügy ~ sügyit, bűn ~ bűnös, nyú ~ nyúlat*.

A Révai nagy grammatikájából idézett hangváltások tehát egytől-egyig megtalálhatók Nógrád, illetőleg ma Gömör megye Óbást falujában és környékén, és teljesen megegyeznek akadémiai helyesírásunk szabályaival.²

Fenti nyelvtörténeti és népnyelvi adataink azt mutatják, hogy az *í, ú, ü* ejtésében az ingadozás és zavar nemcsak mai

¹ Szvorényi ide veszi a *csík, cím, frígy, gyík, iv, szíj, díj, híg, kín, sík, víg, zsír, nyúl, rút, húsz, bűn, bűz* szavakat. Simonyi szerint azonban kétes, vajjon ide sorolható-e: *gyík, hír, ív, híg, kín, sík, víg, rút* (TMNy. 304).

² Révai a korabeli népnyelvben is jártas volt, fejtegetéseiben a nyelvjárásokra is sokott hivatkozni, köztük épen a nógrádi és hevesi palóc nyelvjárásra (vö. pl. Antiquitates 98).

nyelvterületünk legnagyobb részében van meg, s nemcsak Szabó Dávidék korában volt meg, hanem már jóval régebben is.

Miként helyesírásunk egységéért való küzdelmeinkben a magánhangzók közül az *i, ú, ü* okozza a legtöbb gondot, a magyar prozódiaiban sem fejlődött ki e téren a Rájnistól kívánt szigorú egység. Sauvageot Aurél mai prozódiainkat vizsgálva azt állapítja meg, hogy a mai magyar költő saját tetszése szerint használja a hosszú *i, ú, ü* hangot, vagy helyette a megfelelő rövid hangzót, amint a metrika kívánja (Balassa Emlékkönyv 126—9).

Sauvageot említett tanulmányában azt mondja, hogy ennek nyelvünk alkatában rejlő külön oka van. Sauvageotnak ez a megállapítása teljesen helytálló.

Palatographiai vizsgálataim során (NyK. I.) meggyőződtem arról, amit régóta vallok, hogy a szamossháti nyelvjárásban az *i ~ í, u ~ ú, ü ~ ű* hangzópárok közt nem az a viszony, ami az *a ~ á, e ~ é, ö ~ ő* közt.¹ Az *a* és *á, e* és *é, ö* és *ő* nemcsak mennyiségben, hanem hangszinben és képzés tekintetében is különböznek egymástól. Az *á, é, ő* nem az *a, e, ö* hosszú párja, hanem egész más hang. Az *i ~ í, u ~ ú, ü ~ ű* egymáshoz való viszonya a Szamossháton az *a ~ ā, e ~ ē* és *ö ~ ō* hangzópárok viszonyának felel meg. Az *ā, ē* és *ō* azonban nem független, önálló hang, hanem a szótagzáró *l, r, j* hatása alatt megnyúlt *a, e* és *ö*. Megállapításunk helyességét az is bizonyítja, hogy Vasban és Zalában az ilyen *ā, ē* az *l* kiesése után meg-rövidült: (*tālpam > lāpam >*) *tapam*, (*ālkū >*) *aku*, (*ēl-törött >*) *etörött*.² A Szamossháton is mindenütt rövid az *i* hang, ahol szótagzáró *l, r, j* nem nyújtja meg.

Az összefüggő beszédben a szótagolást természetesen át kell vinni az egész mondatra, vagyis a mondatot kell szótagolni. Ez a szótagolás természetesen más, mint az, amelyet a helyesírásban követünk. Már az összetett szavaknál is más törvény érvényes a hangtanban, mint a helyesírásban. Pl. a *fél* szóban és a *felnéz, félhoz* szavak első tagjában az *ē* megnyúlik a szótagzáró *l* miatt, de már a *felemél* szó igekötőjében az *e* rövid, mert az *l* a következő szótaghoz tartozik mint annak kezdőhangja: *fe | le | mēl*, épen így pl. *zsír | ban*, de *zsi | ről | vasz | tá s*. E mondatban: *Ju | kal | fúr | be | le* hosszú *ú* van a *fúr* szóban, mert a szótagzáró *r* megnyújtja az *u*-t. De már ugyanaz az *u* rövid a következő mondat ugyanazon szavában: *Ju | kal | fu | r a | fá | ba*, mert az utóbbi mondatban a *fúr* szó *r*-je szótagkezdő.

A szamossháti nyelvjárásban, mint alábbi összeállításunkból látszik, hosszú *i, ú, ü* jóformán alig él önálló hangként,

¹ Vö. Sauvageotnak az egész magyar nyelvterületre szóló megállapítását i. m. 128.

² Horger, Magyar nyelvj., 53.

hanem csak a szótagzáró *l, r, j*-től megnyújtott vagy tőlük hosszúnak megőrzött, tehát ettől a fonétikai helyzettől függő hangként. A szamosháti nyelvjárásban a debreceni, bihari, békési, székely, duna-tiszaközi stb. népnyelvvvel ellenkező kiegyenlítődés történt. Míg ott az *i ~ i, ú ~ u, ü ~ ü* hangváltás kiegyenlítődése a hosszú hang javára, a hosszúság irányában történt, illetőleg van történőben, addig a Szamosháton a rövid hang győzött a hosszú fölött.

Eredetét tekintve a szamosháti rövid *i, u, ü* hang részben az eredeti rövid hang megőrzése, részben pedig rövidülés eredménye. A hosszú *i, ü, ú* a Szamosháton legfőképp azonszótagú *l, r, j*-től függő, tőlük megőrzött vagy megnyújtott hosszú hang. Kevés az olyan *ú, ü*, mely függetlenül megőrizte hosszúságát, független *i* pedig, a *szív* szónak az iskolázottaktól hosszúnak ejtett *i* hangzóját nem számítva, egyetlen egy sincs.

Az alábbiakban bemutatom a felső nyelvállású hangzók történetére vonatkozó fejlődési típusokat. Először azokat, melyekben az *i, u, ü* megőrződött, vagy megfelelő hosszú párjából megrövidült. A második csoportban a megőrzött, illetőleg megnyúlt felső nyelvállású hosszú hangzók fejlődési típusait vizsgálom. Végül e hangok hangváltási viszonyait mutatom be.

A) A rövid *i, u, ü* hangok története.

I. Megőrzött *i, u, ü* hangok.¹

i = i.

biz 'auftragen', *bizik* 'trauen' (EtSz.), *cimēr* (EtSz.), *csik, csikot, csikos* (EtSz.), *csin* (pl. a hordó *csinnya*), *csinos, csiny* 'Schandtat', *csip, csipőü, csipőüs, csira, csirázik, dicsēr, dicsekszik, dijj, divány* (EtSz.), *finom, hid* (FUF. XVIII, 94; Melich, Szily-Emlék, 35), *hidas, hidlás, hig, higit higull, hígá, hij* (anyád) 'rufen', *igy* 'sic', *igēr* (Helt., NySz.), *iz* 'artus, articulus' (NyH.⁷ 33), *him, himes* (Juhász, MNy. XXX, 312—4), *vivik* 'ivik (a hal)', *nyires* (nyírfaerdő), *nyirág* 'nyírfa ág' (MNy. XXIII, 316), *nyílik, pip* 'Pips', *ir* (a penna) (Gombocz, Török jsz. 55), *sir* (a gyērmek), *sik, sikra, sikos, sima* (Gombocz, i. m. 77), *sip* (Nyr. XLVII, 6), *sipöl, Sipos, szíjj* 'Riemen' (NyK. XLI, 235), *szi* (a csű) 'saugen', *timár, tiz, vig, vidám, viz, zsir* (alatt) (Nyr. XI, 567).

¹ Nem sorolom fel azokat a szavakat, melyekben az irodalmi nyelv is megőrizte a rövid hangot.

u = u.

butör, csuccs, csunya, csunyull, csuszik, (fél)duz (duzzog), fuj (a szél) (NyH.⁷ 25), gunár, guzs, guzsos (Miklosich, SlavEl. 217), hug, hugy (-ot, -ik), hun 'húny (szemet)' (NyH.⁷ 47), hunyör (Pais, MNy. XI, 359), hur (alá) Toivonen, FUF. XVIII, 191), hus (Horger, MNy. 51), husz (NyH.⁷ 46), huz (Horger, i. h.), kuszik (NyH.⁷ 151), kut, mulik (NyH.⁷ 152), nyulik (NyH.⁷ 152), rud (-at, -as) (Miklosich, SlavEl.), rug (Nyr. XL, 355), rut (-ull) (Budenz, MUSz. 674), sujj 'pondus', surull 'reiben', turóu (Gombocz, Török jsz. 89, 97), szaru(-ja) (Gombocz, i. m., 79), szunyog (uo. 82), szur (a szeg) (NyH.⁷ 153), Tur (uttya), tyuk (Gombocz, i. m. 91), ugy (ÉtSz. I, 199), ujj 'digitus' (NyH.⁷ 140), ur (ellen) (Horger, MNy. X, 109), ut, utáll.

ü = ü.

büz, gyürü (Gombocz i. m. 48), gyüszü (uo.), gyüöl (Nyr. XII, 345), nyüg (-öt, -ös, -lőüdik) (Melich, MNy. XXI, 75—6), szür (a szita) 'seihen' (Gombocz, i. m. 83), szür (ujja) 'Oberkleid' (Pais, MNy. XXXI, 335—6), tünik, tür (ely kendőit 'zusammenfalten' (Gombocz, i. m. 90; Németh, Nyr. XLI, 401), tür (az embér) 'dulden' (Gombocz, 91; Németh, Nyr. XLI, 401; Ligeti, MNy., XXIX, 277), üz, üzekedik (Melich, MNy. XXXIV, 279—286).

II. Hosszú í, ú, ű hangból rövidült i, u, ü hang.

í > i; (é >) í > i.

április, bir (a lábom), biróu (ÉtSz.), cibak, cim, disz, dinom-dánom, hászija, hizak (= hézag), hijja (vminek), hijjadék, hir (érkezett), hizik, in 'Sehne', itéll (NySz.), kigyóu, kin, kincs, kinoz, kináll, kíván, lilium, mezitelen, mezilláb, mig, midér 'fűző', nyir (az ollóu) 'scheren', primás, rigli, sir (alatt) 'Grab', nyil (utánn) 'Pfeil', szelid, szijj 'Riemen', szín 'Farbe; Oberfläche', szines, színél, sziv (és szív) 'Herz', tifusz, tipáz (és tépász).

Képzőben: -ít > it: állit, bizonyit, bolondit, burit, bűdössit, csendit, csunyit, feketit, feszt, gyaporit, házast, higit, hömbörít, indit, s így tovább az összes -ít képzős igékben. Megjegyzendő, hogy az idősz nemzedék ajkáról ma is hallani ilyeneket: *jovét, igazét*. Az -ít képző elterjedése talán délről jövő, í-ző nyelvjárásból való hatás.

ú > u; (ó >) ú > u.

Szó belsejében: *bubb (-ot, -os, -öl)* (vö. bóba, bóbíta), *bus, busull, bujik, buvár, buza* (Gombocz, BtürkL. 55), *cugg* 'gummi-ereszték (a cipő szárában)', 'agmen, cohors', *gyur*

(*ely kis téstát*) (Gombocz, Tör. jsz., 47, 97; Ligeti, MNy. XXIX, 277), *csuf* (-ot, -öl) (EtSz.), *ducc* (vö. *dóc*, MTsz.), *ful* (*a liba...*) 'ersticken', *fur* (*a fába*), *furu*, *julius*, *junius*, *lug* (Gombocz, Hangtört., 20), *muzsa*, *nyul* (*utánn*) (NyH.⁷ 143), *pupp*, *sug* (MNy. XXV, 51), *sugár*, *zudull*, *zug* 'sausen' (Horger, MNy. XXV, 51), *ujj* 'neu', *tull* 'jenseits', *tur* (*a malac*) (NyH.⁷ 154), *tuzok* (Gombocz, BtürkL., 121), *un*, *uszik*, *tullóyta*, *zuzza*, *zsuff* (Lumtzer-Melich, Deutsche Ortsn. u. Lehnw. 268).

Szóvégen: *álku*, *asszu*, *ágyu*, *börnyu*, *bosszu*, *bu*, *búcsu*, *domboru*, *faggyu*, *falu* (Szinnyei, MNy. XXII, 316; Kniezsa, MNy. XXIV, 116), *fiju*, *gyanu*, *gyapju*, *háboru*, *hosszu*, *ifiju*, *kārcsu*, *lapu*, *lassu*, *sārju*, *szomjuság*, *szomoru*, *tallu* (TMNy. 97), *tanu*, *vārju*, *vdlu*.

Képzőkben: *furu*, *sārkanytyu*, *sikkattyu*; *korásu* 'egykorú', *jéllábu*, *madárhusu*, *kétágu*, *nyúlhasu*, *rucatálpu*, *szöszhaju*, *tanyahasu* stb.; *pusztull*, *mozdull*, *fördull*, *dugull*, *tanull*, *burull*, *simull*, *sárgull*, *vakull*, *szabadull*, *surull*, *maṅgurull*.

Ragokban: *hásztull*, *pőrtull*; *ágrull*, *asztārull*; *csondbull*, *bokōrbull*; *magyarull*, *sovábull*.

ű > ü; (ő >) ű > ü.

Szó belsejében: *bün* (EtSz.), *bünös*, *csüll* (vö. *csű*), *csür* (*előűtt*), *fülik*, *füzér*, *fűfájóus* (de: *fű* = 'fő, fej'), *gyül* (*a garas*) (Gombocz, Tör. jsz. 47), *gyüllés*, *sürü*, *hüvös*, *hül* (*a viz*), *gyür* (*a zsebbe*) (Nyr. XXX, 109; XXXVIII, 251), *szük* (NySz.; Nyr. XLI, 64), *szüz* (Szinnyei, MNy. XXII, 232), *tüz* (tevez, NySz.; NyH.⁷ 142).

Szóvégen: *sürü*, *szērü*, *keserü*, *betü*, *csepü*, *gyűrű*, *gyeplű* (Gombocz, i. m. 46), *gyepü* (uo.), *gyönyörü*, *gyüszü*, *hegedü*, *könnyü* 'leicht', *könnyü* 'Träne', *köpü*, *köszörü*, *mü* (*látóü*), *mü* (*szēr*), *müvel*, *öjü* 'ölyv' (Gombocz, i. m. 73), *telü*, *örü* 'Ham-mel' (Gombocz, i. m. 92).

Képzőkben: *seprü*, *kesztyü*, *fürgettyü*; *boteszü*, *botfilü*, *bükezü*, *félfenekü*, *kétkerekü*, *kétnyelü*, *középidejü*, *lámpásfejü*, *másodrendü*, *nagybélü*, *pujaeszü*, *seszinü* stb.; *csürdüll*, *füsüll*, *feszüll*, *gyengüll*, *kéküll*, *kerüll*, *repüll*, *türüll* stb.

Ragokban: *késztüll*, *gyepütüll*; *székrüll*, *Pestrüll*; *gyüszü-büll*, *kendērbüll*; *ebüll*, *nēmellüll*, *veszettüll*, *kenderüll*.

III. Egyébféle rövid i, ü.

u > i: *nyivad* (< *nyuvad*);

i (> ü): *bikk*, *fige*, *fil* (*előűtt*), *filemile*, *Filep*, *fillent*, *firidni*, *igyél*, *ri* 'rüh', *sijjed*, *siket*;

i (< ű ~ i): *ficfa*, *firész*;

i > ü: *hüt*, *üdőü*;

ű > i: *kihóü*.

B) A hosszú *í, ú, ű* hangok története.

I. Megőrzött hosszúság.

a) A fonétikai helyzettől függetlenül megmaradt *í, ú, ű*.

$$í = í.$$

Hosszú *i* a fonétikai helyzettől függetlenül nem maradt meg. Nem számítom ide a *szív* szónak az iskolázottaktól hosszúnak ejtett *i* hangját. A szamosháti nyelvjárásban minden hosszú *i* megrövidült.

1. Megőrződött azonban a hosszúsága az olyan *é* hangnak, mely a Szamosháton nem változott hosszú *i*-vé, hanem az eredeti *é*-nél zártabb *ě* hangzóra. Pl. *csirész* 'csiriz', *ěz* 'iz' (NyH.⁷ 158), *ězek* 'izék', *ěmēi* 'imely', *ěny* 'iny', *gyék* (-ot), *irěgy*, *kicsěny*, *kěmell*, *kěsēr*, *kěsěrtet*, *lassaněkent*, *lěbuc* 'bibic', *měnděg*, *kőkőr-csěny* (NyK. XLVI, 156), *věrad*, *sěnyli*, *sěnylőűdik*, *szěn* 'Schuppen'. E csoportba tartozik az -*it* képzőnek -*ět* ejtése, melyet már csak az öregektől hallottam: *tanět*, *igazět*, *ördět*, *fördět*, *bolondět*, *burět*, *ěpět*, *gyógygyět*, *indět*, *jovět*, *virět*, *számět*, *szomorět*.

2. Német jövevényszavaink közül az -*íroz(ik)* végű igékben az *i* helyén mindig *é* van: *atakéroz*, *főrséroz*, *komendéroz*, *masérozik*, *reckéroz*. Ilyen alakú a *kunéroz* 'gúnyol, csúfol' ige is.

$$ú = ú ; (ó >) ú.$$

Megőrzött *ú* van a következő néhány szóban: *búcsu*, *nyút* 'nyújt', *gyút* 'gyujt', *nyúz*, *búbika*, *szú* (szuhot, suhos) (Budenz, MUSz. 314), *lú* (lovak). Az *ó* nem változott *ú*-vá a *koszoróú*, *savanyóú* szavakban.

$$ű = ű ; (ő >) ű.$$

bű 'bő', *bűt* 'bőjt', *bűtől*, *bűr* (alá), *bűség*, *bűvüll*, *bűbájos*, *fűsű*, *dűt* 'dönt', *fű* 'herba', *fű* 'caput', *fűrēr*, *hű* (sěges), *hűt* (TMNy. 79), *kű* (kővet), *lű* (lűvők), *szű* (szűvők) 'weben', *szűcs*, *nyű* (nyűvők), *nyű* (nyűvek, nyűves), *ű* (ővé) 'er', *űsz* 'Herbst', *tű* (-t) 'Nadel', *tű* (tőve), 'Stamm, Wurzel'.

b) Azonszótagú *l, r, j*-től megőrzött *í, ú, ű*.

bir, *nyír*, *nyíl*, *hír*, *hirtelen*, *sír* 'Grab'; *gyúr*, *júl*, *júr*, *nyúl*, *túr*; *gyül*, *hül*, *csűr*.

II. Nyúlás által keletkezett **í, ú, ü.**

a) Azonszótagú **l, r, j** miatt keletkezett nyúlás.

csírke, hírnyóú, nyírfa, ír, sír, szíj 'saugen', *zsír*; *fúj, húr, szúr, Túr, úr*; *szűr* (ige), *szűr* (főnév), *tűr* 'zusammenfalten', *tűr* 'dulden'.

b) Egyéb nyúlás.

Egyéb okból keletkezett nyúlás alig van. Ilyen az *ű* a *fűz* 'heften' szóban (vö. NyH.⁷ 149) (de: *fűzér*). Megnyúlt az *u* a *jú* (*juhot*) szóban (de: *ri* 'rüh', *dü* 'düh' és néha *ju* is). Megemlítem végül, hogy a Szamosháton az *üveg* szónak *éveg* változata is van.

Hangváltás történeti értelemben nyelvjárásunkban nincs, kivéve néhány *ú, ü* végű szót: *szú* ~ *szuhos*, *fű* ~ *füvet*, *lű* ~ *lűvök*, *szű* ~ *szüvök*, *nyű* ~ *nyüvök*, *nyű* ~ *nyüvek*. De nincs hangváltás az ilyenekben: *viz* ~ *vizet*, *hid* ~ *hidat*, *ut* ~ *utat*, *kut* ~ *kutat*, *tüz* ~ *tüzet*.

Hosszú *í, ú, ü* ~ rövid *i, u, ü* váltakozást csupán a fonétikai helyzet idéz elő a szerint, hogy az *l, r, j* szótagot zár-e, vagy szótagot kezd: *nyíl, nyíllól* ~ *nyílat, nyílas*; *bír, bírnak* ~ *birok, birunq*; *bújtok, bújnak* ~ *bujok, bujik*; *csűr, csűrbe* ~ *csüröm, csüröd*; *úr, úrnak* ~ *urat, urak*.

Csűry Bálint.

A felső nyelvvállású, hosszú magánhangzók a békési nyelvjárásban.

Nyelvjárásaink kutatói eddig legtöbbet hangtani kérdésekkel foglalkoztak. Megállapították nyelvjárásaink hangjait, felhívták a figyelmet ezek minőségi és mennyiségi változásaira, de nem igen törődtek az egyes hangoknak egy-egy nyelvegységben való elterjedésével, a hangváltozások rendszerbe foglalásával. Néhány példával igazolták állításukat, de szabatos, az egész nyelvrendszerre érvényes tételek felállítására nem volt gondjuk. A mult század végén nagy buzgalommal megindult nyelvjáráskutatásnak ez a fogyatékkossága. Egy-egy tanulmányban megcsillan néha az általános tételek megállapítására való törekvés. Találunk itt-ott szabályokat, de pongyola fogalmazásuk miatt kevés haszonnal alkalmazhatjuk őket. Messze-menő következtetéseket rájuk nem lehet építeni. Nyelvjárásaink összehasonlító és történeti alapon való vizsgálatának pedig csak úgy lehet eredménye, ha beható, részletes és pontos leíró tanulmányokkal rendelkezünk. Jelen dolgozatomban megkísérlem a békési nyelvjárás (Békés m.) felső nyelvvállású, hosszú magánhangzóinak (*ú, ű, í*) és ezek mennyiségi változásainak lehetőleg pontos leírását. A békési nyelvjárásnak közel egy évig tartó tanulmányozása során összegyűjtöttem azokat a képzőket, ragokat és töveket, melyekben hosszú *ú, ű, í* hang fordul elő. Az egyes adatokat nem elszigetelten, hanem mondatokban figyeltem meg. Ha kiegészítés végett aktív módszerhez kellett folyamodnom, ekkor is egész mondatban mondtam ki a szavakat. Helyszűke miatt példamondataimnak csak egy részét közölhetem.

¹ A szerző bemutatta a Magyar Nyelvtudományi Társaság 1938 március 8-án tartott felolvasó ülésén.

Hosszú *ú, ű, í* képzőkben.

Mindig hosszú az *ú, ű, í*

1. az *-ú, -ű* denominális melléknévképzőben : *kikszēmű, két-ágú, hosszúlábú, nagyerejű, víkondorogájú, jóujjársú, nitykerekű, étykorú, laposfedelű, kiskezű, bárnahajú* ;

2. az *-ít* denominális igeképzőben : *vakít, tágit, szípit, ipít, kiséít, fásít, jovit 'javít', nimít, görbít, gyēngít, puhít, siketít, bátorít, csēndésít, vinit, pirossít* ;

3. az *-ít* deverbális igeképzőben : *tanít, borít, kerít, ámit, pērdít, földít, indít, rándít, mozdít, állít, veszít* ;

4. a *-dül, -dül* deverbális igeképzőben : *lőydül, kondül, indül, jájdül, zúdül, bőjdül, zēndül, zsēndül* ;

5. az *-ül, -ül* deverbális igeképzőben : *nyomül, tőydül, vonül, merül, dugül, szorül, borül, virül, kerül, hárül, feszül, repül, ámül, bámül, szidül, ájül* ;

6. az *-ül, -ül* denominális igeképzőben : *vakül, tágül, ēlnimül, drágül, sárgül, fajül, szükül, kiséül, vinül, zőjdül, hevül, szürkül, siketül*.

A *-dül, dül* deverbális és az *-ül, -ül* deverbális és denominális igeképzőkben az *ú*, illetve *ű* magánhangzó közti helyzetben is hosszú : *lőydülok, mozdülok, tőydülünk, vakülok, vinülok, örülok, búsülok, merülok, szidülok*.

Ugyan ne nagyis, csak úgy mond, ahogy vā. Nem nagyítom én, csak a valóit mondom. Ellőydülok mām Baji Andrásék. Jāi de nehezem mozdülok, úgy fāi mindēn tagom. Mēnni kēk a jānyomho, de ojan nehész kimozdülni, nehéz a mozdúlat. Māi belemerülök ebbe a pocsojába. Én nem tudom, úgy szidülok, hogy māi félbukok. Ojam por van itt, māi megvakülog bele.

Ragokban.

Hosszú az *ú, ű* a *-bül, -bül, -tül, -tül, -rül, -rül* és az *-ül, -ül* határozóragokban : *házbül, kērbül, kocsitül, keritistül, kutyáül, magyarül, nimetül, oláhül, rosszül, kívül, körül, fejül és fejjül 'felül', ēbül*. A *-tül* és a *-rül* személyragozott alakjaiban azonban rövid az *u*, ill. *ű* az *l* ikerítődése következtében : *tüllem, tülled, tülle, rullam, rullad, rulla*. Na ebbül a házbül is kiszorúlnak mahóunap. Hát szēginy apádrül nagyom mēkfeletkēsztlē. Hát nagyanyádrül említettél a levélbe? Nem mozdülok a kocsitül sēhova. Úgy mēkfájült a gyomrom ettül a dinnyétül. Belázasottam rulla' lázas lettem tőle'. Sok mindēnt kapott ű tüllem.

Tövekben.

Hosszú *í* van a zárt eredetű *é* helyén az *í*-zés eseteiben. Tehát : *nigy, szip, kik, bika, ebíd, dil, edí 'edény', egissz, elig, emiszt, gyiki 'gyékény', itél, fehér, lilék, penisz, rigi, szomszíd*.

tányír. A köznyelvi 3. szem. birt. személyragos szavak *é* hangja helyén az accusativus, illativus, elativus, delativus, sublativus, adessivus, ablativus, allativus, dativus-genetivus, sociativus, superessivus esetekben *i*-ző nyelvjárásokban rövid *i* hangot találunk, így a békési nyelvjárásban is: *szívit, fejít, fejire, kezire, fejítül, fejitül, fejitül* stb.

Az *i*-zés kérdését *Fűr I.*, Horger A. és Laziczius Gy.¹ kutatásai tisztázták. *Fűr* kitűnő tanulmányában összegyűjtötte az *i*-zés adatait az eddigi nyelvjárási irodalom alapján. Szükséges volna azonban az *i*-ző szavakat egy-egy nyelvegységben teljesen összegyűjteni, az egyes nyelvjárások u. i. különböző képet mutatnak ebből a szempontból. Csak így lehetne tiszta képet alkotni az *i*-zés pontos elterjedéséről. E helyen nem térek ki az *i*-zésre. A mi szempontunkból elég, ha utalunk arra, hogy a zárt eredetű *é* helyén a békési nyelvjárásban hosszú *i* van. Külön tanulmányban óhajtok foglalkozni a békési *i*-zés elterjedésével, esetleges mennyiségi változásaival (*lép > lip ~ lipkéd, édes > idés ~ idés, pl. idés alma, de idésanyám*).

A hosszú *ú, ű, í* hangokat tartalmazó töveket viselkedésük szempontjából osztályozva a következő sorrendben tárgyalom. Előre veszem azokat a töveket, melyek közmagyar megfelelőiben középső nyelvallású, hosszú hang: *ó, ő* van, pl. *csű ~ cső, lú ~ ló* (I.). A közmagyarban is felső nyelvallású töveket két csoportba osztom: 1. egytagú névszó- és ige-tövek (II.), 2. többtagú névszó- és ige-tövek (III.).

I.

a) Névszótövek.

cső:² *csű, csüt és csövet, csűk, csűvek és csövek, csűvél, csűhő, csűnn és csövönn, csűbe, csűbül, csűrül, csűre, csüstül, csövestül, csövem, csöved, csűje és csöve, csövünk, csütök, csűjök és csövök; csűs tengiri és csöves tengiri, csűvél, 'a paszulyt csövenként tépi le', csűvöl', 'jár a szája,' csűvöll szövési műszó, 'a csőre feltekeri a fonalat', csűddzik 'csövet hajt' (pl. a tengeri).*

Sok szemét leadott ez az *ety csű tengiri*. Szíp egissigések ezek a *tengiri csűvek*. *Ojā lusta vóut a napszámos, hogy jóvval kevesep csüt hajított él, mint é. De csűnya rozsdás a szomszidasszon pārhētsűje. Lēcűvöltem a paszújl, nem lehet mindel jēlszēdni. Ez a szomszidasszon nagyon ért csűvöl̄ni, jobban min dōugozni. Kata dōuga a csűvöllis, Sáráé csak a szöv̄is.*

¹ *Fűr I.*: Az *i*-zés állapota a mai magyar nyelvjárásokban. Szeged, 1930; Horger A.: Mnyj. 54; Laziczius Gy.: Mnyj. 26.

² A vastag betűvel szedett szó a megfelelő köznyelvi alak, utána dült betűvel következik a népnyelvi kifejezés. Ha a kettő egyezik, csak az elsőt közlöm.

kő: *kü, követ, ritkán: kút, kövek, kúbe, kútbül, kütül, küre, kúnek, küig, küir, követem, követed, köve és küje, kövünk, követék és kütök, küjök és kövök; kövez, köves. Köszörűköt vettem a vásárba. Nagyő rosz köszörűkövet vettem, el kelléd dobni, lágy vóút, nem hördött. Nagy rakás küje van Gálnak a vásártérē. Van elik termiskütök az íptőümezsgyébe? Nem jóu ez a főüd vájugnak, mēr nagyon kavicsköves.*

tő: *tú, tövet, türe, tühö, түvél, tövibe, tövestül, tövek, tövönn, tövem, töved, töve, tövünk, töveték, tövök; töves. Fēlszēttiték a csutkatövet? Esz tövirül szarat ki.*

ló: *lú, lovat, lovak, lúba, lúra, lovam, lovad, lova, lovunk, lovatok, lovok; lovas, lovagöl, lovász, lovall. Szíp lovat vásároltam óucsóu pizír. Magam sē gondóltam, hogy ijē jóu lú legyē. Nagyő jóu lovas ez a Vince Gábor. Míl lovallod aszt a másikat?*

fő: *fű, füt, fejet, fűk, fejek, fűbe, fejem, fejed, feje, fejünk, fejeték, fejek; ety fű káposzta, fűkoponya, fűkötőü, fütül valóü ja és fejja, fűfájóus 'fejfájós', fűkíp 'főkép', fejes káposzta, fejel. Fűbe vēr. Agyba-fűbe dicsír. Vettél abbúl a káposztábúl? Nē vettem én ety füt sē, hisz nem ír az ety fityingēt sē. Az ē fejem elíg gyēnge, árt neki a hideg is, mēg a meleg is.*

bőr: *bür, -t, -ök, -öm, -öd, -e; бүрös, bebüröddzik. De rágóus ez a бүр! De бүрös ez a szalonna!*

bő: *bű, бүт (ritkán használatos), бүвönn, бүvebb; бүvibe vā, бүvit, бүvül, бүвölködik. Jóu бүвöm mirik ott a tejet.*

bőjt: *büt, бүтöt, бүттыe; бүтös, бүтöl. Én nem tårtom mēg a бүтöl. Lēs mēg enneg бүттыe.*

ő: *ü, ütet, үк, үket, övé. Hittam ütet is, osz nem jött a szüretre. Em mán az ü dōuga, úcs csinájja, ahogy akarja. Ük sē külömbek, mīnt más.*

A бүр és бүт egyalakú változatlan tövek, összes alakjaikban hosszú ü-t találunk. A бү összes ragozott és képzett alakjaiban megörzi a hosszú ü hangot. A többi tövek megegyeznek abban, hogy a hosszú ü, ill. ü hangot megörzik a nominativusban és a csonkatöböl képzett alakokban: tehát inessivus, illativus, elativus, delativus, sublativus, adessivus, ablativus, dativus-genitivus, terminativus (amennyiben használatos), sociativus, causalis-finalis esetekben, a régebbi összetételekben. A képzett alakok a szerint, hogy a csonka vagy teljes töből képeztetnek, hosszú ü, ill. rövid ö hangot őriznek meg. Az accusativust a teljes töből képezik (*csövet, követ, tövet, lovat*), az analógia hatása alatt azonban az ü névmás accusativusa: *ület*; egyes szavaknak pedig a teljes töből képzett accusativusa mellett megvan a csonka töből képzett accusativusa is (*csül, küt, füt*). A superessivust a teljes töből képezik: *csövönn, kövönn, tövönn*. A csű-nek azonban megvan a csonka töből képzett csünn alakja is. A többest a teljes töből képezik: *csövek, kövek, tövek, fejek, lovak*. Az ü névmás többese azonban үк, a csűnek az analógia hatása alatt van csūk, sőt csűvek többese is. A birtokos személy-

ragos alakok közül az egyes első, második és többes első személy a teljes többől képeztetnek (*csövem, -d, csövünk, kövem, -d, kövünk, lovam, -d, lovunk, fejem, -d, fejünk, [csutka-]tövem, -d, [csutka-]tövünk*). Az egyes harmadik, a többes második és harmadik személyt *csű* és *kű* tövek a csonka többől (*csűje, csütök, csűjök, küje, kütök, kűjök*), *lú, jű, tű* szavak a teljes többől (*lova, feje, töve* stb.) képezik.

b) Igetövek.

nyő: *nyű, nyövök, nyűssz, nyövünk, nyüttök, nyűnek, nyövöm, nyövöd, nyövi, nyűjjük, nyöviték, nyövik, nyüttem, nyüttél, nyütt, nyűjkek, nyűjjél, nyűnék, nyűnél, stb. ; nyűni, nyövöü, nyütt, (el-)nyűve. Tē jēnyütted mán a kendērt? Mīn még mos nyűjjük. Mi csinálsz dilulán? Kendērt nyövök. Ez a kendēr könnyű nyövöü. Jāi de ēl vam mány nyűve ez a kötöü.*

sző: *szű, szövök, szűssz, szövünk, szüttök, szűnek, szövöm, szövöd, szövi, szűjjük, szöviték, szövik, szüttem, szüttél, szütt, szűjkek, szűjjél, szűnék, szűnél, stb. ; szűni, szövöü, szütt, szütte, szűve ; szüttes, szövis. Māmā nem szüttél még? Māi szövök ēly kicsid belöüllök. Na, mikor szűsz má? De szípet szűnek a nász-asszonyék. Nahát szíp szövisēd vā, ijēt nem is igē lēhel látni. Szēbb a magam szütte vászom, mīnt a bōuti.*

lő: *lű, lövök, lűssz, lövünk, lüttök, lűnek, lövöm, lövöd, lövi, lűjjük, löviték, lövik, lüttem, lüttél, lütt, lűjkek, lűjjél, lűnék ; lűni, lövöü, lütt (kutya), lűve. Vigyáz, mer odalövök 'ütök'. Űgy elaluttam, mīnt egy lūt kutya. De nagyot lūt puska nekül 'hazudott'. Lēlövöm aszl a fācánt, án de szípe repül, lēlövöm.*

Hosszú ű-t találunk a csonka többől képzett alakokban, tehát alanyi ragozásban : a jelentő mód jelen idő egyes 2. és 3. személyében, többes 2. és 3. személyében, a jelentő mód mult idejében, a feltételes és felszólító mód jelen idejének minden alakjában ; a tárgyas ragozásban : jelentő mód jelen idő többes 1. személyében, jelentő mód mult időben, a feltételes és felszólító mód jelen idejében. Hosszú ű van az infinitivusban, a mult idejű melléknévi igenévben, a határozói igenévben. A teljes többől képzett alakokban (alanyi ragozásban : a jelentő mód jelen idő egyes és többes 1. személyében, tárgyas ragozásban : a jelentő mód jelen idő minden alakjában a többes 1. személy kivételével és a jelenidejű melléknévi igenévben) nyiltabb, tehát középső nyelvválású rövid hangot, ō-t találunk.

Tehát azokban a névszó- és ige-tövekben, melyekben a közmagyarral ellentétben zártabb, felső nyelvválású magánhangzó (*ú, ű*) van, nem beszélhetünk mennyiségi változásról. Itt minőségi változás történik a zártabb hangú csonka és a nyiltabb hangú teljes tö között, a csonka töben hosszú *ú*, ill. *ű* van, a teljes töben rövid *ō* van. Megjegyzendő, hogy azokban a nyelvjárásokban, melyekben egyébként a rövid, felső nyelv-

állású hangok az uralkodók (u, ü, i), mint pl. a szamosháti nyelvjárásban, ezek a tövek szintén megőrizték a hosszú tőhangzót, tehát *lú, tú, kú, szú, lü, nyü*. (L. Csüry : Szamosháti Szótár.)

II.

a) Egytagú névszótövek.

ú.

[bú] ebben : *bút, búnak, bújába ; bús, búsat, búsan, búsul, búsulok, búslakodik. Sog bút látott íletibe. Nem gondóltam, hogy íjem búra íbredék. Hát ígyunyk éggýed búnak feléíltíre. Íjem búsat ém még nem láttam, mínt a szomszídasszó.*

[búb] ebben : *búbja ; búbos. A fejem búbja úty fáí. Takaros ez a búbos keménce.*

¹**csúf** : -ot, -ok, -ja ; csúfos, csúfoskodik, csúfít, csúfól, csúfság. *Te csúf állat, eriggy innē ! Ne űz belőüllem csúfot ! An de csúfok ezek a rucák, hogy íly fecsérnek 'a vízet kilocsolják'.*

csúcs : -ok, -ot, -om, -od, csúcsa ; csúcsos, csúcsosodik. *Hū van a tanyád ? A dēbrēcényi csúdszba. A kendőüm csúcsa úgy össze vany gyúrve. De csúcsos kényeret sütöttél ! Kicsúcsosodott a fél óúdala.*

csúz : -om, csúsz, csúzza ; csúzos. *Mēkkaptam még a hábo-rúba aszt a csúsz. Jāí de csúzos vagyok !*

dúe : 1. 'galambház, 2. kis kalács', -ot, -ok, -om, -od, dúcca ; dúcöl 'gyermeket ápolgat, babusgat'. *Az éη galamdúcom magos-sab, mínt a szomszídé. Sütök égy dúcol ennek a gyerekeknek. Na én nem dúcöltam éggýet sē, de nē vóyt rívóü (t. i. a gyermek).*

dúre : Csupa dúrc ez a gyerek.

dús : -ak, -ann ; dúzs-gazdag. *Eliĝ dús ez a mezőü. Dúsan nőü.*

gúny : -t ; gúnyos, gúnyól. *Hát mid gúnyolóúdik míndíĝ ! Csúf éggý asszó ! Csupa gúny az egíssz ! Továb nem tūróm eszt a gúnyt.*

gúzs : -ok, -ba, -om, -od, gúzza, gúst. *Mīη télē sog gúst hajíga-lunĝ. Eledóuk mán ezek a gúzsok ? Élszakatt a gúzza ennek az éty kive vesszőünek.*

[húg] ebben : *húgom, húgod, húga. Az é húgom nehezem mí írhe az idénn ! Hallod mán a Szērēncsi já húga mēgesēt, mínt a íamacska 'egéríogó'.*

húgy : -ot, -os, huggyozik. *An de hütyszagú ez az ístállóü. Hát sok húgyot kihórtam a híglás alóüll. A szomszídasszonnak lét éty húgyos jánya. Oda huggyozot mām, mázólt fél !*

húr : 'bél', -t, -ok ; húros, húrka, húról 'a bél nyálkás részét

¹ cugg : rövid az íkeríített g míatt.

leszedi'. Mēkhúrolom a víkō hūrt. Ēlszakatt a húrja a tamburának. *Ān de jóu húros, sok húrok vannak rajta. Sok fehér húrkaája lett ennek a disznónak.*

hús: -t, -ok, -om, -od, hússa; húsos, húsvit. *Ān de bűdöss ez a hús. A jányom hússa mām mēkfüstölődött. Húsos még ez a disznó, nem zsíros. Jāi Istenēm, húsvitkōr de jóu is lessz! Māid akkōr mēgyűnk locsólni.*

húsz: -at, -ann; húszas, huszadik, huszonöt. *Hán dinnyét vettél? Húszat. Mijē fonalat vettél? Húszast. Mikōl lessz a tē neved napja? Jōvōjū hónap huszadikā.*

kút: -at, -ak, kűdba, -ho, -am, kűtja. *De sáros ez a kút kōrnyike. Kútat ásott a szomszíd. Rosszvizű kútak vannak itt. Kevés víz van a szomszít kűtjába.*

kules: kűcs, -ot, -ok, -om, -od, kűccsa. *Ad mām ide a kűcsot! Ez nem a szekrēn kűccsa.*

lúd: -at, -ak; Lűdad 'helynév'. *Szípēnn úszik ez a lúd a vízē. Szíp tojóu lűdak.*

lűg: -ot; -os, kilűgoz. *De erōjss ez a lűg. Erōjss a lűgja.*

nyúl: -at, -ak, -am, -ad, -a; nyűlas 'rossz hízó', nyűlász, nyűlászok. *Ne beszij, mēr nyűlacs csinálók belōjűlled 'elszaladsz'. Hány nyűlat lűttél? Hát tōnkre tēttik ezek a nyűlak a dīnnye főjűdemel. Hū van idēsapád? Kī vā. Nyűlász. Nagyony nyűlas ez a maglőu.*

púp: -ot, -ok, -om, -ja; pűpos. *Szēginy embēr, de naty pűpja vā! Csinálhac neki akármijē ruhát, csak nem takārja el a pűpot.*

rűd: -at, -ak, -am, -ad, rűggya, rűduņk; rudas ökōr, rudas 'egy rűdra való szēna', rudasja, rudashördőu. *Ēltört a koci rűggya. Csináltattam egy jóu erōjűs rűdat. Hogy aggya aszt a rudasját? Hoszhatnál egy rudasz szālmát.*

rűt: -at, -ak, -űl. Rűt ēggy asszō vőut. *Elig rűtak vattok. Ēlmoćskōltam aszt a rűtat, aszt a rűt szērzetet.*

sűly: sűjj, sűjt, sűjjok; sűjjú, sűjjos, sűjjozsbit, sűjok '1. ruhamosófa, 2. mangorlófa', sűjkōl. *Mennyi sűjjú lett? Jőu sűjjozs disznőu. Naty sűjj az neki, azir fáj a lába.*

szű: -t, -val, -ja; szűette, szűjos. *Fene ēgye mēg eszt a sok szűt. Annyit bājłóuttam ezzel a szűval, nem lēhel kiirtani. Sok szűja van ennek a fának. Szűjos ez az asztalláb.*

tyűk: -ot, -ok, -om, -od, -ja; tyűkász. *Sokat tōjt mām ez a tyűk. Zavārd mām el aszt a tyűkot onnā! Az ēny tyűkom mām ēlktoltott. Foktak mēgint ēty tyűktōlvāit. Űty kēl neki, mīnek tyűkászott.*

űgy: *Eriggy innēm, mer űgy ēlvellek, hogy még ijēt nem láttál.*

űjj: űjj és ű 'digitus', accusativus: űjjat, tōbbes: űjjak; űjom, űjod, űjja, űjunķ és űjjuņķ, űjotok és űjjatok, űjjok; űjjas. *Eszt az űjjat űgy mēgűtöttem. Az én űjom rővideb, mīnt a tījēd. Fáj az űjjam. Az uramnak vastag űjja vā! űjjas kōdmōnt velttem a vāsárba.*

űj: űjj 'novus', űjjat, űjjak; űjűt. *Nem irt űjjat a bűzāņķ.*

Nē vészünk újj év előüt kövér disznóut. Újjak ezek a harangok. Újjítot mám megī 'hazudott'.

úr: urat, urak, úronn, úrho, uram, ura; uras, urizál, urálkodik, uraság, úri. De úrhatnám ez a Kovádsz Bandi. Nagyon kopott úr ez a susztér. Barátságos úri embér Somogyi doktor úr. Jāi de urizál ez a kis taknyos já.

út: -at, -ak, -am, útlya; úti, útas, utazik, útasz, útasít, útál. De rossz út vezet ki a bikisi erdőüre, járhatatlan őjszi időjbe. Jāi de gödrösök ezek az utak. Nagyon egyenes az útlya a kērtednek, könnyű mēktanálni. Boriska a hétēnn utazik fēl Pestre. Híjába útalsz a másakra, csak tē hazucc. Mēnt szēgin, nagyon betegēs, de rá van útálva. Útasíccsom má sóugorom valami jóu vevőjűt hozzám.

zúz: 'zúzmara'; zúzos. Hideg vam, mēr nagy zúz van odaki. Jāi de zúzos az a ja.

ű.

[bű] ebben: búbajos asszō vagy bűjōzs-bájós asszō. Származék: bűvöl.

bűz: bűszl, bűze; bűzōs, bűdöss, bűdösset, bűdössek, bűdössig. bűszke. Ojan nagy bűsz szag jōn ki a házbúl. Eresz ki mán eszl a nagy bűszl innét! Nagy bűze van ennek a dōglōd disznóynak. An de bűdöss, ōi bűzōs mán ez a halott. Nē vészēm meg, ojam bűdöss mán ez a hāl. A bűszke kutya meg nem is kōszō.

bűn: -t, -ök, -öm, -öd, -e, -űnk, -ötök, -ök; bűnōs, bűnōst, bűnōsök, bűntett (főnév), bűhōdök, bűhōcc, bűntet, bűnteték, bűntetis. Na ez a Megyeri, hāi bűnōs embér lehet az! Na annak is van elig nagy bűne. Mán es sē fér mēk pokōlba, mēgyēn a gyēhēnnára. Sog bűntettēt követett ēl. Na māj mēgbűhōdik írte. Elík sog bűntetist kapott.

esűr: -t, -ök, -öm, -je. Csűr alad dōugosztak a vesszōjűhán-tōuk.

fű: fűvet, fűvek, fűvél. Ritkán használatos önállóan, inkább összetételben fordul elő: kōrpafű, 'közönséges cickafark' (Achillea millefolium L.), fojójűfű 'folyondár', kanálűfű 'pásztortáska' (capsella bursa pastoris). A fű helyett a mezőű szót használják: Vág tē a mezőűt! Aggy a malacnak ēty kis mezőűt!

fűz: ,salix', fűszfa; fűzes. De szíp ez a szomorű fűszfa. A kōs-sig mán elatta a fűzet.

hű: -t, -enn; hűsigēs, hűve, hűvenn. Elík hű cselédék. Elík hűen dōugosztak.

[mű]: ~ mives, kűmives, főűdmives, művél, kiművelőűdik. Elig jóul mēgművélte aszl a főűdet. Jóul művelőűdik.

nyű: 'pondró', nyűvet; nyűvesēdik, nyűves. Sok nyű van ebbe a szalonnába. Űgy mēgnyűvesēdik a szalonna. Oda akasztotta fēl magát. Mán a nyű is dūrta. Ēty hét múlva lēttik mēg. Bűdōs, mēg nyűves vóut.

nyűg : -öt, -ös, nyűgösködik, nyűglőődik. Hogy vette kegy komám aszt a pár nyűgöt? De nyűgös öregasszony ez a szomszid! Ugyan nem tudom, mindig nyűglőődik ez a gyerek, mi a baja.

sű : 'seb' ; sűjös 'sebes'. Jāi de nagyō sűjös ez a szegényasszō ! Mēglepte a sű az arcát.

szűes : -öt, -ök, -hō, -öm, -öd, szűccse. Ēlmik a szűcshō. Mēgrepēráltatom a ködmönöm. Mēk szűcstúl valōu ? Az a szűccse, nem szeretēk attúl venni.

szűk : -et v. -öt, -ek, szűkibe vā ; szűkil, szűkül, szűkös, szűkösön, szűkösken, szűkölködik, szűksig, szűksigēs. De szűk ez a mi úccánk ! Szűkek ezek az úccák. Mír vettél ijē szűket ? Hát elik szűkösön ilēk. Hát szēgi szomszidasszon, de sokat szűkölködik. Vettē vōuna egy lapátot, de nem sok szűksig vā rá.

szűr : -t, -ök, -öm, -öd, -e ; szűrös embēr. De rigē láttam mā szűrt. Szíp szüre van ennek a juhásznak, cifra szüre.

szűz : -et v. szűszt, -ek, -önn. De szűz ez a leves, zsíratllā. Vēdd el aszt a szűzet ! As sē marat szűzöm mēg attúl a legintúl.

tű : -t, -k, -m, -d, -je. Fűz be a tűbe ! Kerezs mēg a vārōu tűt !

tűz : tűzet, tűzek, tűzönn, tűszhejj ; tűzess, tűzēl. Gyűccsāl mán tűzet ! Ąn de naty tűze vōut annak. Lēcsapott a villām, de nē vōut tűzess.

í.

cím : -ēt, -ēk, -ēm, -ēd, -je v. -e ; címēz, címēzēk. Nem jóul irtad lē eszt a címēl. Hogy is van ennek a kereskēdōjnek a címje ? Címēzd mēg mán azt a levelet !

csík : '1. streif, 2. vízi állat', -ot, -ok, -om, -od, -ja ; csikos, ēlcsikōl. Ēttēl mán ilētēdbe csikot ? Fāj a csíkja ennek a disznōjnak. Jāi de ihatnām, csikom ereszkēdik. Csikolok most, lassō halladok.

[csín] : csínos, -t, -ok, csintalan, csintalanjodik. De csínos kisz szék ez ! Elik csínost vettē. De csintalan kis jā !

díj : díjj, -at, -ak, -am, -ad, -a ; díjjas, díjjaz. Elīg jóu díjjet hūz az urasáktúl. Mēkkaptad mán a díjjadat ? Lēgyēl szives segicsēl ki, māi mēgadom a díjját. Ēlsōi díjjas vōut a vērēsfutázsbā. Na ēngēm alaposan kidíjjasztak.

dísz : -t, -ēk, díssze ; díszēs, díszit, díszitēk, díszicc, dísztelen, dísztelenkēdik. Hát én a halotnak csak ēty fējdíszit vettē. Ez a szoba díssze. De díszēs ēgy lakodalom.

gyík : -ot, -ok, -ja. Jāmbōr kis állat ez a gyík. Foktam ēgy gyíkot a búzafōjūdō.

híd : -at, -ak, híggya, Hídashát hn. ; hidlás v. hígulás. Jāi de sokā jōttek azonn a hidonn át, alik tuttām a libákat kērēsztúl hājtani. Látod amoda aszt a hidat ? Átmēntek a kubikosok a Kērēs híggyá.

híg : -at, -ok, -onn ; hígít, hígúl, higgad, higgatt. De hígra fōjüstēd aszt a paszūit. Úty fāj a hasam, māmma mēg mindig

higō járt a fenekem. *Jāi* de *higō* jár az *āitōu* (hirtelen csapódik). *Lehiggat mán, nem sēprōūs. Māi* csak *lēhiggad mán* a haragja.

hír : -t, -ék, -e ; *hírēs, hírēst, hírēsēk, hírēskēdik, hirtelen, natyhírū, hírēstlēl. Hát rosz hírt hozott a szomszídasszō. Hát híre mēnt, hogy mi csináltál. Él ne hírēstlēd má, hogy mit mōntam.*

in : , inat, inak, inam, -d, -a ; *inas hūs, elināl, mēgināl. Ez az im mēgdagalt a lábomba. Űty fájnak az inaim. Űgy elfáratlam, mīndēn inam rēszket. Māid ēlváktam eszt az inat a kezembe. Jóu ez az inas hūs levesnek. Űgyi kutya, elināltál innēt.*

így : *Hát így jártam én evēl.*

iny : -ēm, -ēd, innye, innyūñk, innyētēk, innyēk. *Űgy össze-szūrkalta az inyēm ez a pattogatot tengiri. Mēgdagalt az innye Pōrkének.*

iv : -et, -ek ; *bóutíves. Vēsžēk ēggy íf papirost. Bóutíves pītārja vā.*

íz : , íszt, íze, ; ízū, ízēs, ízettlē, ízlēl. *Jóu íze van ennek a dinnyének. Jóu íszt adott ennek a levesnek. Jóu ízēs ez a szōüllōū.*

iz : 'az újj egy része', íszt, -ék, -ēm, -ēd, -e ; *iznyi. Māi lē-váktam ēggy íszt az újjambūl. Jāi de fájnak ezek az ízēk. Mīndēn ízembe belenyilallott. Éggy iznyi kōlbászt adot kōustolōuba, mīl ír a.*

kín : -t, -ok, -om, -od, kinnya ; *kínos, kínoz. Naty kinok kōszt hālt mēg. Naty kint szēvedētt. Ne kínoz mām mīndig !*

míg : *Hát míg én ilēk, nem adom lē eszt a házat a nevemrūl.*

nyíl : *nyílat, nyílak, nyílába, nyílēgyenes ; nyílas 'földterület, vizes hely', nyílallik. Ojan ēgyenes ez a vesszōū, mīnt a nyíl. Mēgnisztēm a nyílast. Bemēnt, mēr nyílába esētt.*

píp : 'pipacs' -ēt, -ék. *Ojam piross a nyēlve, mīnt a píp. Hū vóutál ? Pípēt szēdni.*

[sík] ebben : *sík telep, sík víz ; síkos, síkost, síkosok. Csupa sík víz az udvār. Jāi de síkos ez a járda.*

síp : -ot, -ok, -ja ; *sípōl. Vēttem ēty sípót a gyerekeknek. Ojā szípē szōulnak azok az ōrgonasípok. Űty sípól a mejjem, kōhögök.*

sír : -t, -ok, -om, -od, -ja, *sírásōu. Temetnek valakit, mēr sirt ásnak.*

szíj : *szíjj, -at, -ak, -a ; szíjjas, szíjjaz. Vēttem ēgy gépszíj-jat. Jóul lēsízíjjasztam, nem borūl fēl. Jóu szíjjas ez a bakōu (= tarisznya).*

szik : -et, -ek ; *szíkes. Eszt a fōūdet nem szeretēm, mēr nagyō szíkes. A szígbe pég nem terēm sēm̄mi. Eszt a szíket ne szāncsuk fēl.*

szín : -t, -ék, -e, -ig, *színūllig, szíleg, szíre ; színēs, színēz, szíllēl, szintelen. De jóu szín ez a konyha ! Én nem szeretēm a kāvészint. Jóu színe vā ! Szípēñ kiszínēszte.*

szín : 'kamara', -t, -ék, *színnye. Hosz ki aszt az ekít, ot van a kocsisízimbe. A komām uram színnye nagyōñ kicsi.*

szív : -et, -ek, -em, -ed, -e ; *szíves, szíftelen, mēkszívlēl. Hád gyēñge szívu ez a szomszídasszō ! Szívet nem lēhegy gyōugyítani. Hát elik szíves vagy. Hát elik szíftelē vóutál, nem segítēttél ráítam.*

tíz : -et ; *tízēñ is vóut natykabát, tízēñ, de : tízēñkettōū ;*

tized, tizedik, tizedél, tizedes. Tíz esztendeje vā, hogy nē vóut ijen tērmis. Hám mázsát adott a kē főüggye? Tízét. Há fillérjével velted a dinnyét? Tízivél. Disznóutörkőr tizenn ültünk az asztalnál. Hányados vóut a tik ríszeték? Tizedes.

víg: -at, -ak; *vigad, vigalom, vigasz, vigasztál. De víkkedvű ez a legí! Vigak vóutak a vendigék. Nagy vigalō vóud Bereckiék. Megvígasztalóudott.*

víz: *vizet, vizek, vize; vizess, vizez. Sēpēr ki mán eszt a vizet a csörgőbűl! Nagy most a víz a Kērēzsbe. Vizess ez a ruha még.*

zsír: -l, -om, -ja; *zsiros, zsirtalan, zsiradik, zsírozó, zsíratlā. De avas ez a zsír! Sok szíp zsírja lett ennek a disznóúnak. Nēm szeretēm a nagyō zsiros itēl. Nekēm mán elfogyott a zsírozóm.*

Az egytagú névszótövek viselkedésében a következő szabályszerűséget figyelhetjük meg: Az *iny* szótó *i*-je hosszú. A 3. szem. birtokos ragos alakjában azonban rövid: *innye, innyire való, az ikerített nny* miatt. A *húgy, szűk, hig* névszótövek összes ragozott alakjaiban hosszú az *ú, ű, ill. í, pl. szűkek, húgyol, hígat, hígonn, származék*-alakjaiban is hosszú az *ú, ű, illetve í, ha a képző magánhangzóval kezdődik: higit, higtul, szűkit, szűkül. Azonban, ha mássalhangzóval kezdődik a képző, vagyis az ú, ű, í hangot ikerített mássalhangzó: ggy, gg zárja be vagy két mássalhangzóból álló hangcsoport: k + s (minkettő zöngétlen), akkor a felső nyelvválású magánhangzó rövid, tehát *huggyozik, higgad, szükség, szükségös. Megkönnyítette itt a rövidülést az is, hogy képzett alakban, tehát új szóban rövidül meg a hangzó; a beszélő nem érezvén az összetartozást a két szó között, az analógia nem egyenlítette ki a különbséget. [Ugyanazon szó ragozott alakjaiban u. i. a geminatio nem idéz elő mindig mennyiségi változást, így a 3. szem. birt. sz.-ragos alakban nem rövidül meg a magánhangzó, pl. csúcs ~ csúccsa, út ~ úttya.] A hűn szó ragozott és képzett alakjaiban hosszú az ű: bűnt, bűnök, bűnös, azonban a -tel deverbális igeképzővel (tehát szabálytalanul) képzett bűntet alak rövid magánhangzójú, nyilván a szüntet, tüntet analógiájára. — A rúd ragos alakjaiban hosszú az ú: rúdat, rúdam, rúgya, de a képzett rudas már rövid hangzójú: rudasfa, rudashordó.**

A *tíz* és *húsz* ragozott alakjaiban hosszú az *ú* és *í, tízet, húszat, tizenn, húszann, még az -s képzős alakokban is: tízes, húszas, de a d sorszámnév-képzővel képzett alakok rövidek: tizedik, huszadik, tizedes, tizedél, úgyszintén a tizenéggy, tizenkettő, tízhárom, huszonéggy, huszonöt stb. alakokban.*

A *bűz* szó ragos alakjaiban hosszú az *ű, bűszt, bűze, még az -s képzős bűzös alakban is, de a bűdöss, bűszke alakokban már rövid. A bűz ~ bűdöss, bűszke* alakpárok viselkedés szempontjából már az *ú. n. váltópárokhoz tartoznak.*

fú: fúvok, fússz, fú, fúvunék, fúttok, fúnak, fúvom, fúvod, fújja, fújjuk, fújjátok, fújják, fúttam, fúttál, fútt, fúttunék, fújjak, fújjál, fújjon, fúnék, fúnál, fúna; fúni, fúvóu, fútt, fúva; fúkál, fútat, fúválnokdik, fúvóudik. Felfúttad a poszádat. Híjába fúvóuc mindig, nem adok rá semmit. Ne fúválnokgy mámm, mint a kampūika.

fúl(ad): -ok, fúlattam, fúlaggyak, fúladnék; fúladni, fúladóu, fúlatt, fúladva. Bele fúlatt a liba a vedérbe. Jāi de fúladok.

fúr: -ok, -sz, -ta, -jak, -nék; fúrni, fúróu, fúrt, fúrva; fúral, fúrú, fúrút, fúrúja, furakodik. Kifúrom aszt a fát, verég bele széget. Kifúráltam mán a fűlit. Mennyire furakodnak, pedik csak odair vele, holyha várna.

gyúl(ad): -ok, gyúlat, gyúladni, gyúladóu, gyúlat, gyúladva; gyúladás. **gyújt:** gyút: -ok, -oltam, -nék, gyúccsak; gyútni, gyútóu, gyútott, gyútvu; gyútás. Kigyúlat a házletőu a kémiről. Látom begyúlat. Tűzegy gyútok.

gyúr: -ok, -sz, -tam, -jak, -nék; gyúrni, gyúróu, gyúrt, gyúrva; Na gyúrok mán ety kis levezsbe valóut. Még vam mány gyúrva az a tiszta?

húz: -ok, -öl, húztam, -zak, -nék; húzni, húzóu, húzott, húzva; húzás, húzat (ige és főnév), húzgál, húza-vona. Sokat húzok-vonok, mégis nem sok jövedelmē vā. Mír nem húzatot ki a fogadat?

kúsz(ik): -ok, -öl, -tam, -szak, -nék; kúszni, kúszóu, kúszott, kúszva; kúzás. Jóul tud kúszni az a gyerek, fél tud mászni, akár-mijem magos fára.

múl(ik): -ok, -sz, -unék, -tok, -nak, -tam, mújjak, mólnék; mólni, mólóu, múlt, mólva; kimúlás, mólát, mólátok, mólattam, mólaccság, mólasztok, mólaszak. Minden elmúlik, mīn megmaradunék. Éccer én is csak elmúlok. Magára is kimúlás vár nem sokára. Jóu kis mólaccság vóut vasárnap. Hēi de sokat mólasztóttál az iskolába.

[nyúg]: nyukszok, nyukszól, nyukszik, nyukszunék, nyúgosz-tok, nyúgosznak, nyúgottam, nyúgottál, nyúgodott, nyúgoggyak, nyúgodnék; nyúgodni, nyúgovóu v. nyugvóu, nyúgotl, nyúgodva; napnyúgot, nyúgalom, nyúgoccság, nyúgalmos, nyúgodálmos, nyúgotl, nyuktalan, nyukhatatlan. Jāi de megnyukszok, ha leül-helek. It nyúgosznak szeginyek. Egisz megnyúgodnék, ha még ety hóut főidet véhetnék. De nyúgot viréd vā! Nyukhatatlā virű. Nyúgalom az egisz ilete. Ojā jóu nyúgodálmō vóut az iccaka. Az ē főidem napnyúgotnak esik.

nyúl: -ok, -sz, -tam, -nék, nyújjak; nyúlni, nyúlóu, nyúlt, nyúlva; nyút (<nyújt), nyútok, nyútotlam, nyúccsak, nyútanék; nyútni, nyútóu, nyútolt, nyútva; nyútóuddzik, Utánna nyúlok, mék sē irēm ēl. Ojā jóut nyútóosztam.

nyúz: -ok, -öl, -zak, -nék, nyúztam; nyúzni, nyúzóu, nyú-zott, nyúzva; nyúzás. Ojā ritka az én tengirim, még téhelne eggy ökröt nyúzni ráta.

szúr: -ok, -sz, -tam, -jak, -nék; szúrni, szúróu, szúrt, szúrva;

szúrós, szúrás, szúrkál. De szúr ez a posztó. Össze-vissza szúrkáltam a kezem ezzel a rózsafejjel.

úsz(ik) : -ok, -öl, -tam, -szak, -nék ; úszni, úszó, úszott, úszva ; úsztat, úszkál. Të tucc úszni, én úgy úszok, mint a nyeletlem bálta. Mi csinál Pista? A lovat úsztattya.

zúg : -ok, -öl, -jak, -nék, zúktam ; zúgni, zúgó, zúgott, zúgva ; zúgás, zúgolódik. De nagy zúgással van ez a motor. Ne zúg már itt a fülembe ! Nem zúgok é.

zúz : -ok, -öl, -zak, -nék, zúztam ; zúzni, zúzó, zúzott, zúzva. Törög-zúzok.

ű.

dül : -ök, -sz, -tem, -nék, dűjlek ; dűlni, dűlő, dűlve ; dűlő, dűlengőddzik ; dűt : -ök, -öl, -ött ; dűtő, dűtni, dűtött, dűtve. Lédűlök már éty kicsit, szunnyitok. Nagyon dűlőbe van a ház vége. Ebbe a dűlőbe lakik. Részeg az az ember, ugyan dűlengőddzik.

fűlik : fűlt ; fűlni, fűlt, fűlve, fűlöt levőgő ; **fűt** : -ök, -öl, -öttem, fűteni, fűtni, fűtő, fűtött, fűtve. Fűlik ez a kemence. Jaj de fűlt levőgő van idebe. Jaj de fűtött ez a körpa. Fűtöttél mámma má ? Melegről fűtöttem csak.

fűz : -ök, -öl, -zek, -nék, fűsztem ; fűzni, fűző, fűzött, fűzve ; fűződik, fűzir gomb. Befűszted már a cüppödet ? Kifűződött az éggycik cüppöm.

gyűl : -ik, -nek, -ünk, -tünk, -nék, -nék, gyűjjünk ; gyűlni, gyűlő, gyűlt, gyűlve ; gyűlis, gyülekezik. **gyűt** : -ök, -öttem, -enék, gyűcsek ; gyűteni, gyűtő, gyűtött, gyűlve. Nagy gyűlis vóut tennap a pijacó. Gyülekezik már a vendég. Hű van a jányod ? Oda vany gyűteni.

gyűr : -ök, -sz, -tem, -jek, -nék ; gyűrni, gyűrő, gyűr, gyűrött ; gyűrődik. Összegyűllek, mint egy zsákol. Nē vészem rám eszt a ruhát, mēr gyűrött.

hűl : -ök, -sz, -tem, -nék, hűjlek ; hűlni, hűlő, hűlt, hűlve ; hűledzik, hűlepedik, hűlis. **hűt** : -ök, -öttem, -enék, hűcc, hűccsek ; hűtni, hűtő, hűtött, hűtve ; hűvös : -et, -ök, -öl. Filék, hogy mekhűlök, nem megyek oda ki. Várj még éty kicsit, lehűlepedik az a leves.

kűd : kűd, -ök, kűcc, kűttem, kűggyek, kűdnek ; kűdni, kűdő, kűdött, kűdve. Kűdd el a jányod ! Elkűttem a kűtra.

sűl : sűl, -ök, -tem, -nék, sűjlek ; sűlni, sűlő, sűlt, sűlve ; sűlis. Jaj, maj meksűlök, ojam melegē vā ! De : **sűt** : -ök. Sűtöttem éty kis jóu málél.

szűl : szűl, -ök, -sz, -tem, szűjlek ; szűlni, szűlő (pl. anya), szűlt. Hát én nehezē szűlök. Szűli a bāi magát mindig. Nehész szűlő ez a szeginy asszō.

szűn(ik) : szűnök, szűntem, szűnt v. szűnt, szűnnyōn, szűnne ; szűnni, szűnő, szűnt (múltidejű melléknévi igenév) ; szűnet,

szünetél, mékszüntel. Māi mékszünik éccēr az a sog bāi. Fēlarattāl má? Hát má szünőibe vagyunk, utóujja jele jár. Nem dőugosztok? Nem, szünetélünk most.

szűr: -ök, -sz, -tem, -jek, -nék; szűrni, szűrőü, szűrte, szűrve; szűrcsöl, szürel. Hogy vették eszt a szűrőit? Mékszűrte a levest? Māi mékszűröm, nē főit még még a hús.

tűn(ik): -ök, tűsz, tűnik, tűntem, tűnt v. tűnt; tűnni, tűnőü, tűnt; tűnődös, tűntis, tűntet '1. henceg, 2. elvisz valamit', tűnemény, tűndér. Na ne fíjj, mājď tűnők én a szeméd előül, nem lészék láb alatt. Nekem nem tűnt fēl, hogy a szomszidasszō viselőis. Híjába tűnteled magadat, úgy sē kellesz tē sēnkinek. A láznak a hidegrázás a tűneménye.

tűr: -ök, -sz, -tem, -jek, -nék; tűrni, tűrőü, tűrte, tűrve; tűrís, tűrélēm, tűrēlmēs. Hát sokat tűrtem māj neki, de nem tűröm tovább. Jóü tűrēlmēd vóut hozzá. Hát mi csinájjak? Tűrőükē, szēvedőükē a mēnnyeknek őrszága.

tűz: -ök, -zek, -nél, tűsztem; tűzni, tűzőü, tűzött, tűzve. Fēllűzők egy virágot a mejjire ennek a leginnek.

ül: ül, -ök, -űnk, -tem, -nék, űjkek; ülni, ülőü (kokas-ülőü), ült, ülve; ülis, ülepēdik. De meguntam eszt az ülist. Sokat ülök e mellett a szōvis mellett. Hājs fēl űket a tyúkűlőüre!

űz: -ök, -zek, -nék, űsztem; űzni, űzőü, űzött, űzve; űzís, űzērkēdik. Elűszte a hásztlul szēginy gyērēkēl. Űzzitek el innēl aszt a tyúkol! Az jóul űzērkēdētt, mékszētte magát jóul.

i.

bír: bírok, bírsz, bíruuk, bírtok, bírnak, bírtam, bírjak, bírnék; bírni, bíróü, bírt, bírva; bíróü, -t, bírák és bírákok, bírás-kodik, bírkodik, bírtok. Úgy láccik, nem bírok még velle. Ha ęty kicsit jobban álnék, megbírkoznék vele.

bíz(ik): -ok, -öl, -ik, -om, -zak, -nék, bízlam; bízni, bízóü, bízott, bízva; bízalom, bízlat, bízlatok, stb. Én nem bízok magamba. Híjába bízattam, nem mērt hozzáfogni.

csíp: -ék, -sz, -tem, -ētt, -jek, -nék; csípni, csípőü, csipētt, csípve; csípőis, csiptet, csipēget, csipkēd, csibdēs, csipet 'kis darab'. De csűnyán csíp ez a bōlha. Mékcsipētt ez a kutya dērázs. Vigyáz, mēr mékcsipkēdnek ezek a kutya dērázsok. Csipēgeti a szōllőit ez a csirke. Mīnd összecsipdēste a csērēsnyét a veréb. Csak ęcs csipet sōut tēgyél bele!

hív: hí, hívok, híssz, hívunk, hittok, hinak, hittam, hittál, hittl, híjjak, híjjál, hinék, hínál; hini, hívóü, hitt és hívott, hiva; hívás, hívat, hívatál. Nem hívok é sok vendigēd disznóuttorra. Hitt idēsanyám? Hittalak hát. Hívás nekül nem mégyēk. Jóü hívatál az ővé.

híz(ik): -ok, -öl, -zak, -nék, híztam; hízni, hízóü, hízott, hízva; hízlāl. A mi disznóunk má hízik. Hízog, de tekenőüre (állapotos).

ír: -ok, -sz, -lam, -jak, -nék; írni, íróu irt v. írott, írva; írás, íral (ige és főnév), írogat, írka. Írtál már a jányodnak? Măjd írok, rátrék még. Hogy nē járad bele abba a sok írásba. Összeszéttem mindēn íratokat. Félvittem az adóuho.

nyír: -ok, -sz, -om, -lam, -jak, -nék; nyírni, nyíróu, nyírt v. nyírott, nyírva; nyíral, nyírás. Mid dőugozól? Birkát nyírok hóunap. Mēgnyíratlad mām magadat?

rí: rívok, ríssz, rí, rívuŋk, ríttok, rínak, ríttam, ríttál, rítt, ríjjak, ríjjál, rínék, rínál; ríni, rívóu, rítt, ríva; ríkat, rídógál, ríjaszt, ríjad. De csúnya rívóu gyerék ez a tijeđ. Annyit ríttam mām, a fejem is fáj belē. An de kirítt szemű ez az asszō! Jāj de mēgrikatta aszt az asszont. Hát sokat rídógál szēgím magába. Ērijasztottam aszt a kutyál. Könnyē ríjad ez a szomszídasszō.

sír: nem használatos. Csak a fiatalok mondják. Használatos azonban egy származéka: síral, síralóu asszō. Jóul mēksíratla aszt a halottat.

szív: szí, szívok, szíssz, szívuŋk, szíttok, színek, szívom, szívod, szíjja, szíjjuk, szíjjátok, szíjják, szíttam, szíttál, szítt, szíttuŋk, szíttatok, szíttak, szíjjak, szíjjál, szíjjon, színek, színdál, szína; színi, szívóu, szítt, szíva; szívás, szívóus, szíppant, szíváróg, szívárva. Beszítla a sok ros sz levegőűt, azír beleg. Ēn is ēlszínēk ēc cigarettát, mām ha adnál. Aggya keŋ komām a pipáját, hat szíppancsak vaty kettőűt. Szíváróg ez a boroshórdóu. Ojā szíváróvszínű.

Az egytagú ige-tövek viselkedésében már nem találunk olyan szabályosságot, mint a névszótöveknél. A ragozott alakokban mindenütt hosszú az *ú, ű, í* hang. Kivételek: a *bír* ige jelentő mód jelen idejének egyes és többes 1. személye. A többi alakokban az *r* megnyújtja az *i*-t. A *nyukszik* ragozott és képzett alakjai közül azokban, ahol a személyrag előtt nincsen magánhangzó, tehát ahol a *tő* és a személyrag egybeolvadásából két mássalhangzó (*k+sz, k+h*) kerül egymás mellé, rövid az *u*: *nyukszok, nyukszól, nyukszik*, de *nyúgott, nyúgoggy*, éppígy a képzett alakok közül is *nyúgodálmós* és *nyukhatatlan*. A *gemináta* megrövidíti az *ű*-t a *dűl* igéből képzett *dűllőű* és *dűllőűűddzik* alakokban. Az *n* tövű *tűnik, szűnik* igéknek a múlt idejében a hosszú hangzós *tűnt, szűnt* mellett megvan a *tűnt, szűnt*, tehát rövid *ű*-s alakjuk is, nyilván a *tűntel, szűntel* analógiájára.

A származékokban az *ú, ű, í* mennyisége majd minden szóban más és más. Mégis a következő szabályszerűséget állapíthatjuk meg. Azokban a származékokban, melyek az ige teljes tövéből képződtek, rövid az *u, ű, í*, tehát *gyülekezik, hűlepedik, ülepedik, dulakodik, furakodik*, (*szí >*) *szíváróg, szívárva*. Megrövidítik a tőhangot a következő deverbális névszóképzők: *-alom, -elēm: türelem, türelmēs, bizalom, bizálma, -at, -el: szűnet, szűret, csipet*. Kivétel: *írat* az analógia kiegyenlítő hatása miatt. A *-lat, -tel* műveltető képző megrövidíti a tőhangzót a *szűntel*,

tüntet, bisztat alakokban, de hosszú az *ú*, ill. *í* az *úsztat, csúsztat, csíptet* alakokban. Valószínű, hogy az utóbbiak a beszélő egyén számára szorosabban összetartoztak a tövekkel. Szintén rövid a tőhangzó az *-aszt* igeképző előtt: *rijaszt*. Elősegítette a különböződést a jelentésváltozás is. Hosszú azonban az *ú* a *múlaszt* alakban.

III.

a) Többtagú névszótövek.

ú.

árú: *-t, -k, -m, -d, -ja, -ηk, -tok, -jok*; *árul, árulóu, árulás*. De sok *árúja van ennek a kofának*. Én *árúlog* dinnyét is, *paradicsomot* is.

ágyú: *-t, -k, -vāl, -m, -d, -ja, -ηk, -tok, -jok*; *ágyúz, beágyúz, ágyúzás*. *Ojat szóult, mint éggy ágyú*. Hozzákesztek *ágyúzni*, mikor a *főradalom kiütöt*, de *nem tulttag beágyúzni Főüdvárra*.

borjú: *börnyú, -t, -k, börnyúja és a tehén börnya*. Szíp *egy börnyút vettem a vásárba*. A *tē börnyüd mēkfojatot má?* A *kem börnyúja mijen időüs?* Szib *börnya van ennek a tehénnek*. Még *e kizs börnyas té*.

[**ború**] ebben: *borúra derü; borús, elborúl, beborúl*. *Án de borús az időü*. Hát *igēn csag borúl, úgy láccik*.

bosszú: *-t, -m, -d, -ja, -ηk, -tok, -jok*; *bosszús, bosszuság, bosszúlok, bosszant, bosszanηkodik*. *Bosszúbúl tette az egísszet*. *Ojam bosszús vagyok ēre az embērre*. *Māi mēgbosszúlom ém még ütet*.

búcsú: *-t*; *búcsúzok, búcsúsztam, búcsúsztat*. *Búcsút vēt mán az is az ílettül*.

bútor: *bútor, -t, bútorok, bútorom, bútorod, bútora, bútorunηk, bútorotok, bútorok*. *Ēi rigi bútor mán ez az enyīm*. Szib *bútort vitt az a mēnyasszō*. *Drága vóyt a bútora*.

búza: *-át, -ák, -ája, -āηk, -átok, -ájok*; *búzás (zsák)*. A *kem búzája nem üszögös komām*. Ez *elik szorúld búza*.

cukor: *cúkor, -t, cúkorom, -d, cúkørja, cúkorunηk -otok, cúkørjok*; *cúkoros, cúkoro*. A fiatalok rövid *u*-val mondják: *cukør, cukrot, cukros, cukroz*. De *rigēn nem láttam süvek cukørt*. A *kristái-cúkor óucsóyb, mint a kockacúkor*. *Nekēm mán kevés cúkorō vā*. Az *ü cúkørja mán elfogyott*. *Vam mēk cúkorolok?* *Jóu cúkoros ez a tiszta*. Ne *cúkorozd még az enyīmet nagyon, én nem szeretēm a nagyon cúkorost*.

csúnya: *-át, -ák, -ája*; *csúnyit, csúnyúl, csúnyúlok*. De *csúnya éggy asszō vagy*. Csak *nē vészēd el aszt a csúnyát*.

dúrcás: *dúrcáskodik*. *Án de dúrcás vagy*.

dúrva: *-át, -ák*; *dúrvit, dúrvúl, dúrválkodik*. *Án de dúrva ēty pokróuc*. *Mír vettél ijen dúrvát?* *Eriggy előüllem te dúrva, mīndig dúrválkodol itt*.

faggyú: -t, -k, -ja és faggya; faggyas és faggyús. Vészék *ety* kis faggyút, a szappant kifőzöm. *Vā* faggyúja? Milyen árú? Nekem *innē* vágjon ebből a faggyas risziből. Kend be *ety* kis faggyúval, ha kireped a kezed. Közs be faggyús ruhával. Jóu ez a birka faggya szappannak.

fattyú: -t, -k, -vāl, fattyam, fattyad, fattya és fattyúja, fattyúnk, fattyútok, fattyok; fattyas (pl. tengiri). *Jāi* de rossz fattyú vagy. Fogattam *ety* fattyú gyereket kanásznak. Gyēnge *ety* fattyúja *vā*. Ébatta rossz fattya. Az *é* fattyam nem rosszab, mint a tije. Mēk kék má fihazni, mēr nagyō fattyas (a tengiri).

fiú: fiju: -t, -k, -vāl, fiam, -d, -fija, fijuuk, fijatok, fajok; fihazni, fijaddzik, fijús, fijāl, fijas. Hát ezek a fijuuk jóu tanuló. Az *é* fiam hēire mēnt mán, elállott. Az én disznóm mos fijaddzik. A mi kocánk lefijált a hētē. Fijazs disznó van, nem hatyhatom magára. Mēgyünk tengiri-fihazni. Ojā fijuus ábrázattya *vā*!

fúlánk v. **fullánk:** fúlánkot. Hűsz ki a fúlánkot!

fúresa: -át, -ák. Ezek a jányok nagyō fúrcsák.

gúnya: -át, -ák, -ám, -ád, -ája. Lētészem mán eszt a roz gúnját magamról.

gyanú: -t, -k, -m, -d, -ja, -jok; gyanús, gyanúsít, gyanúskodik, gyanít, gyanakodik, gyanakszik. Gyanút fogott előttem nagyon a besziggye. Mēggyanúsított, nem hitte el a szavamat. Elbeszētt *ety* tyúkja, oszt *é*-rám gyanúskodik.

gyapjú: -t, -k, -m, -d, gyapjúja és (a birka) gyapja; gyapjas. Elig zstros gyapjú vóut, jóu sújos vóut. Hogy attad el a gyapjút? Jóu nagy gyapja van ennek a birkának.

háború: -t, -k, -ja; háborúság. A nīmet háborúja rigē vóut. Csak háborúságocs csinál kösztünk.

hiú: hijú, -t, -k; hijúság. Hijúk ezek a jányok mind.

hosszú: -t, -k, hosszann, hossza valaminek, hosszabb; hosszúkás, hosszúság. Ijē hosszút nem igē lehet látni. A hossza csak mēgjár, de keskeny.

ifjú: -t, ifjasszō. Ifjú vagy még aho, hogy valamit tunnál. Na, ifjasszō, hogy vagy?

karesú:¹ kārcsú, -t, -k. Kārcsú egy mēnyecke.

kopoltyú: kopoltyú, -t, -k, -ja. A hálnak kivēd jóut a kopoltyúját, mer a kopoltyújába van a keserű foga.

koszorú: -t, -k, -m, -d, -ja; koszorúz, koszorús. Vēttem én is *ety* koszorút a sírra.

kotú: 'sár, pocsolya', -t. Hej, ez a bűdös ruca, de sok kotúcs csinál.

koldús: kúdús, -t, -ok; kúdúl, kúdúlok. De sok kúdús járt a hētē.

kúrta: -át, -ák. Án de kúrta a szoknyád. Ne vēgyél magadra ojan kúrtát!

¹ *junius, julius* a békési nyelvjárásban a köznyelvtől eltérőleg rövidék.

lapú : -l, -k, keserűlapú. Fáj a gyomrod, kössé rá keserűlapút.
lassú : -l, -k, lassabb, lassann ; lassúság, lassít. Jāj de nagy
 lassú egy jány ez. Kicsit lassítsd a mēnist !

ocsú : -l, -k, -m, -d, -ja. Attāl ocsút annak a disznónak ?

odú : -l, -ja ; odvas. It hagyom eszt az odút. Éggy odúba
 lakik csak. Az ű odúja elik piszkos. De odvas ez a ja.

pandúr : -l, -ok. It mēnt el a pandúr, a szomszédba vitt egy
 levelet.

paszuly : paszúj, -l, -paszújok, -om, -od, paszújja, paszújunk,
 -olok, -ok ; paszújos. Sok paszújja lett a jányomnak. An de paszú-
 jos az ingéd !

sanyarú : -l, -k ; sanyār 'testet rongál, kinez', sanyārgat.
 De sanyarú ilete van ennek a fíjalāl pár cselédnek.

sarjú : sārjú, -l, -k, sārjúja és sārja ; sarjaddzik. A sārjú
 színdt elatta mán a kössig ? Léváktad mán a sarjút ? Em mán
 csak a sārja vóut. Sārjaddzik mán a here.

sarkantyú : sārkanityú, -l, -k, -m, -d, -ja ; sārkanityús.
 Szípēnn összevērte a sārkanityúját. An de sārkanityús legi vóut
 az valamikör.

savanyú : -l, -k, -nn, -ja ; savanyás, savanyúság, savanyodik.
 Nem szeretēm eszt a savanyút. De savanyún nízēl rám. Hát az
 elik savanyás.

súgár : -l, (a fiatalok : sugaral), a nap súgárja ; súgárít
 'a botra szúrt sárgolyót elhajítja a gyermek', súgárzik. Szíp
 súgárt veltēm (mondják a disznóra, ostorra, vendégoldalra).
 A nap súgárja nagyō vērēss. Esōj lesz, mēr visszasúgárzott
 a nap. Súgár nővise van ennek a fának.

szomorú : -l, -k, szomorújann ; szomoránn ; szomörködik.
 De szomorú halotti gyülekezēl vóut. Tanáltam, de nagyō szomorú
 láttam.

szigorú : -l, -k, -nn ; szigorúság. Szigorúk ezek az embēr-
 félik.

szúnyog : -ol, -ok ; szúnyogos. Sok szúnyogja van ennek
 a lúnak, szúnyogos nagyō.

tanú : -l, -k, -m, -d, -ja, -nk, -tok, -jok ; tanúskodik. Fogadol
 rá hamis tanút.

utca : űcca, -át, -ák, -ánn, -ám, -ád, -ja. Nagyō sētít, sáros
 ez a mi űccánk.

varjú : vārnyú : -l, -k, -ja. Csűnyán kárognak ezek a vārnyúk.

ű.

betű : bētű, -l, -k, -je ; kibētűz, bētűs. Nem szeretēm eszt
 a zsōulárt, nagyon aprōbētűs.

csengettyű : csēngettyű, -l, -k, -m, -d, -je ; csēngettyűz.
 De szíp csēngettyűje van annak a csikónak.

csépű : csēpű : 'pozdorja, a kender fás része, ami a törés-
 nél lehull', -l, -k, -vél ; csēpūs. En csēpűvél fűtöttem.

[derű] ebben : derűre ború ; derűs, derül, dereng. Szib derűs idői lesz mámma.

fésű : fűsű, -l, -k, -m, -d, -je, -nk, -tök, -jök, fűsüll, fűsüllök, fűsülködik. Vegyél egy bontóú fűsüt !

gömbölyű : gömböjű v. gömbejű : -l, -k, -enn, -nn ; gömböjít, gömböjödik. Szib gömböjűk ezek az almák. Gömböjís cipóba !

gyönyörű : -l, -k, -nn, -m, -d ; gyönyörűsíg, gyönyörködik. Jái gyere mán elői, gyönyörűm ! Gyönyörűnn ellátta a jányát. Úgy elgyönyörködög benne.

gyűrű : -l, -k, -m, -d, -je, -nk, -tök, -jök ; gyűrűs (ujj). Tē nem a bal újjodra húzod a gyűrűt ?

gyűszű : -l, -k, -vél, -m. Ély számmál nagyob gyűszűt lessik adni, mer esz kicsi.

hegedű : -l, -k, -m, -d, -je ; hegedűs, hegedül, hegedülök. Éltört a primás hegedűje. Elhegedülöm a nóutadat !

kesztyű : -l, -k, -m, -d, -je. Kijukalt a kesztyűm.

keserű : -l, -k ; keserűsíg, keserít, keserül, keserülöm, keser-nyés, keserves, keseredik. Jái de keserű az én ílelem. Érigy mán te keserédét húrka. Mëkkeserülöd még eszt !

könnýű : -l, -k, könnyebb ; könnyít, könnyelműsíg. Nem könnyű dolog ez a szövís. Könnyűk ezek a kengerek.

köpű : 'az ásó, lapát az a része, amelybe a nyél van ütve', -l, -k. Tē bál felőlül leszéd a köpűl. Jóu vőuna esz, csak elnyúlt a köpűje.

köszörű : -l, -k, köszörűkű ; köszörűs, köszörül, köszörülök. Véttem ély köszörűkűd, de nē váld be. Nem láttad a köszörűst, mēre vā ? Ot köszörül Csérvíszki előült.

ölyű : öjű, -l, -k. Érigy mām, mer az öjű a csirkél elviszi. Uszics csak a kutyát rá, hagy zavarja el aszt az öjűt.

seprű : seprű, -l, -k, -m, -d, -je. Mëkkötöltem eszt a nyírkot seprűnek.

sűrű : -l, -k, -je, -nn. Sűrű ez a vászō. Sűrű vetélled eszt a búzát.

szűrű : 'szérű' -l, -k, -m, -d, -je. É jóu naty szűrűcs csinál-tam, mëkfér rájta hal lú is.

szürke : szürke, -ét, -ék, ; szürkül. Eladom a szürkét, még a feketét, ölelem a bārna mënyeckét (Nd.).

telű : -l, -k ; tetves. De sok telűk vannak ebbe a disznóba. Tetves a ruhád.

tükör : tükör, -l, tükörök, tüköröm v. tükröm (l. alább), tüköröd, tüköre, tükörűnk, tükörölök, tükörök. A fiatalok így : tükör, tükröt, tükröz. De homájos ez a tükör ! Vészek még ély szíp tükört. Az én tükörömbe tálpig még léhel látni magam. Az é jányom tüköre még új. Mos vegyél, sok szíp tükörök vannak. De : Az én tükröm meccétl üveggél van állátva.

i.

bíbie : -ét, -ék. *Léltem bibictojást.*

birka : birka, -át, -ák, -ám, -ád, -ája. *Véttem egy birkát a vásárba.*

csirke : csirke, -ét, -ék, -ém, -éd, -éje, -énk, -éték, -éjük. *Zavárd mán el aszt a csirkét! Hán csirkéje köült a szomszidasszonnak?*

finom : finom, -at, -ak, -ann; *finomít.* A fiatalok : *finom.* *Án de finom ez a szilva. Finomann elkiszitette eszt az itélt.*

híjja : Sok híjja vam még?

hívó : hívő, 'baptista' -t, -k. *Ére sok hívők laknak.*

hívek : Jó pap vóut Kecskeméti. Szerettik a hívek.

ige : 'három szál fonál a motólán' ,igít, igik, igim, igid, igije, igink, igitek, igitek. *Kivetélled mind a tizenöt igit? Az én igim kivā. A tē igidnek híjja vā.*

ige : 'szent ige'. *Ém mán el is feléittem, mi vóut az ige.*

irigy : -ét, -ék; *irigyél, iritykédik.* *Mindig iritykédnek ránk, én nem tom, hol tud ojan irigy lenni. Ijen irigyét nem láttam még mint tē. Mit iritykēc mindig?*

író : író 'savó', -t, -ja; *íróus.* *Íróval is jó a tökkáposzta. Hozz egy liter íróut! Vészék egy darab íróus vajat.*

ízik : -ét. *Erity szét ki az íziket a tehén előüll!*

mirigy : mérigy és mirigy, -ét, -ék, -ém, -éd, ggye; *mirigyēs.* *Kivételtem a mérigyemet (mandula), hogy ne dagaggyō. Csupa mérigyēs a karom. Nagy miriggye van a nyakā.*

mindig : mindig : *Mindig mondom neki, mék sē hālgat rám.*

papír : -t, -ok, -om, -od, -ja, de *papiross, papirossat.* *Aggyál mán ety kis papirt! Nekünk van ěcs csomóu papírunk. Minek az a papiross itt?*

pípos : 'torka fáj a csirkének'; *pípōl.* *Án, de píposok ezék a csirkék! Annyira pípōl, hogy māj mēkfūlad.*

síma : -át, -ák, -ánn; *símit, simúl, simúlok, simogat.* *Simára fűsűlleg, gyere! Csűnyám besímitott a szomszid uram 'be-rugott'. Sosē simogas, ne vagyok ém bōrzos.*

szelid : szelid, -ét, -ék; *szelidül.* *Jāi de szelidlēlkū ez a nagy-anyám.*

szilke : -ét, -ék, -ém, -éd, -éje. *Add ide aszt a szilkét!*

szilva : szilva, -át, -ák, -ám, -ád, -ája; *szilvás.* *Lēvērtik mán a szilvát?*

timár : -t, -ok, -om, -od, -ja. *Sok kutyabűrt elhosztam a timár-túl. Bíkisnek csak ety timárja vā!*

tífusz : -t, *tífussza; tífuszos.* *Jāi ne mēnnyünk a szomszidba, mēr tífuszozs beteg vā! Elkapjuk a tífuszt. Fēitífussza vā!*

A többtagú névszótövek közül azok, amelyek Gombocz felosztása szerint a borjú-borjas névszólócsoportha tartoznak, tehát bōrnyú, faggyú, fattyú, fijú, gyapjú, hosszú, lassú szavak és a v tövek közül az odú, telű, könnyű, keserű tövek a nominativus, accusativus, inessivus és illativus, elativus, delativus,

sublativus, adessivus, ablativus, allativus, genitivus-dativus, translativus (amennyiben használatos), essivus, terminativus (amennyiben használatos), sociativus, comitativus, modal-distributivus, causal-finalis esetekben és a többesben megőrzik a hosszú *ú*, illetve *ű* hangot. A *fattyú* és *fijú* birtokos személyragos alakjaikban (*fattyam*, *fijam*) és továbbképzett alakjaikban (*fattyas*, *fijāl*, *fijaddzik*, stb.) elvesztik az *ú*-t. — A *bőrnyú*, *fatgyú* és *gyapjú*, *sárjú* szavak birtokos személyragos alakjaiban megmarad az *ú*. Az egyes 3. személyű birtokosnak azonban két alakja van: *bőrnyúja-bőrnya*, *fattyúja-fatya*, *gyapjúja-gyapja*, *sárjúja-sárja*. A két alaknak funkcióbeli szerepe van: A szomszéd *bőrnyúja* és a *tehén bőrnya*. Ugyane szavak továbbképzett alakjaiban szintén elvesz az *ú*: *bőrnas té*, *fatgyas*, *gyapjas*, *sárjaddzik*. A hosszú *lassú* melléknevek a superessivus *n* ragja előtt, birtokos személyragos és fokozott alakjaikban elvesztik az *ú*-t, helyette alsó nyelvválású magánhangzó van: *a*, pl. *hosszann*, *hossza*, *hosszabb*. A fent felsorolt *v* tövek birtokos személyragos alakjukban megőrzik az *ú*-t, illetve az *ű*-t (odúja, tetűje). Fokozásban *keserű* megőrzi, *könnyű* elveszti az *ű*-t. Képzett alakjaikban azonban az ide tartozó *v* tövek mind elvesztik az *ú*, illetve *ű* hangot: *odvas*, *telves*, *keserves*. A jelzett szabályos változáson kívül néhány névszótó néhány képzett alakjában szintén nincs meg az *ú*, illetve *ű* hang, pl. *bosszant*, *sanyárgat*, *gyanakszik*. Az összes felsorolt tövekben minőségi változás van. E tövekben nem beszélhetünk mennyiségi változásról. Az előbb nem említett összes többi tövek minden ragozott és képzett alakjukban megőrzik a magas nyelvválású hosszú magánhangzót, az *ú*, *ű*, illetve *i* hangot. Megjegyzendő azonban még az, hogyha a hosszú magánhangzót ikerített mássalhangzó követi, a magánhangzó meg rövidül: *fúlánk* vagy *fullánk*, *fűsű* — *fűsüllök*.

a) Többtagú ige-tövek.

ú.

dúdol: *dúdól*, *dúdolok*, *-tam*, *-sz*; *dúdólni*, *dúdolóu*, *dúdólva*; *dúdolász*, *dúdolászól*, *dúdólga*. Ne *dúdó*i más itt a *fülembe*. *Átméntem a szomszédasszého*. Od *dúdolászot* magába.

hancúz(ik): *-ok*, *hancúztam*; *hancúzni*, *hancúzóu*, *hancúzva*; *hancúrozok*, *hancúzás*. Ne *hancúz* más *mindentig*!

kúrjant: *-ok*, *-ottam*; *kúrjantani*, *kúrjantóu*, *kúrjantva*; *kúrjonga*, *kúrjantás*. Ne *kúrjanc* *o*jan *nagyot*!

súrol: *súrol*, *-ok*, *-tam*; *súrolni*, *súrolóu*, *súrolt*, *súrolva*; *súrolás*. *Mi* *dőgozól*? *Súrolom* *eszt* az *üstöt*.

tanul: *tanúl*, *-ok*, *-sz*, *-un*; *tanúlni*, *tanulóu*, *tanúlt*, *tanúlva*; *tanúlatlan*, *tanulás*. *Tanú*i te! *Meguntam* *eszt* a *tanulást*. *Hasznát*

vészéd a tanulásnak pedig. A jóu pap is hóultik tanul, mégis tanulatlā hāl mēg.

zúdít: -ok, -ottam; zúdítani, zúdítóu, zúdított, zúdítva; zúdúl. Úty kizúdítottam aszt a vizet.

ű.

csűröl: csűröl 'lassan önt vizet, csorgat, pancsol', -lem, -sz, csűrölök; csűrölni, csűrölőü, csűrölt (melléknévi igenév), csűrölve. Alakváltozata: csűröl. Ne csűrölgezd aszt a bögrét! Sosé csűrölgezd, jóu az abbúl is. Én összecsűröltem ebbúl a fazigbúl a másigba.

gyűlöl: gyűlöl, -ök, -lem; gyűlölni, gyűlölőü, gyűlöll, gyűlölve; gyűlölet. Jāi de meggyűlölte aszt az asszont. Csupa gyűlölet az egissz.

süjlyed: süjyed v. sījyed, -ék, -ecc, -ettem; süjyedni, süjyedőü, sījyett, sījyedve; sījjeszt. Úty szīggyellēm magam, mājđ elsījyedek. Viszek ēty sījjesztőü gépēt ('varrógēpet').

szűköl: szűköl (a kutya), szűkölni, szűkölőü. Nem tom mi lēlle, fōjltō szűköl.

i.

áhít: -ok, -om, -ltya, -ottam; áhítani, áhítóu, áhított, áhítva; áhítatos 'kíváncsi'. Jāi úgy megáhítottam ēty kīs szōllőüd, de ojan drága, mēg nem lēhet kapni. Őu de áhítatos vagy (= mindent kívánsz). Hoty túcc ojd lēnni? Ojan áhítatosam beszilt, láccik, hoty papnak valóü.

bibélődik: bibélődik, bibélődök, bibélőücc v. bibélődőd, bibélődöttem; bibélődni, bibélődőü, bibélődve. Úgy ēlbibélődök ezzel a fonással, mēk sē halladok.

dicsér: dicsír, -ék, -sz, -lem; dicsírni, dicsíróü, dicsírt, dicsírve; dicsíret. Hāl jóu dicsíretēt lēl rájta ez a mēnyecske. Ne dicsír mán ojan nagyom, mer ēlhiszēm magam.

hízeleg: hízelég, hízelgék, hízeléksz, hízeléktem; hízelegni, hízelgőü, hízelégve; hízelgís. Ne hízelégj, mer ellopsz valamit.

ígér: ígír, -ék, -sz, -lem; ígírni, ígíróü, ígírt, ígírve; ígíret, ígírget, ígírkēzik. Ígírd mēk, hogy jóu lēszēl, te kutya. Mēgígírem, csak ne báneson idēsanyám. Ígíret tē mindig, de ēlfelejtēd.

íjēd: íjēd, -ék, íjētettem; íjēdőü, íjētt, íjēdve; íjēccsīg, íjēdős, íjēeszt. De mēgíjēttēl. Ne íjēdēzz ojan nagyō! Nagyob vōul az íjēccsīg.

ítél: ítíl és ítill, ítílek és ítíllék, -sz, -lem; ítílni, ítílóü, ítílt, ítítve; ítílet és ítílet, ítílkēdik. Őu ne ítílkēgy mām mindik felettē. Híjába ítílkēcc, nem lēssz abbúl sēmmit. Ne ítíjj, nem ítíltecc. Nem ítíllék én ēl sēnkit. Az ítíllőü bíróu ráhúsztā az ítíletēt.

ivődik: ivődik, ivődna, ivődva. Megívődöt mán a nyusz-puja.

kinál: *kináll, -ok, -tam, kínájj; kínálni, kinállou, kinált, kínálva; kinállás. Kínájj mámm meg ily pohár vízzel! Kínájjátok a papot, a többinek van esze.*

kísér: *kísír, -ék, -em, -sz, -él, -tem; kísírni, kísíróü, kísírt, kísírve; kísírgel, kísírtet. Kísírje má haza a szomszédasszont! Sosé kísírgetek é senkil. Fújják mán a kísíróüt. Úgy nízél ki, mint ily kísírtet.*

kíván: *-ok, -sz, -tam; kívánni, kívánou, kívánt, kíváva; kívánatos, kíváság. Mindént mékkívász. Jái de kívánatos ez a sütemi. Az a kívásága, hogy ütél az uráho lemessük, ha mékhál.*

síj: *síjjet, -ék, síjjecc, -tem; síjjetni, síjjetöü, síjjetétt, síjjetve; síjjetöüs, síjjeccsíg. De nagyö síjjet a szomszédasszö, alig írem utöüll. Megyék, mér síjjetöüs a döugom.*

híméz: *híméz, -ék, -zek, hímésztem; hímézni, hímézöü, hímézétt, hímézve; hímézis. Tö hímészted aszt a függönt? Mutasz még mán aszt a hímézét lerítöüt!*

A többtagú igetövek összes ragozott és képzett alakjukban megörzik a felsö nyelvéllású, hosszú magánhangzöt.

*

Kiegészítöül meg kell említenünk, hogy vannak olyan tövek, melyekben a magas nyelvéllású magánhangzó rövid, de vannak olyan alakjai, ahol az *l, r, i* nyújtó hatása következtében¹ hosszú az *ü, ö, ill. í, pl. : nyírok ~ nyírköt, szürok ~ szürköt, tulok ~ túlköt, búrok ~ búrköt, sujok ~ sújköt.*

*

Ha összegezni akarjuk az eddigieket, a következöket állapíthatjuk meg:

1. Azok a névszötövek és igetövek, melyekben a köznyelvvél ellentétben zártabb hang van, tehát: *kü, tü, lü, szü, nyü, lü* stb. megörzik a hosszú felsö nyelvéllású hangot a csonka töből képzett alakjaikban. A teljes töből képzett alakokban rövid középso nyelvéllású hang van. Itt tehát *minöségi* változás történt.

2. Az egytagú névszötövek ragozott és képzett alakjaikban megörzik a felsö nyelvéllású, hosszú magánhangzöt. Kivételek az úgynevezett váltópárok: *büz, ín, nyíl, tűz, víz, ür.* A teljes töből képzett alakjaikban rövid a magas nyelvéllású magánhangzó. Megrövidíti a képzett alakokban a hosszú magánhangzöt a gemináta hangcsoport. Az egytagú igetövek ragozott alakjaiban mindig hosszú az *ü, ö, í* (*bír, nyukszik* kivétel). A képzett alakokban egyes szavakban bizonyos képzök előtt rövid.

3. A többtagú névszötövek közül azok a kis számban lévő tövek, melyek a *borjú-borjas* csoporthoz tartoznak, továbbá

¹ Az *l, r, i* nyújtó hatására nézve lásd Csüry Bálint cikkét a MNy. XXXII. 222—224.

néhány *v* tövű névszó a csonka többől képzett alakokban megőrzi a hosszú magas nyelvéllású hangot. A teljes többől képzett alakokban *minőségi* változás van, mert középső és alsó nyelvéllású rövid magánhangzó áll a magas nyelvéllású hosszú magánhangzó helyén. Egyébként a többi többtagú névszótövek ragozott és képzett alakjaikban a magas nyelvéllású hosszú hangot őrizték meg. A geminata vagy kettős mássalhangzócsoporthoz mind a névszó-, mind az igetövek hosszú magánhangzóját meg rövidítheti. A többtagú igetövek összes ragozott és képzett alakjaikban megőrzi a felső nyelvéllású hosszú magánhangzót.

*

Mindent egybevetve megállapíthatjuk, hogy a békési nyelvjárás a felső nyelvéllású, hosszú magánhangzókat kedveli, és a hosszú tőhangzót a ragozásban, a névszótöveknél pedig a származékokban is megőrzi. Tehát a tőhangzó eredetileg meglévő mennyiségbeli különbsége a történet folyamán a békési nyelvjárásban a belső analógiánál fogva kiegyenlítődött. Kivételt néhány váltópár képez.

Hosszú *ú, ű, í* a többi nyelvjárásokban.

Nyelvjárási tanulmányaim során bejártam Békés környékét mintegy 20 km. sugarú körben. A Békést környező nyelvjárások, ha nem is egyeznek meg mindenben a békési nyelvjárással, a hosszú *ú, ű, í* hangokat illetőleg ugyanúgy viselkednek. Ezek a községek, ill. nyelvjárások a következők: Vésztő, Okány, Sarkad, Gyula; Gyulavári, Doboz, Mezőmegyer (Dobozmegyer), Mezőberény, Köröstarcsa, Körösladány. Bihar vármegye északi részében három falu: Derecske, Tépe, Konyár nyelvét tanulmányoztam. A hosszú *ú, ű, í* hangok szempontjából ezek is megegyeznek a békési nyelvjárással. Ugyanezt tapasztaltam Debrecenben is.

Fogyatékos irodalmi adataink alapján megállapíthatjuk, hogy a hosszú *ú, ű, í* hangokat kedvelik a tordai, a szalontai nyelvjárás (*Visky K.*: A tordai nyelvjárás NyF. XXXII.: 17—18. l.; u. a.: A nagyszalontai nyelvjárás Nyr. 42.: 21. l.), a váci nyelvjárás (*Nagy Sándor*: A váci nyelvjárás. NyF. X. 16. l.), a hevesmegyei nyelvjárás (*Berze Nagy János*: A hevesmegyei nyelvjárás. NyF. XVI. 11. l.), a szigetközi nyelvjárás (*Szabó S.*: A szigetközi nyelvjárás. NyF. XXXVIII. 14. l.), a nagykovácsi nyelvjárás (*Vass B.*: A nagykovácsi nyelvjárás NyF. LVII. 14. l.), a kiskunhalasi nyelvjárás (*Korda I.*: A kiskunhalasi nyelvjárás. Nyr. 15: 64. l.), a szegedi nyelvjárás (*Négyessy L.*: A szegedi nyelvjárás. Nyr. 15: 442—49. l.), a debreceni nyelvjárás (*Oláh G.*: A debreceni nyelvjárás. NyF. XXVI. 6. l.), a szlavóniai nyelvjárás (*Balassa J.*: A szlavóniai nyelvjárás. Nyr. 23: 166—68., 215. l.). Természetesen apróbb

különbségek lehetnek. Vannak szavak, melyek egyik nyelvjárásban hosszú, másokban rövid tőhangzójuk. Pl. Békésen *pipa, csipa, puha*, Vácott *pípa, csípa, púha*. A békésiben *duzzad, huszár*, a tordaiban *dúzzad, húszár*. Kár, hogy az idézett tanulmányok közül csak a *Visky* két tanulmányát és a *Nagy Sándorét* lehet haszonnal forgatni, a többi leírások nem pontosak. De még e kitűnő nyelvjárástanulmányok sem törekednek teljességre. Szabályt nem állítanak fel. Az igetövek mennyiségi változásait meg sem említik. Az imént említett nyelvjárástanulmányok csekélyszámú adataiból következtetve mégis úgy vélem, hogy az illető nyelvjárásokban a tőhangzó mennyiségbeli különbsége a ragozásban kiegyenlítődött, és így a hosszú tőhangzó megőrződött.

E nyelvjárásokkal szemben a másik típust a szamosháti nyelvjárás képviseli. Ebben a felső nyelvállású magánhangzók — kivéve az *l, r, i* nyújtó hatása következtében megnyúlt töveket, továbbá a *lú, kű, tű* típushoz tartozókat — rövidek. (L. *Csúry Bálint*: A szamosháti nyelvjárás felső nyelvállású magánhangzóinak története. Jelen Évkönyvben.) Az analógia itt szintén kiegyenlített; de itt rövid tőhangzóra.

Irodalmi adataink csak olyan nyelvjárásokról vannak, ahol az analógia a tőhangzó mennyiségbeli különbségét akár az egyik, akár a másik irányban kiegyenlítette. Dolgozatom nyomása közben azonban értesültem, hogy egyes palóc nyelvjárások megőrizték az eredeti hangállapotot. Pl. az óbáti (egykori Nógrád, ma Gömör megye) nyelvjárásban a tőhangzó az alanyesetben hosszú: *kút*, de a tárgyesete: *kutat*. (Vö.: Kovács István szógyűjtését. Jelen Évkönyvben.) E nyelvjárásban az analógia kiegyenlítő hatása nem történt meg.

Végh József.

A bábonyi népnyelv igealakjai.

Népművészeti szempontból Erdély legragyogóbb vidékének, Kalotaszegnek népnyelvét is, mint annyi más nyelvjárásunkat, csak felületi vonásaiban ismerjük. E nyelvjárásról ugyan egy kisebb és egy valamivel terjedelmesebb leírásunk is van,¹ mégis e leírások hézagosságát és a közölt szövegek csekélységét tekintve, mindenképpen szükségesnek látszik e nyelvjárás részletjelenségeinek közelebbi tanulmányozása.

1936 nyarán, meg 1937 nyarán és őszén, mint a kolozsvári református teológia munkatáborá falukutató-csoportjának vezetője és ettől függetlenül is összesen négy ízben töltöttem hosszabb időt a Kalotaszeghez tartozó Bábonyban. Közvetlen megfigyeléssel igyekeztem tisztázni e kis nyelvjárás több nyelvi sajátosságát. Különös gondot fordítottam az alaktani és itt is elsősorban az igealakok használatára és alaktani sajátosságaira, hisz valóban igaz, hogy éppen ez az a terület, amelyre nézve nyelvjárási ismereteink a legkevesebbé pontosak.

E dolgozatban alaktani megfigyeléseimből a bábonyi igealakokra vonatkozókat ismertetem. Dolgozatom első része az egyes igealakok szerepét, funkcióját világítja meg, második része pedig a főbb igealakok típusait foglalja magába mintaszók alapján.²

I.

A kalotaszegi Bábony község³ nyelvében a következő igealakok élnek :

A) Be nem fejezett történésű alakok : *vár*, *várjon*, *várna* ; igeenevek : *várni*, *várva*, *váró*.

¹ Czuczsa János, A kalotaszegi nyelvjárás (Jankó János „Kalotaszeg magyar népe” című kötetében. Budapest, 1892. 205—21). Ism. Balassa József, Nyr. XX, 464—69. — Kúnos Ignác, Erdélyi kisebb nyelvjárások. T. Sztána. Nyr. IX, 502—03.

² Dolgozatom népnyelvi anyagának gyűjtésében azt a módszert alkalmaztam, amelyet Csúry Bálint egyik moldvai útja alkalmával, mint kísérője, megfigyelhettem. Az anyag rendszerezésében is az ő csángó igealakokról írott tanulmánya szolgált mintául (A moldvai csángó igealakok. MNy. XXVIII, 22 kk.).

³ A kolozsmegyei Bábony községnek 1937 őszén 322 lakosa volt ; ebből 117 magyar, 192 rumén és 14 cigány nemzetiségű. A magyar-

B) Befejezett történésű alakok: *várt, vára, várt volna*; igenév: *várt, adott*.

C) Az összetett jövő (*várni fog*) igealakja a bábonyi nyelvjárásban teljesen ismeretlen. A *fog* igének összetett igealakokban itt is csak a régiséghen és a székely meg a moldvai csángó nyelvben megfigyelt 'incipio; anfangen, beginnen' jelentése él. Ez azonban csak nagyon ritkán hallható. Pl. *Szikkad az álma, fogjanak szedni. Nekifoktunk asztán egisz, amíg hājnalott*. (Vö. Csűry, i. h. 23 és Horger Antal, Magyar nyelvjárások. Budapest, 1904. 156) Czucza megállapítása alapján úgy látszik, hogy a *fog* ige ilyen használata az egész kalotaszegi nyelvjárásra nézve jellemző (Vö. i. h. 221). Ő ilyen példákat idéz: *Fogj mán a dologhoz! Majd hozzá fogok. Szalaggy csak, mer' ott fog lenni. Nem fogott jól esni a' zitel* (I. h.).

Szükségesnek tartom megjegyezni, hogy példa-mondataimat azért sorolom fel olyan bőséges számban, mert e dolgozat igyekszik bepillantást nyújtani a kalotaszegi nyelvjárás más sajátságaiha is, habár magam itt csak az igeragozására vonatkozó megfigyeléseket rendszerezem. Nemcsak példa-mondataimban, de a mintaszók gyűjteményében is igyekeztem a beszélt nyelvnek a nyelvjárási szövegekben szokásos mértékű fonetikus rögzítésére. Megjegyzem azonban, hogy a vizsgált nyelvjárás nyelvében egyes nyelvjárási sajátságok (ízés, nyúlás, rövidülés, zártabbaválás stb.) ma már nem általánosak. Ezért van az, hogy az alábbi példákban a nyelvjárásnak bizonyos átmeneti, elvárosiasodó jellege figyelhető meg. Magam azonban a beszélt nyelvet figyeltem meg, és így csak ilyen következtetlenül érvényesülő sajátságokat jegyezhettem le. E jelenséggel kapcsolatban érdekes megemlítenem, hogy mikor pl. a nyelvjárási sajátságok megfigyelése közben az ízés iránt érdeklődtem, nyelvi kalauzom meg is mondta, hogy ők, ha városiakkal, vagy olyan faluból valókkal beszélnek, akik nem íznek, tudatosan kerülik is e sajátságot. Természetesen ez akkor is csak bizonyos mértékben sikerül. Különben az öregebb rendűek nyelvjárásában itt is több helyi sajátság maradt meg, mint a fiatalok beszédjében.

sághoz tartozók közül mintegy 18-an nem tartoznak hozzá e falu törzslakosságához, tehát e nyelvjárást ma mindössze 99-en beszélik. A házassodás útján beköltözöttek, egy kivételével, a kalotaszegi nyelvjáráshoz tartozó falvakból valók. Megjegyzendő, hogy a falu rumén nyelvjárásának szókinésében igen erős magyar hatás érzik, e hatás azonban az uralomváltozás után mindjohban csökken. A rumén nyelvnek a bábonyi lakosság nyelvére gyakorolt hatása meglehetősen kis mértékűnek mondható, habár itt-ott a mondat szerkesztés területén is megfigyelhető. A magyar lakosság csaknem minden tagja két-nyelvű: szinte egyforma könnyedséggel beszéli minden magyar az anyanyelve mellett a rumén nyelvet is. A ruménség magyar nyelvtudása valamivel gyengébb.

A)

Vár. Használatára nézve a következőket jegyezhetem meg :

1. Ennek az alaknak nagyon gyakori az időre nem vonatkoztatott (achronisztikus) használata. Pl. *Szegény szüle (anya), úty törődik értik (a gyermekeiért). Ez ojam mind a bopám (nagyapám) szekere, jár ére is, ára is. Mindik sipánkodnak, hogy mér tesznek ojan nagy adól rá (a malomra). Nem úty szüvüdik ez, mind aholy szüvüdik a vászony. Ki holy szok (szokik, szokta). Úty szoknak.¹ Le szokjuk mosni. Ki mind vét, úgy arat. Már ára maguk feli nem munkálnák² (dolgoznak) afféliket? Karácsony első napján hájnalossan kántálnak. De a parasznak nem ütődik az ára alá eféle, tudom (nem nyer a sorsjátékon). Nem gondózza meg, nem harapja meg, mit mond. Nem hasonlít eggy lejánya felé sem (leányára). De amikor láttya az ember a türhetetlenséget, jái, úty fái! Mi kíváncsijak vagyunk a gyócsra (kívánjuk, szeretjük). Ez a fiju annyit jáccodik véllem. Az embért a fájadalom úty kicsikörja, úty szenved. Gyűlnék össze sok emberek, isznak, kjabálnak. Megecsejjük, megjovíltjuk a kendért. Erzsi, fíjókám, kiszapsz eggy inget?*

2. Jelen időre vonatkoztatott használat: *A drágá kiskötömet min szét hasingájja. Ha ingem pirongat (megszid), nem bánom. Könyveddzik a szemem, foj a könyvem. De mijem pórt költök ide fél (verték)! És a zeső. Itt is eszdegél, de a jód nem ázol meg. Eljönnek ide és it kasmolnak (kutatnak, keresgélnek). Nem min fukálók (= fujogatok) in ott! Mim macsikálódnak, hogy a ruhájik ippen pacsik (piszokban, vízben játszó gyermekekre). Csak mim bácsikát kukucsálok, hogy nem jön? (testvérbátyját leső leány mondta). MÉR kancsizol úgy? (kancsalul néz). Ot, Kolozsvárt mēi hēit vagyon? (lakik). Nem kav (= kap) vagy mejiket akārja? Csudálkozom (= kíváncsi vagyok), hazajött-e Kis Erzsi? Hová missz? Tām dilelnék (ebédelnék)? Vajom mibe sürgölődik? Ojan naly cseléggyeji (gyermekei) vagynak már. Vagynak sok borok. Na, mī mēk hiányzik most? Mīnek még dógozik üv is?³ Viszünk bopónak délre. Már úgy menünk el mint a virág (öreg ember magára!).*

3. Jövő időt jelölő használat: *Anna néne,⁴ mikör hazajön, ne jöjjön úgy, mér mekhiszik, holy cigányasszony. Ha leszen egy gyērmekem, adom oda, hogy ott nevekeggyik. Ha ély kicsit hūlepedik (= hül az étel) is, jó. Ne mī feleseji, mér mekszigyeled magad,*

¹ A szomszédos Váralmásról származó asszonytól jegyeztem le e két mondatot.

² *ā* = *a* és *o* közötti hang.

³ Az utóbbi három mondat közül a két utolsóban kétségtelen rumén mondattani hatást láthatunk. Vö. *Ce mai lipsește?* (= *Mi még hiányzik?*)

⁴ A *néne* szót fiatal leány is használja nála csak nagyon kevéssel idősebb nőrokonnal vagy ismerőssel szemben is.

ha megverlek. Úgy megörvendettem, hogy az út mekcsinálódik, de nem led belőlle semmi. Asztán megin vér néked Ilong néne (t. i. almát). Adom përcen (= mindjárt). Vásárkör me nek Hunyadra. M'osztán (mert) eljűvök nyünni. Băi lessz a víge annak a külön-sígnék (különválva élés). Már úgy lehet, hogy hazavetődnek (a határban dolgozók). Mikör a tanár úr elmegy, megbánnyuk. Lessz elegendő gabonád, kiüred velle. Nem lessz (telik el) két nap, amég ez is ojan lessz. Má' mos meksziváلكodik (megszikkad a levágott fű), ha elmenek hozzá, hogy ély kicsit mozgassam. Mire kivénülünk a világból, meg is tanujjuk. Csak ezután jövűng bele, mind a mokányló a csebërvitëlbe. Sohasem felëitem el, mije ijediseket tettem. Măid elgyászolom bopót s bonyát velle (nagyapámat és nagyanyámat a fekete szoknyával). Ne ed meg aszt az almat égyomorra, mër mekfáj a hasad (megfájul)!

4. Itt emlitem meg, hogy a lesz igének nem figyeltem meg olyanszerű potenciális használatát, mint amilyenre többen különösen a királyhágóntúli nyelvjárásterületen megfigyelt példák kapcsán rámutattak (Vö. MNy. XXVIII, 24). A lesz igealak itt csak ilyenféle, valóban befejezetlen, elkövetkezendő vagy várt cselekvésre vonatkozó mondatokban használatos: *Nem tuggya, mikör lessz a szavazat* (képviselőválasztás), *tanár úr? Mikor itt lessz a gazdasági iskola, a tanár úrnak nem lessz ügye* (dolga, kötelessége) *itt lenni a Kulesájba* (kis völgyfenék neve).

5. A vár igealak természetesen igen gyakran előfordul alárendelt mondatokban is. Pl. *Mijóta vacs, csak mın keserűségre vagy. Jó Erzsi, mër te megverócc! Mos nem járnak úgy, mër nehesztelik* (terhesnek, nehéznek tartják). *Nem tudod, hogy híjják a ténsát?* [$<$ ténsasszony $<$ tekintetes asszony (gúnyos használat!)]. *Lássák mek, ha (= hogy) valamit kapnak (= kapnak-é) ot jenn. Addig menyek, mig a földrül lelépek.*

Várjon. Ez az igealak felszólítást, tiltást, kívánságot, célzatosságot, felindulást, megengedést kifejező egyszerű vagy összetett (mellé- és alárendelt) mondatokban időre nem vonatkozó vagy időt jelölő használatban egyaránt előfordul.

1. Általános, időre nem vonatkozó használat: *Az Isten őrizzem meg attól, hogy valaki az íletít elvesztesse. Nyugossa meg az Isten a mérnök urat!*

2. A jelenre vagy a közel jövőre vonatkozó használat: *Hülepeggyik* (hüljön) *ély kicsit a puliszka! Na, jöjjön na, segíjen!* *Csak legyen víge a nyifogásnak!* (nyafogó gyermekeknek). *Szógáj, hosz ki, lássa a tanár úr is* (gyermeknek). *Ne köccséskeggyenek semmit* (ne költskezzenek)! *Ne jöjjen ide fél, mër përnýékel a zesó* (lassan szítálva esik). *Eriggy Ilus, trappőj Hívőjíkni!* [hívőjékhez (*hívő*, szektáskodó, szekta-tag)]. *Kíssik, tanár úr!* (Maradjon még...) *Na gyere, gyere, ne mın siribikáj!* (Magyarázgató, vonakodó gyermeknek.) *Ne tárzsd oja felen a kis fejceskódat!* (Gyermekek.) *Eszt a zágokat vizsgáld meg! Ne*

mín cibájjátok tik is ! Mennyi el, ne csináj botránkozást, mikor dógik van. Te éhél holt, ne kalandozz ott azogba a csuprogba ! (A csuprokban kotorászó gyermeknek.) Sijess hamár, mennyi, lássad, mi van ! Ne lgy paraszt ! (= buta). Halaggy a bódba, hozz egy léjre szemes borsot ! Gyűzsd össze a hajad ! (Szedd rendbe...) Zárja ki a ládát ott, ni ! (Nyissa ki...) A kutya egye meg a nyakadat ! Ne bugyborikojj a kőrsóba ! Isten álgya meg a dilebégyiket (v. frustukikat) s kēleket is !

3. Alárendelt mondatokban : *Nem teszik ippén, hogy egyből őjjék meg (t. i. a rumének a magyarokat). Nem kēl nekik, hogy még álmoggyanak is a magyárral (t. i. a rumének). Kítelen vót az embēr, valamiből pinzezen. Az öreg meg aszt akārná, hogy mind ol tyutyukájjom mellette (a felesége sűrőgjön-forogjon, tegyen-vegyen). Nem áll oda az eszem, ha (=hogy) asz számiccsam. Ne csinált, hogy kijabájjak. Ez már annál nagyobb dolok, hoty valaki ijet indiccsen (t. i. hirt). Vigyáz, ne verőggy meg. Úgy nisztem, hoty kisz vót, hoty kimereggyen a szemem. Nem kívánom, hogy nyaggassa az életemet tovább. Ojam mind egy hájfalat, kisz hoty kihassaggyon. Hat, hoty sünnjölőggyik (az ölhoz dörögölöz disznó).*

4. A köznyelvtől eltérő használat : *Nem tudom, hogy legyen [= lenne, volna (t. i. egy növénynek más neve)]. Sose hiszem, hogy nyerjek, habár minden esztendőbe vegyek is (t. i. sorsjegyet). Hogy lehessen az? (Lehet). Nem tudom, hogy legyen (volna v. van-é) ol románnak (t. i. földje).*

5. Amennyire megfigyelhettem, a *nincs*, *kēl* és *muszáj* mellett is használja a bábonyi népnyelv a felszólító módot a főnévi igenév helyett. Pl. *Nincs kītül élkűggyem. Kēl lökjek ety kis langállatót, hevűjjön ki a kemence jobban. Nekem kēl vágjak ját. Mek kēl eligeggyem ezzel. Még az ebid se törtinik meg, az aratóknak ithon kēl legyenek. Nem kéne mekkiácsuk, hogy jönnek a színával. Vissza kéne tarcsa, hogy ne pillancon (t. i. ne mozgassa a szemhéját). Abból kellett megijjen. Átszállásik kellett vóna legyen. Bé ké feggyük s nincs mivel. Nem vót, ki dógozzan. Ippen tülle muszáj vegyen ?*

Kétségtelen azonban, hogy a felszólító mód igealakjainak a felsorolt szók, illetőleg kifejezések utáni ilyen használata nem kizárólagos. Ritkábban hallani ilyen mondatokat is : *Csinál nekije az annya, nem kēl, hogy gondoskoggyak rolla. A menyem beteg vót egész nyáron, nem vót szabad, hogy dógozzék. A muszáj esetében megfigyelhető, hogy általánosabb tartalmú, meg nem határozott személyre vonatkozó mondatokban mellette főnévi igenév áll. Pl. *Nem muszáj asz megenni, amit nem szeret az embēr. Muszáj minden három hédbbe meksikárolni (lággyagyapéppel megkenni és finom homokkal beszórni) a szoba jőggyét, mer ity jēlromlik.**

Várna. Használatára nézve a következőket állapíthatjuk meg :

1. Leggyakoribb óhajást, szerényebb vagy határozottabb kívánságot kifejező használat. Pl. *In aszt akarám, hogy mindig itt legyenek a tanár úrék. Há mit még akarna? Képesek vónak az a felekezet (= a rumének) felakasztani még a magyárt is sörba. Már csak szeretném ülni, pihenni. Nem szollana hozzám egy világér se. Jái, júnyírásnál lenne itt a tanár úr, akkor van id zene-zuna! Többet ennék a szemik, mind a szájik! Nem tudnám tölle megválni éty pērcre sem! Nem mentem vóna ki az udvarra, úty filtem s untam! Nem akárnám, hogy monygya valaki is, hogy unokájim vattok! (Rosszalkodó gyermekeknek.) Csak asz kéne neki, hogy megvērjen! Csak aszt akárnók, holt tuggyuk, de nem tuggyuk.*

2. Feltételes cselekvést kifejező használat: *Ha unnám (= félnék), nem jüttem vóna haza Álmásról éjjel. Szév vót akkor, szév vóna máma is. Jó lenne, ha összejönnének a cselédek! (= családtagok, gyermekek.) Nem ülne ol, ha nem lenne beteg. Ha nem adnának szintén egy felet sem, mi adnók pēnszt neki. Én nem bánnám, ha sohase is innám. Öregek vagyunk, gyengék vagyunk, tennők, nem lehet. Minha éty ták eset vóna le onnit (ták, bőrkeményedés*). Minha Kolozsvárra mennék, ojam messze leccik.*

3. Bizonytalan tartalmú kérdésekben: *Mín csak számidgattam, ki lenne, ki lenne (....., hogy vajjon kicsoda?). Hogy éjtennéd le?*

4. Felszólítást kifejező használat: *Raknád meg a tüzet! (Rakd meg!)*

Várni. A főnévi igenév szerepköre Bábonnyban sem tér el a köznyelvben megfigyelhetőtől. Pl. *Nem is mérek szollanni. Nem mehetünk álmaszedni. Nem túllem kellett kirdeni, ha (= hanem) csak élvinni. Holt kēl mondanni. Nem azon kēl típelődni, hogy mit nem adott az Isten. Parasznak akárnak csinálni (= együgyűvé, butává akarnak tenni v. annak tartanak). Ojam bajossan tud mekhalni már (állatra). Szükség imátkozni, hogy legyem búza. Ki a szöszös ménkünek van ideje az embernek olvasni! Mikör süldő (= fiatal, gyerekember) vótam, akkor késztek csinálni az övegel.¹*

Várva. A határozói igenevet a bábonnyai népnyelv, kétség-telenül a falu többségét tevő ruménség nyelvi hatására is, szélesebb körben alkalmazza, mint a köznyelv.

1. Meglevő, tartós, vagy pillanatnyi (jelen, mult) állapotot kifejező használat: *Ki vam márjúlva a kezem. Meg vót dagadva a lábam. Meg vótam éjedve. Minha ki lett vóna meredve a szemik! A szemődöke össze van nőve annak, aki igizni tud. A belink öszve vót szorúlva. Ha nincs megviradva, nincs, holt hová mennyen. Meg vagyok élégedve az ílet javajival, kinlótam eleget, amíg bír-*

¹ Különösen az udvariaskodó nyelvben a rendestől eltérő mondat-tani, de nem functionalis használat is megfigyelhető. Pl. *Nem leccik ösmerni az úrfi? (= Nem ismeri az úrfi?)*

tam. Ebbe a faluba nem hiszem, hogy talál egy ojan családot mind az Eszes Lászlójét, hogy annyijan legyenek össze foglalkozva (népes családra!).

2. Már az előbbi esetben is a határozói igenévnek állapotjelző szerepet betöltő használata csak a befejezett történésű, perfectum-alak (*várt*) ilyenszerű funkciójának elhalványulásával érthető meg. (Erre vonatkozólag l. Gyomlay Gyula, MNy. XIX, 135.) A bábonyi népnyelv azonban még a fentinél is szélesebb körben alkalmazza a határozói igenevet. Az alábbi példákhoz hasonlóak elvétele a köznyelvben is hallhatók. Példáim a következők: *Ugy rá vótam unva a téjre. Csak egyet (t. i. gyermeket) ismertem, akkor csak az az egy vót szüelve. Mégis él van télve az idő. Le vót trágyázva a föld. A katona büntetve jű. Minden dűd (= világi ének) tanulva van. Meg van kerezsve, na! Most lettek felpakölva. Nem lőtt a beteksik felismerve, mibe hált meg. Így let különbösztlve, (= így különböztették meg egyiket a másiktól). Háttha ki lesz víve oda a többi csapadba (= a vásznat kiviszik más rakásba). Az öreg él vam menve kaszálni. Csak azir hitlak, hogy ilve vagyunk vagy mekhaltunk.¹ Él vagyok izzadva (= meg vagyok izzadva). Azoknak mind meg van építve a házik (= házuk). Meg vagynak azok hálva éhen (ez alakokra nézve l. Gyomlay i. h. — Elterjedtségüket Horger i. m. 168. is megállapítja. Köznyelvi és nyelvhelyességi vonatkozásaira nézve l. még Szinnyei József Magyarosan II, 58 III, 86, Négyesy László MNy. XVIII, 155 és Dengl János, Magyar nyelvhelyesség és magyar stílus. Bp. 1937. 124—5.).*

Váró. Ez alak használata nem igen tér el a köznyelvétől. Pl. *Kél lökjek ety kis langaltatót,² hevűjjön ki a kemence jobban. Nem szánt egy cseppentő cseppel se. Hamarébb (= ezelőtt) kicsit összetartók vótak (= ezelőtt egymást segítők voltak a bábonyiak). In vótam nekik utolsó pērcik karolójik (Én támogattam őket...). A jó Isten, az áldott, meglátogat engem, ha rosztévő vótam is. Ojan ez a gyūriti³ kendēr, nagyon szaporított.*

Eltérő használat: *Még nem jűtt termőre* (t. i. az újonnan ültetett szőlő még nem termett). *Őlök lesznek* [nemsokára ölnivalók lesznek (t. i. a csirkék)].

B)

Befejezett történésű alakokban a bábonyi népnyelv csaknem olyan szegény, mint a köznyelv. A *várt* és *várt volna* alakon kívül mindössze a *vára* alakot használja. Az alak-rendszer

¹ E példában érdekesen együtt jelentkezik az igenévi állapotjelzős és a perfectum-alakos használat.

² E szót így magyarázták meg: A langaltató „pozdornya (= kenderrost hulladék), aki azonnal langol vét”.

³ Gyūriti, szántóföld és kaszáló neve.

szegénysége azonban együtt jár a kevés alak szerepkörének bővülésével. (Vö. Gyomlay i. h. 133.)

Várt, adott. Ez az alak, éppen úgy, mint a köznyelvben, használatos akár a közelmúltban, akár régebben befejezett cselekvés, vagy cselekvésből származó állapot jelölésére.

1. Funkció szempontjából a köznyelvvel megegyező használat: *Már nekem lejárt a nóta* (= elmúlt az az idő, hogy énekeljek). *Eccēr csak nyakaszakatt, elhányódott onnit* (elveszett a kendő). *Ojan sűrűn beszéltek* (gyorsan). *Mindik kegyeskeltem irlek, hogy az uccák ne tuggyák meg a nincsent* (= sok jót tettem velük, hogy az emberek ne tudják meg szegénységüket). *Nem atta, nem vettük mik se erővel. Űk elvittik a zín fáraacságomat, de in nem a züvikel sohuva* (= én fáradtam értük, de ők nem értem). *Kicsi körből kinevélle őket s naty kōrba hōllak meg* (gyermek). *Egisz nap hánt* (= okádott). *Bonyó¹ Vajon ki dūdōlt az ijjēl?* (dūdōl, világi éneket dalol'). *Egyik dōblecnek* (= sütőtök) *a zināt min lepacsikolta* (= leszaggatta). *A tavaj össze-mentek megin* (= együvé költöztek a szétvált házastársak). *Gyepēltem a lūt* (= legeltettem a lovat). *Ez máji napig se atta vissza se rosszan, se jön. Mind innem minállunknól hōrta a tejet.* *Csak jobban vigyásztlak azon innet* (= mégis csak jobban ügyeltek attól fogva). *Az őregek mekhōllak, vagy mi lōtt vēllik, nem tudom, csak in nem irtem ēggyecs cse.* *Mim mekhāllak fiataljabb korikon* (korukban). *Rendre tārtdōt meg a szüret.* *Már ki is pusztūlt az a nemzel* (= már kihalt a faluból a Sáfár-nemzetség). *Az egisz család úgy elszidelgett, mindenik elment úgy vilāgolni* (= elszéledt és elment vilāgot látni). *Mind ēggyet sivakottak* (= sirtak a gyermekek). *Ēly kicsit megjuhāzōlt* (= megszeli-dűlt) *ez a másik atyafi² is.* *Ōi vōtunĳ a lejānyomni* (leányomnál). *Mostohaannyik nem vetelt gondol rejājik, min nem vēt ēggy ijen tyūk ēgy libāra.* *Ō is kicsin ēlmaratt, mostohājik vōt, ēlszōrta őket a nagy vilāgba.* *Felinditotta az Isten Csavār tiszteletes űr szivit* (t. i. hogy építse újra a templomot). *Nem ēltem ēl vagyoni-kat.* *Vēllem nem tōrōttek a szūlejim, hogy nekem is aggyanak valami jutānyl* (részesedést a vagyonukból). *Mekkūlōnōsztem a bātyāmtūl* (= a közösen használt apai vagyont elosztja). *Ides-anyām szōgālt űrdōgāt, mikōr kis lejāny vōt* (= tett robotot). *Engem is tēringettek* (= igyekeztek szektáskodóvá tenni), *de én az ajtōjokal sem nyitottam bé.* *Hivō* (= szektáskodó) *lettem egy darab idūtūl ōta.* *Űgy megbūsultam* (= búsultam), *hogy nem tuttuk jelkōtenni.* *Mijōta menyem lōtt, gonosz következett a házba.* *Ēfélĳ in rengettem, ēfél után az apja.* *Jāi, jāi, be sokat jól foktam én nekik.* *Megesōzōlt az idő, ēl kellett jōnni haza.* *Akkōr* (= tagosításkor) *vāgōttak ki a tagok.* *Hā ēngem mennyit kīrēlt*

¹ Bonyó a bábonyi nyelvben nagyanyát jelent. Itt azonban egy őregebb rendű férfi szólította meg így feleségét.

² Az atyafi itt a rumén frate 'atyafi, társ' értelemmel gúnyos értelemben használt szó egy nemzetieskedő rumén férfival kapcsolatban.

a ténnap. Esenkedett az a hegybéli, hogy nekik rossz az úttjik (= kérve mondotta a hegyben lakó ember...). Csak mind ebből vastagodott meg a harak közöttünk. Igen-igen (= gyakran) bé szokott jönni nálunk, ha ére jár. Ojan kellemetes vótam én a körházba (= jól érzí magát).

2. Ugyanolyan használat mellékmondatokban: Kietlek minden zsengei belöllem, hogy nem hattak enni (koplaltatott ember mondta). Nem szíp, mēr megnyalta a mõi (megrágta). Mikõr hazajüttem idesanyámnól, itt vót az úrfi. Ingemel úgy meguntattak (= utáltattak), hogy nem niszhetett a tesvirem fíja. Ojan nagy gazda vót, hogy kinn a tallón szárisztollák a pénszt. Úty kacaktam, holý fõjtõltam meg. In nem sokal lejánykoltam, mēr nagyon fíjatalom mentem el (t. i. férjhez).

3. Feltételes értelmű használat: Hátha el tanáltam feljeleni. (Hátha el találtam volna felejtteni?)

[A köznyelvitõl eltérõ mondattani használat: Na mit mék használtunk hülés ellen? Még a parasztlak is felszokták (= új szokást kezd az öltözködésben). Már mi szoktunk az órára (= megszoktuk az órát)].

Vára. Ez alak ma már csak ritkán, és csaknem kizárólag idõsebbek beszédjében fordul elõ. Amennyire megfigyeltem, inkább közelebbi multra vonatkozó funkciószerepet tölt be. Ebben a tekintetben tehát némi eltérés állapítható meg a köznyelvi és a Csüry-tõl megfigyelt csángó használattól (i. h. 27.). Mivel azonban kihaló igealakról van szó, aránylag sokkal kevesebb példában figyelhettem meg ez igealak funkcionális használatát, hogysem kétségtelen bizonyossággal következtethetnénk ez alaknak eredetileg ilyen közelmultra vonatkozó szerepére. Itt jegyzem azonban meg, hogy úgy látszik, az északi és a déli csángóban a vára igealak funkcionális használatában némi eltérés van. Mikor ugyanis 1937 tavaszán a moldvai déli csángó nyelvjáráshoz tartozó Gajcsána községbõl való Pógár Antal 18 év körüli csángó legényt a csángó igeidõk használatára nézve kikérdeztem, Pógár mindig és több ízben is határozott különbséget tett a közelebbi multra vonatkozó vára és a távolabbi multban befejezett cselekvést jelzõ várt igealak között.¹

1. Közelebbi multra vonatkozó használat: Ojan ügyetlen vagyok, hogy nem hozám el. Az úrfi asz mondá, hogy románý vagyok. A dombon érül mondám. Ippen most akarám mulatni. Kapék ely párat s leszedém (almát). Gondolám, kiengedem ely szikrát a tehenet. Ára gondolék, hogy Dávaji Kárõj Hunyadra nõsült. Apósom mondá, nem l'om ma vaj az éccaka. Ei, vajon nem dõrgis vala ez?

2. Távolabbi multra vonatkozó használat: Azonnál el-mene és hazajöve. Mondá, hogy mi fíle a parancsolója (= parancs-

¹ Egy példájára most is világosan emlékezem: Kinyitám az ablakot. Amint magyarázta, ezt akkor mondja, ha a cselekvést éppen most, az elõbb végezte.

noka). *Szegíny magyarok, úgy meg valánák ijedve. Mondá, hogy más legelőre jönnek, mer elfogyott a vizik (= vizük).*

Várt volna. Érdekes, hogy ez az igealak nagyon ritkán hallható a bábonyi népnyelvben. Helyette néha a *várt* igealakot használják; erről már előbb szoltam. Az összetett igealak használata egyébként nem különbözik a köznyelvi használattól. Pl. *A gróf nem adott vóna fát az erdejiből a vilák sűrű kincsijér. Bár let vóna mék keltőcske (két gyermek). Lehet, hogy élment vóna a bíróni.*

Várt, adott. A mult idejű melléknévi igenév használata a köznyelvi használattal megegyező. Pl. *A csinált út (megyei út) mellett mindig van vért (= taposott) ösvény. Im (= én) minden áldott esztendőbe fizettem. Jái, bé vezett a fijuńk, bé sovány, bé bánatos, — rossz a parancsnokik.*

Természetesen ezt az alakot főnévként is használják. Pl. *vágátt* ,irtás az erdőben'; *reszell* ,reszelt tészta', *herélt* ,herélt, kan' stb.

II.

A tárgyas igeragozás használata.

Bár egyszerűség kedvéért az egyes igealakok tárgyalása alkalmával címszóul csak alanyi személyragos alakot alkalmaztam, a példamondatokban természetesen felhasználtam a tárgyas igeragozásra vonatkozó példákat is. E példákból megállapítható, hogy a bábonyi népnyelv határozott tárgy mellett tárgyas személyraggal ellátott igealakot használ. Ez igealakok használata a következő esetekben figyelhető meg:

1. Ha a tárgy határozott névelővel ellátott főnév. Pl. *Ritkán járjuk a templomot. Köszönnyük a dinnyit! Rázzuk le a szilvát, nem bái, ha zódes is. Ha hazahozzák a naccságosasszonytól a plécsuprot, akkor iszól belölle. Nisztém a napnyugottat, nisztém a keletet. Gerebgyéjjük a sárjut karikóba. Kérgezsd bopád után a kutyát! Döröckölővel avattyák össze a gyapjú-szöllest. A kételesség (= szükség) rávitte az embért, hogy megegye. Nagyom bántotta a rogya (t. i. a szőlőt). Egisz vásárnap hōrgyák a hálíkon a csetenyefát (= fenyőfát). Haggyák le már az inget (= nem igen viselik már az inget). Mi mektőtöltük a tót s nem tér több a tóba (t. i. kender). Hamarább (= előbb) a natytiló megaprózza a naly pozdornyát. Hozd el a jármot onnit. Csak éppen vessem bé a kényeret a kemencébe. Megvettük a kiinnvalót is, amennyikó vót. Veszem a borzas vesszőt, asztán jái a lapotoknak (= a hátulsó feleteknek). A kenderásztató tót mennyen, hoty takariccsák ki. Elvittem a számkra, hogy legyen, hogy ne írezzék a nincsent. Nem foktam meg aszt a kis csapokat (= csévetokokat a baromfi tisztításkor).*
2. Ha a tárgy személyragos főnév. Pl. *A kamaránkat tennők*

rembe! A szülöm (= édesanyám) is úgy hitták. Csak úgy lopták a mesterségüket (kontárkodókra). Mekkigyófüvesztik a jülit.¹ Mire (= miért) húszta le az ingit? Vót egy naty tó, de a víz elrontotta a gárgyáját. Kerezs meg a füssüdel! Azóta nem nisztik meg a cseliggyem (= gyermekem, unokám) se. Egye meg a kín a nyakadat, ne kórinygyájj itt! Én mindig gonygyikat viselem.

3. Ha a tárgy birtokos jelzős szó: A tanár úrék a bopám gyonláros, tulipános ládáját látnák meg!

4. Ha a tárgy jelzett vagy jeltelen 3. személyű névmás: Hogy meg nem ütötte a gutta, ha (= mikor) meglátták őtet mekhalva abba a nagy idegenségbe? Ha (= mikor) van só, használhatták. Híjába főzöm akärmijen zsírossan, nem fogy el. Menny, vigyilek oda a kërbe! Amég temette a tiszteletes úr, mindég-mindég sírt (t. i. az egyik hozzátartozó).

5. Ha a tárgy visszaható névmás: A magyar lehúzza magát, ha valami ellenkező szót hál, menyen. Túl a vízen kaptam magamat. Csak kettő nem vetette alá magát fíjastúl (= a parancsnak nem engedelmeskedett).

6. Ha a tárgy mutató névmás: Nekem van egy rokonságom, aszt is Kisónak híjják. Jaj, asz még úgy se álhatom = (nem szenvedhetem). Asztat mindig sühajtya (= sóhajtvá emlegeti). Asz nem fejezém bé (t. i. az elmondást). Asztat, akit megvárunk mik posztóból, asztat híjjuk friskónak (= kabátka).

7. Ha a tárgy tulajdonnév vagy tulajdonnév helyett álló szó: Csereg a szárka, vajon nem hozza haza Ferit? Csak mim bácsikát (= Feri bátyámat) kukucsálom, hogy nem jön?²

8. Ha a tárgyat mellékmondat fejezi ki: Nem t'om (= tudom), mennyi fõrma foggyük van. Bánkóttá nagyon, hogy a többijek min le vannak véve (= fényképezve), csak ő nem. Gondolám, kiengedem ety szikrát a tehenet. Mindenki mondta vilákszerte, hogy nem maradok meg. Tutta, hogy neki pusztúltni kél. Nem szeretem, hogy üjje. Tudom, hoty számár ű, még ojan natyfülü csacsi! (Nagyanya az unokájáról kedveskedve, korholón.) Na már feléjtetem, mit mondott. Nem tudom, hoty tudnak ojan gyávák (= ügyetlenek)³ lenni. Tudom, hogy éccer hántam (= ökreendeztem), engedelemmel legyem mondva.

9. Ha a tárgy főnévi igenév: Hónap szeretném levégezni (= elvégezni). Ez is úgy szerette menni iskolába. Nem tudnám tölle megváltni ety përcse se. Már csak szeretném ülni, pihenni.

10. Ha a tárgy -ik végű számnév: Túrjed öszve mindegyiket (= hajtsd, csavard össze mindenik vásznat).

¹ Népi magyarázat: „Mikor nagyom beteg valami állat, mekkigyófüvezik. Ha megdagad a file, akkor sikerül, ha nem, akkor nem.”

² Eltérő mondattani használat: Bácsikát sem engettük, hogy elvigye a bicskáját.

³ E szónak a kolozsvári Hóstát nyelvében is ilyen jelentése él (Berki Júlia szíves szóbeli közlése).

III.

Az igealakok használatára vonatkozó megjegyzések után most itt a bábonyi népnyelv igeragozási mintáit ismertetem. Az alábbi mintaszók összegyűjtésekor a rákérdező módszert alkalmaztam, de úgy, hogy minden igealakot egész mondatban mondattam ki nyelvmestereimmel. Természetes azonban, hogy e rész anyagának ellenőrzéséhez is felhasználtam a közvetlen megfigyelés útján gyűjtött anyagot. A mintaszók anyagának összegyűjtését Eszes László (Jankó) felesége Daróczi Ilona (50 év körül) és leánya Erzsi, férjezett Mihók Jánosné (kb. 30 éves) segítségével és türelme tette lehetővé.

A bábonyi igeragozásban az igetövek nem különböznek sokban a köznyelv igetöveitől. Az *adok*, *ád* típusú igetövek közül néhányban (*széd*, *vél*, *vér*, *nyél*, *nyég*, *mér*, *hágý*, *ád*) megvan az *á-s*, illetőleg *é-s* igealak. Néhány ige esetében az ú. n. azon-szótagú *-l* az előtte álló magánhangzó megnyúlásával kapcsolatban eltűnt, úgyhogy ma e nyelvjárás csak *köl* 'verzehren', *ót* 'propfen', *tölt* 'füllen', *vót* 'war' igetövet ismer. A többi különlegesebb igető-alak a ragozási mintaszók között fellelhető.

Magára a ragozásra nézve a következőket jegyzem meg. A bábonyi népnyelvben az ikes igék ragozása még szinte teljes épségben megvan. Csak elvétve hallottam az egyes 1. személyben *fekszek*, *tréfálkozok*, *aluggyak*, a 3. személyben *törtinnyen* alakot. Ezzel kapcsolatos jelenség az is, hogy az egyes szám 2. személyének eredetileg csak az ikes igékhez járuló *-l* ragja áterjedt más iktelen igékre is, úgyhogy a bábonyi népnyelvben ma a *fizecc* ~ *fizetel*, *szapsz* ~ *szabol*, *lucc* ~ *tudol*, *hágý* ~ *hagyol*, *szecc* ~ *szedel* stb. alak egyaránt hallható, bár kétségtelenül gyakoribb az *-l* nélküli alak. A jelentőmód jelen idejű alakja az egyes 3. személyben megőrizte a 3. személyre mutató régi *-n* személyragot a következő igékben: *teszen*, *menyen*, *leszen*.

Természetes, hogy e sajátosságok mellett a *várd*, *kérd* típusú felszólító módú alakok *-d* személyragjának kiesése mássalhangzóközi helyzetben éppen olyan általánosan megfigyelhető, mint a magyar nyelvterület minden pontján. (L. az I. rész példamondatait; vö. Horger, i. m. 153.).

A feltételes mód *-ná*, *-né* jelének magashangú alakjában *-ní* változat is áll. Ez akkor, mikor a bábonyi népnyelvben az ízés általános jelenség volt, szabályosan meg lehetett minden alakban. Ma már az iskola, a nem íző nyelvet beszélőkkel való érintkezés hatására eltűnőben van. Ezért az alábbi mintaszókban e tekintetben következtelenségekre akadhatni; magam azonban mindig a hallott alakot jegyeztem le. Viszont a többes szám első személyének *várnánk*, *kérnénk* alakjai mellett a bábonyi népnyelv a *várnunk* ~ *várnőnk*, *kérnünk* ~ *kérnők* alakot is használja, ennek megfelelőleg a *várnók*, *kérnők* alak mellett

várnuk, kérnük forma is hallható. Ezek közül az előbbi *várnőnk, kérnőnk* alakok valószínűleg a tárgyas *várnók, kérnők* analógiájára keletkeztek úgy, hogy előbb zártabbá válás, majd rövidülés történt ($\bar{o} > * \bar{u} > \bar{ü}$). A tárgyasragozású *várnuk, kérnük* alak magyarázatához tudnunk kell, hogy a *várnók, kérnők* alakoknak a XVI. és XVII. századból származó nyelvmemlékek tanúsága szerint volt egy fokkal zártabb *várnúk, kérnúk* változata is; a mai alakok tehát $\bar{u} > u$ illetőleg $\bar{ü} > \bar{u}$ változással azaz rövidüléssel keletkeztek. Megjegyzendő, hogy e jelenséget eddig csak Mátészalkán és környékén figyelték meg. (Ez alakok magyarázatára nézve l. Horger, i. h. 159.)

Ugyancsak érdekes sajátága a bábonyi népnyelvnek, hogy a *-na, -ne, -ná, -né* feltételes módjel, a *-nak, -nek* igei személyrag és a *-ni* főnévi igenévképző *n*-je magánhangzóközi helyzetben legtöbbször ikerítődik. Itt tehát ilyen alakok hallhatók: *kijátanna, szollanna, megidesitenne; mondannád, jelejtenné; akasztannak, festennek; szántanni, mozdanni, gyógyítani, tartanni* stb. (Ez alakokat l. a mintaszók között.) E sajátág érdekesen egészíti ki Csűry Bálintnak az ikerítődéssel kapcsolatos alapvető megállapításait. (Mássallhangzónyúlás és ikerítődés a szamosháti nyelvjárásban. MNy. XXXIII, 141—151. és 201—216.)

Összefoglaló megjegyzéseimet most itt alább követi az egyes igék igealakjainak ismertetése. Helykimélés céljából az igealakok közül csak a különlegeseket közlöm. A *vára* igealak ragozását, mint amely már kihalóban van, nem közlöm. Ez igealak rákérdezéssel nyert alakjait a közvetlenül nyert példák kevés száma miatt nem tudtam volna ellenőrizni.

Árt 'schaden': *ártok, ártasz, árt, ártottok, ártannak; ártannék, ártannál, ártanna, ártannunk, ártannátok, ártannának; ártannám, ártannád, ártanná, ártannuk, ártannátok, ártannák; árcsak, árca v. árcsál, árcaunk, árcaatok, árcaanak; árcaam, árzd, árca, árcauk, árcaatok, árcaák.*

Alszik 'schlafen': *aluszom, aluszól, aluszik, aluszunk, alusztok, alusznak; aluttam, aluttál, alutt, aluttunk, aluttatok, aluttak; alunnám v. alunnék, alunnál, alunnék, alunnátok, alunnának; aluggyam, aluggyál, alugyik, aluggyunk, aluggyatok, aluggyanak* stb.

Ad 'geben': *adok, acc, ad, adunk attok adnak; adom, aggyátok; adnám, adnád, adná, adnók, adnátok; adnék, adnál. adnánk; aggyak, aggy, aggyon, aggyatok.*

Ken 'beschmieren': *kenek, kensz, kenünk; kentem, kented, kentitek, kentik; kennék, kennünk; kenném, kennük, kennétek, kennék; kennyek, kennyél, kennyünk; kennyem, kend, kennyük, kennyitek, kennyik.*

Fej 'melken': *fejek, fejsz, fei, fejünk, fejtek, fejnek; fejem, fejed, feji; fejtem, fejtel, fejt, fejtem, fejtek, fejitek, fejtik; fejnék, fejünk; fejném, fejned, fejnek, fejnétek, fejnék; fejjem, fejd, fejjük, fejjitek, fejjik.*

Mer¹ ,schöpfen': *merek, mērsz, mēr, merünk; mértem, mértil, mértil; mērnék, mērnél mērne, mērnünk; mērném, mērnük; mērjek, mērjél, mērjen.*

Érdemel ,etw. verdienen': *érdemelek, érdemelsz, érdemél, érdemlünk; érdemlem, érdemejjük, érdemlik; érdemlitem, érdemlítettük, érdemlítették, érdemlítettik; érdemelném, érdemelnünk; érdemelném, érdemelnéd, érdemelnük; érdemejjem, érdemejjed, érdemejje, érdemejjük, érdemejjétek, érdemejjik.*

Szó ,weben': *szüvök, szüssz, szü, szüvünk, szütlök, szünnek; szüvöm, szüvöd, szüvi, szüjjük, szüvitek, szüvik; szüttem, szütlél, szütl, szütlünk, szütlétek, szültek; szüttem, szütléd, szütlé, szütlük, szütlétek, szütlük; szünék, szünél, szüne, szününk, szünitek, szüninek; szüném, szünéd, szüné, szünük, szünitek, szünék; szüjje, szüjjél, szüjjön; szüjjem, szüdd, szüjje, szüjjük, szüjjétek, szüjjik.*

Jön ,kommen': *jüvök ~ jövök, jössz, jü, jövünk ~ jüvünk, jöszlök, jünnek ~ jönnek; jöttem, jöttél, jött v. jütt; jönnék, jönnél, jönnünk, jönnétek, jönnének; jöjje, jöjj, jöjjön, jöjjünk stb.*

Nő ,wachsen': *növök, nőssz; nőttem, nőttetek; nőnék, nőnél, nőne, nőnünk, nőnétek, nőnének; nőjje, nőjjél.*

Harangozok ,lauten': *harangozok, harangozol, harangoz; harangoznék, harangoznunk ~ harangoznánk; harangozzak, harangozzál, harangozzon stb.*

Játszodik ,játszik, spielen': *jácodok ~ jácodom, jácodól, jácodik, jácodunk, jácottok, jácodnak; jácottam, jácottál, jácodott, jácottunk, jácottatok, jácottak; jácodnék, jácodnál, jácodnék, jácodnánk, jácodnátok, jácodnátok; jácoggyak, jácoggyál, jácoggyik, jácoggyunk, jácoggyatok, jácoggyanak.*

Köt ,binden': *kötök, köcc, kül; kötöttem, kötöttitek, kötöttik; kötnék, kötnél, kötnünk, kötnétek, kötnének; kötném, kötnéd, kötné, kötnük, kötnitek, kötnék; kössek, kössél, kössön, kössünk; kössem, kössük, kössitek, kössik.*

Mászik ,kriechen': *mászok, mászol, mászik, mászunk; másznék, másznál, másznék, másznunk, másznának; mászzak, mászz, mászzik, mászzunk stb.*

Megy ,gehen': *menek, missz, menyen; mentem, mentél, ment; mennék, mennél, menne, mennünk, mennétek, mennének; mennyek, mennyél, mennyen stb.*

Nyugszik ,ruhen': *nyukszom, nyukszol, nyukszik, nyugoszunk, nyugosztok, nyugodnak; nyugottam, nyugottál, nyugodott, nyugottunk, nyugottatok, nyugottak; nyugodnék ~ nyugodnám, nyugodnál, nyugodnék, nyugodnunk, nyugodnátok, nyugodnának; nyugoggyam, nyugoggyál, nyugoggyik, nyugoggyunk, nyugoggyatok, nyugoggyanak.*

Hivok ,nennen, rufen': *hívok, híssz, hi, hívunk, hittok,*

¹ A *merít* igét nem használják.

hínak ; hívom, hívod, híjja, híjjuk, híjjátok, híjják ; híttam, híttál, hívutt, híttunk, híttatok, híttak ; híttam, híttad, hítta, híttátok ; hínék, hínál, hina, híunyk, hínatok, hígnák ; híngm, hí nád, hí ná, hí nük, hí nátok, hí ná ; híjak, híjál, híjon, híjunyk, híjátok, híjanak ; híjam, híjad, híja, híjuk, híjátok, híják ; híni.

Szakaszt ,reissen' : szakaszlok, szakaszlassz, szakaszt, szakasztottok, szakasztannak ; szakasztom, szakasztod, szakasztya, szakasztyuk, szakasztyátok, szakasztyák ; szakasztannék, szakasztannál, szakasztanna, szakasztannunk, szakasztannátok, szakasztannának ; szakasztannám, szakasztannád, szakasztanná, szakasztannuk, szakasztannátok, szakasztannák ; szakasszak, szakasszál, szakasszon, szakasszunk, szakasszatok, szakasszanak.

Szerez ,bereiten' : szerezek, szerezel, szerez, szerezzük, szerezzetek, szereznek ; szerezem, szerezed, szerezi, szerezzük, szerezzétek, szerezik ; szeresztem, szeresztlél, szerezzel, szeresztünk, szeresztétek, szereszték ; szeresztem, szereszted, szereszte, szeresztük, szeresztétek, szeresztik ; szereznék, szereznél, szerezne, szereznünk, szereznétek, szereznének, szerezném, szereznük, szereznétek, szereznék ; szerezzek, szerezzél, szerezzem, szerezzétek, szerezzük ; szerezzem, szerezzétek, szerezzétek, szerezzik.

Ugrik ,springen' : ugrok, ugrassz, ugrik ; ugrom, ugrod, ugörgya ; ugrottam, ugrottad, ugrotta ; ugranék, ugranál, ugranna, ugrannunk v. ugrannánk, ugranátok, ugranának ; ugranám, ugranád, ugranna, ugrannuk ; ugörgyam v. ugörgyak, ugörgyál, ugörgyik, ugörgyünk, ugörgyátok, ugörgyanak ; ugorgyam, ugorgyad, ugörgya, ugörgyuk, ugörgyátok, ugörgyák ; ugranni.

Üt ,schlagen' : ütök, ücc, ül, ütünk ; ütöm, ütöd, ültük ; ütöttem, ütötted, ütöttük, ütöttétek, ütöttik ; ütöttem, ütöttél, ütött ; ütnék, ütnél, ütnünk ; ütném, ütnéd, ütnük, ütnétek ; üssek, üssél, üssön, üssünk, üssetek, üssenek ; üssem, üzsd, üsse, üssük, üssétek, üssik.

Lesz ,werden' : leszek, leszél, lessz ; lettem, lettél, lött ; lennék, lennél, lenne, lennünk, lennétek, lennének ; legyenek, úgy ~ legyen, legyen stb.

Tesz ,tun, machen' : teszék, teszél, teszen, teszünk, tesztek ; tesznek ; teszem, tesszük, teszük ; tettem, tettél, tett ; tennék, tennél, tenne, tennünk, tennétek, tennének ; tenném, tennéd, tenné, tennük, tennétek, tennék ; tegyek, tegyél, tegyen, tegyünk ; tegyem, tedd, tegye, tegyük, tegyétek, tegyék.

Vesz ,nehmen, kaufen' : veszek, veszél, veszen, veszünk ; vettem, vöttünk ; vennék, vennél, vennünk, vennétek, vennének ; venném, vennük, vennétek, vennék stb.

Visz ,bringen' : viszek, viszél, viszen ; vittem, vittél, vitt ; vittem, vitted, vittétek, vittik ; vinném, vinnéd, vinnük ~ vinnők, vinnétek, vinnék ; vinnék, vinnél, vinnünk, vinnétek, vinnék ; vigyek, vigyél, vigyünk ; vigyem, vigyétek, vigyik.

Fed ,decken' : fedek, fecc, fed ; fedném, fednük, fednétek, fednék.

Elegyít ‚mischen‘: *egyelilek, egyelicc v. egyelilessz, egyelítünk; egyelitem, egyelítjük; egyelítettem, egyelítetted; egyelít-ném, egyelítennéd, egyelítenné, egyelítünk, egyelítétek, egyelíté-nék; egyeliccsek, egyeliccs, egyeliccsen, egyeliccsünk, egyeliccse-tek; egyeliccsem, egyeliccsük, egyeliccsitek, egyeliccsik.*

Eszik ‚essen, speisen‘: *eszem, eszel, eszik, eszünk; ettem, ettél, ettünk, ettetek, ettek; ettem, etted, ette, ettük, ettitek, öttik ~ ettik; enném, ennél, ennék, ennünk, ennitek, ennének; enném, ennéd, ennük, ennitek; egyek v. egyem, egyil, egyik, együnk; egyem, egyed, együk, egytitek, egyik.*

Iszik ‚trinken‘: *iszom, iszol, iszik, iszunk, isztok, isznak; iszom, iszod, isszuk; ittam, ittál, ivott, ittunk, ittatok; innám, innál, innék, innunk, innátok, innának, innám, innád, inná, innuk, innátok, innák; igyam, igyál, igyik.*

Bujik ‚sich verstecken, sich verbergen‘: *bujok, bússz, bujik, bujunk, búttok, búnak; búttam, búttál, bútt, búttunk, búttatok, búttak; búnék, búnál, búna, bújunk v. búnájk, búndatok, búnának; bújak, bújál, bújik, bújunk, bújatok, bújanak.*

Nyő ‚ausrupfen‘: *nyűvők, nyűssz, nyű, nyűvünk, nyűtlök, nyűnek; nyűvöm, nyűvöd, nyűvi, nyűjjük, nyűvitek, nyűvik; nyűttem, nyűttél, nyűtt, nyűttünk, nyűttetek, nyűttek; nyűttem, nyűttük, nyűttitek, nyűttik stb.*

Nyög ‚ächzen‘: *nyegek, nyeksz, nyég, nyegünk; nyegnék, nyegne, nyegnünk v. nyegnénk.*

Nyel ‚schlucken‘: *nyelek, nyelsz, nyél; nyéltem, nyéltitek, nyéltik stb.*

Mer ‚wagen, sich getrauen‘: *merek ~ mérek, mersz, mér; mérnék, mérünk; mérném, mérnük; mérjek stb.*

Olt ‚propfen‘: *ótok, ócc v. ótassz, ól, ótunk, ótlok, ótnak; ótom, ótod, ótlya, ótlyuk, ótlyatok, ótlyák; ótottam, ótottál, ótotta-tok; ótottam, ótottad, ótottuk; ótnék, ótnál, ótna, ótnunk, ótnátok, ótnának; ótnám ~ ótannám, ótnád ~ ótannád, ótná ~ ótanná, ótnunk, ótnátok, ótnák; óccsak, óccsál, óccson, ócsatok; óccsam, óccsad, óccsuk, óccsátok, óccsák.*

Szed ‚sammeln, lesen‘: *szedek, szecc v. szedél, széd, szedünk, szettek, szednek; szeltem, szettük, szettitek, szettik; szednék, szednél, szednünk, szednétek, szednék; szeggyem, szeggyük, szeggyitek, szeggyik.*

Söpör ‚kehren‘: *söpörök, söpöröl, söpör, söpörünk, söpörtök, söpörnek; söpöröm, söpöröd, söpöri, söpörjük, söpöritek, söpörök v. söpri; söpörtem, söpörtél, söpört, söpörtetek, söpörtek; söpörnék, söpörnél, söpörne, söpörnünk, söpörnétek, söpörnének; söpörném, söpörnéd, söpörné, söpörnük, söpörnitek, söpörnék.*

Költ ‚verzehren‘: *kötök, kótól v. köcc, köt, kötünk, köttök, kötnék, kötöttem, kötöttél, kötöttünk; kötennék ~ kötnék, kötennél ~ kötnél, kötenne ~ kötné, kötnünk, kötnétek, kötnének; kötenném ~ kötném, kötennéd ~ kötnéd, kötenné ~ kötné, köten-nük ~ kötnük, kötennétek ~ kötnétek, kötennék ~ kötnék;*

kőccsek, kőccsél, kőccsen, kőccsünk; kőccsem, kőcsd, kőccse, kőccsük, kőccsítek, kőccsík.

Vet ,anbauen': *vetek, vecc v. vetél, vét, vetünk, vettek; vetnék, vetnél, vetnünk; vetném, vetnük, vetnétek stb.*

Vagyon, van ,sein': *vagyok, vagyon ~ vagyan ~ van, vagyunk, vatlok, vagynak ~ vadnak; vótam, vótál, vót, vótunk, vólatok, vótak.*

Tölt ,füllen': *tölök, töcc, töl, tölünk, töllök, tölnek; töltöttem, töltöttünk, töltöttek; töltöttem, töltöttük, töltöttétek, töltöttik; tölnek ~ töltenék ~ tőtenék, tölnél ~ tölennél ~ tőtenél,¹ töltenne, töltennünk ~ tölennéjük, tölennétek, tölénének; tölném ~ tölenném, tölnök, tölennék; töcsek, töccsél, töccsön; töccsem, töccsük, töccsítek, töcsík.*

Tud ,können': *tudok, tucc ~ tudól, tud stb.*

Hagy ,lassen': *hagyok, hacc ~ hagyól, hágy stb.*

Szabó T. Attila.

¹ Ilyenféle hármas alakváltozat a többi személyben is hallható.

Ikerítődés a békési népnyelvben.

Az ikerítődésnek, mássalhangzónyúlásnak, vagy latin műszóval *geminatio*nak nevezett hangtani jelenség nagy mértékben megvan nyelvünkben. Mind a régi, mind a népnyelvben sok a kettős, megnyúlt mássalhangzó, amint ezt a nyelvtörténeti adatokból és eddigi népnyelvi irodalmunk vallomásaiból megállapíthatjuk. De köznyelvünkben is sok a megnyúlt mássalhangzó, amelyek vagy etimológikus eredetűek, vagy fonetikai nyúlás eredményei. (Melich, MNy. VII, 245.) Eme kétféle eredetű mássalhangzók közül az utóbbiaké a többség, amint ez Gombocz Zoltán megállapításából kitűnik (Hangtört., 88).

A mássalhangzónyúlás bizonyos hangtani helyzetben, mégpedig két magánhangzó közt, vagy szólam végén, tökéletes szóvégen lép fel, pl. *gebbed, kulacsa, szípënn, erőüssenn, tanítványa, eggy, kissebb, holló* stb. Nyelvünk ikerített mássalhangzói részben létjogosultságot nyerve a köznyelvben, helyesírásunk elfogadta őket, mint pl. *holló, üllő* (Gombocz, i. m. 88—89), a középfok *-bb*-je (Melich, MNy. VII, 245, Losonczi Zoltán, MNy. XIV, 25—26.), az *-ll* mozzanatos képző (Szinyei NyH.,⁷ 70) stb., részben csak a beszélt nyelv ismeri őket, mint e három szóban is: *eggy, közzé, kissebb*, melyeket senki sem — vagy csak nagyon kevés ember — ejt rövid mássalhangzóval így: *egy, közé, kisebb*.

A mássalhangzónyúlás otthona, hazája a nép nyelve, itt élnek legnagyobb mennyiségben nyelvünk ikerített mássalhangzói. Nyelvjárástanulmányaink legnagyobb része meg is emlékezik a mássalhangzónyúlásról, mint nyelvjárási sajátyságról, de néhány, többnyire általános példa említésén kívül bővebb és rendszeresebb ismertetést vagy részletes felsorolást egyik sem nyújt róla. Nyelvészeink tehát észreveszik a nyelvjárásokban fellépő ikerítődést, de a népnyelvi kutatás eddigi eredményei alapján még nem alkothatunk magunknak tiszta képet erről a jelenségről. Az ikerítődés megfigyelése terén tehát, mint a magyar népnyelv egész területén, sok feladat vár még nyelvünk bűváraitól. Gombocz Zoltánnak is feltűnt, hogy egyesek az *elemi* és a *köpeny* szót *ellemi*-nek, illetve *köppen*-nek mondják, ezért mintegy felhívja a figyelmet erre a jelenségre: „erdekes

volna — úgymond — az ilyen hangváltozást mintegy in statu nascendi megfigyelni“ (MNy. XX, 42).

Az első és egyetlen lépés az ikerítődés pontos megfigyelése, összegyűjtése és rendszerezése terén Csűry Bálint : Mássalhangzónyúlás, ikerítődés a szamosháti nyelvjáráshban (MNy. XXXIII, 141—151. és 201—216) c. tanulmánya, melyben példát ad nyelvjáráskutatóinknak arra, miképpen kell egy népnyelvi jelenséget megfigyelni és feldolgozni. Tisztán és világosan rendszerezve áll előttünk a szamosháti mássalhangzónyúlás történeti háttérrel ellátva és eddigi nyelvjárási adataink alapján népnyelvi keretbe illesztve.

Békési (Békés község, Békés vm.) népnyelvi gyűjtésem során észrevettem, hogy a mássalhangzók ikerítődése megvan a békési nép nyelvében is. Többnyire egyezik a szamoshátiával, de természetesen különbség is van a kettő között. Ebben a leírásban, mely adalék akar lenni Csűry Bálint fenti tanulmányához, a dunai-tiszai nyelvterület tisztántúli ágához tartozó Békés nagyközség nyelvének megnyúlt mássalhangzós alakjait sorolom fel — lehetőleg az összest — az egész magyar nyelvterületen és a köznyelvben egyaránt általános esetek kivételével. A csoportosításban Csűry Bálint rendszerét követve először a tőhelyzetben, azután a suffixumos helyzetben beállott mássalhangzónyúlást tárgyalom. A békési népnyelvi adat után közlöm a köznyelvi alakot, majd az illető szó régi és népnyelvi ikerítődéses alakját, de csak akkor, ha az illető példa nem szerepel a szamoshátiak közt, egyébként utalok a Csűry Bálint nyelv-történeti és népnyelvi adataira.

a) Ikerítődés tő-helyzetben.

A tő-helyzetben beálló mássalhangzónyúlás szórványos hangtani jelenség (Csűry, i. m. 142), csak néhány szótőben fordul elő. Békésen a következő mássalhangzók nyúlnak meg tő belsejében : *b, c, cs, g, gy, j, k, l, m, n, ny, p, s, sz.*

b > bb.

A zöngés bilabialis explosiva tő-helyzetben való megnyúlására a következő három példát találjuk nyelvjáráshunkban : *égyébb (égyebet, egyebek) ~ K. egyéb.* A megnyúlás nyilván a középfok *-bb-*jének a hatása alatt állott elő. Ikerített *b*-t találunk e szóban még a Szamosháton (l. Csűry, i. m.), Debrecenben : *égyébb* (megfigyelésem), Beregszászon : *egyiebb* (Törös : A beregszászi nyj. 15), Füzesgyarmaton : *égyébb* (megfigyelés). Megjegyzendő, hogy csak a csonka tő végén, ragtalan alakban találunk megnyúlt *-b*-t, a teljes tőben nem. Tehát acc. *égyebet*, tb. *égyebek*.

gebbed (-ék, -ünek, -nek, gebbecc), meggebbed ~ K. gebed,

meggebed. Az ikeritődés a *tő* belsejében fordul elő, így minden alakjában *-bb-*t találunk. Szamoshát: *gebbed* (más példák Csúry Bálint i. munkájában).

lábbad, lábbadozik (lábbadozó) ~ K. *láb*ad. N. Apátfalva: *lábbad* (Takáts Lajos: Az apátfalvai nyj. 19). A Szamosháton nem ikeritődik e szóban a *b* (Csúry, i. m.).

c > cc.

A *c* megnyúlása mindössze egy szóban fordul elő:

struccöl: nyírja a bajuszát, *struccöld bajissz*: nyírott, rövid bajusz. V. ö. ném. *stutzen*. A népetimológia a struccmadárral hozta kapcsolatba.

cs > ccs.

priccsēs nadrág ~ K. bricsesz nadrág. *Mijē vīn emberek fēlvēszik a priccsēs nadrágot!*

g > gg.

cugg (-ot, -os) ~ K. *cug*: léghuzat, huzat. *Gyere onnen az ablagbūl me cuggot kapsz!*

gy > ggy.

bággyad (-ok, bággyacc, bággyatt, bággyaccság) ~ K. *bágyad* (R. Csúry, i. m.), N. Szamoshát: *bággyad*, Apátfalva: *bággyatt* (Takáts 19).

ēggy (-et -es, -ellen, -ik, -ezik, -essig) ~ K. *egy*. Már a HB-től kezdve van *ggy-s* alakjára példa nyelvméleinkben (R. és N. l. Csúry, i. m.). Békési okiratokban is előfordul hosszú *gy*-vel: 1789: *edgyesült* (földmérési napló). Szamoshát: *eggy, ēggy*. Ikerített *gy*-vel hallottam Füzesgyarmaton is: *ēggy*. Nem ikeritődik a *gy* ezekben a szavakban: *ēgyedūl, ēgyenes, ēgyetēm. Eggy asszony a bírākokat ijen tojāssāl tātja. Ēccēr eggy ifēlbe jōvōk haza. . . avāl vān ēggy embēr a háznl. Ēgyenezsdūllōū* ~ *Egyenes-dūlō*, hn.

ēggyel (-elēk, -sz, -elēm, -elēd, -elīs) 'tengerit, krumplit ritkít'.

Az *ēggy* töről analógia útján áterjedt az ikeritődés az *Egyiptom* szavunkra is. A nép a szó elejében az *egy* (unus, ein) szót látta s így alkotott az *Egyiptom*-ból *Ēggyiptom*-ot. N. Szamoshát: *Eggyiptom*.

leggyint (-ēk, -essz, -ūñk) ~ K. *legyint*. (R., N. Csúry, i. m.) Szamoshát: *leggyint*.

j > jj.

dijj v. *díjj (-at, -as)* ~ K. *díj*.

hejj (-et, -ek, -es, -ez, -ēnn), *hejjēt* ~ K. *hely, helyett*. Megnyúlt *-j*-vel (ill. *-lly*-jel) fordul elő a békési levéltár iratai

közt 1771 : Murvahellyi Düllök, Vásárhellyi Országút (Urbarium Oppidi Békés), 1803 : *testi büntetése helyett* (Tüzcassa). N. Szamoshát : *hejj* (l. Csűry, i. m.), Füzesgyarmat : *hejj, hejjelt*.

ijjed, megjijjed (-*ék, -őüs, ijjeccsig*), *ijjeszt* (-*ék, el* v. -*essz*) ~ K. *ijed, megijed, ijeszt*. Szamoshát : *ijjed, ijjeszt* (Csűry, i. m., u. o. N.).

sijjed (-*ék, -üñk*) ~ K. *süllyed*. Szamoshát : *sijjed*.

sijjet (-*ék, sijjecc, sijjeccsig, sijjetőüs*) ~ K. *siet*. N. Szamoshát : (Csűry, i. m.), Füzesgyarmat : *sijjet*.

k > kk.

bakkañcs (-*ot, -ok, -os, -om*) ~ K. *bakancs*. (R. N. Csűry, i. m.). Szamoshát : *bakkañcs*. B. : *Káronkodik mint egy bakkañcsos*.

Megjegyzendő, hogy az *aki* névmás Békésen *akki* alakban használatos. A nyúlás etimológikus eredetű (u. így : *ammi* ~ K. *ami*).

l > ll.

állārc (-*ot, -ok, -os*) ~ K. *álarc*. A NySz. szerint megnyúlt l-lel fordul elő Károli Bibliájában és Comenius Januájában. N. Szamoshát : *állārc*.

Déllőü (-*ba, -bül, -ho*) ~ K. *Déló*, határrész neve.

ell (-*ét, -ék*) ~ K. *el*, az l betű neve. Más neve Békésen : *lë bëtü*.

ellemi (iskola) ~ K. *elemi. ellemista* ~ K. *elemista*.

hallad (-*ok, -uñk, -őü, -ás*), *hallaszt* (-*ás*), *hallogat* ~ K. *halad, halaszt, halogat*. R. M. A. Bibl. V. 19, Káldi Bibl. 244. *hallad*, a kódexekben : BodK. 19. *el hallatta* és TewrK. 176. *hallaszt*, Com. Jan. 196. *hallasztván*, Pázm. Préd. 121. *hallada* (NySz), OklSz : *elhalladott*. N. — B. *Hallagy dougodra*.

katóüllikus (-*l, -ok*) ~ K. *katolikus*.

mallária (-*ás*) ~ K. *malária*.

pillis (-*l, -ék*) : 1. az újonnan szegett kenyér első szelete. *Elig lessz a pillis is, ne vágjon többet*, 2. a kenyér utolsó, megmaradt része, mely kb. akkora, mint az első szelet. *Mán csak a pillis vam belőülle*. Ez a szó (?) a NySz-ban 'tonsura' értelemben fordul elő : Corn. K. 33. *pylys*, Pázm. Préd. 506. *pilis*. Ikeritődéses alakra nem találtam adatot. A szó második tagjában úgy látszik, zártabbá válás (i-zés) történt. Heltainál ugyanis *pilés* változatban található. Bibl. I. HHH. 4. (NySz).

szallag (-*ot, -ok, -os*) ~ K. *szalag*. Múlt századbeli békési térképen : *Szallag utca* (é. n.). Szamoshát : *szallag* (Csűry, i. m.).

szőüllőü (-*l, -s, -k*) ~ K. *szőlő*. Békési adatok : 1735. *Détseri Szőlőkkel*, 1785. *Csikos Éri Szőlő*, *Csatári György eladta Décseri Szőlőjét* (Tüzcassa). N. Füzesgyarmat : *szőüllőüskért*.

vállik (*vállók, vállassz, v. válsz, vállópēr, vállás, de válogat*,

választ) ~ K. *válik*. (Csűry, i. m. és SzID. M. Vir. 31. *el-vállásoddal*, Kónyi, HRom. 116. *meg-vállá* (NySz). N. Szamoshát : *vállik*. B. : *Máj megvállik a tudó a májtúl*.

m > mm.

emm (-ét, -ék) ~ K. *em*, az *m* betű neve.

ámmen v. *ámme* ~ K. *ámen*. Szamoshát : *ámmen*.

csimmaz (-ok, *csimmaszt*) ~ K. *csimaz*. R. M. A. Bibl. I. 55. *czimmázockal* (NySz). N. Zsobok (Kolozs vm.) : *csimmaz*, Székelyföld, Sopron, Répce vid., Őrség, Balaton mell. Vas vm., Rimaszombat, Háromszék : *csimmaz* (MTsz).

kammasz (-t, -ok) ~ K. *kamasz*.

mámma : ma. Így ismeretes a Szamosháton is (l. Csűry, i. m.). Ugyanilyen pótlónyújtásos az *ammi* ~ K *ami* névmásunk is. . . *ammikor a mi lakodálmunk vóut. Ha mámma nem lessz esőü, de hóunap lessz*.

n > nn.

enn (-ét, -ék) ~ K. *en*, az *n* betű neve. — Hosszú *n*-et találunk még a következő összetételben is : *önnállóü*.

ny > nny.

dinnye (-ét, -ék, -és) ~ K. *dinnye*. *Indüi dinnye, mozdüi zsák*. (L. Csűry, i. m.)

szunnyad (-ok, -uñk) ~ K. *szunnyad* (Csűry, i. m.).

p > pp.

ippen v. *ippē* ~ K. *épen*, *éppen*. Az *imēnt mēnt el ippē*.

-kippen v. *-kippē* ~ K. *-képen* (azonképen).

kippeszt ~ K. *képeszt*. R. Csűry, i. m. N. Szamoshát : *képpeszt* (u. o.).

köppený (*köppent*, *köppenýék*, de *köpönyeg*) ~ K. *köpený*.

koppaszt (-ok, -assz, -uñk, de *kopasz*) ~ K. *kopaszt*.

koppóu (-t, -k, -m, -ja, *koppóu kutya*) ~ K. *kopó*.

sáppad (-ok, -uñk, *sápaccság*) ~ K. *sápad*. N. Apátfalva : *sáppad* (Takáts, 19.), Füzesgyarmat : *sáppalt*.

sippad (-ok, -uñk, -nak) ~ K. *süpped*, *süllyed*.

s > ss.

ess (-ét, -ék) ~ K. *es*, az *s* betű neve. Szamoshát : *ess* (Csűry, i. m.).

kuss! : 1. disznóhajtó szó, 2. indulatszó.

kissebb (-et, -ek, -edik) ~ K. *kisebb*. R. és N. l. Csűry, i. m. N. Beregszász (Törös, 15), Füzesgyarmat : *kissebb*. Szamoshát :

kisobb. Valószínű, hogy e szót a magyar nyelvterület legnagyobb részén ss-sel ejtik.

papiross (-at, -ak, v. ok, -onn, -a) ~ K. *papiros*. R. Csűry, i. m. N. Szamoshat (Csűry), Füzesgyarmat: *papiross*.

bíkessig, bölcsesség, dicsőüssig, friss, juss ~ K. *békesség, bölcseség, dicsőség, friss*. (L. Csűry, i. m.)

SZ > SSZ.

bajissz (-at, -ak, -as, -am) ~ K. *bajusz*. (L. Csűry, i. m.) N. Csallóköz: *bajucc, bajuccos* (MTsz), Szamoshat: *bajucc*. B.: *Viszket az óurom ajja, bajisszas vendig jő*.

egissz (-et, -ek, -enn) ~ K. *egész*. R. és N. Csűry, i. m. N. Füzesgyarmat: *egissz*; Szamoshat: *egéssz*. B.: *Nincs ki egisszē*.

essz (-et, -ek) ~ K. *esz*, az *sz* betű neve.

lëssz (de *lëszék, lëszël, lëszünk*) ~ K. *lesz*. N. Apátfalva (Takáts, 19), Heves (NyF. XVI, 11.), Füzesgyarmat: *lëssz*, Szamoshat: *lessz*. Megjegyzendő, hogy csak ebben az egy alakban fordul elő nyúlt *sz*-szel az igető. *Māi lëssz annag bülttye. Lëszékür*.

rossz (-at, -ak) ~ K. *rossz*. (L. Csűry, i. m.)

Z > ZZ.

közzé, közzül ~ K. *közé, közül* R. Csűry, i. m. N. Szamoshat: *közzé, közzüll*, Füzesgyarmat: *közzé, közzül*. B. *Mikör jöttek a gyerekek, közzéjék áltam. ...mēnnyün közzéjék*.

Látjuk tehát, hogy ebben a helyzetben szórványos a mássalhangzónyúlás, csak egy esetben szabályos: azon betűk neveit jelentő szavakban, ahol a mássalhangzó kiejtését könnyítő magánhangzó (*e*) az illető mássalhangzó elé kerül, a mássalhangzó hosszúvá válik, pl. *ell, emm, enn, enny, ess, essz*.

b) Ikeritődés suffixum-helyzetben.

A suffixum-helyzetben történő ikeritődés fontosabb lehet az előbbinél, mert „az ikeritődés e helyzetben nem marad elszigetelődve, szórványosan egy-két szóban, hanem elterjedhet az egész szóalak-típusban” (Csűry, MNy. XXXIII, 201). Így pl. a második személy -sz ragja hangzóközi helyzetben mindig ikeritődik, ugyanígy viselkedik az -n superessivusi, mód- és állapothatározó rag is. Átterjedhet a mássalhangzónyúlás pl. egyfajta képzőre, amint ezt az -ll mozzanatos képzőnél látjuk, vagy az -s melléknévképzőre bizonyos esetben.

A suffixum-helyzetben fellépő mássalhangzónyúlást két csoportban tárgyalhatjuk (Csűry Bálint nyomán), ú. m. I. ragokban, II. képzőkben vagy képzőhelyzetekben.

I. Ikerítődés ragokban.

I > II abl. és más -l végű ragokban.

1. Megnyúlik az -l rag a következő névutókban (tökéletes szóvégen és hangzóközi helyzetben):

alóüll (-am, -ad, -a, -ünk, -atok, -ok) ~ K. *alól* és *alul*. R. Decsi: Adag. 185. *alólla* (NySz.). Nagyszalonta: *alóllam* (Viski, NyF. LXIX, 11), Hajdúság: *alóllam* (Maday, NyF. LVI, 12), Apátfalva: *alullam* (Takáts, i. h.), Szamoshát: *alóüll* (-am, -ad, -a) (Csűry, i. m.).

belőüll (-em, -ed, -e, -ünk, -etek, -ök) ~ K. *belől* és *belül*. R. Münch. K. 16. *belölled* (NySz.). N. Nagybacon: *belöllem* (Konsza Samu, NyF. LXXV, 13), Szalonta: *belölle* (Viski, NyF. LXIX, 11), Nagykörös: *belülle* (Vass Béla: A nagykörösi nyj. NyF. LVII, 15), Szamoshát: *belőüll* (Csűry, i. m.).

előüll (-em, -ed, -e, -ünk, -etek, -ök) ~ K. *elől* és *elül*. N. Hajdúság: *előlle* (Maday, NyF. LVI, 13), Szamoshát: *előüll* (Csűry, i. m.).

felőüll (-em, -ed, -e, stb.) ~ K. *felől*. (A *hol* kérdésre felelő köznyelvi *felül*-nek nyelvjárásunkban *fejűl* felel meg.) R. Bécsi K. 13. *balfelöllő*, Helt: Krón. 72. *felölle*, Pázm.: Kal. 550. *őfelöllök*, Erd. Tört. Ad. I. 98. *béfelöll* (NySz.), Urbarium Oppidi. Békés: *Török Sziget felöll* (1771), *a Körözs felöll* (u. o.). N. Tata-tóváros: *felölle* (Fábián: A tatatóvárosi nyj. Nyr. XXX, 20), Nagybacon: *felöllem* (Konsza, NyF. LXXV, 13), Szalonta: *felöllem* (Viski, NyF. LXIX, 11), Szamoshát: *felőüll* (Csűry, i. m.).

mellőüll (-em, -ed, -e stb.) ~ K. *mellől*. N. Szamoshát: *mellőüll* (SzhSz.).

mögőüll (-em, -ed stb. személyragozva ritkán fordul elő, inkább névutóként gyakori: az *aitóu mögőüll*) ~ K. *mögül*, N. Szamoshát: *meggüll*.

utóüll (ir) ~ K. *utólér*. N. Szamoshát: *utóüll* (ér), (előüll) *utóüll*. (Csűry, i. m.)

Látjuk tehát, hogy e hét -l végű névutóban ikeritődik az -l rag. A szabályszerűséget így fogalmazhatjuk meg: ikeritődik az -l ablativusi rag *ó*, *ő* hangzó után.

Azokban az esetekben, ahol az -l rag előtt magas nyelvállású magánhangzó, tehát (*u*, *ü*), *ú*, *ű* áll, a békési nép nyelvében nem lép fel a mássalhangzónyúlás, tehát *közzül*, *körül*, *fejűl*, mivel a magánhangzó itt hosszú (*ú*, *ű*), ikeritődés esetén azonban rövid volna, amint ezt jól láthatjuk a *rullam*, *tüllem* esetében. Ezzel szemben a Szamosháton a magas nyelvállású *u*, *ü* után mindig ikeritődik az -l, a tőhangzó ugyanis megmarad rövidnek: *kiöüll*, *fejűll*, *meggüll*, *közzüll* stb.

A békési népnyelvben sohasem nyúlik meg az -l az -ül, -űl végű határozókban, tehát *magyarúl*, *tóutúl*, *nímetül*, *rosszúl*,

pízúl, szeműl, kutyájúl, stb. A Szamosháton ebben az esetben is az ellenkezőjét látjuk: *magyarull, hátull, rosszull, ebüll, rutull, kutyásull, szemüll, szöszüll, kenderüll* stb. (L. Csűry, i. m. 204—206.)

2. Megnyúlik az *-l* személyragozás esetén a következő *-l* végű ragokban: (*-búl*), *-bül* (*belőjül*), (*-túl*), *-tül* (K. *-tól*, *-től*), *-rúl*, (*-rül*), (*-ról*, *-ről*), *-nál*, (*-nél*), *-vél* (*-val*, *-vel*).

belőjülle, (*-m*, *-d*, *-üjnk*, stb.) ~ K. *belőle*. A *-ból*, *-ből* hosszabb alakja. (L. előbb.)

tülle (*-m*, *-d*, *-tők*) ~ K. *tőle*. R. Tel: Evang. 558. *tüllőc*, Matkó: BCsák 59. *tüllünk*, Münch.K. 203. *tölletecuel*, BécsiK. 8. *tölledtől*, *töllemtől*, Debr.K. 20. *Tölletől* (NySz), Gyöngyösi: *töllem*, *tölled* (Ekker J. Szende: Gyöngyösi I. nyelve, Nyr. XXVII, 159), Pázmány: *töllem* (Kiss Ignác: Pázmány nyelve, Ny. XV, 187). N. Eszergom: *tülled* (MTsz), halmágyi nyj.: *töllem* (Horger, NyK. XXXI, 388), *tüllem* Apátfalva (Takáts, 19), Szamoshát; Nagybacon: *töllem*, *tölled* (Konsza, NyF. LXXV, 13), Szalonta: *tüllem* (Viski, NyF. LXIX, 20), Nagykőrös: *tülle* (Vass, NyF. LVII, 15). B.: *tülled* lóhajtási műszó, *nem iri el az embər tülle*.

rulla (*-m*, *-d*, stb.) ~ K. *róla*. R. Cser: Pk. 51. *rólla*, Tel: Evang. I. 120. *rulla*, Com: Jan. 68. *rolloc*, M. A: Scult. *rólla* (NySz). N. Csik vm. *rióllik*, Háromszék: *róllam*, *róllad*, *rólla*, *róllik* (MTsz), halmágyi nyj.: *róllam* (Horger, NyK. XXXI, 383), *rúllam* Apátfalva (Takáts, 19), *rúlla* Hajdúság (Maday, NyF. LVI, 13), Nagykőrös (Vass, 15), *rullam* Szalonta (Viski, 10), Szamoshát. (Csűry, i. m.)

nálla (*-m*, *-d*, *nállunk*, *nállatok*, *nállók*) ~ K. *nála*. R. Gyöngyösi: *nálla* (Ekker, Nyr. XXVII. 159). N. Alsófehér m. *nállunk* (Lázár, Nyr. XXV, 347), *nállunk* Kunság, Heves, Szabolcs, Gömör, Székelyföld, Háromszék (MTsz); Apátfalva: *nállam* (Takáts, 19), Szamoshát: *nállam*, Hajdúság: *nállatok* (Maday, NyF. LVI. 12). B. *It vóutak nállunk. Nem ojan kiszámítás van nálla*.

vélle (*-m*, *-d*, *véllünk*, *vélletők*, *véllek*, de *velem*, *veled* stb. is) ~ *velem* és *vélem*. R. I. Csűry, i. m. Nagybacon: *vélle* (Konsza, NyF. LXXV. 13), Szamoshát: *véllem* (*-ed*, *-e*, *-üjnk*, *-elők*, *-ék*, Csűry, i. m. 206). Meg kell tehát jegyeznünk, hogy csak az *é*, tehát hosszú magánhangzó után következik be az *l* ikerítődése, rövid után nem: *véllem*, *vélled*, *vélle*, de *velem*, *veled*, *vele*.

Az e csoportban felsorolt ragok *-l* hangja csak személyragozás esetén nyúlik meg, egyébkor nem, tehát *kutyátúl*, *Károinál*, *kútrúl*, *messzirúl*, *vőügybül* stb., a Szamosháton azonban a *-bull*, *-büll* (*-ból*, *-ből*), a *-tull*, *-tüll* (*-tól*, *-től*) és a *-rull*, *-rüll* (*-ról*, *-ről*) ragokban mindig hosszú az *-l* (természetesen magánhangzóközi helyzetben vagy tökéletes szövégen). B. *Ebből a fáita ruhából. Hájcsön, kérésztül a nyakánn!*

E csoport viselkedését követi még a *közzül* és a *kinül* név-

utónkban szereplő *-l* ablativusi rag is, amely személyragozás nélkül sem hangzóközi, sem tiszta szóvégi helyzetben nem nyúlik meg, ellenben személyragok előtt ikeritődik, az előtte levő magas nyelvállású magánhangzó pedig megrövidül. Tehát *kivül*, de *kivüllem*, *kivülled*, *kivülle* stb. és *közzül*, de *közzüllünk*, *közzülleték*, *közzüllök*.

A teljesség kedvéért említem, hogy a fenti *-l* végű ragokban a magas nyelvállású magánhangzó (*-u, ü*) megrövidülése az *-l* megnyúlása következtében újabb jelenség Békésen. Néhány öregembertől még hallhatunk ilyeneket: *rúllam*, *tüllem*, de a *rullam*, *tüllem* az általánosabb.

n > nn határozó rag.

A békési nép nyelvében az *-n* hely-, mód- és állapothatározó rag hangzóközi helyzetben mindig hosszú, tökéletes szóvégen pedig vagy elesik és az előtte álló magánhangzót orrhangúvá teszi, vagy itt is megnyúlik. Pl. *után*, *ótán* (azután), *Csabánn*, *Bikisénn*, *szipënn*, *ezrenn*, *belegënn*, *hidegënn*, *asztalonn*, *hetfünn* (hétfőn), *hidonn*, *fűszfánn*, stb., vagy *ulá*, *ótá*, *Csabá*, *Bikisé*, *szipé*, *ezre*, *belegé*, *hidegé*, *asztaló*, *hetfü*, *hidó*, *fűszfá*, stb. Sokann *ejjöttek*, *szipënn áll*, az *uccánn* a *csírke*, *inggyënnilőü* (ingyen élő). A *télënn asz hillem*, *hé*, *hogy begubóudzkod*. *Ótánn Isvány idejött*. *Felőjütöszték a jányok rigijesënn*. *Szipënn is tud azír beszilni*. *Még a városonn is visëltem a kis ködmönt*. *Häjcson kerészütl a nyakánn* ! De : *Vizesfásó vannak*. *Szipé legel a kisasszon gujája* (Nd).

Nem nyúlik meg az *-n* a *-talan*, *-telen*, *-tlan*, *-tlen* fosztóképzében : *sziftelen ez a János*, *süellen a kényír*, *hé* ! Tökéletes szóvégen spiransok és liquidák előtt eltűnik és orrhangúsítja az előtte levő magánhangzót : *de rendellé vagy*, *vilellésig* (véletlenség). Így van ez a Szamosháton is (Csűry, i. m.). Rövid az *-n* továbbá az *innen*, *onnan*, *hunnen* (honnan), *mindentünnen*, *sëhunnen* (sehonnan) határozószavak végén.

Az *-n* superessivusi rag ikeritődése általános jelenség nyelvjárásainkban, amint ezt a különböző nyelvjárástanulmányokból látjuk. (Az adatok nagy részét közli Csűry Bálint idézett tanulmánya.) „A Szamosháton az *-n* superessivusi, mód- és állapothatározó rag hangzóközi helyzetben megnyúlik és tökéletes szóvégi helyzetben is hosszú marad : *asztalonn*, *asztalonn a laska*, *nincs az asztalonn*“ (Csűry, i. m. 202—203). A békési és a szamosháti nyelvjárás közt tehát e tekintetben különbség van : a békési népnyelvben u. i. tökéletes szóvégen orrhangúsodás is lehetséges.

sz > ssz személyrag.

Hosszan hangzik nyelvjárásunkban a teljes tőhöz járó *-sz*, az egyes második személy ragja, tökéletes szóvégen vagy

magánhangzóközi helyzetben. Pl. *mondassz* v. *monc*, *állassz* vagy *dlssz*, *simítassz* v. *simicc*, *hallassz*, *jössz*, *szóúlassz*, *rontassz*, *bontassz*, *jáccassz* v. *jáccöl*, *aprítassz* v. *apricc*, *këllessz*, *vallassz*, stb., de *írsz*, *kírsz* (*kérsz*), *úlsz*, *szürkálsz* stb.

A második személy -sz ragja (az említett helyzetben) több nyelvjárásban megnyúlik. (L. Csúry, i. m.) A békési sajtósággal teljesen egyezik a szamosháti. Ott ugyanis „a második személy -sz ragja, ha magánhangzó után áll, hangzóközi vagy tökéletes szóvégi helyzetben megnyúlik. Pl. *itt állassz*, *nem állassz oda*; *këllessz*, *mondassz*, *szóúlassz*, *bomlassz*“ stb. (MNy. XXXIII, 202.) Hasonló a helyzet Tordán (NyF. XXXII, 28), ezt tapasztaltam Füzesgyarmaton is.

II. Ikerítődés képzőkben v. képző-helyzetekben.

I > II

a) Megnyúlik az -l képző alacsony és középső nyelvválással képzett magánhangzók, valamint a zárt é-ből fejlődött í hang után az alábbi esetekben:

1. Hosszú az -l a következő szavakban állandó hangzóközi helyzetben *a*, *e*, *ē*, *é* > *í* > *i*, *o*, *ö* után:

bancallóu (-*t*, -*k*, -*ja*) 'leány'.

tálpallóu (-*k*, -*t*) ~ K. *talpaló*. N. Mátyusföld: *talpalló* (Zolnai, 46), Szamoshát: *tálpallóu* (SzhSz).

tálpallat ~ K. *talpalat*. R. Ker: Préd. 464. *Talpallatnyi* (NySz).

tárgyallás (de *tárgyalok*) ~ K. *tárgyalás*. N. Apátfalva: *tárgyallás* (Takáts, 19).

fegyellét 'fegyelem'.

felügyellőu (de *felügyelék*) ~ K. *felügyelő*. N. Apátfalva: *jölügyellő* (Takáts, 19), Mátyusföld: *felügyellő* (Zolnai, 46).

kézellőu ~ K. *kézelő*. N. Répce vid. *kézellő*, Répceszentgyörgy: *kénzellőu* (MTsz), *kézellő* Vác (Nagy S. NyF. X., 17), Apátfalva (Takáts, 19).

lehellet (de *lehelek*) ~ K. *lehelet*. R. Corn. K. 133. *lehelletnek* (NySz).

szügyellőu N. Cegléd, M. csáng. *szügyellő* (MTsz), Szamoshát: *szügyellőu* (SzhSz). Régi békési adat: *szügyellő* (1773).

vizellet ~ K. *vizelet*. N. Szamoshát: *vizellet* (SzhSz).

szígyellet (*szígyellék*, *szígyellem*, *szígyellőus* stb.). N. Torda: *szégyellem* (Viski, NyF. XXXV 20), Beregszász: *sziγγyellem* (Törös, 15).

vetillőu (-*t*, -*k*, -*je*). R. Pósz: Válasz 138. *vetéllőt* (NySz). N. Nagybacon: *vetéllő* (Konsza, NyF. LXXV, 13), *vetéllő* Vác (Nagy S. NyF. X, 17), Mátyásföld (Zolnai, 46), Csíkszentdomokos: *vetéllő* (Szabó D. NyF. IX, 24), Szigetköz: *vetillő* (Szabó S. NyF. XXXVIII, 16), Szamoshát: *vetéllőu* (SzhSz).

tökilletës, tökilletlen ~ K. *tökéletes, tökéletlen*. R. CzechK. 6. *tökilletös*, MünchK. 23. *tökilletesec*, Winkl. K. 253. *tökilletös*, Helt : Bibl. I. L. 4. *tekélletes*, M. A. Bibl. I, 455. *tökilletes*, Pázmány : Luth. V. 129. *tekélletesen*, Com : Jan. 177. *tökilletlen*, *tökélletes*, Hall : H hist. III. 143. *tökilletlen* (NySz). N. Szamoshát: *tökilletlen* (SzhSz), Füzesgyarmat : *tökilletës, tökilletlen*.

mangolló ~ K. *mangorló* (sulyok). (Pótlónyújtás.)

kővboll (-ok, -uŋk, -ás) : 'látogat'. A *kóborol* igével függ össze, tehát az -ll pótlónyújtásos eredetű.

cűvöllő ~ K. *csűvölő*. N. Szigetköz : *csivöllő* (NyF. XXXVIII, 16).

2. Ikeritődik az -l képző a valaminek tartást, vélel, gondolást, mondást jelentő névszóból képzett igékben : *kevesell*, -*ém*, -*éd*, -*i*, *nagyoll*, -*om*, -*od*, *kicsill*, *drágáll*, *öregell*, *bárnáll* (barnának tart), *sétítellém*, *gyöngéll*, -*ém*, -*éd* stb. Az *l* megnyúlásának jelentéstani szerepe van. Más a jelentése ugyanannak az igének rövid vagy hosszú *l*-lel (természetes, ha él kétféle jelentéssel az illető szó, pl. *kevesell* mindig 'kevésnek tart'). Pl. *nagyól* ~ *nagyoll*, az első 'elnagyol', 'hanyagul, csak nagyjából végez el valamit', a másik pedig 'nagynak tart, vél, gondol valamit' : ez is csak *nagyól* és *nagyollom én eszt a zsákol*.

Az e csoportbeli igék ikerítéses alakjaival találkozunk már a régi nyelvben is (Tin. 43. *keveselli*, NySz), de sokkal inkább otthonos jelenség ez a nép nyelvében. Pl. Nagybacon : *átall*, *sokall*, *kevesell*, *kicsill* (Konsza, NyF. LXXV, 13), Bakonyalja : *javall*, *rosszall*, *sokall* (NyF. XXXIV, 16), Balatonvidék : *rosszszallom*, *sokallom* (NyF. XL, 19—20), Nagykanizsa : *átall*, *hosszall*, *koráll*, *gyöngéll*, *öregell*, *rövidéll*, *sokall*, *szélesséll*, *nagyoll* (NyF. XLVIII, 23), Nagykőrös : *kevesellöm*, *drágállom*, *kicsillöm*, *sétítellöm* (NyF. LVII, 23), Vác : *javallom*, *sokallunk* (NyF. X, 17). A Szamosháton is megnyúlik az ilyen jelentésű igékben az *l* képző. Az *ll*-hez ott is funkció fűződik, pl. *sokall*, *kevesell*, *nehézell*, *nagyoll*, *higoll* (hígnak tart), *hosszal*, *jóukoroll*, *rövidell*, *vénell*, *restell*, *kicsill* stb. (MNY. XXXIII, 214).

3. Megnyúlik az *l* képző a többeli magánhangzó után (*a*, *á*, *e*, *é*, *é* > *í* > *i*) a valamilyennek látszást, levést jelentő névszóból képzett ikes igékben : *zöüdellik*, *sárgállik*, *feketillik* és *feketillik*, *bárnállik*, *tárkállik*, *kikellik*, *szöükéllik* stb. Ebben az esetben a Szamosháton is hasonlóan viselkedik az *l*, amint ez a Szamosháti Szótárból jól látható.

4. Megnyúlik az *l* a többeli *á*, *ó*, *ő*, *é* > *i* > *i* (hosszú) magánhangzók után a következő igékben és igei származékokban :

csudáll (-ok, -om, -od, -uŋk), *csudállat* (-os), *csudálatosság* ~ K. *csodál*, *csodálatos*, *csodálatosság*. R. Helt : Krón. 54. *czodallyac* (NySz). N. Torda : *csudállatos* (NyF. XXXII, 20), Szamoshát : *csudáll* (SzhSz). B. Ojap *csudállatos vóyt az nekem*.

kaszáll (-ok, -uŋk), *kaszálló*, *kaszállás* K. *kaszál*, *kaszáló*,

kaszálás. R. Canon. Visit. 148. *kaszállással* (OkI Sz), Urbarium Opp. Békés: *a hosszúgáti Kaszállók*, 1789. földmérési napló (Békés): *Kerek Nyárai Kaszálló*. N. Palócság, Háromszék: *kaszállás* (MTsz), Szamoshat: *kaszáll* (SzhSz), Beregszász: *kaszállou* (Törös, 20).

kapáll (-ok, -om), és *kapál* (-ok, -om), de mindig *kapállás* ~ K. *kapál*, *kapálás*. R. Pázm: Pr. 316. *kapállót* (NySz), 1638: *kapallo*, 1653: *kapállásátul* (OkI Sz). N. Bakonyalja: *kapáll* (NyF. XXXIV, 16), Szigetköz: *kapállás* (Szabó S. 16), Szamoshat: *kapáll* (SzhSz).

szóugáll (-ok, -uňk, *szóugál*, -ok is), *szóugállou*, *szóugállat* ~ K. *szolgál*, *szolgáló*, *szolgálát*. R. Jord.-k. 64. *zolgalattal*, Born. Enek. 165. *Szollgállatoc*, RMNy II, 142. *szolgallwo* (NySz), 1587: *zolgall*, 1769: *szolgállat* (OkI Sz). N. *szógálló* Nagybacon (Konsza 13), Vác (Nagy S. 17), Balatonvidék (Édes, 19, 20), Nagykanizsa (Szabó, 23), Hajdúság (Maday, 12), Tatatóváros (Fábián, Nyr. XXX, 20); Torda: *szógálló* (Viski, 20), Szamoshat: *szóugáll*, *szóugállou* (SzhSz), Apátfalva: *szógáll* (Takáts, 19).

sétállou (-l, -ja) 'az óra ingája'. A *sétál* igében nem ikerítődik az *l*, csak ebben az egy származékában. N. *sétálló* Lovasberény, Csúza (Baranya m.), Tiszaszentimre, Szentés, Csanád, Bihar m., Hajdúböszörmény, Sajószentpéter (MTsz), Apátfalva (Takáts 19).

útáll (-ok, -om, -uňk), *útállat* (-os) ~ K. *útál*. R. Helt: Mes. 54. *megutállác*, RMK. VI. 762. *útállá*, Decsi: Adag. 165. *Utállatos* (NySz). N. Jászherény: *útállatos* (Csoma Kálmán: Jászberény nyelve, 22), Szamoshat: *utáll* (SzhSz). B. *Evel a randával útállat lenni*.

szóüll (-ok, -assz), *szóüllás* ~ K. *szól*, *szólás*. R. PPB. *szóllók*, Pázm: Préd. *szóllanak*, Com: Jan. 187. *szóllásoc* (NySz), 1744: *szóllatlan* (OkI Sz). N. Nagybacon: *Elszóllom* (MTsz); *szóll* Nagybacon (Konsza, 13), Szigetköz (Szabó S. 16), Nagykanizsa (Szabó L, 14), Apátfalva (Takáts, 19); Szamoshat: *szóüll* (SzhSz).

gyűlőüll (-öm, -öd), *gyűlőüllet* (a fiatalok nyelvében *gyűlöl* is) ~ K. *gyűlöl*, *gyűlölet*.

ítill (-ék, -ëm), *ítillet* ~ K. *ítél*, *itélet*. R. Tih.-k 156. *itellet*, Jók.-k 104. *ytellet*, Born. Préd. 10. *itellet* (NySz), Canon. Visit. 206. *ítéllet* (OkI Sz). N. Szamoshat: *itëll* (SzhSz).

b) Megnyúlik az *l* a magas nyelvállású rövid magánhangzó (u, ü, i) után is a következő példákban:

fullánk (-ol, -ja) ~ K. *fulánk*. R. Thaly: Adal. I. 13. *fullánkja*, Fal: NU. 296. *fullánkja*, Kónyi: HRom. 178. *fullánkot* (NySz). N. Torda: *fullánk* (Viski, 20), Apátfalva: *fulláng* (Takáts, 19).

bécsüll (-öm, -öd, -i), *bécsüllet* (-ës) ~ K. *becsül*, *becsület*. R. Szék: Krón. 16. *böczülle*, Pázm: Préd. 589. *bötsülleni*,

Kár : Bibl. I. 612. *becsülletit*, MA : Bibl. El. 2. *beczölletesb* (NySz), békési iratban : *Betsülletes Birák Uraimék !* (1789.)

*dülledéz*ik, *düllöngőüdd*zik (de *dül*, -ök, -sz). N. Hajdúság : *düllöngő*zik (Maday, 12), Beregszász : *düllöngőüdd*zik (Törös, 15).

*düllő*ü (-t, -k, -je) ~ K. *dül*ő. R. 1436 : *dellew* (OklSz), 1771 : *A' rövid Düllő, Murvahellyi Düllők* (Urb. Opp. Békés). N. Székelyföld : *döllő*, Vágkirályfa (Nyitra), Uzon : *döllő*, Palócság : *dölleő*, Székelyföld : *üdüllő*, *üdöllő* (MTsz); Hajdúság (Maday, 12), Nagykanizsa (Szabó L. 23) : *düllő*; Beregszász : *düllő*ü (Törös, 15).

ipüllet (de *ipül* a ház) ~ K. *épület*. Szamoshát : *épüllet* (SzhSz).

*üllő*ü (-t, -k, -je, *kokasüllő*ü, de a kovács szerszáma *ülő*ü).

nyillik, *nyillás* ~ K. *nyilik*, *nyillás*. R. JordK. 631. *nyllanac*, MünchK. 51. *nillanac* (NySz). N. Nagyrákos (Vas m.): *kü-nyillott* (MTsz), Vépvidék : *nyillik* (Varga Ignác, Nyr. XXLX, 177), Apátfalva : *nyillik* (Takáts, 19), Füzesgyarmat : *nyillik*, *nyillás*.

Látjuk tehát, hogy az -ul, -ül, valamint az -ál, -él végű igék a békési népnelvben csak egy-két esetben mutatnak ikerítődést, míg a Szamosháton szabályosan bekövetkezik az *l* megnyúlása. Az -ul, -ül Békésen mindig -ül, -ül-nek hangzik, akár ige, akár névszó végén áll, kivéve a fenti ikerítődésre felhozott eseteket. Az *l* megnyúlása tehát nyelvjárásunkban nem annyira általános mint a Szamosháton, képzőkben, illetve képző-helyzetekben egyes típusoknál szórványos. (L. a) csoport 4. és b) csoport.)

Meg kell még emlitenem a *halál* szót, melynek a végén álló -l hosszan hangzik nyelvjárásomban.

haláll (-os, -om, -od, -a, -uŋk, -otok, -ok) ~ K. *halál*. Ikerített alakra sem a NySz, sem a OklSz, sem népnyelvi irodalmunk nem hoz példát.

s > ss.

A békési nép nyelvében és — amint nyelvjárástanulmányainkból kitetszik — más nyelvjárásokban is vannak olyan -s képzős melléknevek, melyekben állandóan megnyúlva találjuk az -s-et mind a csonka, mind a teljes töben (természetesen magánhangzóközi vagy tökéletes szóvégi helyzetről van szó). Ezeknek jellemző sajátosságuk, hogy a többi -s végű melléknévtől eltérően a teljes tövükben nyílt magánhangzó van és a tárgyesetüket a teljes töből képezik. Pl. *magossa-t*, -k, -nn, *vērēsse-t*, -k, -nn, de *jányos*, -t, *jányoso-nn*, -k, *aranyos*, -t, *aranyoso-k*, -m.

Ezek a melléknevek a következők.

büdöss (-et, -ek, -enn, -ebb) ~ K. *büdös*. N. Szamoshát : *büdöss* (N. Csúry, i. m.).

erőüss (-et, -ek, -enn, -ebb) ~ K. *erős*. R. ÉrdyK. 65. *eröss*, Mon : Apol. 470. *erössit*, SzD. MVir. 121. *erössebb*, Helt : B. I. b. 4. *Erössen*, Pázm : Pr. 29. *erössíti* (NySz). N. Székelyföld, Fehérnyikó (Udvarhely), Háromszék : *eröss*, Zilah : *erössen* (MTsz), Szamoshát : *erőüss*.

fagyoss (-at, -ak, -ann) ~ K. *fagyos*. N. Heves : *fagyoss* (NyF. XVI, 11). Ebben nincs ikerítődés a Szamosháton.

hamiss (-at, -ak, -ann) ~ K. *hamis*. R. és N. Csűry, i. m. Szamoshát : *hamiss*. B. *Hát annak hamiss asszonnak kellő lenni*.

hegyöss (-et, -ek, -enn) ~ K. *hegyes*. R. és N. Csűry, i. m., továbbá Torda : *hegyess* (Viski, 20), Szamoshát : *hegyess*, Apátfalva : *hegyéssebb*, *hegyéssebbek* (Takáts, 20).

jukass (-at, -ak, -ann) ~ K. *lyukas*. N. Szamoshát : *jukass* (Csűry i. m. u. o. N.).

laposs (-at, -ak, -ann) ~ K. *lapos*. Szamoshát : *laposs* (Csűry, i. m. N. u. o.).

magoss (-at, -ak, -ann) ~ K. *magas*. R. és N. Csűry, i. m., továbbá Hajdúság : *magoss* (Maday, 56), Apátfalva : *magossabb*, *magossak* (Takáts, 20), Jászberény : *magossan* (Csoma : i. m. 22), Szamoshát : *magass*, *magoss*.

piross (-at, -ak, -ann) ~ K. *piros*. R. l. Csűry, i. m. 1790 : *piross* (békési levéltár). N. *piross* Abaúj, Borsod (MTsz), *piross* Szamoshát (Csűry, i. m. u. o. N. is); Apátfalva : *pirossabb* (Takáts, 20).

rühess (-et, -ek, -enn) ~ K. *rühes*. R. Zrínyi II. 193. *rühösíténé*, Komj. SzPál, 115. *rwehessytenek*. A Szamosháton ikerítés nélkül (SzhSz).

seböss (-et, -ek, -enn) : 1. *vulneratus*, 2. *celer* ~ K. *sebes*. R. és N. l. Csűry, i. m. Szamoshát : *seböss*.

szaross (-at, -ak, -ann) ~ K. *szaros*. N. Torda : *szarass* (NyF. XXXII, 20). A Szamosháton az s nyúlása nélkül ismeretes e szó (SzhSz).

szoross (-at, -ak, -ann) ~ K. *szoros*. R. és N. Csűry, i. m. Szamoshát : *szoross*.

tüzess (-et, -ek, -enn) ~ K. *tüzes*. R. Mel : Jób. 76. *el tüzessüle* (NySz). N. Szamoshát : *tüzess* (SzhSz).

üress (-et, -ek, -enn) ~ K. *üres*. R. l. Csűry, i. m. U. o. N. Egyéb népnyelvi adatok : *üress* Zilah vid., Vas m. (MTsz), Szamoshát (SzhSz); Apátfalva : *üressebb*, *üressebbek* (Takáts, 20). B. *As sē lēgyik üress*.

vēröss (-et, -ek, -enn) ~ K. *veres*, *vörös*. R. és N. Csűry, i. m. Régi békési adat, 1790 : *a' Veress uttzában lakozó Constantin nevezetű Görög Kalmár* (Tüzcassa). Szamoshát : *veress*.

vizess (-et, -ek, -enn) ~ K. *vizes*. N. Csűry, i. m. Szamoshát, Bakonyalja : *vizess*.

Láthatjuk, hogy az -s képző ikerítődése melléknevek végén három példa kivételével egyező a békési és a szamosháti

nyelvjárásban. Számszerint a Szamosháton 14, Békésen pedig 17 melléknév végén áll megnyúlt s képző.

Eddig vizsgáltuk az egyes hangtani helyzetekben beálló inetimológikus mássalhangzónyúlást, most vessünk egy pillantást a békési népnyelvben általánosnak mondható, a harmadik személyű birtokos személyragok előtt beálló ikerítődésre. Pl. *kassa*, *tanítvánnya*, *válassza* (válasza), *malacca*, *kulacsa* stb. Tehát bizonyos magánhangzó előzte szóvégi mássalhangzók a harmadik személyű birtokos személyrag hatása alatt megnyúlnak. Ezek a mássalhangzók: *c*, *cs*, *s*, *sz*, *zs*, *z*, *ny*, *gy*, *ty*.

c > cc: *perec*, *perecce*, *pereccék*, *dúc*, *dúccok*, *dúcca*, *póuc* (*pole*), *póucca*, *póuccok*, *malac*, *malacca*, *malaccok*, *kukac*, *jene a disznóú kukaccát*, *gombóuc*, *gombóucca*, *gombóuccok*, *kóuc*, *kóucca*, *léc*, *lécce*, *léccék*, *kupec*, *kupecce*, *kupeccék*, *gömböc*, *gömböcce*, *gömböccök* stb.

cs > cs: *csúcs*, *csúcsa*, *csúccsok*, *lőjcs* *lőjccse*, *lőjccsök*, *mécs*, *méccse*, *méccsék*, *rács*, *rácса*, *rácсok*, *forgácса*, *forgácсok*, *kovács*, *kovácса*, *kovácсok*, *kalapács*, *kalapácса*, *tanács*, *tanácса*, *gyümölcs*, *gyümölcse*, *szümölcs* (*szemölcs*), *szümölcse*, *szümölcsök* stb., de *bécs*, *béce*, *csécs*, *cséce*.

s > ss: egytagúakban: *vas*, *vassa*, *vassok*, *kas*, *kassa*, *kassok*, *kés*, *késse*, *késsék*, *más*, *másса*, *mássok*, *hőjs*, *hőjssse* stb., de *hús*, *húsa*, *húsok*, *has*, *hasa*, *hasok*; két- és többtagúakban: *bíres*, *-se*, *-sék*, *kantus*, *-sa*, *-sok*, *koszos*, *-sa*, *okos*, *-sa*, *-sok*, *postás*, *-sa*, *-sok*, *város*, *várossa*, *várossok* stb. *Ki minek nem mestere*, *gyilkossa az annak*. *Fene a disznóú butykossát!* *Nizd a koszosát!* R. 1714: *Nemes Békés Várossának*, 1717: *Nemes Bikis Várossa Pecséti*, 1806: *Békés Várossa Első Bírāja* (békési levéltár). Nem nyúlik meg azonban az *-ás*, *-és* *> is* végű cselekvést jelentő főnevek s hangja, pl. *jövise*, *ménise*, *hallása*, *járása*, *kijátása* (kiáltása), *vallása*, *vágása* stb., de *tojása*.

sz > ssz: *dísz*, *díssze*, *dísszék*, *csőjisz*, *csőjssze*, *csőjsszök*, *halász*, *halássza*, *hérisz*, *hérissze*, *hérisszék*, *kalász*, *kalássza*, *kalásszok*, *kopasz*, *kopassza*, *kopasszok*, *orosz*, *orossza*, *orosszok*, *ravasz*, *ravassza*, *ravasszok*, stb., de *ríz* (*rész*), *rísze*, *ríszék*.

z > zz: *máz*, *-za*, *kulimáz*, *-za*, *száraz*, *-za*, *viléz*, *-ze*, *-zék*, de: *píz* (*pénz*), *píze*, *pízék*, *ház*, *-a*, *-ok*. Nem ikerítődik a hangzónyújtó tövek végén álló *z*: *kéz*, *keze*, *kezek*, *tűz*, *tüze*, *víz*, *vize*, *vizek* stb.

zs > zzs: *dúzs*, *dúzzsa*, *dērázs* (*darázs*), *derázzsa* v. *darazsa*, *parázs*, *parázzsa* v. *parazsa*. A hangzónyújtó típusban nincs ikerítődés.

ny > nny: megnyúlik az *ny* az *-ány*, *-ény* *> iny* végű névszókban: *divánnya*, *kémínnye*, *kémínnye*, *kiszítmínnye*, *kóurmánnya*, *legínnye*, *szégínnye*, *zsvánnya* stb., de *asszonya*.

gy > ggy: *fejelággya*, *mëriggye* (*mirigye*), *níggye*, de *ágya*.

ty > tty: *ramaty*, *ramattya*, *ramattyok*.

Ez a mássalhangzónyúlás etimológikus eredetű, a *-ja*, *-je* birtokos személyrag hatása alatt keletkezett, tehát pótlónyújtásos mássalhangzónyúlás.

A fentiekből kitűnik, hogy a szamosháti ikerítődési rendszer nem elszigetelt jelenség a Tiszántúlon, mert pl. a más nyelvjáráshoz tartozó békési népnelvben is hasonló feltételek mellett áll be a mássalhangzónyúlás, csak néha kevesebb példában. A tő-helyzetben való nyúlást nem számítva, a suffixumos helyzetben *egyezik* a két nyelvjárásban *a)* az *-n* superessivusi rag, *b)* az *-sz* személyrag, *c)* az *-s* képző (melléknévi) ikerítődése. *Különbség* van a két nyelvjárás mássalhangzónyúlása közt: *a)* az *-l* ablativusi rag ikerítődésében, Békésen szűkebbkörű, *b)* az *l* képzős, illetve *l* végű igék *-l* hangjának kettőzésében. A Szamoshát itt sokkal gazdagabb az ikerítődésben, mint Békés, ahol az *-ál*, *-él*, *-il*, *-ul*, *-ül* végű igékben csak szórványos jelenség az *l* megnyúlása. *c)* A Szamosháton nincs ikerítődés a *halál* szó végén.

Nyelvjárástanulmányaink világosan igazolják, hogy az ikerítődés kisebb-nagyobb mértékben él minden, vagy legtöbb nyelvjárásunkban, de pontos elterjedéséről nincs tiszta képünk. Tudjuk, hogy az ikerítődés főleg a dunántúli, északnyugati és északkeleti nyelvjárásterületen általános (Horger: Magyar nyelvjárások, 97), de amint látjuk, megvan Békésen is, tehát nem elszigetelt jelenség. Az ikerítődés él nyelvünkben, de elterjedését és mennyiségét még nem ismerjük. Ennek kikutatása még a jövő feladata. Reméljük, hogy Csüry Bálint munkája buzdítólag hat népnyelvi gyűjtőinkre, és megindul ezen a téren is a tovább már nem halasztható komoly munka.

Szabó István.

A finn népryelvkutatás.

A finn népryelv iránti érdeklődés voltaképpen már a Kalevala felfedezésének és összeállításának az idején, a múlt század harmincas és negyvenes éveiben feléled.¹ Ekkor veszi észre a nagyközönség a Kalevala és a finn népdalok tudományos értéke mellett költői értéküket s ezzel párhuzamosan — a finn nép sorsának állandó súlyosbodása következtében — lassanként megvilágosodik a népköltészetnek a nemzeti művelődésben való végtelen fontossága. Ahogy állandóan bővült Lönnrot hatalmas alkotása, a finn nép ajkán élő hősi énekekből összeállított gyönyörű naiv éposz, olyan mértékben nőtt az érdeklődés a népköltészet s vele együtt minden iránt, ami népi. A Kalevalával kapcsolatos népryelvi bűvárlatoknak azonban kívülről jövő, ellentétes beavatkozás adta meg az indító lökést. Az ötvenes, de főleg a hatvanas években ugyanis kezdett lelohadni az a lelkesedés és érdeklődés, amely a Kalevalát a megjelenése utáni években körülvette. A gyűjtés megcsappant, az addig legserényebb gyűjtők más téren foglalatostkodtak. Az érdeklődés csökkenését követőleg azonban csakhamar bíráló megjegyzések kezdtek elhangzani a Kalevalát illetőleg. Különböző oldalakról kezdtek kétségbe vonni a Kalevala népieposz-voltát, sőt egyáltalán népi jellegét is, s azt egyszerűen „Lönnrot koholmányának” tartották. A finn folkloristák azzal védekeztek, hogy Lönnrot a mű összeállításában betöltött szerepét illetőleg semmi kétséget sem hagyott, hiszen többször is világosan kifejezte, hogy a mű végső formájában az ő alkotása, viszont a műhöz felhasznált anyag teljes egészében a népköltészet kincsesházából került ki; s azért pedig, mert a mű, mint egész,

¹ A finn népryelvkutatás történeti előzményeivel kapcsolatban I. Csüry Bálint: A népryelvi bűvárlat módszere. (A Turul-Szövetség Népkutatói Füzetek. 1. szám.) Budapest, 1936. Hakulinen, Lauri: A finn nyelvjárási szótár előmunkálatairól. MNy. XXX: 257—67. U. a.: Suomen Kansankielen sanakirjan esitöistä. Kotiseutu, 1938: 81—94. Papp István: A népryelv ügye Finnországban. BSz, 1937: 347—363. Vilkuna Kustaa: Vorarbeiten für das Wörterbuch der finnischen Dialekte. Studia Fennica I, 4. 1—11. Zsirai Miklós: Finnugor rokonságunk. Budapest, 1937.

A Kalevala-kérdéssel kapcsolatban I. Krompecher Bertalan: A Kalevala keletkezése. BSz, 1935. 257. 85.

Lönnrot alkotása, még semmi ok nincs arra, hogy az alkotórészek népi eredetét és mivoltát kétségbe vonjuk. Ez a védekezés még ebben a formában is teljesen világos és meggyőző lehetett volna, azonban a finn népköltészet kutatói elhatározták, hogy a hazai és külföldi kételkedők elhallgattatására pontos, filológiai hűséggel szerkesztett kiadásban közléseszik a Kalevala alapanyagát alkotó, a nép ajkáról lejegyzett anyagot. Az előkészületek közben azonban azt kellett tapasztalniuk, hogy a régi gyűjtők egy része nem ügyelt a feljegyzett szövegek pontos hangtani alakjára, s ezen kívül nem jegyezte fel az egyes énekek lelőhelyére, a népi énekes személyére, a feljegyzés időpontjára stb. vonatkozó adatokat. Ezek nélkül pedig, több részletet illetőleg, ismét támadási felületet hagytak volna a Kalevala népi eredetében kételkedők számára. A hiányzó adatok pótlására tehát új, hatalmas arányú gyűjtési hadjáratot indítottak; A. A. Borenius (Lähteenkorva) Karjala dalmézóit kutatta át, Porkka Inkerit járta be, Neovius pedig Dél-Karjalában gyűjtött. A hetvenes évek e kiváló gyűjtői — sok más társukkal egyetemben — új, hatalmas anyagot adtak át a tudománynak. A feljegyzett változatok filológiai pontosságú kiadása 1888-ban indult meg *Kalevalan toisinnot* (= Kalevala-változatok) címen, de a tervezett sorozatból csak két kötet jelent meg, mert a Finn Irodalmi Társaság meggyőződött róla, hogy egy így szerkesztett sorozat kiadása nagyon bonyolult, másrészt a frissen gyűjtött énekeknek nem is maradna hely a kiadványban. Ezért tehát olyan kiadási módot dolgoztak ki, amely a területi megoszlást veszi alapul, viszont az elbeszélő költemények mellett a népköltészet egyéb ágait is (dalokat, varázsigéket, ráolvasásokat stb.) magába foglalja. Niemi irányításával 1908-ban indult meg a *Suomen kansan vanhat runot* (= A finn nép régi énekei) című hatalmas sorozat kiadása, amelyből ezideig 32 kötet jelent meg.

A hetvenes évek e hatalmas arányú gyűjtési hulláma a nyelvtudomány számára is páratlan gazdagságú anyagot vetett partra. Az összegyűjtött anyag sok érdekes népnyelvi és néprajzi adata szinte önmagától kínálkozott feldolgozásra és további kutatásra. *Donner Ottó*, a finn nyelv- és néptudomány egyik kimagasló vezetőegyenisége már 1874-ben indítványt tett egy finn nyelvjárási szótárnak a Finn Irodalmi Társaság munkaterve keretében történő megvalósítására.² A terv azonban akkor még igen megelőzte korát. A már említett *Borenius* (Lähteenkorva) kezdeményezéséből 1877-ben a *Kotikielen Seura* (= Anyanyelv-Társaság) körében terveztek egy népnyelvi szótárt. Ezidőtájt Ahlquist Ágoston volt a finn nyelv tanára a helsinki egyetemen. Azonban, sajnos, ebből a szép tervből sem született szélesebb, átfogóbb vállalkozás.

² V. ö. *Papp István*: Donner Ottó emlékezete. BSz, 1936. 242. kk.

A finn népnyelvkutatás kezdetének időpontja 1896 február 12-ére tehető, amely napon Setälä N. Emil professzor, a halhatatlan, lángelméjű nyelvtudós a Finn Irodalmi Társaság ülésén a finn nyelvkutatás egyetemes megszervezését magában foglaló tervét előadta.³ A Setälä-féle terv alapján ezen az ülésen három nagy szótár készítését határozták el, mégpedig 1. a finn népnyelvi szótár, 2. a régi finn irodalmi nyelv szótára és 3. a mai finn irodalmi nyelv szótára elkészítését. A tervezet előírása szerint a népnyelvi szótárnál a lehető legpontosabb képet kell adnia a finn népnyelvről. Tartalmaznia kell az egész finn népnyelvi szókincsananyagot, amit csak össze lehet gyűjteni; be kell mutatnia a szavaknak a különböző nyelvjárásokban előforduló alakjait, meg kell világítania használatukat mondatpéldákkal és szólásokkal, továbbá fel kell tüntetnie mindegyik szóalak és jelentés földrajzi elterjedését. A régi finn nyelv szótárának magába kell foglalnia a régi finn irodalom szókincsét, teljes egészében, a legrégebb nyelvemlékektől kezdve egészen a Kalevala megjelenéséig (1849). A mai finn irodalmi nyelv szótárának hasonlóképpen a lehető legteljesebb képet kell adnia a mai finn irodalmi nyelv szókincséről; mindegyik szó jelentését pontosan meg kell világítani a legjobb finn írók nyelvhasználatából kölcsönözött, az általános nyelvhasználatban példaképpül vehető mintamondatokkal.

A népnyelvi szótár fent ismertetett tervezete alapján csakhamar megindult a munka a Finn Irodalmi Társaság irányítása alatt. Még ugyanebben az évben elkészült E. A. Ekman (ma Tunkelo): *Suomen kielen keräilysanasto* (= A finn nyelv gyűjtőszótára) című, több mint hatszázlapos szójegyzéke, amely az összes addig ismert finn szavakat magába foglalta, azonban jelentésmagyarázatok nélkül. Ezt a szójegyzéket adták aztán a Finn Irodalmi Társaság ösztöndíjasainak a kezébe, hogy ennek segítségével gyűjtsék össze a számukra munkaterületül kijelölt gyűjtőkörzet szókincsét. A cél egyelőre kb. ötszáz helység nyelvészeti célból való feldolgozása volt. A gyűjtésben *betűrend szerinti*, lexikális kérdezésmódot követtek; sorra kérdezték az egyes népi beszélőket, hogy ismerik-e ezt és ezt a szót; a tagadó válaszokat a szójegyzékben jegyezték meg, igenlő válaszok esetén pedig külön szócédulákra írták az egyes szavakat, legfontosabb ragozási alakjaikkal s pontosan meghatározott jelentéseikkel együtt. Az egyes szavak használatát példamondatokkal is megvilágították.

Bár ezen a módon igen gyorsan kaptak szóadatokat, csakhamar bebizonyosodott, hogy ez eljárásnak erős hiányosságai vannak. Először is mindig elmaradt egy sereg szó, gyak-

³ E korszak finn népnyelvkutató munkásságát illetőleg v. ö. *Kannisto, Artturi*: Kansankielen sanakirjatyö on saatettava päätyökseen. *Virittäjä*, 1914, 121—127. és *Kieliaineksen keruu kuuntelun mukaan*. U. o. 1915, 69—75. cikkei.

ran éppen a ritkább tájszavak, továbbá azok, amelyek a használatból éppen kiveszőfélben voltak. Szóval mindazok a szavak, amelyek a gyűjtő kézikönyvébe nem voltak feljegyezve. Másodszor a szójelentések körül éppen csak a leggyakoribbakat, legismertebbeket jegyezhatték fel ezzel a módszerrel, viszont sok fontos, azonban kevésbé használt jelentést figyelmen kívül hagytak. Végül ilyen módon igen sok megbízhatatlan adatot is gyűjtöttek, amelyek a beható vizsgálat folyamán nem állhatták meg a helyüket; ennek az oka pedig abban rejlett, hogy a nyelvi adatokat szolgáltató személyt arra kényszerítették, hogy minden értelmi összefüggés nyújtotta segítség nélkül adjon pontos válaszokat, szóalakokat és jelentéseket stb. Ez a módszer különben is igen fárasztónak és unalmasnak bizonyult, hiszen nem a társalgás, a gondolatmenet természetes vonalát követte a két félnek, a gyűjtőnek és az adatokat szolgáltató személynek a munkája, hanem a természetes gondolatmenetet állandóan megszakította a betűrend szerinti kérdéses folyamán ismételten előtérbe kerülő, újabb és újabb fogalmak tömege. Ennek a gyűjtési munkának a sikerét különben is erősen hátráltatta a gyűjtők kiképzetlensége. A gyűjtők többnyire a finn nyelv egyetemi hallgatói voltak, azonban az évek folyamán igen sok tanító, valamint a társadalom legkülönbözőbb rétegeiből való, önként jelentkező gyűjtő csatlakozott hozzájuk. A munka többnyire a nyári és a karácsonyi szünetekben folyt, egyelőre nem valami nagy arányokban, hiszen a Finn Irodalmi Társaság évenként csak egy kisebb összeggel, kb. 2000 finn arany márkával (kb. ugyanannyi pengő) támogathatta ezt a munkát. A szorgalmas és kitartó gyűjtőmunka azonban még ilyen módon is meghozta eredményét, mert 1914-ig kb. 660,000 szócédulát készítettek el a Finn Irodalmi Társaság gyűjtői.

A gyűjtés eddigi üteme azonban egyáltalán nem elégítette ki a finn nyelvtudósokat. Világosan látták, hogyha ilyen lassan halad a gyűjtés, akkor ebből az anyagból igen bajos lesz belátható időn belül valami tudományos eredményt nyerni; másrészt a világháború előtt már megindult, élénkebb műveltségbeli haladás, a forgalom növekedése, a gazdasági élet újszerű berendezése azzal fenyegetett, hogy a finn népi műveltségnek a népnyelvben elraktározódó hatalmas része a műveltségcsere folytán örökre elvesz nemcsak a nyelvtudomány, hanem a nemzeti önismeret tudományain felépülő, új finn népművelés és egyetemes művelődéspolitikára számára is. Ezért feltétlenül gyorsítani kellett a gyűjtés ütemét; viszont újabb anyagi alapok megteremtése nélkül ezt a célt nem lehetett elérni.

Ilyen megfontolások alapján tette meg *Kannisto Artúr*, a finn nyelvtudósok nevében, azt a fontos nyilatkozatot, amelynek értelmében 1914-ben, Setälä születésének ötvenéves évfordulóján megalapították a „*Suomen kansankielen sanakir-*

jarahasto“ (= Finn népnyelvi szótár-alap) című alapítványt. Az alapítvány kezelését a Finn Irodalmi Társaságra bízta, azzal a céllal, hogy ennek a felhasználásával gondoskodjék a finn népnyelvi szótár tervének a megvalósításáról. Kannisto Artúr érdeméből és buzgó munkásságából rövid időn belül kb. 100,000 finn márka gyűlt össze a nemes célra. A nemes vállalkozás azonban — a világháború kitörése miatt — nem élhetett sokáig. Különböző okok arra kényszerítették az alap létrehozóit, hogy önállóan, egyéni áldozatkészségből kisarjadó, hivatalos befolyástól mentes társadalmi vállalkozás keretében teremtsék meg a finn népnyelvkutatás új, nagyarányú megszervezését biztosító anyagi alapot. Ezért már 1916 őszén felhívással fordultak a finn társadalomhoz, amelyben bejelentették a „*Suomen kielen sanakirja-osakeyhtiö*“ (= Finn Szótár-Részvénytársaság) megalakulását s egyben felhívták a társadalmat részvények jegyzésére. Ezt a felhívást E. N. Setälä, Heikki Ojansuu, Onni Hallstén, K. N. Rankari, Artturi Kannisto és E. A. Tunkelo írták alá. A felhívás eredményeképpen csakhamar csatlakozott a vállalkozáshoz a finn társadalom sok más vezető személyisége is, úgyhogy ez a páratlan vállalkozás, nyelvtudósok által egy szótár megvalósítása céljából alapított részvénytársaság, 170,000 márka alaptőkével nem-sokára végleges formát ölthetett. Alig kezdte meg azonban működését a fiatal részvénytársaság, amikor a világháborút követő infláció folytán a finn pénz értéke is annyira leesett (az értékcsökkenés kb. 90%-os volt), hogy a részvénytársaság munkája, az anyagiak hiányában, teljesen lehetetlenné vált. Az új, teljesen önállóvá vált finn állam keretében különben sem volt szükség többé ilyen rendkívüli vállalkozásra, mint ez a szótár-részvénytársaság, hiszen az állam újjárendezése teljesen népi alapokon történvén, a népnyelvkutatás is megtalálhatta a hivatalos állami támogatást anyagi és erkölcsi vonatkozásban egyaránt. Így aztán, amikor a vagyonának nagy részét elvesztett, néhány éves részvénytársaság 1924-ben feloszlott, rögtön ott volt a nyomában egy állami támogatással és minden tudományos társaság cselekvő részvételével útnak indított fiatal szervezet, a *Sanakirjasäätiö* (= Szótár-alapítvány).

A Szótár-alapítvány megalapítása 1924 január 2-án, a finn-ugor nyelvtudomány nagy harcosának, M. A. Castrénnek a születési évfordulóján történt, főképpen Setälä professzor kezdeményezésére. A választmány tagjai: a Finn Irodalmi Társaság, a Finn-Ugor Társaság, Kalevala-Társaság, Anyanyelv-Társaság, Finn Tudományos Akadémia, a helsinki és turkui finn egyetem, a jyvaskyläi egyetemi egyesület és a közoktatásügyi minisztérium. Az alapítvány alaptőkéjéül a Finn Irodalmi Társaság ajándékozott 50,000 finn márkát (kb. 7000 pengőt), a választmányban helyet foglaló többi intézmények pedig

29,000 finn márkát; ezekhez a összegekhez csatlakozott a Kordelin Alfréd-féle alap 10,000 és a Kuopioi Hazafias Társaság 1000 finn márkás adománya. A Szótár-alapítvány több, mint 90,000 márkás alaptőkéjéhez csatlakozik a „Suomen Suku“-kutatóintézet vagyona, valamint az alapítók (fejenként 1000 márka adománnyal) és az adományozók (fejenként 10,000 márka adománnyal) jóvoltából begyűlt összeg is. A legjelentősebb anyagi segítség azonban az volt, hogy az állam rögtön, a megindulás legelső évében kiutalt erre a célra 200,000 finn márkát (kb. 25,000 pengőt), s felszólította a Finn Irodalmi Társaságot, létesítsen egy olyan intézményt, amely az egyes, e téren működő tudományos társaságok és más, hasonló munkát végző szervezetek központi összekötő szerve és anyagraktára, archívuma lehetne. Az előkészítő munkálatok befejezése után a hivatalos megalapítás 1924 december 2-án történt meg. Az alapítvány létesítésére és alapszabályainak megerősítésére vonatkozó államfői határozat 1925 január 9-én adatott ki. Ezzel a Szótár-alapítvány, mint a néprajzkutatással és általában a szellemi néprajz kutatásával foglalkozó intézmények legfelsőbb összekapcsoló szerve és gyűjteményközpontja megkezdte működését.

A Szótár-alapítvány munkafeladatát az alapszabályzat így határozza meg: 1. Gyűjtsön szóanyagot a finn nyelv különböző nyelvjárásaiból, többek között a szükséges anyagot a nyelvjárások egyetemes szótára számára; tartsa éhben a közönség érdeklődését ennek a nemzeti műnek az elkészítése iránt, őrizze meg, gondozza és bocsássa a kutatók rendelkezésére magagyűjtötte, vagy más forrásból származó gyűjteményeit, továbbá készítse el az említett néprajzi szótár kéziratát és intézze annak sajtó alá rendezését. 2. Vizsgálta — egyelőre a már meghatározott terv keretében — a finn nyelvet, valamint rokonnyelveit, továbbá más, a finn néppel rokonságban levő és a finn nyelvvel rokon nyelveket beszélő népek alapműveltségének különböző megjelenési formáit és eredetét. Az első pontban említett célok szolgálatára tartja fenn a Szótár-alapítvány a néprajzi szótár gyűjtő- és kiadóirodáját a hozzákapcsolódó gyűjtemény-archívummal együtt, a második pontban felsorolt célok szolgálatára pedig a „Suomen Suku“ (= Finn faj) nevű kutatóintézetet, amelynek a Szótár-alapítványhoz való csatolását 1936-ban ajánlotta fel addigi fenntartója, a turkui finn egyetem.

A cél — a lehetőséghez képest a legteljesebb és legterjedelmesebb néprajzi szótár szerkesztése — leggyümölcsözőbb szolgálatára azt a tervet dolgozták ki, hogy a hatalmas néprajzi szótárt hatvan kisebb szótárból állítják össze.⁴ Ezek a szótárak egyenként kb. 50,000 szót tartalmaznának; az egész

⁴ V. ö. Donner, Kai: Die Erforschung der finnischen Dialekte. Journal de la Société Finno-ougrienne, XL. VI. 3 : 52. kk. Kaukoranta, Toivo: Taipaleelle lähtiesse. Sanakirjasäätiön Toimituksia. I. 9—16.

műben tehát kb. 3.000,000 szó foglalna helyet. A Szótár-alapítvány vezetősége rögtön, ahogy a munka folytatása anyagilag biztosítva volt, hozzájárított a szervezés munkájához. Pályázatot hirdetett, amelynek értelmében a népnyelvi gyűjtés munkájára alkalmasnak ítélt pályázók hivatalos anyagi támogatással és tudományos irányítással kezdhettek hozzá a számukra kijelölt gyűjtőkörzetben a népnyelvi gyűjtőmunkához. A gyűjtőmunkára vállalkozó 100 jelentkezőből a Szótár-alapítvány vezetősége csak 27-et állított munkába. Ezek közül 14 a filozófia magisztere, 9 egyetemi hallgató, 4 pedig népiskolai tanító volt. (Ezenkívül az éppen megszűnőfélben lévő Finn Szótár-Résztársaság is küldött ki, anyagi erejéhez mérten, két ösztöndíjast.) A Szótár-alapítvány ösztöndíjasként az első nyáron 27 helységben dolgoztak, összesen 51 munkahónapot. Az első gyűjtőroham után — beleszámítva a Szótár-alapítvány életre hívása előtt gyűjtött anyagot is — kb. 1.100,000 szó volt a Szótár-alapítvány birtokában. A hiányzó 1.900,000 szó begyűjtésére a szakértők szerint kb. 500 munkahónap és 2.500,000 finn márka lett volna szükséges. (Amint azonban az alábbiakból kitűnik, a szakértők számítása nem vált be sem az idő, sem a szükséges anyagiak mennyiségét illetően. A gyűjtőmunka mindkettőből sokkal többet vett igénybe az előirányozottnál.)

Ennek a hatalmas tervnek a keresztülvitele csakis a finn állam nagyarányú anyagi hozzájárulásával történhetett meg. Ez az évek folyamán különböző nagyságú volt, a Szótár-alapítvány munkamenete és az állami költségvetés összeállítása szerint, azonban feltétlenül el kell ismernünk, hogy a finn állam állandóan és kellőképpen gondoskodott a gyűjtés és feldolgozás folytonosságának biztosításáról. Ennek a ténynek az igazolására álljon itt a Szótár-alapítvány vázlatos költségvetése az 1925–1938. évekről:⁵

Év	Bevétel (Állam- segély)	K i a d á s				
		Gyűjtés (ösztön- díjak stb.)	Gyűjtők képzése	Tisztvis- elők fizetése	Irodai kiadások	Állam- szolgálat rendelkezésére
1925	200,000	100,000	15,000	30,000	37,000	
1926	200,000	150,000		30,000	20,000	
1927	400,000	200,000	10,000	100,000	60,000	30,000
1928	400,000	200,000		100,000	35,000	65,000
1929	400,000	200,000		100,000	35,000	40,000
1930	800,000	550,000		135,000	75,000	40,000
1931	800,000	550,000		135,000	75,000	40,000
1932	670,000	400,000		175,000	45,000	50,000
1933	550,000	290,000		175,000	40,000	45,000
1934	550,000	300,000		165,000	40,000	45,000
1935	600,000	315,000		200,000	40,000	45,000
1936	600,000	285,000		240,000	40,000	35,000
1937	600,000	240,000		285,000	40,000	35,000
1938	600,000	210,000		320,000	40,000	30,000

⁵ Dr. Lauri Hakulinen úr szíves közlése alapján.

A fenti kimutatás szerint a finn állam segélye az 1925—1938. években 7.370,000 márka, azaz több, mint 900,000 pengő volt. Ehhez az összeghez járulnak még egyes járásoknak, megyéknek vidéki tudományos társaságoknak, ifjúsági és más társadalmi szervezeteknek bizonyos területre szóló általános jellegű, vagy meghatározott nyelvészeti feladat elvégzésére kitűzött időszaki ösztöndíjai.

Az anyagiak biztosítása után semmi akadály sem volt annak, hogy — ösztöndíjasok gyűjtőhadát kiküldve — egy soha nem látott arányú népnyelvi gyűjtőmunka s azt követő tudományos feldolgozó munka után a finn népnyelv hatalmas szótárát átadják a tudomány használatára. A nagy mű előkészítőit, a Szótár-alapítvány intézeti munkájának szervezőit azonban az a vágy fűtötte, hogy e mögé a munka mögé olyan társadalmi szervezetet állítsanak, az állandó, mindig az illető nyelvjáróterületen tartózkodó gyűjtőknek olyan hálózatát építsék ki, amely állandóan készen áll a központban folyó tudományos munkálatokhoz szükséges népnyelvi nyersanyag összegyűjtésére és gyors beszolgáltatására. A gyűjtés munkájának minél nagyobb arányú megszervezésére serkentőleg hatott annak a ténynek a felismerése is, hogy a gyűjtés és a vele kapcsolatos tudományos feldolgozó munka csak akkor lesz igazán eredményes, ha : 1. a gyűjtött anyag lehetőleg egy korszak gondolkozására és nyelvhasználatára vonatkozó anyagot tartalmaz ; 2. ha a gyűjtött anyag összeállítását és feldolgozását azok végzik el, akik az anyaggyűjtést irányították, s a gyűjtés folyamán a kezük alatt átment tudományos anyagot illetőleg számtalan tapasztalatot nyertek. A fenti okokból önként adódott az a követelmény, hogy az anyaggyűjtésnek nem szabad elhúzódnia a végtelenségig, tehát a gyűjtésbe minél nagyobb arányú munkásszervezetet kell bekapcsolni.

Ennek a célnak a szolgálatában sikerült is *Setälä* professzornak, a Szótár-alapítvány igazgatósága akkori elnökének és *Toivo Kaukoranta* magisternek, a központi gyűjtőiroda akkori vezetőjének ügyes propagandával olyan gyűjtőhálózatot kiépíteni, amely az egész világon párját ritkítja, s amelyre támaszkodva, soha nem látott arányokban indult meg a finn népnyelvkutatás.

Állandó vezetőség, tudományosan képzett és állandóan alkalmazott gyűjtők, továbbá hatalmas, az egész országra kiterjedő, bármikor munkára kész, önkéntes gyűjtőtábor : ez az a három erős pillér, amelyre a finn népnyelvi kutatás folytonossága és végső diadala alapozva van.

A Szótár-alapítvány vezetője az 1925—1931. terjedő években *Toivo Kaukoranta* magiszter volt, 1931 óta pedig *Marltti Rapola* professzor, a helsinki egyetemen a finn nyelvészet tanára. A vezető munkájában kezdettől fogva doktor *Lauri Hakulinen* segédkezett, aki már 1923-ban is vezette —

egészen a Szótár-alapítvány életrehívásáig — a Finn Szótár-Részvénytársaság szerkesztőségét. 1931 óta doktor *Kustaa Vilkuna* is alkalmazást nyert a Szótár-alapítvány vezetőjének másik segítőjeként. A legutóbbi években újabb tudományos tisztviselőket is alkalmazott a Szótár-alapítvány: *Veikko Ruoppila* magisztert (1937 óta) és *R. E. Nirvi* magisztert (1938 óta). Az anyag másolási munkája keretében állandóan foglalkoztattak néhány fiatal tisztviselőt. Ezek száma 1938 őszén hat volt. — A vezető munkáját háromtagú igazgatóság ellenőrzi; az igazgatóság elnökei: *E. N. Setälä* professzor (1925—1931), *E. A. Tunkelo* professzor (1931—1934), *Y. H. Toivonen* professzor (1934-től).

Ez a vezetőség gondoskodott arról, hogy a Szótár-alapítvány ösztöndíjasai a meghatározott terv szerint megszállják a finn nyelvterület különböző pontjait s ott a gyűjtési munkát a központban kidolgozott irányelvek szerint elvégezzék.⁶ Mivel a központból kiküldött népnyelvi gyűjtőknek már az alapítvány életrehívásától kezdve rendes fizetést adtak, s így munkájuk állandó jellegűvé válhatott, rögtön megszületett a lehetőség arra, hogy a gyűjtők kiképzésére is gondot fordítsanak s a szükséges kiképzőtanfolyamok elvégzését megkövetelhessék a gyűjtőktől. A Szótár-alapítvány és a helsinki egyetem hangtani intézetének együttes rendezésében a finn nyelv hallgatói számára évenként gyűjtéstechnikai szemináriumot tartottak; így adtak hangtani, valamint általános nyelvészeti és néprajzi kiképzést az eljövendő népnyelvi gyűjtőknek. Ezeket a szemináriumot gyakorlatokat a lehető leggyakorlatibb szempontok szerint rendezték; ezért az egész egyetemi félév tartamára, vagy még hosszabb időre is felvitették Helsinkibe egy-két, a nép köréből származó, vidéki embert, akik egy-egy nyelvjárást hamisítatlan eredetiségében beszéltek. Az ilyen „nyelvemester“ rendszeren öregebb férfi, vagy nő volt, foglalkozására nézve földműves vagy mezőgazdasági, erdőgazdasági munkás. Ezt az embert használták fel aztán az egyetemi hallgatók nyelvi kalauzul, a vezető professzortól szemináriumot előadások tárgyául kapott feladatok megoldásában. A nyelvemesterek minden szemináriumot gyakorlaton jelen voltak, ami rögtön, az előadás elhangzása után lehetővé tette az egyes részletmegállapítások pontos ellenőrzését. Ugyancsak ez a módszer tette lehetővé az egyes nyelvjárások behatóbb eszközhangtani vizsgálatát is, amelynek eredménye aztán pótolhatatlan segítséget nyújtott az illető nyelvjárások területén dolgozó, tudományos gyűjtőknek. A nyelvemestereket arra is felhasználták, hogy segítségükkel az illető nyelvjárásokból már

⁶ A gyűjtők munkájának irányításával kapcsolatban v. ö. *Hakulinen, Lauri*: *Opas suomen kielen murteiden sanavarain kerääjille. Vähäisiä Kirjelmä LV. c. kalauzát.*

korábban begyűjtött anyagot hangtani, alaktani, jelentéstani stb. szempontból felülvizsgálják.

A néprajz hallgatói számára is rendszeresítették a nyelvmesterek alkalmazását a néprajzi szemináriumi gyakorlatokon. Megtörtént például, hogy felvitettek Helsinkibe egy hāme-i (Középfinnország) öreg halászmestert, hogy a Nemzeti Múzeum halászeszközeinek segítségével megmutassa a hallgatóságnak, hogyan is halászgat a hāmei ember? Ilyenkor aztán a tudós professzor is beült a hallgatóság közé, s maga is szorgalmasan jegyezgette az öreg halász, vagy más vidéki ember szavait, szólásait, felvilágosításait. Ezek a vidéki kalauzok igen alkalmasak voltak arra is, hogy felvilágosításuk nyomán tisztázzák a Nemzeti Múzeum néprajzi osztályához begyűlt tárgyi gyűjteményekhez fűződő, részletes terminológiát, mivel annak pontos feljegyzését a tárgyakat begyűjtő, régi néprajzkutatók gyakran elmulasztották.

A szemináriumi gyakorlatokon alkalmazott új oktatási módszer az egyetemi oktatás más vonalain is üdvösen éreztette hatását. Közelebb vitte a tudományt az ifjúsághoz, s a tudományos anyaggyűjtő és feldolgozó munkát vonzóvá, érdekessé, életszerűvé tette; vagyis voltaképpen megvilágította és újból elevenné tette azt a kapcsolatot, amely élet és tudomány között a valóságban is megvan és amely mindig meg kell, hogy legyen. Ennek az oktatási módszernek azonban szociális vonatkozásban is megvolt a nevelő hatása. A városi ifjúság számára megteremtette az alkalmat a falusi emberekkel való megismerkedésre, s a kettőnek, dolgozatot író egyetemi hallgatónak és felvilágosítást adó falusi nyelvmesternek közös munkája egymás megbecsülésére, emberi és művelődési szempontból való kölcsönös értékelésére vezetett. Ugyanekkor — említeni sem kell — megvolt a kellemes hatása a nép felé is, hiszen a szemináriumi gyakorlatokon résztvevő nyelvmester élő tanúja volt a népnek és a népi kultúrának a felsőbb társadalmi rétegek részéről történő megbecsülésének.

A gyűjtőképzés másik módja is igen értékes eredményeket hozott. 1925-től kezdve majdnem minden nyáron rendeztek kb. négyhetes nyelvészeti-néprajzi kirándulásokat. Egy-egy ilyen kiránduló csoportnak (retkikunta) a vezetője rendszerint a Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának egyik tisztviselője (kezdetben az elhunyt, hírneves *U. T. Sirelius* professzor, a finn-ugor népek anyagi kultúrájának kiváló kutatója, később pedig *Albert Hämäläinen*, a tárgyi néprajz jelenlegi tanára a helsinki egyetemen, és egy nyelvész volt, néha éppen maga *F. Äimä* professzor, a nagynevű fonetikus. A résztvevők a nyelvészet és néprajz doktorai, magiszterei, a Szótár-alapítvány ösztöndíjasai és a finn nyelv és néprajz egyetemi hallgatói sorából kerültek ki. Voltak olyanok, akik csak bizonyos, tudományos részletkérdés megvizsgálását végezték; mások

pedig általános, a népelet minden területére kiterjedő szógyűjtési munkát folytattak. A nyelvészeti gyűjtőmunkára azonban minden esetben igen jó hatású volt a néprajzkutatók jelenléte és párhuzamosan folytatott munkája. Ugyanez vonatkozik a nyelvészeti gyűjtőmódszernek a néprajzkutatók munkájára tett hatására is. Gyakran mérnökök, orvosok, jogászok, közgazdászok is résztvettek ezeken a kirándulásokon s ilyenkor a nyelvészekkel és néprajzkutatókkal együtt tanulmányozták a népeletnek őket érdeklő és érintő részletterületeit. Az egyes kirándulásokon résztvevők száma igen változó volt, azonban annyit meg lehet állapítani, hogy az évek folyamán kb. félszáz egyetemi hallgató nyert alapos elméleti és gyakorlati kiképzést a népi kultúra feljegyzési és rendszerezési munkáját illetően.

Ebből az előzetesen jól kiképzett gyűjtőgárdából válogatták a Szótár-alapítvány ösztöndíjasait. A legtöbb közülük ú. n. *általános gyűjtő*, akik 3—4 évig dolgoznak ugyanabban a gyűjtőkörzetben s a lehető legpontosabb, és a népelet minden területére kiterjedő szókincsgyűjtést végzik, hogy ily módon az elérhető legteljesebb anyagot összegyűjtsék az illető nyelvjárás szótára számára. A munka rendszeres elvégzésének megkönnyítésére a finn nyelvterületet 23 gyűjtőkörzetre osztották. Ebből 21 Finnország, 1—1 pedig Észt- és Svédország területére esik. (Az Oroszországban élő finnek nyelvjárásának rendszeres, a Szótár-alapítvány munkamenete szerint történő feldolgozására a szovjetkormány teljesen tagadó magatartása és a Karjalában lakó finnekkel szemben érzetelt kegyetlen fellépése miatt gondolni sem lehetett.) A 23 gyűjtőkörzet a következőképpen oszlik el: 1. Uusikaupunki és környéke (32 helység). 2. Turku és környéke (17 helység). 3. Az Ylänetől Nurmijärviig terjedő vidék (22 helység). 4. A Mellilától Merikarviaig terjedő vidék (26 helység). 5. Tampere (Pirkkala) és környéke (38 helység). 6. Hämeenlinna és környéke (25 helység). 7. A Porvoo-tól a Heinola—Padasjoki vonalig terjedő terület (15 helység). 8. A Lapinjärvi—Vehkalahti—Jaala—Suursaari közt elterülő vidék (13 helység). 9. Viipuri, Lappenranta, Koivisto és környéke (32 helység). 10. A Käkisalmi és Sortavala közt elterülő vidék (24 helység). 11. Joensuu és Nurmes vidéke (27 helység). 12. Mikkeli, Savonlinna és környéke (19 helység). 13. Kuopio és környéke (23 helység). 14. Pylkönmäki, Kinnula, Keitele, Hankasalmi és vidéke (19 helység). 15. Jyväskylä és környéke (20 helység). 16. Vaasa és környéke (23 helység). 17. Lehtimäki, Pyhäjoki, Kestilä, Pyhäjärvi és vidéke (37 helység). 18. Oulu és környéke Kuusamo-ig (29 helység). 19. Kajaani és környéke Vuokki-ig (11 helység). 20. Kemi, Rovaniemi, Kuolajärvi, Kittilä, Utsjoki, Petsamo és vidéke (13 helység). 21. Tornio, Kolari, Enontekiö és vidéke (13 helység). 22. Värmlanti—Värmland (Svédország). 23. Inkeri (Észtország). Az általános

gyűjtőket egy-egy ilyen gyűjtőkörzet teljes szókincsének összegyűjtésére küldik ki.

A gyűjtők kisebb része az ú. n. *szakgyűjtők* csoportja. Ezek néha az egész finn nyelvterületet, vagy egy-egy nagyobb, több gyűjtőkörzetet is magábafoglaló, összefüggő területet bejárva, bizonyos meghatározott kérdésre vonatkozó nyelvi anyagot gyűjtenek, szükség esetén a hozzátartozó tárgyi adatokkal együtt. A szakgyűjtők mozgékonyabb csoportja gyűjti be a szükséges anyagot azokról a területekről is, amelyekre az általános gyűjtő nem jutott el, azaz azokról a területekről, amelyek a gyűjtőkörzetek beosztásakor egyik körzetbe sem soroztattak be. A Szótár-alapítvány rendes gyűjtői ma kb. ugyanazt a fizetést kapják, mint a fiatalabb középiskolai tanárok (350—400 pengőt), azzal a különbséggel, hogy az előbbieknél csak hathetes nyári szabadidejük van a tanárok háromhónapos vakációjával szemben.

A gyűjtőszervezet újjáépítésével egyidejűleg a gyűjtőmunka számára is új, elvi alapokon felépülő munkatervet készítettek. Ehhez annak a szempontnak az alapján jutottak el, amely az újabb nyelvtudományi kutatómódszerben a legutóbbi évtizedekben mind szélesebb és szélesebb teret nyert, hogy t. i. a *szó kutatás*nak, ha igazán célszerűen és eredményesen akar haladni a maga útján, az eddigénél sokkal nagyobb mértékben kell figyelmet szentelnie a *dolgok* (tárgyak, cselekvések stb.) kutatására. E célból az új munkaterv megállapításakor sokkal nagyobb figyelmet kellett fordítani a szavak jelentéstartalmának pontos és részletes meghatározására, ami viszont előfeltételül okvetlenül megkövetelte a népi kultúra szellemi és anyagi ágaiban való, egyforma alaposságú elmélyedést. Ezért aztán természetesen le kellett mondani a régi, ábécészerinti kérdezési módszerről és az élet természetes beosztásának, rétegződésének sokkal inkább megfelelő, *fogalomkörök* szerinti, a dolgokra irányuló kérdezési módszert kellett követni. Az ilyen szempontok szerint irányított gyűjtőmunka megkönnyítésére már a Finn Szótár-részvénytársaság is készítettett bizonyos fogalomkörök szerint összeállított kéziszótárakat. Lönnrot hatalmas finn-svéd szótárának tíz példányát szétvagdalták az egyes szavaknak megfelelő kis cédulákká s aztán Y. H. Toivonen professzor irányítása alatt a szóanyagot fogalomkörök szerint csoportosítva, ismét összeállították 29 kötetbe. Egyik kötetbe a földművelés, másikba az állattenyésztés, harmadikba a férfikézimunka és technika csoportjába sorolható szavak vannak felvéve; így halad ez végig, fogalmi körök szerint, mindegyik kötetben. Az általános gyűjtők ezt a „felvagdalt-Lönnrotot” viszik magukkal, s ennek az alapján intéznek — most már nem a betűrend szerint, egyik fogalomkörről a másikra ugorva — egymásból szervesen folyó kérdéseket a nyelvjárást beszélő személyekhez. Gyakran már nincs is szükség közbevető kérdések

feltevésére, mert a kérdezett — ha már figyelmét alkalmas módon réterelték az illető kérdéscsoportra, tárgykörre — minden beavatkozás nélkül is részletes elbeszélésben ad felvilágosítást a szükséges dolgokról.

A Lönrot-szótár azonban természetesen nem tartalmaz minden olyan szót, amelyre a mai népryelvkutató kíváncsi; ezért az újabban szerzett anyag alapján — hasonlóan fogalomkörök szerint beosztva — kérdéssorozatokot szerkesztettek egyes szakemberekkel s ezeket füzetekben kinyomtatva, megküldik a gyűjtőknek. Az egyik ilyen sorozat a *Sanastonkeräajän apuneuvoja* (= A szójegyzékgyűjtő segédeszközei), amelyben pl. ilyen számok jelentek meg: A növényzettel kapcsolatos szókincsre vonatkozó tudakozódások (65 kérdés). Az égető gazdálkodás (189 kérdés). Több más kérdéscsoporttal együtt ebben a sorozatban jelent meg *Setälä* igen fontos és eredményes kérdőfüzete: „Sana- ja asiatiedusteluja vanhojen uskomusten alalta. I—II.“ (= Szó- és tárgytudakozódások a régi hiedelmek köréből.) Tanulságképpen érdemes megjegyeznünk, hogy mit is tartalmaz egy ilyen füzet. A füzet elején van egy törzslap, amelyen a gyűjtőnek fel kell tüntetnie a gyűjtött anyag származási helyét, az anyagot szolgáltató személyek nevét és korát, az anyag gyűjtésének idejét, végül magának a gyűjtőnek saját személyére vonatkozó adatokat (név, kor, foglalkozás, cím). Ezután következnek a tudakozódás célját alkotó fogalomkör alcsoportjai, illetőleg az ezekbe beosztott kérdések. A füzetsorozat néhány példányában csak az egyik oldalra nyomtattak kérdéseket, a másikat szabadon hagyták a feleletek számára. Ez a módszer azonban nem bizonyult jónak, mert a gyűjtőt, mivel a felelet számára rendelkezésre álló hely igen kevés, ez a körülmény önmagától is hiányos feleletek beírására neveli. Lényegesen jobb az a módszer, amely szerint a füzetben csak a kérdéseket közlik s a feleletet külön ívekre íratják a gyűjtővel. Több füzetben függelékül — a gyűjtők tájékozódásának és az illető szakterületen való alaposabb önképzésének megkönnyítése céljából — közölték a füzetben felsorolt kérdéscsoportra vonatkozó legfontosabb irodalom jegyzékét is.

Kisebbigényű sorozat a *Sanakirjasäätiön tiedusteluja* (= A Szótár-alapítvány tudakozódásai). A fent említett sorozattal együtt ez is a *Sanakirjasäätiön julkaisuja* (= A Szótár-alapítvány kiadványai) című nagyobb sorozat alsorozataként jelenik meg.

A gyűjtőknek azonban nemcsak ezek a segédeszközök állanak rendelkezésükre a gyűjtőmunka folyamán. A hosszabb ideig vidéken tartózkodó gyűjtő egész kis kézikönyvtárat vesz igénybe, amelyben ott találjuk mindenek előtt a gyűjtése céljából szolgáló kérdéscsoportok tudományos szakkönyveit, vagy legalább is általános tájékoztatást nyújtó, alapvető, bevezető-

jellegű műveit. (Bonctani, természettani, állat- és növénytani, mező- és erdőgazdasági, állattenyésztési, kézműipari szakkönyveket, a festészet, szobrászat egyes, színekre és faanyagokra, továbbá használatukra vonatkozó segédkönyveit, geológiai, meteorológiai, csillagászati műveket, árjegyzékeket épűgy, mint a szülészet kézikönyvét stb.) Ezek közül igen sokat — különösen a gazdag képanyagú műveket — a gyűjtés folyamán is felhasználják. A nyelvi adatokat szolgáltató személy ugyanis sokkal részletesebb és biztosabb válaszokat ad, hogyha a szemé előtt látja a szóbanforgó tárgyat, vagy legalább is annak a képét. Ezért a gyűjtőnek csak a legritkább esetben szabad „szobában“ gyűjtenie. Lehetőleg állandóan legyen kint a dolgozó nép között, ahol a tárgy jelenléte okvetlenül eleven képzetkeltő hatást fejt ki, amelynek nyomán a szükséges név is hamarosan előkerül. A rendszeres és folytonos munka biztosítására és az eleven kép képzetkeltő hatásának pótlására igen jól lehet használni az ú. n. *Pestalozzi-modelleket*. Ez a pedagógiai célokra készült képsorozat a legkülönbözőbb anyagot tartalmazza. Az emberi test és részei, a különböző állatfajok, növények stb. szemléletes, színes ábrázolása igen eleven képzetkeltő hatású, másrészt az emlékképeket és a hozzájuk fűződő névképzeteket is sokkal gyorsabban felkelti, mint ahogy az különben az egyszerű, hasonló segédeszközöket fel nem használó, párbeszédes társalgás folyamán lehetséges volna.

Bár ez az ú. n. *tárgyi kérdezőmód* sokkal eredményesebb, mint a régi, betűrend szerint haladó kérdezősködés, mégis igen sok nyelvi anyag, finom jelentésárnyalat, különösen pedig nyelvtani alak és olyan szó- és szólásforma, amely mögött nem áll tárgyfogalom (elvont főnevek, melléknevek, határozószók, igék stb.), marad feljegyzetlenül. A tárgyi kérdezőmód hiányosságainak kiegészítését és kitöltését csak a *passzív megfigyelés* útján lehetett elérni. Eszerint a gyűjtő a lehető legteljesebb nyugalomban hagyja a megfigyelt személyt, nem zavarja kérdéseivel, hanem csak jegyzi a véletlenül hallott szavakat, szólásokat, érdekesebb szövegrészeket. Ez a módszer azonban ilyen „ideális“ formában sohasem alkalmazható sikeresen, hiszen gyakran megesik, hogy egy-egy igealakra, vagy jelzőre akár évekig is elvárhatna és vadászgathatna a csak ezzel a módszerrel dolgozó gyűjtő. Ilyen esetben egyenes kérdéshez kell folyamodni, sőt a befejezéshez közelálló gyűjtőmunka kiegészítésére, az anyag pontos felülvizsgálására — azonban csakis erre a célra és csak a gyűjtés legutolsó részében — az abécé-szerinti kérdezőmódszert is igénybe kell venni, hiszen másképpen lehetetlen megállapítani a gyűjtési munka befejeztét.

Amint láttuk, az egyes gyűjtési módszereket nem lehet elválasztani egymástól, hiszen minegyikben van valami előny, ami a másik kettőből hiányzik és hátrány is, ami kizárólagosságát cleve lehetetlenné teszi. Ezek a gyűjtőmódszerek nem is

különülnek el ilyen élesen egymástól, csak az ember kereső és boncoló elméje von ilyen éles határvonalat közöttük. A jól kiképzett és a népnyelvi gyűjtőmunkára rátermett gyűjtő egyformán alkalmazza mindegyiket a maga helyén. A gyűjtőmunka azonban — a siker érdekében — megköveteli a gyűjtőtől, hogy mindezen módszerek nyújtotta lehetőségeket olvassza egybe, mégpedig egy bizonyos természetes, a népnek kellemes, a falusi élethez alkalmazkodó életmódban, munkarendben és magatartásban. A finn népnyelvkutatók munkájából az a tapasztalat szűrhető le, hogy az a gyűjtő, aki a bizalmatlanságot el tudta oszlatni maga körül, aki — együtt élve a néppel — teljesen felolvadt környezetében, a legmeglepőbb, sohasem sejtett kincseket hozta fel a néplélek mélyéről. Rendszeresség, szakértelem és közvetlenség: három olyan tulajdonság, amely kétségtelenül meghozza a munka eredményét.

A Szótár-alapítvány vezetősége a gyűjtőmunka központi irányításának és egységének biztosítására állandóan levélbeli összeköttetésben áll az egyes gyűjtőkkel. Néha, ha a szükség megkívánja, gondosan elkészített körleveleket bocsátanak ki az összes gyűjtőkhöz. A vezetőség tagjai gyakran személyesen is megjelennek a gyűjtő munkaterületén, megfigyelik a gyűjtőt munkája közben, s ha szükséges, tanácsokkal is ellátják, bizonyos hibák kiküszöbölése céljából. Az ösztöndíjas gyűjtőket évente egyszer — rendszerint január 3-án — közgyűlésre hívják össze Helsinkibe. (Eddig összesen hét ilyen gyűlést tartottak.) Ezeken az egésznapos összejöveteleken módszertani, elméleti, történeti vonatkozású, a népnyelvi gyűjtőmunka körébe vágó előadásokat tartanak, vagy pedig tudományos részletkérdések megoldását közlik egymással az ösztöndíjasok, a Szótár-alapítvány tisztviselői, vagy más meghívott előadók. Az utóbbi időben itt már filmeket, fénykép-, hangfelvételeket is bemutatnak az egyes gyűjtőkörzetekben felvett anyagból. Ezek az egésznapos összejövetelek nagyon jó alkalmat nyújtanak a gyűjtésben szerzett tapasztalatok kicserélésére, a Szótár-alapítvány vezetősége és ösztöndíjasai közti érintkezés élénkítésére, s általában arra, hogy a fiatal gyűjtőnemzedékből a leghölyögtettebb nyelvészeti feladatok végzésére alkalmasságot kiválaszthassák.

A gyűjtők kiválasztásának és nevelésének legjobb lehetőségeit természetesen az egyetemi oktatás nyújtja. Különösen most, hogy a helsinki egyetem finn nyelvészeti tanszékét és Szótár-alapítvány vezetői helyét ugyanaz a nyelvtudós (dr. Martti Rapola professzor) tölti be, sokkal több alkalom nyílik az egyetemi ifjúság tudományos foglalkoztatásának a Szótár-alapítvány munkamenetével történő összehangolására. Ennek jegyében igen sok egyetemi hallgató készít népnyelvi tárgyú szeminárium- és szakdolgozatot, amelyek összeállításakor rendszeren igénybe kell vennie a Szótár-alapítvány szó-

gyűjteményeit is. Így már egészen a tudományos fejlődés legkezdetén alkalma nyílik sok egyetemi hallgatónak arra, hogy a Szótár-alapítvány munkájával megismerkedjék, s segítségét felhasználva, annál könnyebben tehesse meg az első lépéseket a népnyelvkutatás terén. A népnyelv bűvarlatába bekapcsolódó egyetemi ifjúság munkája igen sokat jelent a Szótár-alapítvány számára: fiatal, ambíciózus gyűjtőket, új lendületet, értékes, friss gondolatokat, nem is említve azt a szintén igen hecses, tudományos anyagot, amit a tanulmányait e téren folytató ifjúság dolgozatai tartalmaznak.⁷ E dolgozatok anyaga ugyanis másolatban a Szótár-alapítvány gyűjteményeibe kerül.

Mint már említettük, a Szótár-alapítvány vezetőségének és ösztöndíjas gyűjtőinek munkáját tekintélyes *önkéntes levelező-tábor* segítsége egészíti ki, s így a helsinki központ munkája kollektív nemzeti munkává, a társadalom minden rétegéből származó munkatársak közös szívügyévé vált. A kollektív tudományos munka ilyen arányú kiszélesítésének a gondolata már régen felmerült a finn szellemi élet történetében. 1847 januárjában *Matias Akiander* ír *Lönnrot*-nak abból az alkalomból, hogy Lönnrot nagy finn-svéd szótárának a megírására készülődik, s ekkor felveti azt a gondolatot, hogy a hatalmas műhöz szükség volna az egész finn nép segítségére. Még ugyanez év március 9-én meg is jelent egy felhívás a *Suometar* című lapban, amelyben arra kéri a finn közönséget, hogy a lehető legnagyobb mértékben küldjön be szavakat és szólásokat az éppen készülő, új finn szótár számára.

A kollektív munka gondolatának és a terjesztésére hivatott sajtó támogatásának ugyanilyen együttes fellépését állapíthatjuk meg a Szótár-alapítvány önkéntes levelező-gárdájának a megszervezésekor is. Mint említettük, már a Finn Szótár-Részvénytársaságnak is voltak nemhivatásos gyűjtői. Az ezt követő új szervezet vezetői a megindulás után kevéssel hozzáfogtak a Szótár-Részvénytársaságtól örökölt levelező-tábor megszoktatásához. A leghatásosabb propagandaeszköz a Szótár-alapítvány első elnökének, Setälä professzornak országosan ismert neve volt: a finn ifjúság országszerte az ő nyelvtanából tanulta meg anyanyelve rendszeres ismeretét. Az újságokban megjelent szellemes, tudománynépszerűsítő cikkei révén számtalan újságolvasóban keltette fel az érdeklődést a nyelvtudomány kérdései iránt. 1927 elejétől kezdve *Sanojen elämästä* (= A szavak életéből) címen egész cikksorozat jelent meg az ő tollából; ebben a sorozatban a nyelvészeti anyaggyűjtésnek igen szellemes módját próbálta ki. Ez voltaképpen a kérdőíves módszernek egyik formája, azzal a különbséggel, hogy a kérdésről előbb részletes ismeretet nyújt, így a kérdés céljából szolgáló

⁷ A turkui egyetem ifjúsága önálló kötetet is adott ki népnyelvi munkásságából. V. ö. Kansan-kultuuria ja kansankieltä. Turun yliopiston suomen kielen opiskelijain tutkielmia. (Szerkesztette: Martti Rapola.) Sanakirjasäätiön Toimituksia. II. Helsinki, 1931.

fogalmat egész éles világításba helyezi, ugyanakkor pedig az újságcikk nyújtotta stiláris lehetőségeket felhasználva, a kérdés iránti érdeklődést is sokkal nagyobb mértékben felkelti. Az újságok megszervezett olvasótáborát ily módon egyetlen fogással kapcsolatba hozta a nyelvtudomány időszerű kérdéseivel. Setälän kívül azonban a Szótár-alapítvány többi vezetői is kivették részüket a szervezés munkájából. Cikkek, előadások sorozata következett, amelynek folyamán a népnyelvkutatás fontosságát, a nemzeti művelődésben elfoglalt helyét, továbbá a gyűjtés módszerét és lehetőségeit ismertették. Így, hosszas és kemény munkával odáig jutottak a Szótár-alapítvány vezetői, hogy az önkéntes levelező-szervezet tagjainak a számát közel kétezerre tudták fokozni. Ebből az állandóan levelező, aktív tagok száma kb. ezer.

A Szótár-alapítvány önkéntes levelezői túlnyomórészt gazdák, erdészek, földmunkások; csak kisebbik részük kerül ki a falusi papok, tanítók, vagy más, régi ösztöndíjas gyűjtők köréből. A gyűjtők legnagyobb része középkorú, 30—50 év körüli; az idősebb és fiatalabb korosztályok már kisebb számban vannak képviselve. Ez azt jelenti, hogy körülbelül ugyanazon nemzedék népi gyűjtőinek és tudományos feldolgozóinak együttes munkájából születik meg a finn népnyelvi szótár.

A népnyelvi szótár gyűjtőirodájának egész levelezése bélyeg- és illetékmentes. A hivatalosan megbízott gyűjtőknek és az önkéntes levelezőknek egyaránt rendelkezésére bocsátják a szükséges, megszabott méretű szócédulákat és más jegyzet-papírt, továbbá a *Suomalaisen Tiedeakatemian Keräilytoimisto* (= A Finn Tudományos Akadémia Gyűjtőirodája) helsinki címére kiállított borítékokat az anyag beküldésének és a szükséges levelezésnek a megkönnyítése céljából.

Az önkéntes levelezők kiképzését szolgáló tanfolyam rendezésére nem nyílt alkalom. Ezt az országot egyes vidékeit elválasztó sokszázkilométeres távolságok, a gyűjtők állandó mezőgazdasági és erdőgazdasági, vagy más irányú munkája is teljesen lehetetlenné teszi. Ezeknek az akadályoknak a leküzdésére olyan anyagi eszközök volnának szükségesek, amilyenek még a Szótár-alapítványnak sem állnak rendelkezésére. A kiképző tanfolyam hiánya azonban nem látszik meg a gyűjtött anyagon, mert a nép átlagosan magas műveltsége e téren is kedvezően érezteti hatását. Sokat jelent ebben a vonatkozásban az az állandó és élénk levelezés, amely a helsinki központ és az önkéntes levelezők között megvan, továbbá a Sanastaja (= Szógyűjtő) című lap hatása.

Szükség esetén, ha valamelyik tudományos kutató munkája számára fontos adatok nincsenek meg a Szótár-alapítvány gyűjteményeiben, vagy pedig az általános szógyűjtő munka folyamán éppen sor kerül rájuk, kérdést intéznek a levelező-szervezet tagjaihoz; ezekben a kérdésekben rendszeren egy-egy

szó, vagy szólás pontos jelentése, hangalakja stb. iránt érdeklődnek. A kérdezés módszerét illetően igen fontos tapasztalat az, hogy a kérdéseket teljesen világosan kell megfogalmazni, mert a válaszadó csak így érti meg, miről van szó. A kérdés nem irányulhat egész fogalomkörre, nem lehet általánosító jellegű. Lehetőleg egyes dolgokról, pontosan meghatározott, kisebb részletekre nem bontható fogalmakról kell kérdezni. Ha netalán még így is hibás, vagy hiányos felelet érkeznek be a gyűjtőirodába, rögtön igen udvarias, kedveshangú levélben hívják fel a levelező figyelmét az elkövetett hibára s kéri az anyag újból való közlésére.

Időközönként a Szótár-alapítvány minden egyes levelezője megkapja a már említett *Sanastaja* (= Szógyűjtő) című lapot. Ez a lap, amely a központ és a levelezőgárda közti legerősebb kapcsolatot jelenti, 1928 március 8-án látott először napvilágot. Azóta már 37, átlag nyolclapos példányszáma jelent meg. Különböző fejezetei közül említsük meg a következőket: *Sanalipas* (= Szóládika). Ebben a sorozatban (már a 31. közléménynél s ezen belől a 731. sorszámnál járnak) olyan szavak különböző alakjainak, jelentéseinek pontos meghatározása, vagy földrajzi elterjedése iránt érdeklődnek, amelyekre első sorban az önkéntes levelezők hívták fel a figyelmet. Ez a kérdés-sorozat a legkésebb bizonyíték a levelező-gárdának a népnyelv ügye iránt tanúsított élénk érdeklődésére. A központi iroda oly ügyesen irányítja a levelezők figyelmét és kelti fel érdeklődését a nyelv életének különböző jelenségei iránt, hogy ők már maguktól is észrevesznek bizonyos problémákat, érdekelni kezdi őket egyes szavak eredeti alakja, jelentése, szólásformák, közmondások stb. Természetesen ugyanekkor az illető szavakat, szólásokat közlik a központtal. A kérdés anyaga a *Szógyűjtő* fentemlített rovatában már kis cikk formájában feldolgozva jelenik meg s itt, általános érdeklődést keltve, újabb és újabb anyagközleményeket hoz be a gyűjtőirodának. Az önkéntes levelezőknek ez a voltaképpen egymásközi levelezése igen élénk forgalmú. Ezt a kérdezési módszer ügyes kidolgozásának lehet köszönni. A kérdezés módja hasonlít a Setälä-féléhez: az egyes cikkek voltaképpen közléssel, felvilágosítással kezdődnek; ezek a közlések azonban rögtön hasonló közléseket váltanak ki az olvasóból.

A beküldött válaszokat aztán a felelők már ellátják a *Szógyűjtő*-ben közölt kérdés sorszámaival, s így az anyag elraktározása a központban teljesen simán és gyorsan halad.

Egy másik sorozat, a *Tárgyak és típusok* című, bizonyos eszközök, különböző fajták elnevezései, előfordulási helyei iránt intézett kérdéseket tartalmaz. Természetesen közlik a lapban a tárgyak rajzát, fényképét is. A levelezők gyakran szép rajzokkal, képekkel felszerelt részletes leírásokat küldenek be a Szótár-alapítvány irodájába. *Állattenyésztés* címmel külön

sorozatban közlik a finn népnek az egyes állatfajokat, tenyésztésüket illető szokásaira, szólásaira, az állattenyésztéssel kapcsolatos szokásaira vonatkozó kérdéseiket. *Érdekes szavak* című sorozatukban (az 599. sorszámnál tartanak, azonban ez nemcsak ennyi szót jelent, mert egy-egy sorszám alatt egész szóbokor van) különleges tájszavak, hangfestő, hangutánzó szavak, tréfás elnevezések, szólások stb. iránt érdeklődnek. Ezekén a kérdéssorozatokon kívül még természetesen több más kérdés-csoport is megjelent a lap hasábjain.

Az önkéntes levelezők által beszolgáltatott anyag különösen a szóföldrajzi kutatás számára nyújt olyan adatokat, amelyeket semmi más módon nem lehetett volna megkapni. Számtalan olyan szóalak és jelentés van most a gyűjtőiroda birtokában, amely kizárólag ennek a gyűjtőhálózatnak köszönhető.

A levelezők munkásságáról a központban állandó kimutatást vezetnek. Így a munka menetének bármely részletében biztos és világos képet lehet kapni az egyes gyűjtők által végzett munka minőségéről és mennyiségéről. A levelezőkről törzslapokat készítenek. Ezen a levelező neve, születési helye, ideje, jelenlegi lakóhelye, a gyűjtés helye, a levelező foglalkozása van feltüntetve; ezekhez csatlakoznak még a következő adatok: Meddig vagy mióta lakott a levelező abban a helységben, ahonnan az adatok származnak? Milyen más helységben és kb. mennyi ideig lakott még? (Az adatok gyűjtése előtt vagy után?) Milyen nyelvjárást beszélt a levelező apja és anyja? Mi volt a levelező szüleinek foglalkozása és születési helye? A levelező iskolázottságának mértéke és foka. (Hány osztályt járt az elemi iskolában vagy más tanintézetben?) A levelező házasságkötésének éve és házastársának születési helye. Ezekhez a személyi adatokhoz állandóan feljegyzik a központban az egy levelezőkre vonatkozó személyi híreket, életkörülmény-változásokat. Ennek nemcsak az az eredménye van meg, hogy a kiküldött ösztöndíjas gyűjtőket a helyszínen dolgozó levelezőkre vonatkozó pontos ismeretekkel tudják útjukra bocsátani, hanem azért is, mert a levelező életkörülményeinek ismeretében mindig megfelelő módon, bizalmas jóismerősként fordulhat a gyűjtőiroda tisztségviselője a levelezőkhöz.

A hatalmas levelező-szervezet állandó működésben-tartásához megfelelő propaganda is kell. A Szótár-alapítvány vezetői igen céltudatosan élnek a szükséges propagandaeszközökkel is. Cikkekben, újságrókkal folytatott beszélgetésekben állandóan ismertették a Szótár-alapítvány munkáját a nagyközönséggel. A diákegyletekkel szógyűjtőversenyeket rendeztetnek. A versenyek eredményét állandóan közli a sajtó. Különösen az illető vidék helyi lapjai foglalkoznak behatóan a versenyek eredményével. Ez utóbbi jelenség igen fontos, mert ez a vidéki sajtó a finn nép véleményének igazi alakítója s támogatása a vidék megnyerését jelenti a népnyelvkutatás számára. A finn

rádió a népnyelvi szótár gyűjtőirodájából helyszíni közvetítést adott, amelynek folyamán közvetlen, érdekes formában vezették be a nagy közönséget az ott folyó munka kulisszatitkaiba. Az ifjúsági egyesületekben — fővárosban és vidéken egyaránt — ismertető előadásokat tartanak a népnyelvi gyűjtőmunkáról. Az egyes gyűjtőutakról rendszeresen beszámolnak a fővárosi lapokban és annak a vidéknek a sajtójában, ahol a gyűjtést végezték.

De még a legerősebb propaganda ellenére is megcsappan néha a levelezők érdeklődése. Ilyenkor aztán más eszközökhöz kell folyamodni. Mikor néhány évvel ezelőtt megfogyatkoztak az önkéntes levelezők küldeményei, *Rapola* professzor felesége, aki maga is buzgó népnyelvi gyűjtő volt, ma pedig a helynévgyűjtő bizottság titkára, a levelezőknél olyan kérdéscsoport iránt kezdett érdeklődni, amely minden, mezőgazdasággal foglalkozó nép figyelmét megragadja, t. i. az aratás, a nyári mezőgazdasági munkák, a velők kapcsolatos szókinés, szólások, és szokások iránt. A jólsikerült tárgyválasztás eredménye meglepően nagy volt: ismét százával jöttek a válaszok a gyűjtőirodába, a levelezők maguktól is újabb kérdéseket vetettek fel, s szinte játékos jókedvvel kapcsolódtak be ismét a Szótár-alapítvány munkájába. Hogy ezt az érdeklődést azóta milyen finom, észrevétlen, de mégis hatásos, a népléktan ismeretén alapuló eszközök igénybevételével tartják ébren, az ebből az egyetlen példából is kiviláglik.

Ha a levelezők Helsinkibe mennek, a Szótár-alapítvány gyűjtőirodájába is szabad bejárásuk van. A gyűjtőiroda szíves vezetősége mindent megmutat nekik, elmagyarázza a munka menetét s a látogatás végeztével barátságosan meg is vendégeli néha őket. El lehet képzelni, milyen örömet és büszkeséget jelent pl. egy egyszerű gazdaembernek, amikor nevét a készülő, világhírű gyűjtemény összeállítói között látja s minden, általa beküldött szócédula, vagy más közlemény az ő neve alatt szolgálja tovább a tudományt. Egy-egy ilyen látogatás után újult erővel szokott hozzálátni az illető a gyűjtőmunkához, érezve a feladat nagyszerűségét.

A gyűjtők megjutalmazására karácsonykor jelentősebb pénzösszeget (legutóbb pl. 15,000 márkát) szoktak szétosztani. A díj természetesen nem nagy, hiszen igen sokan kapnak, azonban az egyszerű, vidéki embernek igen jól esik az a párszáz márká is, amit önzetlen munkája jutalmául éppen karácsoy estéjén juttat el hozzá a Szótár-alapítvány vezetőségének gondos figyelme. Ezen kívül karácsonykor könyvajándékban is részesítik a levelezőket. 1938 karácsonján minden egyes gyűjtő megkapta ajándékkul a „Hyvä Tuomas“ (A jó Tamás) című könyvet, amely a finn néphit ajándékokat osztogató „jó Tamásaként“ kopogtatott be a levelezőkhöz. A mű könnyed, élvezetes stílusban, gyakran tréfákkal fűszerezve, komoly,

tudományos érdekű kérdésekkel ismerteti meg olvasóit. A finn nép karácsonyi szokásai, összehasonlítva néhány más nép hasonló szokásaival, a finn népi műveltség számos tárgyi eleme — eketípusok, kézimalmok, szánfajták stb. elterjedése, térképekkel ábrázolva —, a népi táplálkozás érdekességei teszik a könyvnek a népi kultúra anyagára vonatkozó részét. A másik rész a nyelvtudomány munkamenetét, módszerét, célját és jelentőségét ismerteti meg — természetesen könnyed s konkrét eszközökkel — azokkal az emberekkel, akik kétkézi munkájuk közben is ráérnek, hogy időnként egy-egy téglával járuljanak hozzá az ő népük, a belőlük felépülő nép dicsőségét, viszonylagos számbeli kicsisége ellenére sem tagadható nagyságát hirdető kulturális építményhez. A könyvet jól kiválogatott szép képek díszítik, amelyeken a finn táj szépségei, a szorgalmas finn nép kezemunkájának mai és régi alkotásai, valamint műveltségének legszorgalmasabb feljegyzői s világhírűvé vált tudós bűvárai vonulnak el az olvasó szeme előtt. Így tér vissza a néphez új, magasabbrendű, egységesebb művelődési szemléletet terjesztve az a tudományos eredmény, amelyet sok-sok kis részletadaton keresztül a finn nép akarata, hite, kitartása segített napvilágra.

A gyűjtőévek nyújtotta, hosszú gyakorlatban ma már hatalmas, egészen megbízható, elsőrangú tudományos anyagot szolgáltatató levelezőtábor áll a Szótár-alapítvány rendelkezésére. A levelezők képzettségének igen magas színvonalát mutatta az Anyanyelv-Társaság és a Finn Tudományos Akadémia ez év február 28-án, a Kalevala-napon kiírt, *népnyelvi szöveg versenyé*, amelynek az volt a célja, hogy a levelezők által beküldött szövegek fonétikai megbízhatóságát megállapítsa. A népnyelvi szöveg versenyen 1007 személy vett részt, akik összesen 360 járásból küldtek be szó- és szövegmutatványokat. Ez azt jelenti, hogy a finn nyelvterületnek majdnem háromnegyed része képviselve volt a versenyen. A beküldött szöveganyag kb. 8000 nagy ívlapra terjed. (A versenypályázat kiírása szerint ugyanis nem mennyiségi, hanem minőségi szempontok szerint történik meg a döntés.) Az anyag átvizsgálása után az a kellemesen meglepő eredmény alakult ki, hogy a beküldött szövegek legnagyobb része teljesértékű, igen magas igényeket is kielégítő tudományos anyagot tartalmaz. Még azoknak a szövegeknek is, amelyeket — a fonétikai feljegyzés hiányosságai miatt — nem lehet használni nyelvészeti célokra, igen fontos művelődéstörténeti vonatkozású tartalmuknál fogva maradandó értékük van. Figyelemre méltó, hogy ez alkalommal egyáltalán nem küldtek be meséket, hanem majdnem minden beküldött szöveg anyaga reális alapon nyugszik, nevezetesen a vidék multjára vonatkozó tényeken, vagy az illető beküldőnek saját életéből, végzett munkájából vett, megtörtént eredményrészleteken.

A gyűjtőmunka szervezetének áttekintése után érdemes

egy pillantást vetnünk a gyűjtőirodában folyó munkára. A központhba érkezett postát pontosan kidolgozott, világosan meghatározott, szinte eltéveszthetetlen munkamenet szerint kezelik, úgy, hogy a beérkezett adatra bármikor rá lehet találni, a szógyűjteményből vissza a szövegkéziratra és viszont. A beérkezett szócédulán ott áll a címszó, ragozási alakjaival, alatta a magyarázat s a szükséges népnyelvi szöveg. A gyűjtő nevét, foglalkozását, lakóhelyét (minden levelezőnek és ösztöndíjas gyűjtőnek külön, olomból öntött névpecsétje van), valamint a beérkezés napjának dátumát a gyűjtőiroda alkalmazottai vezetik rá a szócédulára.

A beküldött népnyelvi szövegeket, egybetartozó fogalomcsoportokra vonatkozó nyelvi anyagot, valamint a tájszavakat és bizonyos speciális gyűjteményeket (madárnevek, érdekes szavak, szólások stb.) külön csoportokban raktározzák el. A munka természetesen lassanként kiterjed a multban kiadott népnyelvi anyagra is. Idők folyamán feldolgozásra kerülnek a *Virittäjä* és más folyóiratok, napilapok és régebben megjelent művek hasonló természetű kérdései és adatai is.

A központi tisztviselők munkájához tartozik — a gyűjtés irányításán s a gyűjtött anyag szócikkeké váló feldolgozásán kívül — az egyes nyelvi jelenségeknek a hatalmas mennyiségű anyag igénybevételével, nyelvi térképeken való feldolgozása is. A központi gyűjtőirodában készülő térképek — idáig 980 térkép van munkában — még természetesen nem nyerhették el végső alakjukat, hiszen még a szótári gyűjtőmunka sem fejeződött be, azonban már eddig is igen sok, fontos eredményt tartalmazó térkép van a gyűjtőiroda hirtokában. Így pl. a halnevekről, állathivogató- és terelő szavakról és kifejezésekről, illetőleg ezek földrajzi elterjedéséről szóló térképek már megközelítőleg világos képet adnak e szócsoporthoz nyelvföldrajzi viszonyairól. A Szótár-alapítvány vezetője *dr. Martti Rapola* professzor szakdolgozatot író egyetemi hallgatóinak gyakran ad fel olyan feladatot, amelynek keretébe egy-egy fogalmkörbe tartozó szavak, bizonyos hangalakok, stb. földrajzi elterjedésének a meghatározása is tartozik. A dolgot író egyetemi hallgatók természetesen a Szótár-alapítvány szókincsgyűjteményéhez fordulnak anyagért s annak alapján készítik el nyelvi térképeiket. A dolgozatokhoz csatolt térképek másolata a gyűjtőiroda tulajdonába kerül. Így a központhban állandóan szaporodnak a nyelvtérképek. A Szótár-alapítvány szerkesztésében készülő térképeken kívül azonban egy másik finn nyelvjárás térképsorozata is kiadásra vár, sőt — amint magától *dr. Lauri Kettunen* professzortól értesültünk — kiadása már folyamatban is van. *Lauri Kettunen* professzor ugyanis saját maga összeállította kérdésrendszer alapján, magagyűjtötte anyag felhasználásával, többéves munkával az egész finn nyelvterületre vonatkozó gazdag térképsorozatot — kb.

200 térképet — készített. A térképek megjelenését az egész finn és finn-ugor nyelvtudomány élénk érdeklődéssel várja.

A Szótár-alapítvány birtokában levő, hatalmas tömegű, *írott* népnyelvi emlékhöz az utóbbi időkben gramofonlemezek segítségével felfogott, *hallható* nyelvi anyagot is csatoltak. A gramofonlemezek készítésének még éppen a legkezdetén van a gyűjtőiroda vezetősége. A nyelvi anyagot egyelőre Helsinkiben veszik fel, mivel vidéken nincsen alkalmas felvételi terem. Ezért az egyes nyelvjárásokból több személyt is felhoznak a fővárosba, s lehetőleg egy, abból a nyelvjárásból származó, a nyelvjárást jól beszélő, tanultabb ember segítségével úgy irányítatják az illető nyelvjárásterületről jött csoport beszélgetését, hogy abból egy-egy kérdéscsoport, foglalkozás, munkamenet kerek leírását adó, élénk, párbeszédes társalgás alakuljon ki. Mivel a hangsúly e munka folyamán nem a szókincs teljességén, hanem az eredeti, természetes kiejtés megrögzítésén van — ez pedig az egymást jól ismerő, ugyanazon faluból származó beszélgetők meghitt társalgásával biztosítva van —, az így, laboratóriumban készített felvételek is teljesen értékes anyagot tartalmaznak és elérik céljukat.

A gramofonlemezek elkészítése a *Kansatieteellinen Filmi Osakeyhtiö* (= Néprajzi Filmrészvénytársaság) felvevőgépeivel történik. Ez a részvénytársaság 1936 nyarán kezdte meg működését, minden állami támogatás nélkül. Főrészvényesei: a Finn Irodalmi Társaság és a Finn Régészeti Egyesület, további részvényesek a Szótár-alapítvány, az Anyanyelv-Társaság, Finn Múzeum-Szövetség, a legtöbb finn egyetemi ifjúsági egyesület, valamint a legfontosabb vidéki művelődési egyesületek. A részvényesek között találunk egy sereg tudóst a népnyelv, néprajz területéről, sok múzeumi tisztviselőt, országgyűlési képviselőt stb. A részvénytársaság elnöke *dr. Martti Rapola* professzor, igazgatóságában pedig a legkülönbözőbb tudományok képviselői, népnyelv- és néprajzkutatók, népköltészetkutatók, régészek, írók, mérnökök stb. foglalnak helyet. A részvénytársaság csak másodsorban készített gramofonlemezfelvételeket; elsősorban — mint neve is mutatja — néprajzi filmek készítésére alakult. Az a körülmény azonban, hogy élén a Szótár-alapítvány munkáját irányító Rapola professzor áll, egyedül is elég bizonyíték arra, hogy ezek a filmek a népnyelvkutatás szempontjainak igen éles figyelembevételével készülnek. A filmezésnek elsősorban a néprajzi tudomány veszi ugyan hasznát, hiszen az egyes foglalkozásokkal, munkamenetekkel kapcsolatos mozdulatok, tárgyak használata, népi táncok bemutatása semmi más módon, még megközelítőleg sem történhetik azzal a hűséggel, mint éppen a filmzés nyújtotta lehetőségek felhasználásával, azonban a filmfelvétel fontos és nélkülözhetetlen anyagot tartalmaz — különösen, ha a képsorozat hangfelvétellel is párosul — a népnyelvkutatás számára is, mert hosszadal-

mas, körülményes és igen sok esetben nehézkessé váló magyarázatok, leírások, meghatározások helyett *élő, mozgó* képpel és párhuzamosan népnyelvi anyagot tartalmazó szöveggel lehet rögtön érthetővé és világossá tenni az egyes tárgy- és cselekvésfogalmakat. A népnyelv- és néprajztudomány művelőin kívül igen nagy hasznát veszi a néprajzi filmezésnek a népköltés és az általános művelődéstörténet kutatója is.⁸

A finn tudományos életben már igen szép multja van a filmezésnek. Már 1920-ban elkészült, *M. T. Sirelius* professzor és *A. O. Väisänen* magiszter vezetésével egy néprajzi film a Kalevala-Társaság megbízásából; ők Suojärvi-ben készítettek filmet a karjalai lakodalmi szokásokról. Több finn filmtársaság is készített a népelet egyes részleteit, népies munkamódokat stb. ábrázoló filmeket. *Eino Mäkinen* magiszter 1935 nyarán kezdte el néprajzi tárgyú filmek készítését. A következő nyáron, 1936-ban már a Néprajzi Filmrésztársaság megbízásából folytatta munkáját. A hangosfilm-felvevőgép drágasága miatt egyelőre csak néma filmet készítenek. (A hiányzó nyelvi anyag felvételeinek pótlására van hivatva a már említett *gramofonlemez-archívum*. A gramofonlemezeket a Finn Irodalmi Társaság házában bérelt felvevőhelyiségekben készítik.) A filmfelvételek készítését az egyes kérdések kutatóival való részletes megbeszélés előzte meg. Többek között a Szótár-alapítvány és a Nemzeti Múzeum néprajzi osztálya kutatóival is kapcsolatot teremtettek. Így az egyes filmek kifogástalan tudományos anyagot tartalmaznak. A filmek tárgyául például ilyen kérdéseket választottak: kátrányégetés, csónakvadás fatörzsből, rétgazdálkodás, ünnepi szokások, szórakozások stb. Az egyes filmek elkészítésével egyidejűen feljegyezték a filmek anyagául szolgáló kérdésekre vonatkozó néprajzi adatokat is. (A hozzájuk kapcsolódó népnyelvi anyag már többnyire bent van a Szótár-alapítvány gyűjteményeiben.)

A filmfelvétellel egyidőben közel ezer fényképfelvételt is készítettek. Ha ehhez hozzászámítjuk a 3000 méter kész filmet, az 1936 nyarán dolgozó csoport előtt nem hallgathatjuk el elismerésünket. A fényképfelvételeket a szintén kialakulóban levő *fénykép-archívum* számára csinálták. Az egyes fényképeket ugyanis sokkal könnyebben lehet használni tudományos kiadványokban, mint a filmkockákat. Ezeket a megfelelő szakértelemmel készített képeket később mind a Szótár-alapítvány szócéduláihoz, mind pedig a Nemzeti Múzeum céljaira fel fogják használni. A fényképgyűjtemény mellé nemsokára hozzácsatolják a már korábban készült, ilyen tárgyú negatívok gyűjteményét is.

A népeletből vett filmek fontossága különösen akkor válik

⁸ V. ö. *Pälsi, Sakari* : Kansanelämään valokuvaamisesta. Kotiseutu, 1938. 49—56. *Aaltonen, E.* : Kansatieteellisen elokuvauksen tehtävistä. Helsinki, 1936.

majd világossá, ha a ma még élő, régi népi szokások, munkamenetek a mélyreható művelődésbeli változások miatt kihalnak, elfelejtődnek. Az egyetlen mód, amivel ezeket a jövő kutatói számára szemléletes, eleven formában megőrizhetjük, a filmfelvétel. A filmszalagra vett élet páratlan ajándékot rejt magában a tudomány számára, hiszen a filmen is feldolgozott kérdés korábban feljegyzett anyagát így újból felülvizsgálás tárgyává lehet tenni s a képfelvételhez még hangfelvétel is járul, s így a jövő kutatóinak a számára egy darab mai életet teszünk el, s vele újabb és újabb tudományos vizsgálatoknak készítünk melegágyat.

Ezek a filmek azonban nemcsak ilyen hosszabb idő alatt hajtanak hasznót, és nem csupán a tárgyukkal foglalkozó tudományágak számára. A filmszalag ma már nemcsak tudományos segédeszköz, hanem oktatási és népnevelési eszköz is. Ennek a segítségével lehet megélnéskíteni az előadásokat, ezzel lehet gyorsabban bevezetni a tanulókat a népi műveltség elemeinek alaposabb ismeretébe. Az a kivételes lelkesedés, amellyel a finn nép országszerte fogadta a környezetét, saját életét megörökítő, filmfelvevő munkát, egyúttal a régi, népi élet és munkaszokások iránt élő, mély vonzalmat is bizonyítja. A népi műveltségnek ezek az elemei pedig a finn népnevelésnek igen fontos anyagát alkotják. A kiválóan készített néprajzi filmek az igényesebb közönség hazafias érzését is felkeltik, továbbá a tiszteletét is azok iránt, akik életük küzdelméből az egész, hatalmas népi kultúrát kialakították. Az új, finn néprajzi filmek a külföldön is nagy elismerést aratnak, hiszen az egész világon nő az érdeklődés a történeti népi kultúrák iránt. A Néprajzi Film-részvénytársaság technikai vezetője, Eino Mäkinen e sorok írásakor éppen Amerikában tartózkodik s ottani szakörökben mutat be néhány filmet.

A népnyelvi és néprajzi kutatás célszerű együttműködésének a jele — a már eddig közölteken kívül — az is, hogy a Szótár-alapítványhoz érkező fényképnegatívumok, rajzok, a Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának a gyűjteményébe kerülnek, természetesen külön csoportban és jegyzék alatt. A népnyelvi szótár gyűjtőirodájában csak a másolat marad, a szócédulákhoz való felhasználás céljából. A két, azonos területen dolgozó, rokon tudományág együttműködésének másik bizonyítékát az éppen szintén munkában levő néprajzi térképek szolgáltatják. Kb. 300—300, a szellemi és tárgyi néprajz körébe vágó térkép készül *Toivo Vuorela* magiszter feldolgozásában. A névanyagot természetesen a Szótár-alapítványnak már befejezéshez közeledő szógyűjteményeiből veszik.

Igen értékes eredményeket hozott a népnyelvkutatás számára a *helsinki egyetem fonetikai intézetének* és a hozzá kapcsolódó *nyelvjáráskutató intézetének* a működése.⁹ A fonetikai inté-

⁹ V. ö. *Sovijärvi, Antti* : Unterricht und Forschung im Phonetischen Institut der Universität Helsinki (Finnland). Archiv für Vergleichende Phonetik, II. 118—123.

zetben 1921-ben kezdődött meg a munka a hírneves *Frans Äimä* professzor vezetése alatt. Az intézet két főosztályán, a finn és svéd osztályon igen alapos munka folyt. A bennünket érdeklő finn osztály *dr. Arvo Sotavalta* vezetésével a közfinn nyelvet és a finn nyelvjárásokat vizsgálta. (Összesen 24 helységet.) Ezeken a hangtani vizsgálatokon az egyes nyelvjárások hangrendszerének mennyiségi és minőségi viszonyait tanulmányozták. *Äimä* professzor, néhány tanítványával egyetemben, két hangtani tanulmányutat is tett; az egyiket 1927-ben Keletfinnországba (Ilomantsiba), a másikat 1928 nyarán Délnyugati-Finnországba (Pyhämaa-ra). Az évek folyamán felvett anyag nagy része ma már pontosan ki van mérve s a mérési eredmények alapján a szükséges számítások is túlnyomórészt megtörténtek. Az intézet gazdag anyagának jórésze azonban még kiadatlan. Különösen értékesek a finn és lapp nyelvjárásokra vonatkozó, bő kymogramm- és palatogramm-gyűjtemények, továbbá *Heikki Ojansuu* professzor déli-észti gyűjteményei.

Äimä professzor hosszas és súlyos betegségének idején az intézet vezetését a következő tudósok látták el: *Kai Donner* magántanár (1934—1935), *Lauri Kettunen* professzor (1935—1936) *Äimä* professzor halála után pedig (1936 őszétől kezdve) *dr. G. F. Ramstedt* professzor vezeti az intézetet. Az utóbbi években (1934—1938) *dr. Arvo Sotavalta* adott hangtani kiképzést a fonétika egyetemi hallgatóinak.

A fonétikai intézettel szoros kapcsolatban van az 1931-ben alapított *nyelvjáráskutató intézet*. Ez intézetnek a feladata a finn nyelvjárások és Finnország svéd nyelvjárásainak hangtani szempontból történő vizsgálata. Az intézet vezetésére a fonétikai intézet igazgatója hivatott. Az elmúlt években ez intézet munkásságának a súlypontja a népnyelvkutatók számára rendezett szemináriumi gyakorlatokra és kiképzőtanfolyamokra tolódott át. E kiképző munkának — mint már a népnyelvi gyűjtőképzésről szólva, korábban említettük, — az volt a célja, hogy a leendő gyűjtőket a népnyelvi gyűjtés technikai részébe bevezessék. A gyakorlatokon résztvevők száma tíz és húsz közt váltakozott. Az intézet vezetőjén kívül még egykét, a finn nyelvjárásokat ismerő magántanár is részt vett a gyakorlatok irányításában. Ezek közül említsük meg az 1935-ben elhunyt *Kai Donner*t, valamint Kettunen és Rapola professzorokat. A nyelvjárási kutatásokhoz — amint azt már fentebb szintén említettük — egykét vidéki nyelvmestert vitettek fel Helsinkibe és az ő segítségével tanulmányozták az egyes nyelvjárások hangrendszerét, továbbá a népi műveltség ottani elemeit. Néhányszor olyan nyelvjárásokat is sikerült tanulmányozni, amelyek az összefüggő finn nyelvterületen kívül esnek. Így pl. 1927-ben egy Dél-Karjalából (Paadene-Säämäjärvi) származó, 1932-ben egy Inkeriből jövő vót (Pummala

faluból, Kattila járásából) és 1933-ban egy másik, Inkeriből (Metsäkylä faluból, Soikkola járásából) való nyelvmester vett részt a fonétikai gyakorlatokon.

Megemlítjük még, hogy *Lauri Kettunen* professzor és *Antti Sovijärvi* doktor 1935 nyarán közös kutató úton vettek részt Észak-Svédország finn nyelvterületén, a „Westerbotten” vidékén, amellyel kapcsolatban Nyugat- és Észak-Finnország számos helységét bejárták. Különösen a svarabhakti-magánhangzók időtartam viszonyaira és a kettősmásslhangzókra vonatkozó anyaguk értékes. Ezen a kiránduláson kymogram-mokat és fonogram-mokat készítettek.

Egy másik, a finn népnyelvkutatás számára is értékes és nélkülözhetetlen anyagot eredményező munka az, amit a *Tieteellisten seurain paikannimitoimikunta* (= A tudományos társaságok helynévbizottsága) a finnországi helynevek gyűjtése és tudományos feldolgozása terén végez.¹⁰ Ez a bizottság 1915-ben alakult a következő tudományos társaságok közreműködésével: Finn Történeti Társaság, Finn Régészeti Egyesület, Finn Irodalmi Társaság, Finn-ugor Társaság, Finn Tudományos Akadémia, A Finn Szülőföldkutatás központi Választmánya. A bizottság első elnökéül *dr. Väinö Voionmaa* professzort, titkárául pedig *dr. Heikki Ojansuu* professzort választották meg. A bizottság vezetését később *dr. A. V. Koskimies* vette át. A munka kezdetén természetesen a gyűjtés elveit kellett tisztázni, továbbá gondoskodni kellett a gyűjtéshez szükséges összeg előteremtéséről és ösztöndíjas gyűjtők neveléséről. Már a munka kezdetén kétségtelen követelményül ismerték el a helyneveknek népnyelvi alakjukban való gyűjtését, továbbá a helynevekben előforduló nyelvjárási szavak pontos magyarázatának, az általuk jelölt fogalom meghatározásának s a helyi névadásban használt jelentésüknek pontos közlését. A bizottság ösztöndíjas gyűjtői számtalan igen fontos és értékes megfigyelést is tettek azoknak a nyelvjárásoknak a területén, ahol a gyűjtést végezték. Ez természetes is, hiszen a helynévgyűjtőnek, ha munkáját eredményesen akarja végezni, lehetetlen gyűjtőútra indulnia tudományos képzettség, tapasztalat, a vidék természeti viszonyainak, nyelvjárási rétegződésének, gazdasági életének, népszokásainak, hiedelmeinek, hagyományainak és egész lelki életének ismerete nélkül. Az így kiképzett gyűjtő szeme viszont kétségtelenül sok érdekes nyelviényt is észrevesz. Ez voltaképpen magából a munka céljából s a gyűjtés anyagából is következik, mert a helynevek a népnyelv szerves alkotórészei s a velük kapcsolatos, rajtuk végbe-menő nyelvi változások az illető nyelvjárás belső szerkezetének s a nyelvjárást érő hatásoknak a következményei.

¹⁰ E fejezetre vonatkozólag v. ö. *Koskimies A. V.*: *Kansallinen nimitutkimus*. Helsinki, 1916. és *Nissilä Viljo*: *Paikannimien keräämistä ja hieman niiden tutkimisestakin*. Virittäjä, 1934. 48—59.

A bizottság munkája 1925-ben jelentős változáson ment át : a munkaterv kiszélesedett s az egész helynévgyűjtő vállalkozás megizmosodott. Ebben az évben határozták el azt is, hogy 1. megtudják, hol és mennyi helynévanyag van már összegyűjtve az ország területéről ; 2. megpróbálják ezeket a gyűjteményeket ajándékolni, letét-, vagy kölcsönképpen megszerezni lemásolás céljából ; 3. pontos kimutatást készítenek a finn helynévkutatás egész irodalmáról. Az újonnan kiegészített gyűjtési terv megvalósítására természetesen jelentős anyagi eszközök voltak szükségesek. Szerencse, hogy — először a tudományos társaságok, később pedig a finn állam sokirányú támogatásából — évenként átlagban kb. 15,000 finn márka (közel 2000 pengő) állott a bizottság rendelkezésére helynévgyűjtés céljaira. Ez összeg pótlására azonban hivatalos részről az 1929. évben 50,000 finn márka (6250 pengő) sorsjátékrészesedést is kiutaltak. Így aztán nem lehet csodálkozni azon, ha az évek folyamán kitartóan végzett munka, a gondos vezetés és állandó anyagi támogatás eredményeképpen ma kb. negyedmillió pontosan, nyelvjárási alakban feljegyzett helynév van begyűjtve és a hozzákapcsolódó megjegyzésekkel együtt kicédulázva a bizottság gyűjteményeiben.

A gyűjtők munkáját évek hosszú során át a bizottság által 1915-ben kiadott *Kehoitus ja ohjeita paikannimien keräämiseen* (= Felhívás és utasítások helynevek gyűjtésére) című, rövid vezérfonál irányította. Ennek a tanácsadónak modern szempontok szerinti átdolgozása és lényeges kibővítése a bizottságnak évek hosszú során át volt titkára, dr. E. A. Tunkelo professzor által 1926-ban szerkesztett *Ohjelma paikannimitutkimuksia varten* (= Munkaterv helynévbúvárlatok számára). Ennek a vezérfonálnak főbb szempontjai a következők : pontos jegyzéket kell készíteni minden olyan politikai, gazdasági, vagy általános művelődéstörténeti tényről, amely bizonyos helynév korát, keletkezési idejét megvilágíthatja. Ki kell deríteni a helynevek eredeti hangalakját s meg kell állapítani a rajtuk végbement hangtani változásokat. Figyelmet kell szentelni a helynevekbe beágyazott, régi ragokra, képzőkre, a bennök mutakozó, régies összetételekre. Megfigyelendő, hogy mely neveket milyen helyjelölésre használnak (külső, belső, általános helyjelölés) ; ebből a célból szükséges, hogy a helyneveket pontos nyelvjárási alakjukban lejegyzett, egész mondatok keretében gyűjtsék. Meghatározandó, hol és milyen használatban fordulnak elő az általános névhasználatból már kiveszett, de a helynevekben előforduló szavak. Külön kell csoportosítani a helyneveket az általuk kifejezett jelentés, továbbá a velők kapcsolatban tapasztalható jelentésváltozások szerint. Megvizsgálandók az idegen szavakat tartalmazó helynevek a bennök előforduló kölcsön szókon tapasztalható nyelvészeti tanulságokat illetőleg. Lehetőleg meg kell állapítani a névadás körülményeit, eredetét is. Végül

minden olyan adatot fel kell jegyezni, amely a helynevek művelődéstörténeti háttérével kapcsolatban értékes felvilágosítással szolgálhat, továbbá a helynevekkel kapcsolatos településtörténeti eseményekre fényt vet.

A gyűjtők állandóan részletes jelentést írtak munkájuk befejezése után, sőt a gyűjtőmunka ideje alatt is levélbeli kapcsolatban voltak a bizottság titkárával, aki őket tanácsokkal látta el. Ezekből a levelekből gyakran igen hasznos megfigyeléseket, szempontokat kapott a helynévkutató bizottság is a gyűjtés lehetőségeire, módszerére, anyagára, szempontjaira, valamint gyakran településtörténeti kérdésekre vonatkozólag is. A helynévbizottság ma dr. E. A. Tunkelo professzor elnöksége és dr. Martti Rapoláné professzorné titkársága alatt folytatja munkáját, amely a néprajzkutatás számára is igen fontos, nélkülözhetetlen anyagot és értékes, új szempontokkal való gazdagodást jelent.

A Szótár-alapítvány és a már említett intézmények, bizottságok munkája mellett feltétlenül meg kell említenünk a *Suomen Suku* (= Finn faj) nevű intézet és a Finn Irodalmi Társaság népköltési gyűjtőközpontja működését. Az előbbi dr. Y. H. Toivonen professzor vezetése alatt Setälä hármán, tervének egyik részét, a finn nyelv etymológiai szótárát szerkeszti. A munka igen szépen halad, úgyhogy Toivonen professzor már mutatóvancikkéket is tett közzé a készülő, hatalmas műből. Természetes dolog, hogy ez a szótári munka sem folyhat anélkül, hogy vele kapcsolatban a néprajzi szótár már begyűlt, többmillió szókincsanyagát igénybe ne vegyék. Ugyanilyen belső, szerves kapcsolat van a Szótár-alapítvány és a Finn Irodalmi Társaság népköltési gyűjtőközpontja és munkájuk között. A népköltési gyűjtőközpont hatalmas anyaga (a gyűjtött szövegek sorszámban már a másfélmilliót is meghaladták) értékes tükör, tájékozódási és ellenőrzési lehetőségeket nyújtó adathalmaz a néprajzi kutatók számára. Ugyanakkor azonban a néprajzi szótár számára gyűjtött szöveg- és szóanyag is fontos segítséget nyújt a népköltés hűvértartóinak. Ezt az egységes, zavartalan, az anyag azonosságából folyó közös munkát és együttműködést még az is elősegíti, hogy mindez intézmények — a fonetikai intézet és a hozzá kapcsolódó nyelvjáráskutató intézet kivételével — ugyanabban az épületben, a Finn Irodalmi Társaság palotájában dolgoznak; ez a közös, meleg fészek, amelyben mindegyik tudomány megtalálja az őt megillető helyet, ahol az egyes tudományos törekvések közvetlen közelből kifejtett kölcsönhatása felfokozza a munkakedvet, megsokszorozza a munka iramát s biztosítja ezeknek a természetükénél fogva együvé tartozó tudományos törekvéseknek állandó kapcsolatát.

E tudományos munkálatok teljes egységének bizonyossága a *Talonpoikaikulttuurisäätiö* (= Parasztkultúra-alapítvány)

életrehívása is. Ennek az alapítványnak alapítási időpontja (1938 február 6.) a finn népi kultúra bűvárlatának a történetében igen fontos állomást fog jelenteni. Az alapítvány egyik célja az, hogy előmozdítsa és támogassa a régi finn parasztkultúrának minden vonatkozásban való bűvárlatát, az azt megvilágító forrásanyag gyűjtését, valamint a gyűjtött anyag és az annak alapján készült tudományos művek kiadását. További feladata, hogy felébredtse az új nemzedékben az izzó szeretetet a régi, népi műveltség és az elődei által végzett munka iránt és elősegítse egy, a régi parasztkultúra alapjain felépülő, új, népi műveltség kialakulását. E gyönyörű cél szolgálatára hivatottak megérdemlik, hogy nevüket e helyen is felsoroljuk. Az alapítvány elnöke Esko Aaltonen magiszter, alelnöke dr. Kustaa Vilkuna, titkára és pénztárosa Lauri Posti magiszter. A választmányi tagok (dr. Lauri Hakulinen, Aulis Oja magiszter, dr. M. Haavio, dr. Eino Jutikkala, dr. Sakari Pälsi, dr. Martti Rapola professzor, dr. Väinö Voionmaa professzor) névsorából is látszik, hogy az alapítvány széleskörű munkára képes, amelynek keretében a néprajzkutatás az őt megillető, jelentős mértékig képviselve van. Az alapítvány voltaképpen egy 37 tagú testület (emlékül arra az évre, 1937-re, amelyben az alapítás gondolata felvetődött), amelynek tagjaivá olyan személyeket lehet meghívni, akik a népi kultúra különböző ágazatainak (néprajz, népköltészet, népművészet, paraszttörténet) beható ismeretéről és a művelésükre irányuló különleges készségről tettek tanúbizonyságot. Az alapítványnak évenként kb. 250,000 finnmárka (31,000 pengő) áll rendelkezésére. Ebből az összegből az első évi közgyűlésen több mint 200,000 márkát osztottak szét különböző tudományos munkálatok elősegítésére és művek kiadására. Az első évben megvalósítandó munkatervben a következő témák szerepelnek: a hāmāi törzs őskora; régi vízjog, halászati jog; savoí erdőégetés; a finn parasztság társadalmi helyzete a többi államokéhoz viszonyítva; a finn népi étkezési mód; a népi őrlési mód; kimutatás az 1540 óta Finnországban alapított falvakról; a torppari-kultúra (jobbágy-kultúra) emlékeinek összegyűjtése stb. Elhatározták továbbá, hogy mindazokra a parasztházakra, amelyben a tulajdonos családja már 200 éve lakos, emléktáblát helyeznek. Fontos munkapont az is, hogy a finn parasztfjúság előtt különböző eszközökkel — írásban és szóban — feltárják a szülőföld felmérhetetlen értékét és igyekeznek visszatartani a finn ifjúságot a régi finn települési helyeken. Azt hisszük, hogy e munka jelentőségének, nemzetpolitikai szempontból való felbecsülhetetlen fontosságának ecsetelésére minden további szó felesleges.

A Parasztkultúra-alapítványnak már saját folyóirata is van, a *Kotiseutu* (= Szülőföld). Ez a lap még az orosz elnyomatás idején, 1909-ben indult, lázas tevékenységet fejtve ki a szülőföldkutatás és ismertetés területén. Lobogó haza- és szülőföld-

szeretettől áthatva, minden helyi-műveltségi kérdés buzgó istápolója volt. A háború után csak 1923-ban és 1929-ben jelent meg, évkönyv formájában, elsősorban az egyetemi kutatócsoportok tudományos kirándulásain gyűjtött anyagot adva közzé. Indulása 25. évfordulóján, 1934-ben ismét tevékeny életre hívta a lapot a Finn Szülőföldkutatás Központi Bizottsága s 1939-ig ennek a kiadásában jelent meg negyedévi folyóiratként. Tartalma igen gazdag, sokrétű. Voltaképpen abból az irányból, amelyet már e folyóirat utóbbi évfolyamai is világosan kifejeznek, tudniillik a parasztkultúra egységes, történeti szempontok szerint haladó feltárásának gondolatából született a Parasztkultúra-alapítvány is, amely aztán a *Kotiseutu*-t hivatalos lapjává is tette.

E vázlatos és csakis a legszükségesebb tények felsorolását adó dolgozathból éppen csak halvány képet lehet kapni arról a hatalmas, az egész finn kulturális életbe szétágazó munkásságról, amit a finn népryelvkutatók végeznek a nemzeti művelődésnek népi elemekkel való gazdagítása, s a népi műveltségnek ellenállásra, további fejlődésre képes, szerves magas műveltséggé való átalakítása terén. E mögött a munka mögött ott áll a finnség szívós élettereje, bámulatos gazdagságú népi műveltsége s kitartó, tehetséges fiainak lankadatlan buzgalma. A finn népryelvkutatók munkájának eredménye nemcsak korszakalkotó és minden elismerést megérdemlő, monumentális alkotás lesz, hanem hatalmas politikai fegyver is, mert az a nép, amely ilyen nagyarányú, közös munkával létrehozott, kulturális alkotásra képes, joggal követel helyet magának a nemzetek sorában és joggal tölti be az őt megillető helyet. Ez a tudat bennünket, magyarokat végtelen örömmel tölt el, hiszen finn testvéreink sorsa, szabad politikai és szellemi fejlődése nekünk, távoli, déli rokonoknak mindig igazi, szívbeli ügyünk marad.

Bakó Elemér.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Tanulmányútam a szlavóniai magyaroknál.

Népünk nyelvének gondos tanulmányozása, sajátosságainak beható, tudományos feltárása elsőrendű kötelessége a magyar nyelvtudomány művelőinek. De különösen sürgető feladat, hogy az elszakított területeken élő testvéreink nyelvét vizsgáljuk, míg van rá mód, és nem késő. Ilyen feladat elvégzésére vállalkoztam szerény erőmmel én is. A szlavóniai magyar nyelvjárásterület megismerését tűztem ki célomul. Isten segítségével szeretném összeállítani a szlavóniai nyelvjárás lehetőségig teljes szótárát. Háromízben látogattam meg eddig a szlavóniai magyarokat. Először 1937 nyarát, majd ugyanez év karácsonyát töltöttem közöttük, s legutóbb 1938. nyarán kerestem fel őket. Nemcsak ismeretlen nyelvjárásuk vonzott, hanem soruk érdekessége is. Nagy árvaságukban, minden gyarlóságukkal és nagyszerű értékeikkel együtt az egész rokontalan magyar nemzet szimbólumaként csodálom őket.

Mikor a szlavóniai magyarságról beszélünk, tulajdonképpen csak négy őstelepítésű község színmagyar lakosságára gondolunk, noha Szlavónia területén másutt is élnek magyarok. Ez a négy község: Magyarrétfalu, Szentlászló, Kórógy és Haraszti. A négy község lakossága együttvéve is alig több háromezernél, s ez a szám évről-évre csökken. A négy magyar falu Szent László korabeli telepítés.

Szlavónia a legkevésbé ismert magyar nyelvjárásterületek egyike. Nyelvészeink közül először Szarvas Gábor kereste fel Rétfalut és Szentlászlót 1874-ben, majd 1893-ban Balassa József tölti nyári vakációjának egy részét a szlavóniai magyarok közt, hogy Szarvas gyűjtésének hiányait pótolja. Mindketten értékes megfigyelésekkel gazdagodva tértek vissza, de természetesen, hogy ilyen rövid ideig tartó kutatásnak nem lehet teljes gyűjtemény az eredménye. Gyűjtésüknek legnagyobb hiánya, hogy nem jegyezték fel összefüggő beszédet, sem szöveget, nem érdeklődtek népszokások, babonák vagy népköltési hagyományok iránt, pedig akkor még ezek a kincsek nem szálltak sírba a régi öregekkel, és nem sikkadtak el a világháború és az azt követő felfordult idők zavaraiiban. Balassa szókincsgyűjte-

ménye csupán 215 szót tartalmaz, ez a szám elárulja, hogy csak a legkülönlegesebb kifejezések feljegyzésére volt ideje.

A szlavóniai magyar nyelvjárás tanulmányozását Kórógy nyelvének búvárlatával kezdtem meg. S az, amit most el fogok mondani Kórógy népéről és nyelvéről, nem összes tapasztalataim rendszeres és szakszerű feldolgozása, néhány olyan jellegzetességet szeretnék csupán említeni, melyek segítségével egy-egy fénysugarat vetíthetek az ismeretlen és olyan sokáig elhanyagolt szlavóniai magyarság életére és nyelvére.

Kórógy ma is színmagyar, református község. Lakói földművelő kiscgazdák. Vidéke jellegzetes alföldi táj, a falu közvetlen határa füves pusztaság: legelő. Folyóvíze a Valkó, száraz évszakokban jelentéktelen patak, de a tavaszi olvadás, vagy bőséges esőzések széles folyóvá duzzasztják, néha még a *böntöt* is átlépi. Nem is olyan régen — még a legidősebb nemzedék emlékszik reá — mocsarak, járhatatlan nádasok világa volt ez a vidék. A nép ebben az időben vadászott, halászott, kosarakat, gyékényeket font, s ami kis termőföld volt, azt művelte. Ma már nincsenek mocsarak, de a legelők mélyén most is ott csillog egy-egy liba- vagy kacsausztató tavacska, amely nyáron *leszippad*, de esős időszakokban tóvá dagadva idézgeti a mocsarak korának emlékét.

A falu gazdasági élete a lakosság kisigényűsége és szerény életmódja miatt nem elég élénk, azonban így is magasan fölötté áll minden tekintetben a környező dobrovojác falvak tunya gazdálkodásának. Eladásra — kenderen és búzán kívül — semmit sem termelnek, mert mind a földművelés, mind az állattenyésztés terén csak saját szükségleteik kielégítését tartják szem előtt. Gyümölcsaik gyenge minőségűek, de hiszen nem is kell fajgyümölcs a pálinkafőzéshez. Szőlőskertjük legkedveltebb szőlőfajtája a *noha*, melynek savanykás borát nagy élvezettel iszogatják. A meggazdagodásra törekvés hiánya miatt az egyes emberek gazdasági viszonyai között nincsenek kirívó ellentétek.

Egészségi állapotuk a körülményekhez képest kielégítő. Általában hosszúéletűek, a szeszitalok elég nagymértékű fogyasztása nem rövidíti élettartamukat, nagy népbetegség nem pusztít közöttük, s újabban a járványos megbetegedések is ritkán szednek áldozatokat. A születési arányszám azonban mégis kisebb, mint a halálozási arányszám. Kórógy népe is a lassú haldoklás útjára tért, mint annyi száz, meg száz magyar falu. Pedig az egyke átkos divatja — ha szórványosan, egy-egy, a vagyon elaprózásától féltő családban, jelentkezik is — nem lépett fel náluk tudatos cél gyanánt. A születési arányszám csökkenése inkább az egészségtelen életmód és az orvosi felügyelet hiányának eredménye. A községben nincs orvos, s a kedvezőtlen időkben szinte járhatatlan országotakon, már csak kényagi okokból is, lehetetlen Eszékről hozni orvost. A gyógykezelés hiányát legjobban megsínylik a gyermekek, s ezért

gyakori a gyermekhalálozás. Alig van olyan család, amely minden gyermekét fel tudja nevelni. Nem ritka eset, hogy három-négy gyermek közül csak egy marad életben, így aztán érthető, hogy egyke nélkül is pusztul a nép. Pedig nagyon fájlahatjuk mindnyájan, hogy a pusztulás veszedelme fenyegeti ezt a magyar szigetet, melyet Isten különös kegyelme annyi szenvedéssel átsegített. A török-tatár dúlások mindig útba ejtették ezeket a falvakat, s a Balkánról behurcolt járványok számtalanszor megtizedelték a lakosságot. Legutóbb 1873-ban látogatta meg őket a kolera rettenetes öldökléssel. Erre a csapásra még jól emlékeznek, és ezt a mesét fűzik hozzá: „*Ezernyócsa^{as} lehetv^hóromba, mikor kezdődött a kollér, anyádszült kopászon éty kicsi laóny szalát végig a falun, kés vót a kezébe, asz mont^aók, hogy av vót az öldöklő anygyál. Akik laótt^aók, azok mind m^hek-haldosták.*“

„Dall^aós“ is van róla :

*Falu végén a vásvella,
Mégis b^hj^htt a kol^hrá.
Ity t^hd r^aó, úty t^hd r^aó,
Maóma t^hd r^aó, hólnap t^hd r^aó,
Hólnáputa nem é^hj^hnk r^aó.
S^hm urakrá, s^hm pápokrá,
Csak a szeg^hm párasztokrá.*

Az orvosi segítség hiányával egyébként maga a nép tördik legkevésbé. Az orvos tudományát általában nem sokra becsülik, jobban bíznak, különösen az idősebb nemzedék tagjai, a babonák gyógyító erejében. Egy-egy gyógyító babonába belevegyl némi orvosi szempontból is elfogadható adat, mint pl. a fül^hfájás gyógyítási módjába az akácvirággal való párolás, a legtöbb babonás gyó^hgymód azonban minden elfogadható alap nélkül való mágikus b^hbájoskodás. A babonás óvó^hcselékmenyek nagyrészenek az a célja, hogy a halottak hazajáró lelkét táv^holtartsa. Színes, eleven kísértethistóriáik élénk képzelőerőről tanuskodnak. Elbeszélő készségük is fejlett. Ezért feltehetjük, hogy régebben, a négynapos lakodalmak és fonóházbajárás korában, mikor a mesélgetésre, nótázásra több alkalom nyílt, gazdag népköltési anyaggal rendelkezhettek. A háború előtti évtizedekben még sok, ma már feledésbe merült népköltési termék élhetett az öregek emlékezetében. Hiszen a ma már nagyrészt elavult népszokások minden mozzanatához szükséges volt egy-egy éppen erre a célra, ilyen alkalmi használatra született népköltési termék, bevezető rigmus, óvó ige, kurjantás, ima, vagy áldás. Régi szokás szerint például a vendégeit elbocsátó házigazda, a küszöbön állva, a következő áldást mondta távozó vendégeinek :

*Maór titóket élbocsaótlák,
Mint szerélm^hmes vendégimet.*

*H^aózatokba nagy b^oséggel.
Dicséretöm és jóv^oltom
Forogjon ti sz^aójatokba
Mⁱnd^oñkoron és mⁱnd^onütt.
Dicséretöm és jóv^oltom,
Forogjon ti sz^aójatokba.*

Dalaik főképpen szerelmi dalok, betyár- és pásztornóták. A régebbi eredetű szövegek közül feljegyeztem betyárballadákat, románcokat, Fejér Anna ismert balladájának egyik változatát, *Bárna Pétör* balladájának töredékét. Ez utóbbi így hangzik :

*Mik^or Bárna Pétör a lov^aót nyárgálta,
Románi szép l^onya táv^orrúl siratta.
Zöldellik az érd^o, vir^aózik a mez^o,
Úgy-e, dr^aóga kincsöm, m^ulik az esztendő.
Zöld erd^o zúg^aósa, vádgalamb sz^ol^aósa,
Szégyen Bárna Pétör sz^aója mos^oíg^aósa.
N^aólun^k a holtákrá h^aórmát hárañgoznak,
De Bárna Pétörre eggyetcsé kongátnak.
Mégzendült a b^og^o, ténnap el^ot kett^o,
Vót nek^om szeret^om náty Kórógyba kett^o.
Mⁱnd a kett^o sz^ev vót, mⁱnd (= mint) az ol^aívesz^o,
Csókja oj éd^os vót, mⁱnd a m^aíor sz^ol^o.*

A népdalok közül természetesen legértékesebbek a leg-
régebbiek. A hangjukon, tiszta, mesterkéetlen ízükön megérzik,
hogy keletkezésük korában még nem rontotta meg a nép ízlését
a város felől áradó, kávéházi romantikába megmártott m^unép-
dal-költészet. A fiatalabb nemzedék már nem igen ismeri a régi
nótákat, de nem is akarja ismerni. Megtanulja a városok diva-
tos dalait, s azokat énekli abban a meggyőződésben, hogy ami
a felsőbb réteg kényes ízlését kielégíti, azt neki is szépnek kell
tartania. Ez a téves felfogás készítette az új nemzedéket arra is,
hogy csodálatosan szép népviseletét olcsó, silány gyári holmi-
val cserélje fel. Az öregek rosszalólag csóváltgatják fejüket
a mai „uras“ szokások és divat fölött, a fiatalság pedig a városi
élet jobbnak, szebbnek hitt formáit igyekszik megvalósítani
a maga világában. A haladás vágya tehát inkább a külsőségek
terén jelentkezik a fiatalabb nemzedék életében, s éppen azt
pusztítja el, ami szép, érték és jellegzetesség.

Kórógy népe, a többi jugoszláviai községhez viszonyítva,
nemzeti szempontból nagy szabadságot élvez. Ez a szabadság
legáldásosabban abban nyilvánul meg, hogy zavartalanul
beszélheti tisztaízü magyar nyelvét. S mivel ez a maroknyi
nép, óriási áldozatok árán, az állampolitika minden igyekezeté-
vel szembeszállva, megőrizte iskolájának felekezeti jellegét,

az elszerbesítő törekvéseknek sikerült gátat vetnie. A többi szlavóniai községeket, különösen a vegyes nyelvűeket, már sokkal erősebben fenyegeti az elszerbesedés veszélye. Ezekről a vegyes nyelvű községekről jóformán semmit nem tudunk. Pedig ismernünk kellene az elszakított magyarság helyzetét, és számon kellene tartanunk minden magyar életet.

Idővel, ha a körülmények engedik, szeretném felkeresni az összes vegyes és magyarnyelvű szlavóniai községeket, hogy legalább megbízható adatokat szerezzek helyzetükről. Legelsőben azonban az a célom, hogy az említett négy magyar szlavóniai község nyelvjárását tanulmányozzam. Amint már említettem, minden magyar nyelvjárás bűvárlata értékes tanulságokkal gazdagítja a tudományos életet, de a szlavóniai magyarság nyelvének vizsgálata meg éppen hasznos eredményt ígérő feladat. A négy östelepítésű község nyelvjárása ugyanis — mivel elszigetelt helyzete miatt el volt zárva minden más magyar tájnyelv hatásának lehetőségétől — sajátos, egyéni irányban fejlődött. A szerb-horvát hatás csak a szókincs anyagán érezhető, de itt sem olyan mértékben, ahogy az állandó érintkezés miatt várhatnók. Elszigetelt helyzete miatt a szlavóniai magyar nyelvjárás sok hangtani, alaktani, szókincsbeli és jelentéstani régiséget őrzött meg, tanulmányozása tehát már csak ezért is nagyon tanulságos. De ezenkívül is, mint általában a nép nyelvének bármelyik változata, mindenféle szempontból gazdag tanulságot rejt magában.

Nyelvemlékeink bizonyossága szerint ómagyar nyelvünkben nagy divatja volt a kicsinyítő képzők használatának. Ezek az emlékek egész csokrárt őrizték meg a ma már elavult, kihalt kicsinyítő képzőknek. A szlavóniai magyarok a mult idők mélyéből magukkal hozták a kicsinyítő képzők szeretetét. Részint elavult, részint ma is élő képzőkkel kicsinyítenek. „*Maó csak ev vān, ez ā kettōd*“, mondta Laboda Zsuzsa néni, két régi „*kebelet*“ (a nők régi népviseletét) mutatva. *Kettōd* = kettőcske. A -d Árpádkori nyelvemlékeink kedvelt kicsinyítő képzője, a szlavóniai nyelvjáráson kívül élő képző a moldvai csángók nyelvében is. Egyik legkedveltebb kicsinyítőjük a -*csa*, -*cse* képző: „*A csikócsā nyerūtōz*.“ „*Hoz bē vīszkēt ebbe ā bōgōrcsēbe*.“ „*Jō idōcse vān !*“ „*Jāi de szēpcse !*“ „*A mágām gyērmōkcsējēre mārāttām vōnā*.“ Ritkább az -*ó*, -*ō* és -*ca*, -*ce*: „*Boszorkāōny āōbraōzātū, nānō vōt*.“ „*Ēty kutyō ūlt ā kērēsztūtōn*.“ „*Mēn ki, rēricā ?*“ Teljes életerőben virul az -*ika*, -*ike* képző: „*Szūlikēm beszēlēlle*.“ „*Ō, lēlkōm, hāōt āōrvikā ?*“ „*Vān ōt mīndōfēlike*.“ „*Ā hōdikā bēsūtōtt*.“ Sajátságos szint ad nyelvüknek az a mód, ahogyan határozószókat, sőt indulatszókat is, kicsinyítenek: „*Ējūttem ēre lāssikāōba*.“ (= lassacskán). „*Mīnt tīsztikāōrā mēgrothāt*.“ „*Ējnyeke, de nāty kāōr*.“ „*Ōt lākik ērēpcsbēb*.“

Szókincsük sok olyan szót is megőrzött, amely már a többi magyarság nyelvéből vagy teljesen kiveszett, vagy ilyen alak-

ban és jelentésben ismeretlen. Ilyen a *szentegyház* kifejezés a templom jelölésére.

A fiatalabb nemzedék ugyan már *templomba* jár ünnepkor, az öregek azonban máig is jó magyar szívvel látogatják a *szent-^atyhá^aőz*-at.

Ősi szerkesztést őrzött meg a „*féléjjel, féléjjélbe*“ kifejezés : „*Jüttem házá féléjjélbe.*“ „*ától mén-e féléjjélbe a temetőn?*“ Féléjjel = éjfél. A finnben megtaláljuk szó szerinti megfelelő-jét *puolijö* alakban.

„*Valakit megapolandoe az ieszus*“, olvassuk a Debreceni kódexben. A „megcsókol“ jelentésű *megapol* ige elavult, kihalt a köznyelvi használatból, de a szlavóniai magyarok nyelvében ma is él : „*Akkor a völegény megápoli a menyasszonyt.*“ „*Hától tē, egyöm, még ápolkózol is?*“

Az „üvölt“ igének mai 'ululat, plorat, lamentatur, eiulat' jelentése újabbkori fejlődés. Eredeti jelentése : 'clamo, con-clamo, praeclamo, vociferor' : „*Iuoetoek felséges istenhez, ki iol toet énnékem*“ — írja az Apor-kódex. Kórógyon ma is ebben a jelentésben használják : „*Odá fēn üvötösztlék a torombá, huty h^aöny órá.*“ „*Mikör fēñkótt, üvötöszte aszl az embört : Szándörká, gyerő !*“

A „zuhan“ ige eredeti jelentése : 'persono, constrepo, corruo cum strepitu'. A slavnóiai nyelvben most is ez az értelme : „*D^aóvilyká akkor vettle észre, mikör megzuhánt.*“ „*Hától megzuhánt om az ákná*“ (vagyis : megzörrent a kémény). A *szén* szó a régi magyar nyelvben 'tűzet' jelentett. Ez a jelentés világosan látszik a Peer-kódex következő példájából is : „*Meg neē sértessem wyztoel, zenthoel.*“ Kórógyon a tűz neve máig is *szén* : „*Ráki az öreg a szenet, ropoktáti a culától.*“ „*A szémből pá^aósl vésznek ki.*“ Az -at, -et képző eredeti nom. actionis jelentése maradt fenn a következő kifejezésekben : „*Kápólát-kor, szénahördátkor.*“

De nemcsak régiségeket őrzött meg ez a nyelvjárás, hanem természetesen, mint minden különéletű tájnyelv, sok eredeti sajátosságot is kifejlesztett, mind hangtan, mind alak- és mondattan tekintetében. Ezek közül csak egyet-kettőt említek, pl. a szókincs érdekességei közül az *egyöm* szócskát, melynek pontos jelentését és eredetét nagyon nehéz lenne meghatározni. Ezt a szócskát dr. Kiss Géza, a szlavóniai magyarsággal állandóan érintkező Ormányság népének nyelvéből *igyöm* alakban közli, s így magyarázza : „Talán kedveskedő kifejezés, talán a bizonyítás erősítése.“ Maguk a kórógyiak ilyenformán tanakodtak felőle : „*Talá aszl tészti, hogy : izé.*“ „*Nem*“ — mondta a másik — „*a hejel mondik aszl, hogy bizony !*“ A harmadik így fejezte be a vitát : „*Nem jelent az, egyöm, sēm-miccsē, csak monnygyok, mēr neki szoktunñ.*“ Különösen elbeszélésekben gyakori : „*Asz mondi : Aggyon az Istē jó estét,*

egyöm, Jánozs bácsika. „*Mondom az embörnek: Egyöm isméről-e ezöket? Asz mondi ráócul: Egyöm jól isméről.*”

Hangtani tekintetben, a sok fontos és figyelemreméltó sajátság között, feltűnő jelenség, hogy bár ö-ző nyelvjárás, a zárt *ë* is sok szóban előfordul.

Mikor először jártam közöttük, váltig mondogatták, hogy azokat az „öregöket” hallgassam meg, akik még úgy beszélnek „*pěipössen*”, mint a régi kórógyiak. Ez az úgy nevezett „*pěipös*” beszéd mód a szlavóniai nyelvjárásnak régi sajátsága — Szarvas és Balassa is említi —, s abban áll, hogy a köznyelvi *s, zs, cs* hangok helyett *sz, z, c-t* ejtenek, ritkábban az *sz, z, c* helyett *-s, -zs, -cs-t*: „*Szév viszelet vót.*” „*Karácsony esztéjé vonta jén elősör.*” „*Az ánnnyik isz jó hosszú időt élt, még az apjik isz.*” „*Mászt máó vännák cälögggyái.*” A magyar nyelvterületen ez a jelenség, különösen a széleken, másutt is előfordul, pl. a moldvai csángók nyelvében is megtalálható.

Mivel a magyar nyelvjárásokat még máig sem ismerjük eléggé, nem tudjuk megállapítani, hogy melyik magyar nyelvjárás legközelebbi rokona a szlavóniai magyarok nyelvének. Az ormánysági tájnyelvben alaktani szempontból, különösképpen pedig a szókincsanyag szempontjából nagyon sok az egyezés.

Szlavónia nyelvjárásának megismerését nem halaszthatjuk tovább. Már így is nagyon sokat veszítettünk, s azonkívül félnünk kell attól, hogy egy kedvezőtlen politikai változás elzárja előlünk a hozzájuk vezető utat. Meg kell mentenünk, ami még menthető, addig kell bejárnunk minden magyar község minden magyar házát, míg behocsátást kérő kopogtatásunkra bentről ez a szíves válasz érkezik: „*Hozzad, Urám Isten, cság bocskorossák në légyönek!*”

Bartha Katalin.

Zártabb- és nyitabbaválás az ördöngösfüzesi nyelvjárásban.

Ördöngösfüzes Szolnok-Doboka megye déli felén fekszik Szamosújvártól kb. 6 km. távolságra a Marosvásárhely felé haladó országút mellett. Nyelvjárás szempontjából tehát az ú. n. királyhágotúli nyelvjárásterülethez tartozik.

Az elmúlt év nyarán két hetet töltöttem Ördöngösfüzesen.¹ Összegyűjtöttem a község helynévanyagát, és megfigyeltem nyelvjárásának fontosabb sajátságait. Az összegyűjtött anyag elsősorban a füzesi nyelvjárás hangtanára és szókincsére vonatkozik. A hangtani sajátságokra vonatkozó anyagot megfigyelés

¹ A nyelvjárástanulmányozást Cseterky János ördöngösfüzesi ref. lelkes vendégszeretete és készséges támogatása tette lehetővé. Ezért neki e helyen is hálás köszönetet mondok.

alapján gyűjtöttem össze. Megfigyeltem a mezőn dolgozó embereket, vagy a kapu előtti padon ülő fonóasszonyok beszélgetését és a hallottakat rögtön lejegyeztem. A szókincsi részt nagyrészt utánkérdezéssel gyűjtöttem össze.

Az alábbiakban az ördögösfüzesi nyelvjárás két fontosabb hangtani sajátosságát, a *nyiltabbáválást* és *zártabbáválást* ismertetem.

A) Nyiltabbáválás.

Itt két jelenségről fogok beszámolni : az a-zásról és e-zésről.

Tudjuk, hogy az *a-zás* rendes körülmények között csak a hangsúlytalan szótagban következik be.¹ Az ördögösfüzesi nyelvjárásban több szóban a hangsúlyos szótagban is megtörtént az *o* nyiltabbá válása : *partikus, matólla, magyaró, att* (= ott).

Az *o > a* változás megtörtént akkor is, ha az első szótagban *o, ó* van. A tordai nyelvjárásban ebben az esetben megmaradt az *o*.² Pl. *ostor, pocok, homlok, bogos, mozog stb.*

¹ L. Viski Károly : A tordai nyelvjárás. Bp. 1906., 14. kk.
Ördögösfüzesen ellenben : *torak, pocak, othan, sógar, sógarasszany, horag, boland, orvas, boras, soras, sinoras, komóttas, rojtás, poras.*

A leggyakrabban előforduló a-zó szavak a következők : *abrancs, abrasz, ajándikazni, sógar, sógarasszany, att* (= ott), *azannal, áthazni, bajas, bálmás, bárányazni, bicsak, birtak, biszta, boland, boras, bosszanakadni, cukar, csatalóvas* (= csatolóvas), *Csinas* (tehén név), *csipagni, csitaragni* (= recsegni), *csúfalódni, csúfalni, csukras, daraszalás* (= második szőlőkapálás), *dúdálni* (= világi éneket énekelni), *facsaratás, gabana, gabanás, galaganya, gácséral, gágag, gombastű, gyakaralni, gyalakfuszujka, gyalakság, gyilkas, lehajalni, halam* (= halom), *haraŋgazni, harcas, haszantalan, hábaradni, háramágú, horag, húzagatni, haszanélvezet, iskala, ithan, kandir* (= tejesbádog), *kanyaradni, karanfogva, katana, kurutyyalni, lajtárja, lakadalam, lapacka, lapas, magak* (= maguk), *magyaró, magyarófa, majam, malacazni, malam, manygya* (= mondja), *mast* (= most), *matólla, mucskas, murak, nap-számas, nyikaragni, orvas, parancsalni, paranyó, paradicsam, paradicsamas, partikus, pattagatni, pírás, piszkas, pocak, sarak, sógar, sógarasszany, soras, sujagbot, sujkalás, szalanna, Szamas-útvár, szappanyazni, szaparátlan, szurak, szuszagni, tagasítás, tapatni, tájag, templam, titak, titagba, torak, tulak, vacsara, vajjan* (= vajon?), *vákagni, váras, vijala* (= viola), *vicsaritni, vikany, vizmasás, viszany.*

A többesszám ragja előtt levő *o* kötőhangzó is mindig a-vá változik : *bihaj:bihajak, blúz:blúzak, gaz:gazak, hóhér:hóhérek, jú:juhak, kocsis:kocsisak, magyar:magyarak, mnyivor*

¹ L. Horger Antal : Magyar nyelvjárások, Bp. 1934., 7. l.

(= meddő juh) : *mnyivorak, ojan:ojanak, pad:padak, pap:papak, tárgyalás:tárgyalásak, tyúk:tyukak, záp:zapak* stb.

Az *o > a* változás megtörtént a tárgyrag előtt is : *bicskat, homokat, kócsat* (= kulcsot), *langat, magat, nagyat, napat, pokrócat, tyúkat, zabat* stb.

A birtokos személyrag előtt : *apjak, annyak, anyósam, apósam, gondam, húsam, igazzak, kalapam, tyúkam* stb.

A középfok képzője előtt : *nagyabb, nagyabbacska*.

Az *-n* rag előtti *o* is *a*-vá változik : *asztalan, falan, fonalan, havasan, magan* (*magan*kóttalma), *nagyan, nyáran, othan, patakan, után* stb.

Az igeragok előtti *o* kötőhangzó mindenütt *a*-vá változott :

1. jelen időben : *hozak, vagyok, tudak, vagyan* (= van), *rágyútak, aratak, dógozak, mondam, tudam, tartam, unam, látam, látad, hajtam, fogam, suikal, vatytak* stb.

2. mult időben : *adatt, akasztatt, aratatt, állitatta, lebomlatt, bosszanéktam, fébontatta, fogadatt, fogatt, hallattam, kifokasztatta, kapatt, mekforditattam, mondatt, mulatatt, leszállattak, mekszárasztattuk, szállatt, ótatt* stb.

3. fölszólító módban : *idehajjan, aggyan, birjan* stb.

A nyiltabbáválásnak másik esete *e-zés*, azaz az *ö > e* változás. Leggyakrabban előforduló *e-ző* szavak : *bükken, bütelni, csőrege, csürelni, csütörtek, döceg, döcegős, döreg, fűkető, füstelni, fűtyerelni* (= fűtyölni), *fűtyerelis, Gyönygyes* (tehénnev), *gyűtegetni, hűtes, köhegni, könyek, kösztek, kölezni, külen, küszeb, nyűstes, Ördengeszűzes* (öregebb emberektől még most is lehet hallani), *pűnkest, pűspek, ser, serte, tükér, üstek, üstegzeni, üszeg, vèllek* stb.

Az *ö* kötőhangzó is *e*-vé változott :

1. a többesszám ragja előtt : *gödör-gödrek, esztendős-eszteni-dösek, mérnök-mérnökek, ökör-ökre* stb.

2. A jelen idő *ö* kötőhangzójában : *fűzem, tűzem, költözel, lökem, dütem* stb.

3. A mult idő jele előtt : *dülette, kezdődett, kötettem, kötettem, ütetem, ütette* stb.

4. A felszólító módban : *fözzen, jűjjen, menekűjjen, üjjen* stb.

A *-höz* rag *ö*-je is *e*-vé változott : *szölőhez, bükhez* stb.

B) Zártabbáválás.

Jellemző sajátága az ördöngösfűzesi nyelvjárásnak az, hogy a megelőző szótagbeli *á* hang hatására a következő szótag *a*-ja *a*-vá változik. Ezt a változást a következő szavakban figyeltem meg : *kűdgárgya, átálfa, szekérágas, párna, párnahaj, párnatok, muszkátá* (= muskátli), *pápaszem, sárga, sárgarigó, lámpa, lámpabél, mána* (= málna), *lámpagyútáskő, vásznat, ággat, támasz, tálás, pászka, kása* és *kásó, zászpa* (növénynev),

páca, májva, mázsá, kútágas, lábá (= lyuk, melybe labdázáskor teszi a lábát), *válqstás*.

Alak szempontjából nem tartozik ugyan ide, de azért itt kell megemlékeznünk a *száló* és *kásó* szavakról is. Ebben a két szóban az *a > á* változásnak előrehaladott állapotával állunk szemben. A *száló*¹ szó eredeti alakja *szála* (t. i. a kender szála), melyet a fent említett hangtani sajátságnak megfelelően *szála*-nak ejtettek. Ebből a *szála* alakból *száló* lett.

Ugyanez a hangtani változás ment végbe a *kásó* (< *kása*) szóban is.

A zártabbaválásnak másik esete az *i-zés*. Ízve ejtik a következő szavakat: *ágyik, ajándikaz, álamszuszik, árnyik, beszid, beszil, bika, bike, bíkil, bíkó* (= béklyó), *bír* (= bér), *bugyburik, címent, cseriny, csíp, derik, derikszeg, dícsír, dil, dilő* (= delelő > delő), *dilután, ebid, ediny, egisz, elig, elir, emisz, emisztő* (= gyomor), *emlik, emlikszik, enyim, epliny* (= a szán része), *ersziny, ezir* (= ezért), *fazik, fejir, fejirit, fil* (= fél), *fimlik, finy, fireg, firfi, firhez menni), fiszek, fösvény, föviny, fúrisz, göriny, gyikiny, húsvit, iber, iccaka, ides, ig* (= brennt), *igedelem, ígetett, igir, igiz, ijjel, il, ílesztő, íltrevaló, imejeg, imint, ippeg, ippen, ipül, iv* (= év), *irik* (= érik), *íttil, ítel, ívelődik. játik, keminy, keresztelis, keresztlyin, kik, kímil, kintelen, kinyelmes, kinyes, kip, kisír, kiso, kisz, kitip, kive, kökiny, kömíny, kössig, köszvény, kukurígol, lepiny, leginy, lilek, lip* (= treten), *lip* (= Milz), *marik, mi* (= méh), *mij* (= mély), *minlú, mireg, mirges, miszáros, miszárszék, miz, moslik, nigy, níz, nyöstiny, nimet, níp, övik* (= övök), *penisz, pintek, pindz, rig* (= régen), *rigi, ripa, risz, riszeg, ril, seriny, sövény, sütil, szeginy, szekir, szemit, szigyen, szile, sziltibe, szina, szip, szípen, szomszid, természel, tesvir, tited, tip, tiszta, törtinet, törtinik, törvény, vendig, veteminy, vig* (= vég), *vigez, vika, vikany, vin, vir, virfa, vís, völeginy* stb.

Mindig *i-zve* ejtik:

1. Az (ák) -ék többes harmadik személyű igei személyragot: *évették, eleresztették, vegyik, besziltik, észrevették* stb.

2. Az *ikes* igék egyes harmadik személyében az -ék végződést: *igyik, egyik, esküggük* stb.

3. Az -ék főnévképzőt: *ajándik, menedik, környik, hátralik* stb.

4. A tárgyrag előtt megnyult *é-t*: *szemit, kezit, eszit* stb.

5. A -vel rag előtti *é-t*: *vejivel, kezivel, szemivel, begyivel* stb.

6. A (-ság) -ség főnévképző *é-jét*: *egissig, felesig, genyeccsig, kössig, nemzeccsig, térsig*.

7. Az -és képző *é-jét*: *dörgölis, gyűltis, keresztelis, kilis, kikitis, kötís, öntís, sérvís, temetís, verís, vetís, ütís* stb.

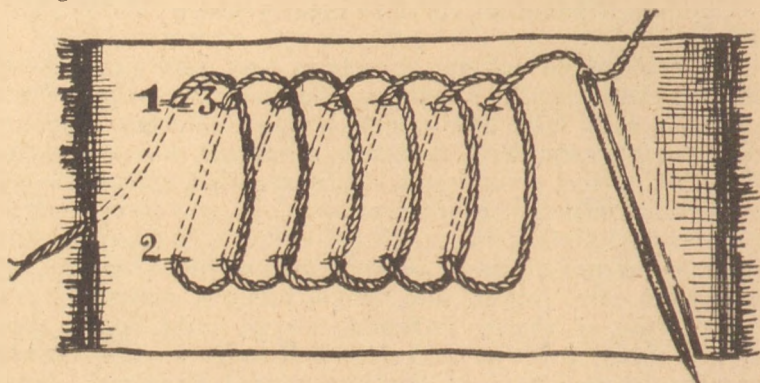
(Kolozsvár.)

Márton Gyula.

¹ Az a kender, mely „hehelezés“ közben nem marad a hehelen, hanem szép hosszú szálakban a hehelező kezében marad.

Magyarvalkói vállfőminták.

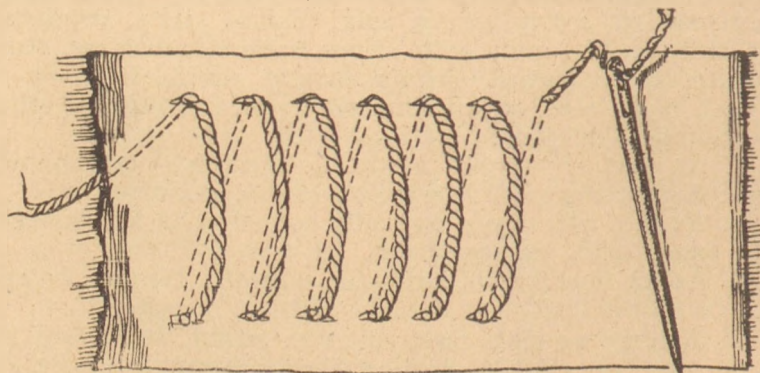
Körülbelül 50 évvel ezelőtt indult világiáró útjára a kalotaszegi varrottas az áldott emlékü magyargyerőmonostori nagyasszony Gyarmathy Zsigáné lelkes vezetése mellett. A mindenfelé kedvelt és szívesen vásárolt munkák ismertté tették a kalotaszegi népet, híressé művészi érzékét és elismertté jóízlését és szorgalmát.

1. ábra. Zsinóröltés. (*Sinyör*).

A számok (1, 2, 3) a tű beszurásának a helyét mutatják. Az 1-es szám helyén a varróasszony a tűt alulról felszúrja, a 2-esnél leszúrja és alul viszi fel stb.

A szépérvék, szorgalom, nagy kezűgyesség ma is a nép sajátja. Azonban nem saját használatukra készítik ma már a

2. ábra. Laposöltés. (*Szita*).

varrottasokat. A nép szűkös anyagi helyzetén próbál segíteni, mikor a háziiparhoz fordul, hogy a varrottasokért kapott néhány fillérrel fedezze mindennapi szükségleteit, hiszen a terméketlen hegyi föld vajmi kevés jövedelmet ad. Ezért ma Kalotaszeg falvaiban a háziipar, s így a varrás, a legfontosabb gazdasági tényező.

Kalotaszeg falvaiban ma már hiába keresünk szép *írá*sos (kirajzolt) rúdravalókat, lepedőaljat, párnacsupot (párnahaj), násznagykendőt, ábroszt, ágyfőtőlvalót ; elvéve akad csak egy-egy darab a ládák fenekén. Ma csak a *vagd*alásos (áttört) és *szőt*tes terítők díszítik virágos tányérokkal telerakott falusi lakásukat.

Csak egy fajtája él még az írásos varrottasoknak, amit saját maguk is használnak. Ez az asszonyok és lányok ingét díszítő *vállfő* (vállfő) varrás. A *vállfő*sínek (vállfősínek) a kalotaszegi asszonyok és lányok ünnepi ruhadarabja közé tartozik. Az ingek, mint a többi varrottasfélék anyagát *kendő*r- (kender) és *más-vászon*y (az előbbi tiszta kenderszálból, az utóbbi kender és pamutszálból font vászon) alkotja. Kalotaszeg jellegzetes vászonfajtája a *jódőrvászon*y.¹ Erre varrják mosatlan korában a mintát előre *kiírt*, azaz felrajzolt vonalak segítségével. A varráshoz jól mosható pamutszálat, *főjtő*üt (fejtőt) használnak, a fiatalok a sárgábahajló pipacspirosat szeretik, az idősebbek feketével varrják ki ingük vállát.

A vállfejeket kétfajta öltésmóddal varrják : 1. *sinyő*rral (zsinór), 2. *sűj*tá-val (sujta). A *sinyő*r (1. ábra) huroköltés, a szálát *u*rogba *őj*ülik. A *sűj*ta (2. ábra) egyszerű, tömött, lapos öltés. Ebben a szálak egymással párhuzamosak.

*Sinyor*rral varrják ki a minta fővonalait. A *sujt*át pedig a szélesebb formák és közök kitöltésére használják.

A minták alkalmazkodnak a kivarrási területhez és az ingváll szabásához. A díszítőelem hosszú és keskeny, melyet egy központi tengely : a *sinyő*r (zsinór) (3. ábra, a) választ ketté. A minta nagyobb, szélesebb fele mindig a nyakfelőli részen van, a keskenyebb *aj*ja (alja) (3. ábra, b) pedig az ingujj tetejére kerül. Jellemző tulajdonságuk a mintáknak, hogy nagyon tömötten varrják és még a vállon ráncba is szedik őket. Ezáltal annyira összefolyik a minta váza, hogy sokszor csak színfoltot látunk. Az alábbiakban nem teljes vállfejeket mutatunk be, hanem csak a vállfő egy-egy részét, egy mintát, amiből kettő vagy három alkot egy vállfejet. Sokszor itt-ott módosít valamit a második vagy a következő mintán a rajzoló asszony képzelete, ez a változtatás azonban csak a díszítőelemek felcseréléséből áll. Az egyes minták szerkezete azonban egy vállfejen mindig egyforma.

A minták, mint a varrottas minták általában, egy központ köré csoportosulnak. A minta gerincét a *sinyő*rőjűtészé (zsinór-öltéssel varrt *ág* (3. ábra, c) és *ín* (3. ábra, d) alkotja. Az *ág* és *ín* által alkotott központi vonalon vagy ez alatt foglalnak helyet az egyes díszítőelemek, melyekből a minta összetevődik. A vállfő minták két főeleme 1. a *sűj*ta (sujta, mint láttuk öltési módot is jelent) magábanálló vagy két egymással 100—120

¹ L. Nagy Jenő: A népi kendermunka műszókincse Magyar-valkón (Kalotaszeg). Debrecen, 1938. 48—51. o.

fokos szöget bezáró levél (3. ábra e, f) és 2. a *karikóú* (karika) magába visszatérő vonal (3. ábra, g).

Ezek az elemek alkotják a minták egyes részeit; így a *sárkanytyút* (sarkantyú) (3. ábra, h), *marojánnát* (majoránna) (3. ábra, i), *maskanyomot* (macskanyom) (3. ábra, j), *tyúklábat* (tyúkláb) (3. ábra, k.). Ha az egyes levél vagy sujta függőleges helyzetben az ágon foglal helyet, a *körmöt* (köröm) vagy *taréjt* (taréj) (4. ábra, a). A félkör vagy köralakú *sinyőrről* ki-
varrt díszítőelemet *tyúkszemnek* (tyúkszem) (3. ábra, l) nevezik.

3. ábra. Nagy új forma sarkantyús aljával.

Részel: a) *sinyör*, b) *ajja*, c) *ág*, d) *ln*, e) *f* *süf*, g) *krikóú*, h) *sárkanytyú*,
i) *marojánna*, j) *maskanyom*, k) *tyúkláb*, l) *tyúkszem*.

Egyenesvonalú díszítőelem a *mák* (mák) (5. ábra, a), melynek előbb a *kalibáját* (kaliba) (5. ábra, 1.) varrják ki, s csak azután a *lábait* (láb) (5. ábra, 2).

Látjuk, hogy a díszítőelemek elnevezései majdnem mind a természet köréből, az állat- és növényvilágból valók. Sok mintát éppen az alkotóelemek egyikéről neveznek el. Az illető mintaelem t. i. uralkodik a mintában. A vállfejek díszítései rendszeren növényi formák módosításai. Minthogy azonban a vállfőmintákat szabadon rajzolják, a minták felépítése teljesen az *íróasszony* (rajzoló asszony) képzeletétől függ. Sokszor annyira előtérbe lép a díszítő törekvés, hogy az eredeti elgondolás, a minta szerkezete csak nehezen ismerhető fel.

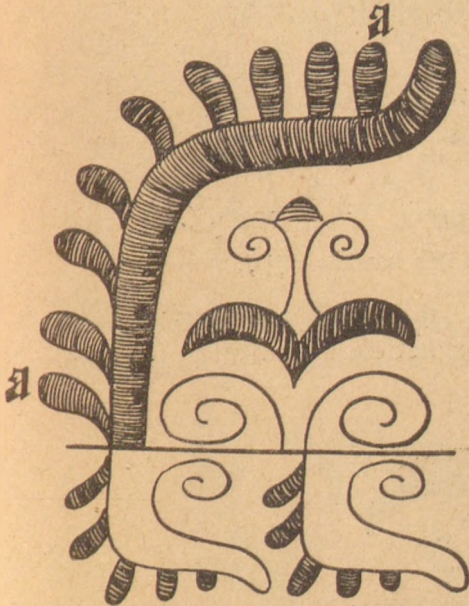
Magyarvalkón két idősebb asszony foglalkozik vállfőminták rajzolásával. Őket keresik fel a lányok és asszonyok, ha új inget akarnak varrni és szükségük volna mintákra.

Klódör Pistáné (szül. Vince Erzsébet) hatvanéves asszony szokta rajzolni a következő mintákat: *kis körmös horgos ajjā* (kis körmös horgos aljjal), *közbőlsőj körmös tyúklábbā* (közbőlső körmös tyúklábbal), *nagy körmös körmös ajjāvā* (nagy körmös körmös aljjal) (4. ábra). Az első két minta nagyjából az utolsó

mintával egyezik meg, csak az ingujjra kerülő rész más (horgos és tyúkláb). A körömök egy felfelé emelkedő ág külső oldalán vannak. Az ág vízszintes része alatt karikák és sujták váltakoznak egymással.

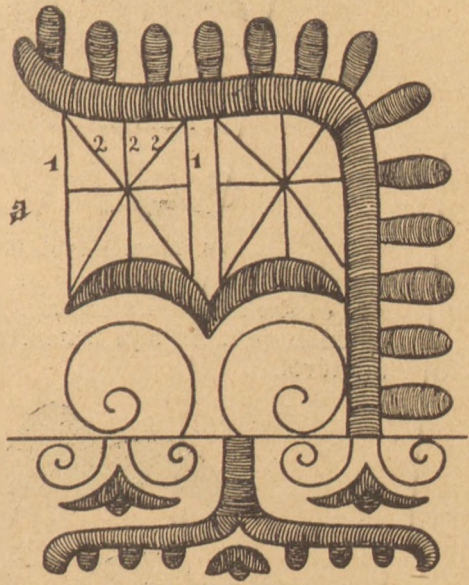
Körmös mákkā táblás ajjā (körmös mákkal táblás aljjal) (5. ábra), *közbülső táblás karikós ajjā* (közbülső táblás karikás aljjal) (6. ábra).

A táblás mintánál a függőleges szárból elágazó vízszintes ágon vannak a körömök, az ág két oldalán pedig a központi vonalon (sinyor) sujtából és karikából összetett mintát találunk. (V. ö. az 5. ábra aljával.)

4. ábra. Nagy körmös körmös aljával.

Részelt: a) köröm v. taréi.

5. ábra. Körmös mákkal táblás aljjal.

Részelt: a) mák, 1) kaliba, 2) láb.

Táblás sarkantyūs ajjā (táblás sarkantyús aljjal), a minta a közbülső táblással (6. ábra) egyezik meg, csak az alsó felét sarkantyú (3. ábra, h) alkotja. *Ák sarkantyūs ajjā* (ág sarkantyús aljjal) (7. ábra). Az ág ennél a mintánál a minta egész szerkezetét jelenti, mely karikából és sujtából áll. Az alja az előbbi mintáéval egyezik meg. *Kétféle ág mákosom mákos ajjā* (kétféle ág mákoson mákos aljjal) (8. ábra). Az előbbi minta és mákból alkotott ág összetétele. A mákon karika van. Az alját karikából és sarkantyúból, továbbá mákból és sarkantyúból álló sor alkotja. Az előbbi minta gazdagabb kiállítású változata a *három ág sarkantyūs ajjā* (három ág sarkantyús aljjal) nevű vállfőminta, melynél az U-alakúan elágazó ág közepén négy mákból álló

motívum foglal helyet. (V. ö.'8. ábra 2. ága). *Cifra mintás mákos ajjā* (cifra mintás mákos aljjal) (9. ábra). Közös töből kiinduló ágak alkotják a minta vázát; az ágakon jobbról és balról suj-

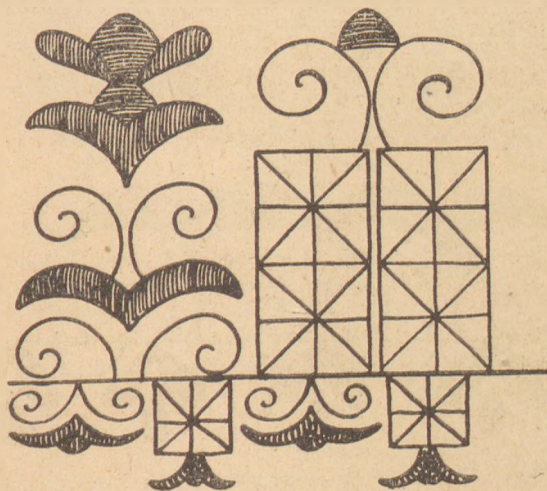
6. ábra. Közbülső táblás karikás aljjal.

ták és karikák váltakoznak. Az elágazó ágak belsejében pedig tyúkláb van. Az alja ismeretes a kétféle ág mákosan (8. ábra) mintáról.

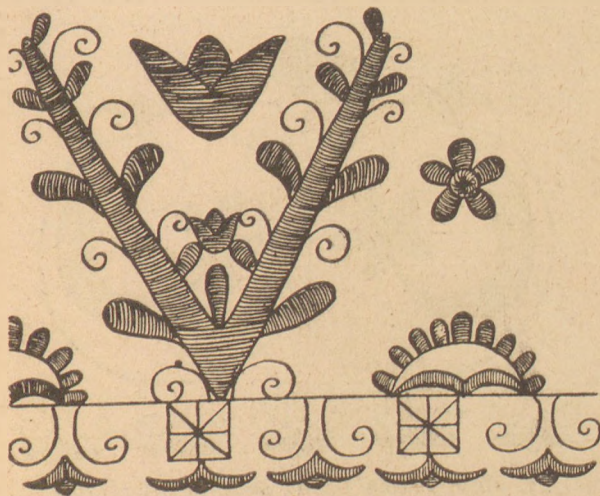
7. ábra. Ág sarkantyús aljjal.

Dubásné, Simon Kata hatvanötéves asszony a következő mintákat rajzolta nekem : *kétéves válfű* (kétéves vállfő), a leg-

8. ábra. Kétféle ág mákosan mákos aljjal.

egyszerűbb vállfőminta, mely karikából és sujtából áll. Az alja egyszerű hullámvonal. *Kétéves* gyermekek számára varrják. *Négyéves válfű karikóvű* (négyéves vállfő karikával), majoránna

9. ábra. Cifra mintás mákos aljjal.

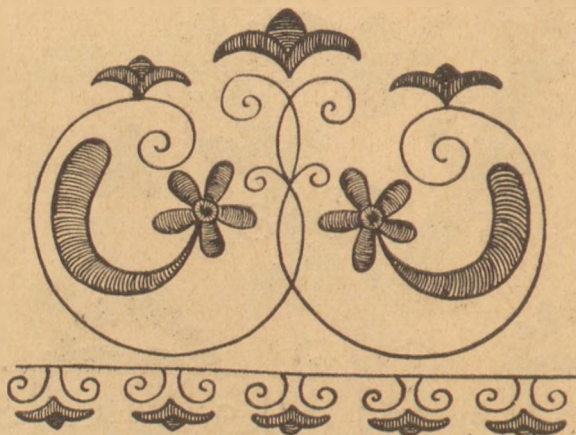
sor alkotja a minta felső részét, az alján karikák vannak. *Válkai* vagy *nétysűjtásos marojánnás ajjávű*. (Valkói vagy négy-sujtásos majoránnás aljával) (10. ábra), abban egyezik meg a

kétéves vállfővel, hogy a karikán itt is sujta van. A sujtára azonban két egymást metsző karikát rajzolnak. A mintát valkói eredetűnek tartják. Erdetileg négy sujtával rajzolták, ma azonban csak kettővel szokták.

10. ábra. Valkói vagy négysujtásos majoránnás aljával.

A következő minták jellemző vonása, hogy az egyes díszítőelemek egy vízszintes irányban haladó hullámvonal (*in*) két oldalán helyezkednek el. Ez alkotja a minta gerincét. *Dupla forma sárkantyús ajjávā* (dupla forma sarkantyús aljával) (11. ábra). A két félkör alakban magába visszatérő *in* macska-

11. ábra. Dupla forma sarkantyús aljával.

nyomot fog közre. A befelé csavarodó csigavonalon és a minta közepén három sujta van. Az alja karikából és sarkantyúból álló sor. *Kisūj forma karikóus ajjávā* (kisujj forma karikás aljával). Vízszintes irányban fekvő ~-alakú *in* külső és belső

oldalán karikák vannak. A minta közepén a két hullámvonal találkozásánál sujta tölti ki a helyet. A minta alját karikasor alkotja. *Nagyüi forma sárkanytyūs ajjávā* (nagyujj forma sárkanytyūs aljával) (3. ábra). Az előbbi minta alapelgondolása, csak sokkal több díszítő elemmel. A minta közepén stilizált tulipánt ismerhetők fel, melyet kívülről levelek *kértēlneg bé* (vesznek körül). *Kiskörösfői* (kiskörösfői). Az előbbi minta módosítása, csak az in nem karikában és sujtában végződik, hanem egy-egy tulipán fölé hajlik. A minta elnevezése a kalotaszegi Körösfő községtől ered. *Ēggyinu* (egyinú), a minta közepén egy hosszú hullámvonal (*in*) húzódik végig, melynek mindkét oldalán díszítőelemek vannak: felülről sujta, alul macskanyom. Az alját majoránnasor alkotja. *Bikali táblás* vagy *gyócsingforma* (bikali táblás vagy gyolcsingforma). A minta alap gondolatát a központi vonalból kiinduló s arra visszahajló félkörű ág alkotja, melynek külső oldalán levelek, belső felén pedig karika és sujta van. Nevét Magyar-Bikal kalotaszegi községtől kapta. Legtöbbször gyolcsingre szokták varrni, innen ered a második elnevezés. *Kiskörmös* (kiskörmös), szerkezetét egy önmagába visszatérő csigavonal alkotja, melynek külső peremén levelek, körmök vannak. Az alján karikasor húzódik. *Körmös karikóvā körmös ajjávā* (körmös karikával körmös aljával). A nagy körmös aljával (4. ábra) minta módosítása, t. i. itt az ág vízszintes része alatt csak karikákat találunk.

A vállfőminták jó bizonyítékok arra, hogy az aránylag csekélyszámú díszítőelemből a falusi asszony képzelete hány új mintát tud elővarázsolni. Az elgondolás nagyon egyszerű, mert vagy egy függőleges és vízszintes irányban haladó ág, vagy pedig karikából és sujtából összetett bokor alkotja a minta gerincét. Ugyanezt állapítja meg Undi Mária is szép gyűjteménye¹ bevezetésében.

Nagy Jenő.

¹ Undi Mária: Magyar kincsesláda (Művészi, eredeti rajz- és hímzés minták gyűjteménye: Kalotaszeg földje, népe és népművészete). Budapest, 1937. 5. o.

Szerep helynevei.

Szerep nagyközség Bihar vármegye nyugati szélén fekszik Püspökladány, Sárrétudvari, Füzesgyarmat és Karcag között. A Gatály és a Kisbucsapusztákon kívül a határ kiegészítő részei az Ősventő, Keménysziget, Nagysziget, Hosszúsziget és Zódony. Maga a község a Körtvélyes-ér jobb partján észak-déli irányban elnyulva a sárrétudvari határ közvetlen közelében terül el. Lakóinak száma az 1930. népszámlálás szerint 3438, csaknem teljes egészében református. Határának területe pedig 9970 katasztrális hold.

A község története.¹ Szerep hazánk egyik legrégibb települése. Legelőször Anonymusnál találkozunk vele, ahol a „l u t u m Z e r e p” valószínű a mai Sárrétnek megfelelő területet jelenti. Anonymus szerint itt vonultak keresztül és álltak meg a magyarok, mikor Mén Marót ellen indultak. (Paizs Dezső: Magyar Anonymus, 141.)

A község nevét a Váradi Regestrumban (96. fejezet) is megtaláljuk: „*Andreas de villa Scerep*”. Tehát a XIII. század elején már kétségtelenül lakott hely volt. XIII. és XIV. századbéli okleveleink Szerepről, mint monostorról emlékeznek meg. 1311: *Monasterij Sancti Georgij de Zerep*. (Árpádkori Okmt. IX, 364.) Majd 1322-ben egy oklevél Szerep munusturáról szól. (Bunyitai II. 426.) Ennek a monostornak első kegyurai a Zoárd-nemzetség tagjai voltak. (Bihar vármegye monografiája, 152.), akik, mint sárréti birtokosok már a Váradi Regestrumban is szerepelnek. Az egykori monostor nevét és emlékét több határnév őrzi: *Atyákríttye, Monostör* vagy *Monostör felőüli óudál, Szemmi-hájere* stb.

Hogy ez a monostor hogyan és mikor pusztult el, nem tudjuk, de a XV. század elején, mikor Szerep az Izsáki-családhoz tartozott, már nem volt meg.

1433-ban Zerephet és Gathalt „Gatályt” a Bersenyi-család bírta. 1458-ban a Nadányi-család egy okmánya szerint Nadányi Márkus fia Mihály a nagyváradi káptalan előtt zálogba adta

¹ A község történetére vonatkozó adatokat, melyek sok esetben fényt derítenek az egyes helynevek eredetére a következő forrásmunkákból merítettem: 1. Papp Károly szerepi lelkész: A szerepi egyház története 1843. Kézirat a szerepi ref. egyház levéltárában. 2. A ref. egyház anyakönyvei 1751-től. u. o. 3. Kalmár István emlékiratai 1824. u. o. 4. A község írártárában lévő ítéletek, perek stb. 1850-től kezdve. 5. Bertalan Szilágyi János: A sárréti járás leírása. Aquila 1920. évf. 60—70 l. 6. Györffy István: Nyelvtörténeti adatok a Nagysárrétről. MNy. XVI., 48. 7. Bunyitai Vince: A váradi püspökség egyházai II. 1884. 8. Csánki Dezső: Magyarország történeti földrajza VI. Bp. 1890. 9. Kandra Kabos: Váradi Regestrum. 1898. 10. Szigethy Györffy István: Nagykunsági krónika. Karcag 1922. 11. Osváth Pál: Bihar vármegye sárréti járása leírása. I—II. Nagyvárad 1875.

Németh Tamásnak a Szerephez tartozó Bucsa helység felét „30 magyar forintokban“ (Osváth, 582). 1479-ben Báthori István országbíró meghagyta a váradi káptalannak, hogy Nadányi Mihály vérei közt „osztályt eszközöljön“. Ez okmány szerint Szerep és Bucsa ebben az időben a Nadányi-családé volt, s ez okmányban Varga Bálint, Kondor Ferenc, Madar Sebestyén, Tóth Péter, György és Mátyás, mint Bucsa helységbeli jobbágyok szerepelnek (u. o.). 1514-ben a parasztlázadás idején Bajomi Ferenc Szerep birtokosa. Ettől kezdve jőideig Békés megyéhez tartozik a község. 1572-ben Miksa király parancsa folytán Bajomi Zsófiát Zerep és a hozzátartozó Gathal vagy Kovácsstelek és Keményegyház puszták birtokába be kellett volna iktatni. Itt kell megemlítenünk, hogy Bunyitai szerint a középkorban Keményegyházán is kolostor volt. De csakhamar ismét változik Szerep birtokosa, ugyanis Báthori Gábor erdélyi fejedelem 1613-ban Szerep adó- és tizedjövedelmét egyik tábornokának, Lónyai Farkasnak adományozta. 1552-ben Bihar vármegye összeírásában Szerep még nem fordult elő, tehát még akkor is Békés vármegyéhez tartozik.

Szerep XVII. és XVIII. századbeli birtokosairól nem sokat tudunk. Leginkább csak nevüket őrizte meg egy-egy anyakönyvi bejegyzés. Bánffy Farkas neje Bagossi Erzsébet 1735-ben a református egyháznak egy aranyozott poharat adományozott, amelyet csak birtokosok szoktak adni, tehát a Bagossiak ebben az időben már kétségtelenül birtokosok voltak Szerepen. Budai László consiliariusról meg a falubeli hagyomány emlékezik meg. Nevét három helynév is őrzi a határban: *Budaijérfetőű, Budaijitelek, Budaijikerl*.

1751-ben Szerep lakosai elköltöztek a község eredeti régi helyéről. Ennek oka minden bizonnyal a gyakori árvíz volt. Papp Károly, Szerep hajdani lelkipásztora 1843-ban így ír a régi faluról: „...miután Szerep helység nem mindig a mostani helyen feküdt, hanem a mai helységtől nyugatra, azon a helyen, amely ma is Pusztafalunak neveztetik, ahol a régi kőépület romjai, egy szegeletfal ma is fennáll, s mely helyről a hagyomány szerint a víztől háborgattatván a lakosok 1751—1764 körül — mert a kiköltözés éve menthetetlen hanyagság miatt bizonyosan nem tudható — kiköltöztek, és a mostani helyre telepedtek, elő kellene adnunk az egyháznak a régi községben volt állapotját, de azt tenni adatok teljes hiányában nem vagyunk képesek“.

Az átköltözés után Szerep nem sokára kamarai birtok lett; egy Szilvai nevű kamarai tisztartóról sokat beszélnek az egyház iratai.

Szerep helynév Melich nézete szerint személynévi eredetű, s ennek bizonyítására kétfelől is lehet tényeket felsorakoztatni. (Melich: A honfoglaláskori Magyarország 230—232. l.)

1. Szerep nevű helység hazánkban több is van, így a *Váradi Regestrum* Abaúj megyéből említ egyet. *Ortvai* Magyarország

egyházi földleírásában két Szerepről beszél Csanád vármegyében. Ezek a helységek minden valószínűség szerint nem hasonló fekvésük miatt kapták nevüket. Pl. az abaujmegyei Szerep nem feködhetett úgy, mint a mocsaras Sárréten fekvő Szerep.

2. Egy 1322. oklevél *Scerep* munusturáról szól. Ebből is nyilvánvaló, hogy Szerep személynévi eredetű.

A szó a szlávól került hozzánk, és egy sverépo „ferox, ferus, saevus“ ó-egyházi szláv szóból származik. Személynévi használatát azonban Melich egyik szláv nyelvből sem tudja kimutatni.

Szerep helynévvel van egy alakilag teljesen megegyező közszavunk, melynek jelentése „Rolle“. *Kardos Albert* „A nyelvújítás és a helységnevek“ c. dolgozatában úgy vélekedik, hogy Szerep a nyelvújítás alkalmával lett közszóvá.

*

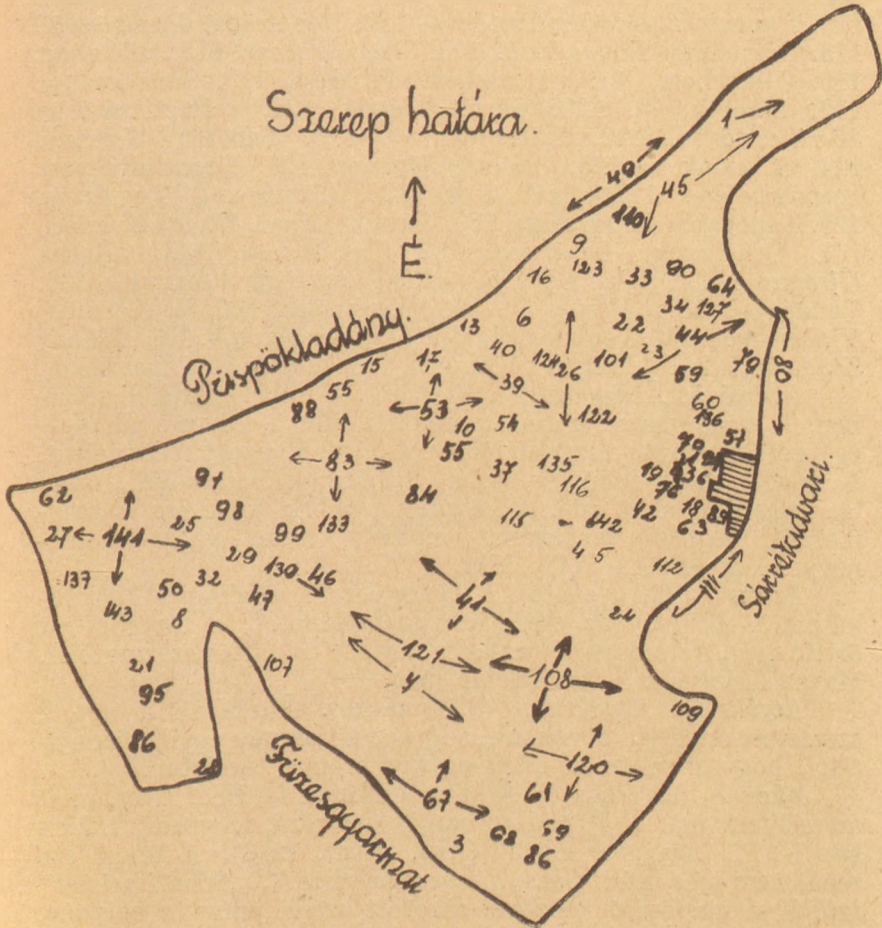
Szerep helyneveinek történeti alapon való feldolgozását megnehezíti, hogy a község birtokában csak újabb, nagyobb részt csak a XIX. századból származó okmányok vannak. A régebbi adatokat a családi levéltárakból kell összeállítani. Ezek feldolgozását is kitűztem céloomul, munkámat meg is kezdtem és majd a debreceni Egyetem Magyar Népryelvkutató Intézet tagjai által tervezett Bihar vármegye helyneveit feldolgozó monográfiában közölni is fogom. Jelen alkalommal csupán Szerep helyneveit sorolom fel és azok közül tájékoztatásul néhányat magyarázok.

Feldolgozásomban a helyneveket betűrendbe szedtem és számokkal láttam el. A térképen az egyes helyneveket ezekkel a számokkal jelölöm, míg a nyílak a helynév elterjedési irányát jelölik.

Szerep helynevei.

1. Ágoston. ~ 2. Akolhát *Akölhát*. 3. Alsóvágás *Alsóvágás*. 4. Árendás ~. 5. Árendáskút ~. 6. Árkus ~. 7. Árok ~. 8. Atyákrétje *Atyákrittyé*. 9. Bácsi ~ 10. Bálint ~. 11. Banya ~ 12. Bányasziget ~. 13. Batonyás ~. 14. Berettyó *Berettyó*. 15. Besenyődomb *Besenyőüdomb*. 16. Biróporong *Biróuporong*. 17. Bodzás *Bozzás*. 18. Bogárho *Bogárho*. 19. Bonifikáció *Bónifikáció*. 20. Boruzslapos *Boruslaposs*. 21. Bucsa ~. 22. Budaifertő *Budaijértő*. 23. Budaikert *Budaijékert*. 24. Címeres ~. 25. Cserepestanya ~. 26. Csicsóér *Csicsóér*. 27. Csikér ~. 28. Csillagkorcsma *Csillakkocma*. 29. Csonkafok *Csonkafok*. 30. Csurgó *Csürgó*. 31. Dancsok ~. 32. Daruhát ~. 33. Deckifok ~. 34. Disenókfoka *Disenóukfoka*. 35. Előér *Előér*. 36. Eprekert ~. 37. Erdőtábla *Erdőütábla*. 38. Érhát ~. 39. Farkasút *Farkasút*. 40. Farkaszug *Farkassug*. 41. Fektó *Fektó*. 42. Félvékás *Félvikás*. 43. Fertőgát *Fértőügát*. 44. Fűmadaras ~. 45. Gátály *Gatáj*. 46. Gecisziget ~. 47. Górételek *Górételek*.

48. Halas ~. 49. Hamvasér *Havasér*. 50. Hármashid ~. 51. Hátárhalmom ~. 52. Himesdiér ~. 53. Hosszúhát ~. 54. Hosszúporong *Hosszúporong*. 55. Hosszúsziget ~. 56. Huszonöthold *Huszonöthöld*. 57. Huta ~. 58. Horthytelep *Hortitelep*. 59. Jégverem ~. 60. Jégveremalja *Jégveremajja*. 61. Juhász zug *Juház zug*. 62. Kárászos ~. 63. Karsa *Kärsa*. 64. Kártelek ~. 65. Kázmerfok .66. Kecskésérhát ~. 67. Kemény *Kemi*. 68. Keménysziget *Kemísziget*. 69. Keményderék *Kemínderik*. 70. Kertmegetti *Kërmegetti*. 71. Kertmegiföld *Kërmegiföld*. 72. Kerülőgát *Kerül-*

lőügát. 73. Kisbucsa ~. 74. Kisbüte ~. 75. Kistanya ~. 76. Konyhakert ~. 77. Kornistelep ~. 78. Kosárfertő *Kosárfertőü*. 79. Körtvélyes *Körtijjes* v. *Körtvijes*. 80. Körtvélyesér *Körtijjesér* v. *Körtvijsesér*. 81. Középér ~. 82. Középéritanya ~. 83. Közfénék *Köszfenék*. 84. Köznyomás *Köznyomás*. 85. Kullogó

Küllogóy. 87. *Lácató Lácatóy.* 88. *Lázárlapos Lázárlaposs.* 89. *Lucernás Lucernás ~.* 90. *Madarasszeg Madaraszszeg.* 91. *Máté-zug ~.* 92. *Medvés ~.* 93. *Mirhótó Mirhóutóy.* 94. *Móka Mókya.* *Monostorfelőloldal Monostórfelőlőüldäl.* 96. *Murkossziget Mürkoszsziget.* 97. *Nádasdülő Nádaszdüllőü.* 98. *Nádvágó Nádvágóy.* 99. *Nádvágóláp Nádvágóyláp.* 100. *Nagybüte —.* 101. *Nagykaszáló Nattykaszállóy.* 102. *Nagyól Nagyóyl.* 103. *Nagysziget Natysziget.* 104. *Nagyanya Natylanya.* 105. *Nagyvésszeg ~.* 106. *Nagyódonyderék Nagyódonyderik.* 107. *Ördögsziget Ördöksziget* 108. *Ösventő Ösventőü.* 109. *Örhalom Örhalom.* 110. *Paphalom ~.* 111. *Papér ~.* 112. *Papéroldal Papéroudäl.* 113. *Pókaderék Póykaderik.* 114. *Pocos Pocoss.* 115. *Ritkaboz.* 116. *Ritkaborz.* 117. *Roszkert Roszkért.* 118. *Sándoros ~.* 119. *Sápifok ~.* 120. *Sárrét Sárrít.* 121. *Sárréticsatorna Sárriticsatörna.* 122. *Szilasifok ~.* 123. *Sebesér Sebesér.* 124. *Sebesfok ~.* 125. *Sós-zug Sóuzzug.* 126. *Szentmihályere Szemmihájere.* 127. *Szél Szíl.* 128. *Tamás-zug Tamázzug.* 129. *Tapogatós Tapogatóys.* 130. *Töviskessziget Töviskesz-sziget.* 131. *Újhelyszeg Újhéjszeg.* 132. *Újkert ~.* 133. *Újróna Újórona.* 134. *Újtelep Újjelep. ~* 135. *Vésszegér Vésszegér.* 136. *Vadas ~.* 137. *Várjas ~.* 138. *Verespétér.* 139. *Vénberettyó Vénberettyóy.* 140. *Vénemberugrója Vénemberugrója.* 141. *Zódony Zóudony.* 142. *Zöldhalom Zöüthalom.* 143. *Zsombékos Zsombokos.*

Alsóvágás *Alsóuvágás* (3.) (szántó). A határ legdélibb részében. A hagyomány szerint, amikor a falu a földesúrral meg-egyezett, itt kapta a legelső földet. A *vágás* levágott erdőt jelent. A *vágást* vagy feltörték, tehát szántónak használták, vagy lakosság telepedett oda. A helynév azonban továbbra is megmaradt, mégpedig rendszerint valamely kereszt- vagy vezetéknévvel kapcsolatban (Vö. Nyr. XLV. 54).

Árkus ~ (6.) (szántó). A határ északi részében a Hosszúháton. E helynév az eredetibb hangállapotot, a zártabb u-t őrizte meg. Az Árkus-név az árku „árok” -s képzős származéka. Ma az Árkusnak Árkos felelne meg.

Atyákrétje *Atyákríttje* (8.) (szántó). Általában a nép a szerzeteseket hívja atyáknak, s így ez a helynév egyik bizonyítéka, hogy szerzetesek éltek egykor ezen a területen.

Bácsi ~ (9.) (szántó). A határ délkeleti felében. *Bács*, mint személynév már az Árpád-korban is előfordul, mégpedig Biharban is. Pl. „magister Bach” (Árp. Okmt. 1218). A *Bácsi* szó tehát nem más, mint *Bács* „pecoris magister”, „Schaffmeister” szóból -i kicsinyítő képzővel alkotott személynév és helynév. Hasonlóképzésű helynév több is van az országban, ilyenek pl. *Dömötörből Dömötöri*, *Jánosból Jánosi*, *Pálból Páli* < *Pályi*. (Melich: Keresztneveinkről MNy X, 156.) Mivel több Bácsi nevű család lakik a faluban, így valószínű, hogy a határrész róluk nyerte nevét.

Bánya ~ (11.) (legelő). A határ északnyugati részében.

„Bányában halászni és csikászni kívánt“¹ 1799. „A Bányában a gyarmatiak kútjai és szérőhelyei ma is meglátszanak“ 1801. „*Dilutá hajcs ki a disznóut a bányába*“ (N.)² A bánya sok helyen jelent fürdőt is. Itt inkább olyan mély gödörnek a neve, melyből a víz ritkán fogy ki. A szláv *baňa* „bad, warmbad“ szóból származik, tehát e helynév a szó eredetibb jelentését őrizte meg. Előfordul az egész járásban, mint helynév pl. Bárándon *Külsőj-* és *Belsőübbánya*.

Batonyás ~ (13.) (szántó). A püspökladányi határ közelében. Alapneve egy *batona*, *batonya* „gödény“ jelentésű szó. Első előfordulása a zobori apátság alapítólevelében 1111-ből „*pristaldum nomine Batona*“, 1113-ban „*Aliumque Bathona nomine*“. A szó a szláv *-ona* képzővel alakult a *bat*-töből. Ez az *-ona* képző helynevekben, s mint később Melich kimutatta, személynevekben használatos. (Szláv jövevényszavaink 101.)

Besenyődomb *Besenyődomb* (15.) (halom). Az északi határon fekszik. „A Berettyó-partján Lácztató a Besenyődomb alján“ 1772. Az egykori népnek a nevét őrizte meg, melynek kétségtelenül voltak itt telepei.

Biróporong *Biróporong* (16.) (legelő). A határ északi felében. „A *porong* láccot ki előűszór a vízből“ (N.) Általában a porong jelentése a Sárreten „a víz apadásakor kiemelkedő sziget“. Jelent még a laponyagnál is kisebb és terebélyesebb földkiemelkedést (1—3 m.), de ez már sohasem emberi kéz munkája.³ Legtöbbször árvízjárta helyeken a víz partján található. A porong talaja agyagos föld. Ezek voltak a régi árvizes világban a lápos szigetekkel szemben a *kemény szigetek*. Neve a Sárreten *örmágy* volt. A porong szó nem azonos az Erdélyben használt poronddal.

Bogárzó *Bogárzó* (18.) (legelő). A falu közelében. Általánosan ismeretes szarvasmarhákra vonatkozó pásztorműszó származéka. A nyár bizonyos szakában a jószág nyugtalankodni kezd és felcsapott farokkal elrohan. Ilyenkor a marhabögöly elől menekül. Ez a futás a bogárzás, a hely, ahol történik a *Bogárzó*.

Budaiifertő *Bidaifertő* (22.) (legelő). A ladányi út mellett fekszik. A hagyomány szerint a község egykori földesurának volt itt háza. A „*fertő*“ szó itt nem annyira mocsarat jelent, hanem olyan legelőt, mely sásos és helyenként zombékos is, de azért legeltetésre alkalmas.

Csikér ~ (27.) (patak). A határ nyugati szögletében. Az egy-

¹ A nyelvtörténeti idézetek két helyről származnak: 1. Dr. Györfly István: Nyelvtörténeti adatok a Nagysárrétről. MNy. XVI, 48. 2. Bertalan Szilágyi János: Biharvármegyei Sárret leírása. 1827. Aquila. 1920. évf. 60—70. 1.

² N: népnyelvi alak. Saját gyűjtés.

³ Dr. Györfly István: Kúnhalmok.

kori mocsaras hely nevét őrizte meg. Mint mondják, itt csikásztak különösen a szerepi pákászok.

Csurgó Csűrgő (30). Nyelvtörténeti adatokban szereplő helynév. Ma ismeretlen. „A Csurgó folyásánál gyalomjaikat bévetették“ 1801. Sok helyen igen lassan folyó vagy tószerűen álló víznek általános neve, mely csak térdig ér. Itt szokták üzni a szigonyozást is. (Vö. Herman: A magyar halászat kézikönyve I. 778.)

Dancsok ~ (31.) (szántó) 1806: „A Dancsok és a Murkos-szigetek közt lévő két kávéatlan sírkutak“. A tihanyi apátság népeinek 1211-i összeírásában (NyK. XXXIV. 405) a *Domokos* személynévnek *Dom* alakját találjuk. Ebből fejlődött egyrészt -i kicsinyítőképzővel a ma is használatos *Domí* alak, másrészt. a -cs képzővel, mely szabályosan lett az -s-ből, a *Domcs* változat. Tehát az eredetibb alak *Domcs* ill. *Doncs* volt. Adataink már a XIII. századból is vannak. A XIV. század kezdetén *Doncha* változatban, mint női név is előfordul. Első helynévi használata 1384-ben *Doncháza* (Csánki VI, 606). Ebből lett a *Dancs*-alak. Az o > a változás a XV. század végén történt meg. 1479-ben már *Dancsháza* (Csánki u. o.).

Daruhát ~ (32.) (legelő). Zódonyban az Ó-Berettyó csatornán túl. Az egész Sárréten gyakran előforduló helynév a daru madárról elnevezve.

Epreskert ~ (36.) (szántó). A falu alatt fekszik. Olyan helynév, melyet csaknem minden faluban megtalálunk. II. József parancsára minden községnek epreskertet kellett létesíteni, ezeknek ma már nyoma sincs, de a helyét még mindig *Epreskert*-nek nevezik.

Fektő Fektő (41.) (szántó). A sárrétudvari határ közelében, ahova egyik ága át is nyúlik. Már a régi világban is gyakran megemlékeznek róla. 1806: „A csikvermek most is jól kitétszenek a Fektő elein“. „A Fektő tisztája most kolokánnal egészen benőtt“.

Félvékás Félvikás (42.) (szántó). A nevét, mint mondják, onnan kapta, hogy egy félvékányit vetettek bele.

Fűmadaras ~ (44.) (szántó). A határ északi részében. A határ legnedvesebb része. Az öregebb emberek még emlékeznek rá, hogy itt csónakkal lehetett járni. „It vóút meg lektovább a rit“ (N.) — mint mondják.

Gecisziget ~ (46.) (szántó) 1806: „A Getci vagy Nagyvésszeg szigetekre véggel dülő régi rónákat és marhavágásokat tudja-e?“ „A Geci felől megyen a Bányaszigetre“. A *Geci* személynév nem más, mint a *Gergely* -i kicsinyítőképzős változata és éppen úgy képződött, mint *Marci*, *Mici*, *Manci* stb.

Górételek Góurételek (47.) (szántó). A határ délnyugati felében. *Szalárdi* Siralmas krónikájában leírván Bihar égését, többek között megemlíti, hogy Gyulai Ferenc az égést „...a várbeliekkel a vár kapuja előtt való góréből nézné“. Tehát

Biharban sem volt ismeretlen a *górénak* „strázsahely, őrhely“ jelentése. De jelent még itt a *góre kunyhót*, *csöszkunyhót*. Ma már ez a jelentése nem általános. Ma inkább lécekből összerótt kalickaszerű szellős alkotmányt jelent, melyben csövestengerit tartanak. (MTsz.)

Hármashíd ~ (50). A határ nyugati részén. Mikor a Berettyó 1850 előtt erre folyt, hármashíd volt rajta, melyek egymásután következtek. Nagyobb porongok emelkedtek ki a vízből, és ezen nyugodtak a hidak, mert egy híd nem ért volna át. Ma már ezeknek nyoma sincs.

Jégverem ~ (59.) (szántó). A határ északi részében. Ember- emlékezet óta nem volt itt jégverem. Azonban mivel a Budai telek a közelében fekszik, nem lehetetlen, hogy Budainak, Szerep egykori földesurának volt itt jégverme.

Karászos ~ (60.) (szántó). A határ legnyugatibb sarkában. A kárász halnévből kapta nevét. Első előfordulása az Okl. Szt.-ban 1401-ből: „Piscinis *Karazos*, Sebeser Kázmérfook appelatis“. Mivel Sebesér is van a határban, így feltételezhető, hogy ez az adat Szerepre vonatkozik. A Kázmérfook elnevezés azonban ma ismeretlen. „A Kárászos-tól nem messze a Zódony felé egy nagy magas fűzfa állott“ (Szilágyi). A fűzfa tájékaról azt állították az öregek, hogy a török világban itt volt a Nadányi familia méheskertje. (Györffy: Nagykúnsági krónika 29.)

Kemény Kemé (67.) (legelő). A határ déli részének összefoglaló neve. Régebben grófi birtok volt. 1474-ben *Kiskemyn* alakban említik. A kemény általános térszíni forma a Sárréten és jelenti az ingoványos lápos területtel szemben az olyan szigetet, amelynek talaja kemény és agyagos, s így a földművelésre és állattenyésztésre legalkalmasabb.

Kosárfertő Kosárfertő (78.) (legelő). A községtől délre. Azért hívják így, mert régebben itt termett a kosárfonásra alkalmas vessző.

Körtvélyes Körtvíjjes v. Körtíjjes (79.) (patak). A falu alatt folyik. Ez a határ Sárrétudvari felől. Valamikor nagyon veszélyes víz lehetett, amit az egyház anyakönyvében lévő két feljegyzés is igazol. 1806: „Öreg Nagy Sándor jó ember a *Körtvélyes* gátjánál halászott tapogatóval, s ezt elvégezvén fürödni akart, a víznek mélyére ment és elbuggyant“. 1807: „Gali István több apró gyerekekkel együtt a *Körtvélyes* vizében fürdött és ott valami kútgödörbe elbuggyant“. Ez a helynév a körte szó eredetibb alakját őrizte meg. Körtefás területet vagy erdőt jelölt valamikor.

Kullogó Kullogó (85.) (szántó). A Keménysziget alatt kullogón halásztak itt. A kullogó rendszeren 3—4 cölöpre rakott ülőhely, mely a vész közepén az áradások tükrén készült. Igazi cölöpépítmény. Csak csónakkal érhető el. Leginkább tavasszal használják, s télére kihányják. A Sárréten a kullogó mindig négy lábú volt, s meritőhálóval halásztak róla.

Móka Mókka (94). A község nyugati széle. Hajlásban fekszik, ahol a víz ezelőtt összegyűlt. Ez a neve a vályogvető és a falu legszélső házsorának is. A járás csaknem minden községében megtalálható név. Mindenütt kubik vagy vályogvető gödröt jelent. Talán eredetileg ilyen jelentésű köznév volt.

Ördögsziget Ördöksziget (107.) (kaszáló). A határ délnyugati részében. Sok babona fűződik hozzá. Volt egy kis laponyag is rajta, az ú. n. Ördöglaponyag. Itt gyülekeztek az ördögök, itt határoztak az emberek sorsáról (Györffy : Nagykúnsági krónika 16). Ma már ez a laponyag nincs meg.

Ösventő Ösventője (108). A határ déli részének összefoglaló neve. 1222 : „Porregitur per medium stagnum, quod uswen vocatur“ (Oklszt.). Itt tehát az ösvény szónak gázló, sekélyes víz jelentése is van. A -tő képző pedig ugyanolyan jelentésű, mint a szád, vagyis egyik folyónak a másikba való torkolását jelenti. (Tagányi : Gyepű és gyepűelve. Nyr. XL.) Itt valószínű valami kisebb folyónak vagy gázlónak a mocsárba való torkolását jelenti. Mivel benne az ösvény nem i-ző alakban fordul elő s az első i-ző alak már 1251-ben jelentkezik, így ennek a helynévnek a keletkezését a XIII. század elejére tehetjük.

Vésszegér Vészszegér (135.) (szántó). A falutól nyugatra fekszik. A vész halászati eszköz származéka. A vész anyaga nádasból került ki, mert a keveset mozgó kisvízen ez is elég volt a hal megfogásához. A vést tavasszal rakták le, de télire mindig kiszedték, mert ha befagy, akkor az egész tönkremegy. Egy 1826-ból származó feljegyzés azt mondja : „Pap Bálint véstét elvágta.“ A régi világban e miatt sok pereskedés volt. Ha az egyik halász elvágta a másiknak a véstét, akkor neki több jutott, mert a hal nem akadt fenn a magasban fekvő vészben, hanem csak az alantabb lévőben.

Vadas ~ (136.) (szántó). Közvetlenül a falu alatt. „*Ety kocma vóyt it rígen, mos csak ojan pocsványos hej, kacsá meg libá van ott*“ (N.).

Balassa Iván.

NÉPNYELVI ADATOK

Szógyűjtés a visszatért Óbástról.

(Ezelőtt Nógrád, ma Gömör megye.)

A.

á isz. ,ha l' (hallgatásra intő szócska). *Á*, *má dère haran-*
goznak, mehetőjnk ennyi. Á, ri á gyerek, menny csak hozzá
gyorsán.

abáll (-ok, -asz; *abállottam, -tá, -tőjnk, abállanék*; v. *abárolok, -sz, abárolójnk; abároltám, -tá, abárolnék, abárolly!*)
ts. i. ,abárol, forró vízbe márt, kissé megfőz'. Disznóöléskor a
disznó belső részeit (tüdő, máj, szív, háj, zsirnakvaló, hasalja)
forró vízbe teszik, hogy tisztább és ízletesebb legyen. *Ládd,*
az idén nem abállottam (v. *abároltám*) *a zsirnakvalóut, oszt még-*
érzenyi a zsiron, nincs olyan tiszta ézi.

abállott (v. *abárolt*) mn. ,abárolt' (vö. *abáll*). *Jaj, úgy*
mégájítottam éty kis abárolt szalonnát, de jóu is, hogy ván az
embërnek, akkor nyú hozzá, mikor akar.

ácsi (-ilok, -ilász, v. *ácsisz, ácsitám, -tá, ácsinék*); ,áll'
(gyermeknyelvi szó). *Ácsi, ácsi, ácsi, á bába!* Így mondják
a kisgyermeknek, mikor állani tanítják.

ád (-ok, *ácc, áttám, áttá, ádnék, ágygá*) ts. i. **1.** ,geben'.
2. eladni, árusítani. *Néni, hogy ágygá ászt a rosz paradicsomot?*
3. ,enged'. *Csak ászt ádná a jóu Isten, hogy jelfordolná réggerre*
(meghalna)! **4.** ,felöltöztet'. *Ki látott má illyent, réggel új ruhát*
ád rá az embër, este më ronygyozsba győ házá. (Vö. *ráad*.) **5.**
,gondol vele, hajt valakire'. *Mijóutá megösmerték, nem sokát*
ádnak ő rá ot sè. **6.** ,küld (valamely pályára)'. *Há nem jóu*
lészél, inásnak ádlák, de a házamná nem leszél. **7.** fenyegetést
jelent. *Majd ádok én neki, tudom éggy istenëm, csak még éccër*
a kezembe kerüllyék. **8.** ,szab (időt)'. *Nem ádok egy hetel sè, hogy*
begyön az essőjüs időü.

ágygyig, ágygyig hsz. ,addig'. *Ágygyig sè vóut jóu sorsá szé-*
gënnek, mi lýány vóut, nem mé most, mikor má ásszony.

ágyágás mn., ,kékecsszürke (fehér foltokkal)'. *Libára mond-*
ják. Ugyán ki töütötté má ki a mérgit az ágyágás libánkon, hogy
ennek tutta eltörnyi a lábát.

ahán hsz. 'igen' (megértést kifejező szócska).

ájít (-ok, -asz, -ol, ájítottam, -tá, -nék, ájjics), ts. i. 'kiván (különösen ételfélét)'. Á, mit ájítasz mindē, mind a vástág ásszonyok.

akkoribá hsz. 'akkortájt'. Háború után, akkoribá, mikor má a foglyokat is engették házá, allyig káptóun̄k embert árátnyi.

alábbalóu, alábálóu mn., 'alább való, értéktelenebb (tárgy), szegényebb (pl. leány)'. Lám, má azokat az alábbalóu szoknyákat nem is akárja hordányi. Alábválóu lyánval is beérhette vóun̄a ő, nem olyanval, aki félccicomázza a főüggyit is (ruhára költi).

alánt hsz. 'lent'. Ejnye, Fáni, de alánt vān a konytyod, tá(n) lejüttē Pēstu.

allyáz (-ok, -ol, allyásztam, -tá, -nék, allyázz!) ts. i.

1. 'szalmát, harasztot szór a jószág alá'. Tébe bőven allyáztóun̄k, mos mēm má szükösen sē jut alájok. 2. 'a szoknya alját felvarrja'. De sokká allyázod ászt a szoknyát! Ēn má tizet is félallyásztam vóun̄a ázóúta.

Ánnus (-t), szn. 'az Anna szn. becéző alakja'. Ánnus, Ánnus, gondolkozzá ēty kicsint, hátha ásszony lēszel, hová szalácc mindēn kis dologval.

ápoká (-át, -ák) fn., 'homokkő'. Ápokábóu gyōn a jóu víz, úgy monggyák az öregēk. Ásuk má min̄k eszt (kutat), mics csak ápokát nem tánálóun̄k.

avátás (-t, -ok) fn. 'papi áldás', melyben az új házaspár és a gyermekágyatfekvő anya részesül. Komámásszony is mēnt má az avátásrá, úd láccik, hogy má jobban érzi magát.

B.

bábu (-t, -k) fn. 1. 'rongydarabok, melyekkel a gyermekek játszadoznak'. 2. 'zsúpkéve, mellyel háztetőt, szerűket és istállókat fednek be'. De gyōnyörű szalmá, ebbőu lehet jóu bábut csinányi.

babúzsagát (-ok, -acc, -ol, -tām, -tá, -nék, babúzsagáss!) ts. i. 'dédelgetni'. Űsd mēg ászt az ökröt, nē babúzsagázd, mind a gyērēkēt.

bádok (-ol, -ok) fn. 'bádogedény'. Kis fiām, hozzá egy bádok vizet!

bágzik tn. i. 1. 'közösül (macska)'. 2. 'megsavanyodik', 'elromlik'. Ettettē a babot másnapra, oszt mēbbágzott.

bákszáka (-át, -ák) fn. (növ.). Gyērēkēk, nē egyētēk ászt a vēm bákszákal, mēbbeteksztēk tōlē.

bákszeker (-et, -ek) fn. 'gyermekek játékszere'. (4 darab fűzfavesszőből, kocsi gyanánt húzogatják.) Hát a bákszekered hol vām má? Illye hāmár a vēgire jártá.

bándúkol (-ok, -sz, -tām, -tá, -nék, bándúkolj!), tn. i. 'lassan megy'. Most is úgy bándúkol, mind ákinek ki tuggya minyi ideji vān.

bándzsál mn. ,kancsal'. *Ászonggyák, hogy nem is vészi má ő ászl á lyánt el, mēr bándzsál, oszt csak mos tuttá mēg.*

bák (-ot, -ok) fn. 1. ,hímkecske'. 2. ,két dült keresztalakú összekötésből készült állvány', fát fűrészelnék rajta.

ballókázik (-ok, -ol) tn. i. ,játszadozva ballag'. *Kinēzēk, hát ot látok egy vē(n) rókát ballókáznyi.*

bāngá mn. ,bágyadt'. *Két nap útá ollyám bāngá az egyik ökör, nem tudom, mi lehet á bājá.*

bárányessőü (-t, -k) fn. ,csendes, meleg eső' (napsütés közben). *Csak bárányessőü esett, de azē mégásztóúnk mink, mind annák á renyyi.*

bári (-t, -k) fn. 1. ,bárány' (gyermeknyelven). 2. ,bárány-hivogató szó'.

bariská (-át, -ák) fn. ,kikerekített cserépdarabok' (játzó-eszköz). *Mēgēnt bariskákat csinász?*

bariskázik (-ok, -ol) tn. i. ,bariskákkal játszik'.

bēngēz (-ék, -él, -sztem, -znék, *bēngēz!*) ts. i. ,keresni, összeszedni, ami még elmaradt a termésből. Kukoricatörés és krumpliásás után a szegényebbek összeszedik a véletlenül ott hagyott termést. *Annny kompért elhálták itt, hogy érdemēs bēngēznny napok hosszát is.*

beterít (-ék, -esz, -él, -éttem, -éttē, -eném, *terizsd be!*) ts. i. ,behajt (jóságot a legelőről)'. *Terizsd má be azokat az ökrököt, ehettek má, há akárták.*

bibí (-t) fn., mn. ,gyermeknyelvi szó. Ertelme: ,seb; fáj; fájós'. *Úgy-e bibí á kezed, lelkem, nē jē sēmmit, nem sokára begyógyol má.*

bickēl (-ék, -ēlsz) tn. i. ,fejet csóvál'. *Ne cság bickēlly, há beszēi is.*

bitóü (-t) fn. ,olyan eszköz, mellyel a megáztatott kenderet összetörik (bitólni). *Csinátatok máj én is bitóüt, hod nē kēllyék mindēk á más embērēre támászkogynny.*

bizgát (-ok, -acc, -ol, -tám, -tá, -nék, *bizgass!*) ,piszkál hozzányúl'. *Ázē nem gyóúgyol á nekēd be (seb), mēr mindē bizgátod.*

bocfa (-át, -ák) ,bodzafa'.

bodák (-ot, -ok) fn. ,így nevezik a kenyértészta maradékát keményre gyúrva és megsütve'. *Pēzsgőüt tētem most á bodágba, oszt ollyán lēt tōle, mind á sūtemēny.*

boglyáz (-ok, -ol) ts. i. ,boglyát rak, csinál'. *No apóü, mink máj húzogátjuk összēfelē, mágá mē boglyáz.*

boglyos mn. 1. ,boglyas, borzas'. 2. á. é. leányt jelent. *Mēgá, te bűdös boglyos, máj mēffogom még á foncsikodot.*

bojtorvány (-nt, -ok) fn. ,bojtorján'.

bóúkol (-ok, -sz, -tám, -tá, -nék, *bóúkolly!*) tn. i. ,leeresztett fejjel szundikál'. *Nē bóúkolly á lóúcán; ereggy ki az ágyrá, há álugynny akársz.*

bolygát (-ok, -ol, -cc) ts. i. ,forgat' (pl. szénarendet).

bonc (-ot, -ok) fn. comb.

Borcsá (-át) szn. 'a Borbála szn. becéző alakja'. *Borcsá, ved má a guzsályt, oszt fonnyá.*

borzág (-ot, -ok) fn. 'sambucus nigra'. Bogyójából lekvárt főznek.

botos (-t, -ok) fn. 'téli csizmaféle lábbeli'. *Há jóú unokám vógná, vënné má nekëm is botost, nem hádná fágyoskogynyi ebbe a rosz cipőübe.*

bőreger fn. 'denevér'.

br(ë)ccsá (-át) fn. 'juh' (gyermeknyelvi és juhivogató szó).

buddog (-ok, -ksz, -ol, -klám, -klá, -nék, -buddogj!) tn. i. 'céltalanul ide-oda jár'. *Buddog, mind az Urbá(n) lelki.*

búgik (-ott, -ná) tn. i. 1. 'közösül (disznó)'. 2. 'kívánczik'. *A leveskompért (= krumplilevest) mës së nëzi, csak a jóúrá búgik a hása.*

buktá (-át) fn. 'főzelékféle'. Szeletekre vagdalt krumplit szétfőznek, összekeverik liszttel és kiszaggatják diónagyságúra. Tesznek rá zsírt, vaját, túrót, mákot, lekvárt v. grízt, mint egyéb tésztára. Ha búzalisztből készül, akkor krumplibuktának (*kompérbuktá*) hívják, ha pedig kukoricalisztből, akkor kukoricagancának.

büsseng (-ët) fn. 'bukfenc'. *Kilöröd mét të a nyákád, csak lë në szokj a büssengröü.*

büssengëzik (-ëk, -ël, -sztem, -sztë, -znék, büssengezz!) tn. i. 'bukfencezik'.

C.

cákom-pákostõ (hsz.) 'mindenestül'. *Há nem teccik a hely, hurcolkoggy el cákom-pákostõ, akár má máma is.*

cibe (-ët, -ék) fn. 'csibe, csirke'. *Jóú lësz má, há ezek a cibëk fëlkápnák (megnőnek), lëssz ëty kis fris hús vásárnápon-ként.*

cimbora (-át, -ák) fn. 'társ, legtöbbször útítárs'. *Keressë magádnák cimborát, maj nem lëssz ollyán únálmás az út.*

cinkus (-t, -ok) fn. 'játosztárs'. *Te, hát hãnszor mëmmontám má, hod nekëm az udvárrá cinkusokot ne hozzá.*

cipekëgyik (-dëk, -këcc, -dël, -këttem, -këttë, cipekëdnék, cipekëggy!) tn. i. 'többet visz, mint amennyit bír'.

cipel (-ëk, -sz) ts. i. 'nehezen emel, visz'. *Áz az ápád is, hogy hágy nekëd cipelnyi illyen dáráp fát.*

cocóú (-t) fn. 'ló' (gyermeknyelvi szó). *Lëgyë jóú, magzá-tom, hoz nekëd ápuká cocóút a vásárróú.*

cundra fn. 'condra'. *Á nác cundráját nem akárom má lát-nyi së.*

Cs.

csalámádé (-t, -k) fn. **1.** ,takarmánynak vetett sűrű kukorica'. **2.** ,üvegben savanyított káposzta, paradicsom, paprika együtt'. *Mos kellene má a csalámádé, mikor elfogyott; ágyig me rá se kívántam nézni, miv vót.*

csalba hágy (-ok, -ol v. hácc) ts. i. ,megesal'.

csámpás mn. ,arra mondják, aki oldalra rakja a lábát (ember, állat)'.

csáná (-át, -ák) fn. ,csalán'. *Lyányom, szeggyé má csánát a libának, elfogyott má a zabóun.*

csáp (-ot, -ok) fn. ,hordó-, gáz-, tűz-, vízcsap'. *Hozzá má valami csutkádarából, az is jó lesz ideiglenesen csápnak a hordóbá.*

csáp (-ok, -sz, -ol, -tám, -tá, -nék, csápj!) ts. i. **1.** ,a megbitolt kendert megtisztítja (elcsapja) a pozdorjától'. **2.** ,hamarosan aprít (fát)'. *Jóuzsi, csápjá éty kis fát, há ráérsz! L. fél-, lē-, ki-, mē-, el-.*

csáp v. *csápos* mn. ,vizes, kastos'. *Egész údba vert az esső, mire házáértőünk, csupá csáp lettőünk.*

csápás (-t, -ok) fn. **1.** ,veszedelem'. **2.** ,széles út, melyen a marhát hajtják a legelőre'.

csátlóu (-t, -k) fn. *Áz erdőübe vágyóun, mē se tucc rendes csátlóut vágni.* L. *mēcsátol*.

csátrángol (-ok, -sz, -tám, -tá, -nék, csátrángolly) ts. i. ,össze-vissza beszél, pletykál'. *Végezzé a dolgát otthon, né csátrángollyék mindég a falubá.*

csē isz. ,disznóhivogató szó'. *Pusuká, csē, csē, gyere má, no, az óubá.*

csēcse (-ét) fn. **1.** ,virág' (gyny.). *Gyere csak, árányom, csēcset adok (virágot).* — mn. **2.** ,szép'. *Jáj, de csēcse szoknyád van, anyukám, ki vártá.*

csēcseréz (-ék, -él) ts. i. ,megtapintgatja a lány mellét (esetleg másutt is)'. *No, nem olyan kis gyerek mái ő; mēcsēcserézi ő a lyányokat, há nem látták.*

cseplye (-ét, -ék) fn. ,gazos, tövises bokor'. *Vigyázz ott, sok ára a cseplye, ot né hádd a szoknyád.*

cseplyés fn. ,gazos, tövises bokrokkal benőtt hely'.

cserepcsígbá hsz. ,tartalékban'. *Nekēm se nincs cserepcsígbá lerákva a pénzem, mégis kerű, há kell.*

csevice (-ét) fn. ,savanyú ásványvíz'.

Csevice ,falunév'. Almágy és Ajnácskő között lévő kis község (puszta) neve. Régebben fürdőhely volt.

csicsóká (-át, -ák) fn. ,napraforgóhoz hasonló növény, melynek krumplici nagyságú gumója nyersen ehető'.

csihe-puhé isz. ,csihi-puhi'.

csimá (-át) fn. ,a káposzta torzsája'. *Minyőü édesden rágja ászl a csimát, mind a kecske a káposztát.*

csimpeszkégyik (-dék, -ëcc, -dél) tn. i. 'megkapaszkodik'. *Csimeszkégyy belém, há má a hátamom vágy, mēr jóud elhádłák váláhol.*

csináttej (-et) fn. 'elforralt édestej meghabarva'. Tésztára készítik zsír, túró helyett. *Úgy ájitok má ety kis csináttejes gancát, hóunáp má ászt főüşzhetné.*

csintalán mn. 'rendetlen, neveletlen'. *Te, csintalán! mos sē szēgyēled mágád? mics csinállyék má veled az embēr?*

csíp-csupp fn. 'semmiség'. *Vēdd összē a nággyát; mindēn csíp-csuprá mos nem áthátóúňk.*

csípóús mn. 'csípős'.

csire isz. 'csibehivogató szó'.

csobolyóú (-t) fn. 'kis kerek faedény' (vizet, bort tartanak benne). *Á. é. 'alacsony, kövér asszony'. Nē is tánákozzák máj én ávvál a csobolyóúvól, mēr kitēpēm a háját.*

csomóúz (-ok, -ol) ts. i. '9—12 kisimitott (száraz) dohány-levelet összetesz'. *Há ez a kemēny jágy nem vóúná, csomóúz-nánk mink ējjel-náppál, de így nem roňgályuk a dohánt.*

csóúré (-t) fn. 'a túró leve'. *Tejem má nem vóút, oszt csóú-révál gyúrtám ety kis kálácstészát.*

cső, (-t, -k, v. *csövek*); **1.** 'sütőfiók a kemencén'. **2.** 'kürtő'. **3.** 'kukoricacső'. **4.** 'ujjnyi vastagságú és hosszú bodzafából v. mogyorófából készített lyukas pálcika'. (A szövéshez szükséges.)

csúfra tesz 'csüffá tesz'. *Mindēg a szájába ráktám a szóút, pírongáttám élēget, mégis csúfra tētt bennőűňköt.*

csúfoskogyík (-dok, -occ, -dol, -tlám, -tlá, -nék, csúfoskogygy) tn. i. 'rendetlenkedik, veszekedik, civakodik'. *Gyerēkēk, nē csúfoskogyátok, mēr kihánłák (kihállák) innét.*

csúg, (-ok, -ksz, -ol) ts. sűg.

csugdosóúgyik tn. i. 'sugdosódik'.

csuszá (-át) fn. 'elreszelt krumplit összekevernek liszttel, aztán aprókba szaggatják forró vízbe. Ha feljön a víz tetejére, kiszedik'. *Tēpértőűs csuszá kell az embērēknek, áttō bírják a munját.*

csücsök (-csköt, -cskők) fn. 'valaminek a csúcsa, sarka'. (V. ö. asztal csücski, zsák csücski.) *Nē rákjátok a bádokot az ástál csücskire, mēr lējesik, oszt lēgyön a mázzá.*

csűr (-t, -ök) fn. 'Scheuer, Speicher'. *Bēzzēg jóú, ákinek csūri ván; nem ázik ánnák a takármányá.*

csütlyik-botlyik tn. i. 'csetlik-botlik'. *Sokát csütlyik-botlyik az embēr egész életyin át, mēs sē nincs semmi láccáltya.*

D.

Dallos (-t) fn. ökörnév.

dallos mn. 'széphangú; dalolni szerető'. *Jóú dallos az a Gyuri lyánya.*

dánol (-ok, -sz, -tám, -lá v. dállottám, dállottá, dánolnék, dánolly, dánolnyi, ritkán dállányi) ts. i. 'dalol'.

dínom-dánom fn. 'mulatozás'. Vóút má neki dínom-dánom, hát háty próbállya á szögénségét is.

disznóufejű mn. 'kutyaféle, huncut'. Ennek á disznóufejű kűlyöknek nem ér má á szóú sémmit.

domóu (-t) fn. 'a kenyérnek sütés közben kiforrott és keményre sült része'. Á kis gyerekeknek á domóút kél megénnyi, ákkor lesznek szép pirosák.

drugárja (-át, -ák) fn. 'erős, hosszú rúd, melyre felkötik a spárgára fűzött dohányleveleket, hogy megszáradjanak'.

duká(l) sztn. i. 'illik, jár'. Há neki á duká(l), ákkor ászl neki mők kél ágynyi, híjába vonázkodóunk tölē.

Duku (-t) gűnynév. Nekem rokō vóúná á Duku, de ázē nem nágyom pártfogolom.

E.

etykorácsú mn. 'egyidős'. Nem is tudom, mikor mēty férhē áz á lyány, hisz á vélē etykorácsú má mint férhē mēnt.

eláral (-ok, -acc, -ol, -tám, -lá, -nék, árass el) ts. i. 'máséből arat'. Es sē láltýá á mēzsgýét, mindēg elaráltýá á másét.

elcsáp (-ok, -sz) ts. i. 1. 'ellop'. 2. 'elkészül a tilolással'. Sijettőünk, de el is csáptóunk idejibe.

eléván tn. i. 1. 'ittthon van'. Elē vān-e ápád, őcse? 2. 'megvan'. Nē keressétēk, eléván á gyűszőüm.

elēbb hsz. 'az imént'. Elēbb láltám á kerbe, nem tudom, hová tűnhetētt má ázóútá.

elhibázik tn. i. elpusztul'. Nekőünk is elhibázott á nyáron ēggy ökör.

eloson(t) (-tok, -lász, -lám, -lá, -tánék, osonny el!) tn. i. 'megszökik, elfut'.

elsejire hsz. kapálásra mondják, ha valamit először kapálnak. Vān-ē mé nektēk elsejire kápányi? Vām bijony, még állýig kápátóunk.

eltojik tn. i. 'ismeretlen helyen tojik'. Zárjuk be csak á tyúkot, mēr jóud eltojik, oszl ákkor kereshtyűk á tojást.

elüt (-ök, -ücc, -öl, -tem, -tē, -nék, üss el, elütynyi) ts. i. 1. 'elhasznál (tojást). Hān tojást üttē el? Kettőüt, de még e keves. 2. 'elöklel (egyik tehén a másikat)'. Fogággýuk lē, hogy emi tehenőünk elütyi ettēlēkēl.

elvetēnyik (elvetēnt, elvetēnnē, elvetēnnyi) tn. i. 'elgöbül'. Szomszēd, vān-ē nekēd tengēlynek valóú já? Dehogy vān, á napon vóút, oszl elvetēnt.

(ē)smóur(-t) fn. 'zsiron sült paprikás krumpli'. Māmá jóú láktám, mēr (ē)smóurł ēltem új kompērbóu.

ēsžętyik (-tēk, -gecc, -tēl) ts. i. 'eddegél'. Ęszik-ē még á disznájá? Ęsžętyik még ē csēppet, de má nem soká hízik el.

étkes mn. 'jól evő (jóság)' . *Régén nem vóut má ilyen étkes jóuszágom.*

étel v. *étel* (-ék, -cc, -él, *ételőünk, étettem, -nék, étess*) ts. i. 'etet (jóságot)' . *Négy óura felé jár az időü, mehetőünk étetynyi.*

évelőüggyik (-dök, -desz, -ttem, -tê, -dnék, *évelőüggy, évelőüdenyi*) tn. i. **1.** 'magában évődik'. **2.** 'vesződik (állatokkal)' . *Mamá, nê évelőüggyék má magá a márhákvál, úcs csê bír vélék'.*

éz (-et) fn. 'íz, geschmack' . *Hús főütt ebbe a levezsbe, mész sincs sémmit ézi.*

F.

fál (-át, -ák) fn. **1.** 'Wand'. **2.** 'mészréteg a falon'. *Kimeszeltem mégént eszt a konyhát, de vigyázzatok is, hogy lè nê verjêték a fálát.*

fárátt mn. 'hízlatatlan (liba, tyúk, kacsa), sovány'. *Hogy ágygá eszt a fárátt libát, ásszonkám?*

fárol tn. i. 'sima, lejtős úton a kocsi hátulja oldalra csúszik'. *Nem jóu ilyen időübe az erdőüre járnyi, nágyon fárol a kocsi, akárhol földölhet.*

fédész ts. i. hágat, lovat közösített'.

feji bottyát sê hájtyá 'rá se hederít'. *Ná, a búzát elvittê tõlem, de a pénznek feji bottyát sê hájtyá.*

fêketőü (-t, -k) fn. 'fôkötő'.

fêlcsáp (-ok, -sz) ts. i. **1.** 'felemelni (valaminek az árát)' . *Mikor osz má keves ván, fêlcsápják az árát mindennek.* **2.** 'felkap, szerencsés lesz'. *Jóu fêlcsápott az a hitvány embêr.*

felekêzet (-êt, -ék) fn. Sz. *Êty felekêzedbe* 'egyszer, egy időtájt'. *Êty felekêzedbe má nágyon szêp vóut a hátár (= termés a határban), de eszt a szárásságot má mészillyi (= megsínyli).*

fêlêrêz (-rêk, -rêl, -rêsz, -êrêttem, -têlê, -êrêzenék) tn. i. 'felébred'. *Fijátáláp korombá korábban fêlêrêzttem ên is, mind má most.*

fêlkáp (-ok, -sz, -ol, -tám, -tá, -nék, *káp fêl*) ts. i. **1.** 'hirtelen felvesz'. **2.** tn. i. 'megnő'. *Há az embêr jóu tartyá a cibêkêl, fêlkápnák azok hámár.*

fêllyebválóu mn. **1.** 'fôlêrendelt; idôsebb'. **2.** 'értékesebb, csinosabb'. *Nem tánász-ê tê fêllyebválóu lyánt? Nê lèggê má mégis ollyán têhetetlen. Vêgyê magádra fêllyebválóu szoknyát, hiszen em má mocskos, mê ronygyos is.*

fêlszáll (-ok, -ász, -ottám, -tá, -ánék, *szállýá fêl*) tn. i. **1.** 'fôlrepül'. **2.** 'felszárad (harमत, dér)' . *Máí csák ákkor mênôüňk tákárnyi, há fêlszáll a hámát.*

fêltáskásoggyik (-dott, -ná, *fêltáskásogynyi*) tn. i. valaminek (pl. földnek) a felsô rétege (vagy az ember bőre) felrepedezik'. *Ollyán nehezen esik dolgoznyi ilyen fêltáskásodot kêzvel.*

fêlterít (-ék, -esz, -él, -êttem, -tê, -tené, *terizsd fêl*) ts. i. 'kihajt (legelôre)' . *Fêl kellenê má ezêkêl a bocikákot terítényi a mocsolyára.*

fén, (fenet, fént, fenek) fn. 'fenőköd'. Én nem tudom, hogy lehet a, de mos nem lehet olyan jóu fenet kápnvi, mind háború előütt.

fenē (-ét, -ék) fn. Sz. Mi a fenét tud ott ilyen soká csinányi. Hol a fenēbe voutá idáig? Egyē még a fenē, mi közöm nekēm aho (ahhoz).

férgetyű (-t, -k) fn. 'a szekér első tengelyére helyezett készülék, mely összefogja a szekérderekakat. Bikfa is jóu lesz férgetyűnek, csak hozzá!

fircél (-ék, -sz, -tem, -tē, -nék, fircelly) ts. i. 'nagyjából, nagy öltésekkel összevarr (ruhát)'. Fircēld mâ aszt a ruhát, nem leszēl tē avval kész ítēlet năpjăig sē, hă ity hălacc.

fijădzik ts. i. 'kölykezik' (disznóra, kutyára, macskára, nyúlra, egérre mondják). L. lē-, mē-. Mostănăbă telyik lē az ideji, asz hiszēm, hogy mēg is fijădzik a năpogbă.

Filkóu (-t) fn. kutyanév. Nem ádom én a Filkóu kutyămot hărom bornyújē sē.

firtăt (-ok, -ol, -ăcc) ts. i. 'faggat, vallat'. Áz asszonyok firtăttyăk, hogy mē nem házăsogyik mâ mēg.

fogăs (-t, -ok) fn. 1. 'Rechen (ruhának)'. 2. 'rácsféle, melyet az ól falára csinálnak úgy, hogy lehessen mögēje tenni szénát a lovaknak (borjúnak)'. Mēppăkoltăm este a fogăst (szénával), de rēggerre mind kirăktăk a lovăk.

fogóuckoggyik (-dok, -dol, -ttăm, -ttă, -dnék, fogóuckoggy) tn. i. Jóu fogóuckoggyă mēg, mēr măskep lējesēl.

folyăt (-ott, -nă) tn. i. 'üződik' (tehén). Mikor folyătott ez a tehen?

forgóu (-t, -ja) fn. 'a szántóföld vége'. T. i. szántăskor a föld végén nem szăntanak fel oly kis helyet, melyen megfordulhat egy fogat. Măskep összetăposnăk a mellette levő földet is. Inkăbb hăggyă forgóut a végin, nēhogy a măsébă kăr(t)csină!

forditóushăz (-ăt, -ăk) fn. 'L-alakba épített ház'. Honnē vóună annăk pēzi, mikor forditóushăzăt csinătăt.

fúr (-ok, -sz, fúrni, de furăt, ritkăn fúrăt) ts. i. 'bohren'. Kērésztfúrom eszt az epērfăt, hăthă jobbăn terem.

fúves (tő: fű, fűvet) mn. 'fűtől fölvert'. Ollyăn fűves ez a föld, peggyik hăt jóu munăjă vout az őüşzel.

G.

găncă (-ăt) fn. 'étel neme'. L. buktă. De jóu is ez a găncă annăk, aki szeretyi. Nem năgyom bănom én, hă sohă nem lătom a găncăt is, csak szălonnă lēgyēk.

gărăd (-ol) fn. 'tővises sövénykerítés'. Hăgyist ki ezēket az űvegďărăbokat a gărădbă.

gēnge mn. 'gyenge'.

gēplēs (-t) fn. 'cséplēs'.

gígá (-át, -ák) fn. 'gége'. *Léváktam a hízóu libát, mēr a gígájába szálált a kukoricá.*

gilyisztá (-át, -ák) fn. 'gilisza'.

Gizi (-i) fn. 'a Gizella szn. becéző alakja'.

góuré (-t, -k) fn. 'dudva'. *Nem szeretyi most a márha a takarmánt, telyi vām mindēnfélē góurévāl, oszt elvēszi az ēzit.*

görhe (-ét) fn. 'kukoricaliszból készített pitemáléféle'. Bizonyos mennyiségű kukoricalisztet elkavarnak forró vízzel. Az így kapott tésztát hűvösre teszik, hogy megédesedjék. Ezután tepsibe teszik és megsütik. *A fíjátāl pár szerelmire sütöm má a görhét, hátha édesebb lēssz.*

gubics (-ol, -ok) fn. 'gubacs'. *Vānnak-ē szép (= nagy) kompérok? Dehogy vān, apróu mind, mind a gubics.*

gubóu (-t, -k) fn. 'forró vízben megpuhított, kockacukor nagyságú lepénydarabok'. Mákkal v. túróval hintik be. *Ásszony, főüzzé má ēty kis gubóut, az ēccákā is ávvāl ámottām. L. lōhere-gubóu.*

guzsály (-t v. -át, -ák) fn. **1.** 'rokka'. **2.** 'a zsurlók egy neme'.

Gy.

gyárol (-ok, -sz v. *gyálllok, gyállasz, gyároltām v. gyállottām; gyárolnék v. gyállánék; gyárolly! gyárolynyi v. gyállányi*) ts. i. 'gyalul'.

gyertyás fn. 'rossz lélek'. Egyesek még ma is meg vannak győződve, hogy valóban jár a földön 'gyertyás'. Állításuk szerint ember alakja van; kezén, lábán az ujjak égnek, mint a gyertya. A fűtögésre nagyon haragszik. Nem más ez, mint a földgáz égése.

gyug (-ok, -ol, -ksz) ts. i. **1.** 'töm' (libát). **2.** 'elrejt'.

gyuggát (-ok, -ol, -acc, -tām, -tā, -nék, *gyuggass!*) ts. i. 'dugogat'.

Gyulus (-t) szn. 'a Gyula név kicsinyítő alakja'.

gyútóus (-t) fn. 'forgács, szalma, papiros és egyéb gyúlékony anyag'. *Késziccsē rēggerre ēty kis gyútóust, māj könnyebben tűzet tudok ráknyi.*

H.

hábárék (-ot) fn. 'habarás (ételhez)'. *Tejvel csinádd a hábáréket, nē vízzel!*

háddelhádd fn. 'büntetés, nemulass'. *Māj is lēs nekī háddelhádd, csak az ánnya győjjék házá.*

hágát (-ok, -ol, -gácc, -tām, -tā, -nék) ts. i. 'lovat fedeztet'.

háj (-át) fn. **1.** 'Haar'. **2.** 'háj'. L. *faháj, tőkháj*. **3.** 'huzat'. *Áz egész vásárt összejártām, mēs sē tánátām szép dunnáháját. hánygyázombik* (-ol, -ok) fn. 'hangyaboly'. *Rosz most a rētet kászányi, mēr telyi vān hánygyázszombikkāl.*

hajfonóú (-t, -k) fn. ,vékony, hajba font szalag'. *Má megént elháltád (= elvesztetted) a hajfonóút, hoty fonom be a hajád?*

hambár (-t) fn. ,a háznak az a része, amelyben leginkább a búzát és lisztet tartják'. *Valáhoty sok eger vān a hambároúnk-bā, ot kell hálásztányi a mácskāt.*

hámvás (-t, -ok) fn. ,téglalapalakú aprószöszvászonból készült szalmahordó'. *Mit hordász tē abbā a hámvásbā?*

hámvásfárú ,fehérfarú'. Jāncsi, hol tēttē szērt arrā a hámvás-fárú lōrā?

hámbit (-ot, -ok) fn. ,falusi házak mellé épített folyosó-féle'. *Á moslékot tárcsátok a hámbiton, nē hozzátok be a konyhāra, hogy itt essē a léggy.*

hárászt (-ot) fn. **1.** ,lehullott, száraz falevél' (leginkább bükk- és tölgyfalevél). Aljazni használják szalma helyett. **2.** ,káposztaharaszt' (=káposztalevél). *Csinānék tōjūtōtt káposztāt, de nem készítettem káposztahárásztot.*

halápol (-ok, -sz, -lām, -tā, -nék, halápolly !) tn. i. ,sietve dolgozik'. *Hogy halápolnāk āzok, mindhā a fēvilāgot ākārāk mēsszērēznyi.*

hármádābā (dolgozok) hsz. ,harmadáért (t. i. a termés harmadáért)'. *Keserves munķā hármádābā dolgoznyi.*

hásáb (-ot) fn. ,hasított fadarab'.

ház (-āt, -āk) fn. **1.** ,Haus'. **2.** ,szoba'. *Mēnnyetēg be a házba, hívēsebb vān ott, mind ā konyhān.*

hébe-hóba hsz. ,néha'.

hērész (-t) fn. ,lakodalmat követő kisebb multság'. Régente a lakodalom lefolyása bonyolultabb volt, mint ma. Szombat este kezdődött azzal, hogy a menyasszony ágyát ünnepélyesen elvitték a vőlegény házához. Vasárnap összejöttek a rokonok és ismerősök. Hétfőn délelőtt mentek az esküvőre. Délután folytatták a multságot. Kedden meglátogatták az új menyecskét (jöttek a *hērēzbe*). Tehetsége szerint mindenki megajándékozta egy pár koronával (ez a *hērēszpēz*).

herőjucce (-ét) fn. ,csöröge, forgácsfánk'.

hibázik (-ok, -ol, -tām, -tā, -nék) tn. i. ,beteg lenni'. *Ez ā tehēm most valāhogy hibázik, nem ākār ēnnyi sē.*

hivél (-sz, hivēll, -nē) tn. i. ,hül'. *Hāgy hivēllyēk āz ā leves, nē ēdd ollyān forróun, te gyērēk.*

híd (hidat, hidāk) fn. ,Brücke'.

hivély (-t, -ek) ,hüvely'. Áz idēn nāgyon szép hivély bābok vān-nāk, lesz bāb elādōurā is.

hogyint (-int) ksz. ,mivel, mivelhogy'. *Vārtuk, vārtuk minķ ōt, de hogyint nem gyōtt, elmēntōjūnk.*

hōustyā (-āt) fn. ,ház udvarral és kerttel együtt'. *Nem kell ānnak ā mágā hōustyājā, mindēg ā másēt ūsszā.*

hurigāl (-ok, -ol) ts. i. ,kiabál'.

hūs (-āt, husāgyik) számn. ,zwanzig'.

I. J.

jóyd hsz. ,majd'. Nem mēnek má én sēhová, mēr jóyd it hácc. Nem vészēm el tőled, mēr jóyd magátho rontász (lány mondja a legénynek). Lehetőséget jelent.

Jolus (-t) szn. ,a Jolán szn. becéző alakja'.

jászóu (-t, -k) fn. ,jászol'.

iborká (-át) fn. ,ugorka'.

illánt (-ok, -ász, -ok, -ottám, -ottá, -ának) tn. i. ,megszökik'. Szerēncséd, hogy elillántottá, mēr úgy óúdálbá suhintottálak vóná, hogy vőülegény korodba is megemlégetté vóná.

imvel-ámval hsz. ,kedvetlenül'. Mi bájord nekēd, hogy olyan imvel-ámval csinász mindēnt?

ingvá(ll) fn. ,rövidujjú és derekú női ing'. Má jērhe mēhet, mēr vā húsz ingvállá.

ingésztel (-ek, -sz, -tem, -té, -nék, ingésztelly!) ts. i. ,ingerel'. Nē ingésztellyētēk ászl ā mēregzsákoť, mēr oszt megūt ākárkit.

irhá (-át) fn. ,bőr'. Szaláty, há jētēd āz irhád. Szētmēgy, mind āz irhá (= gyenge).

istenkēgyik (-dēk, -dēl, -ēcc, -ttem, -té, -nék, istenkēgyi!) tn. i. ,rimánkodik'. Hát hiájábā istenkēdēk én nekēd?

ivēgyik (ivēcc, ivēdēt, ivēdnē) tn. i. ,túléréstől megpuhul'. (Ilyenkor a gyümölcs édes, mert már tulajdonképpen erjedésnek indult és cukortartalma feloldódott.) De jóu vóná ēty kis ivētē körtē.

iz (-t) fn. ,nyavalyaféle'. Gyōjjōn rád ā būdōs gōrcsōs iz! Áz iz ēt vóná mēg, es sē tudod mēccsinányi!

izēk (-ēt) fn. ,állatok ételének a maradéka'. Tēt ki āz izēkēt ā mārhá előű, oszt úgy āggyā nekik!

K.

kács ,kacsahivogató szó'. Kács, kács, kács, kāsukā, hovā mēntetēk má?

kāhog (-ok, -ksz, -ol, -tām, -tā, -nék, kāhogj!) tn. i. ,sokat köhög'. Lādd-ē, kivēl járkatā, āzē kāhoksz.

kalincs (-ot) fn. ,kilincs'.

kállántyú (-t) fn. ,játzóeszköz'. Így készítik : 1—1½ méteres fatörzset jól beásnak a földbe. A végére ráerősítenek egy forogható erős rudat. Ketten forgatják a rudat a fatörzson, ketten pedig a rúd végeire ülnek.

kályimpázik (-ok, -ol, -sztām, -szlā, -znēk) tn. i. ,ide-oda inog'. (rossz kocsikerék forgására mondják). Sōūgor, nāgyon kályimpázik ā hātrāsōu kerekī. Kályimpászhal má ā, mēr kiszol-gāt mājājē.

kamōu (-t) fn. ,szénatépő horog'.

kānā (-át, -ák v. kánā, -t, -k; kánālāt, kánālāk) fn. ,kanál'.

Lyányom, készíccsé kanálakot, osz minygyá észöűnk. Á kánát mēt tuggyá fognyi, de a dolgá mé nem sokat ér.

kárszuka (-át, -ák) fn. ,karvédő'. (Erős vászonból készítik, aratásban használják. Felhúzzák a karokra, hogy védje a finomabb ingujjakat a durva búza-, árpaszalmától.)

kává (-át, -ák) fn. ,kosár füle és felső szegélye'. Ollyan mér-ges vágyok, váláki elvitté az új kosáróűnkot, oszt eltört kávával hosztá vissza.

kén (-t, -nya) fn. ,kin'.

kendőü (-t) fn. 1. ,keszkenő'. 2. ,eljegyzés'. Hát illyen kendőübe is régén vóútám.

kéröncsé (-lök, -sz, -tem, -té, -nék) ts. i. ,kéreget, koldul'.

kérésztő-kossóü hsz. ,keresztül-kasul'.

kerüllőü (-t, -k) fn. ,mezőőr, erdőőr'.

kétfelé hsz. ,ketté, kétfelé'.

kezes (-t, -ek) mn. így nevezik a szekérrúd baloldalán járó ökröt'. Vö. rudás v. belsőü. Eréggy szépen a kezes mellé, oszt jordizsd be a borozdába.

kéváncsi v. -ik mn. ,neugierig'.

kicsáp (-ok, -sz, -tám, -tá, -nék, csáp ki!) ts. i. 1. ,kidob (pl. állásból)'. Ászonygyák (= azt mondják), hod nem jóü visel-kédett, oszt azé csápták ki állásábóü. 2. ,kihajt'. Az a szegény márha is únnya magát az óüba, kicsápom má éty kicsint legelnyi.

kicsint hsz. ,kissé'. Pihennyé má éty kicsint.

kipálllyik (-állott, -állána) tn. i. ,kieszi az izzadság'.

kipëndérit (-ék, -esz) ts. i. ,kipödör (bajúszt)'. Nem ollyan nágyon öreg még az az embér; láttád vóüna csak, hogy kipëndéritüi a bajúszát.

kiteker (-ék, -ersz, -tem, -té, -nék, tekerd ki) ts. i. ,kicsavar'. Tisztára kitekerém a nyákád, há nekém szóút nem fogácc.

kitész, (-ek, -él, -ettem, -etté, -ennék, tétü ki és tét ki!) 1. ,aussetzen'. tn. i. 2. ,becsap, lóvá tesz'. Ász tutta, hogy én-velem is úty kitéhet, mind éty kizsgyerékvel.

kiski kérdő névm. ,ki? (többekről)'. Sorold el csak, fiúam, kiski vóút ol máma.

kivág (-ok, -ksz, -ktám, -tá, -nék) ts. i. 1. ,kidönt (fát)'. Kiváguk eszt a körtéfát, úcs csé terem máj ez. 2. ,kidob (szobából)'. Eszt a rángász mácskát úty kivágom innen, hogy nem kel fel többet. 3. ,kiherél'. A hétén má én is kivágatom a bornyút.

kivát (kivályik, kíványi) tn. i. ,megzápult (tojás)'. Én is alája téttem (a tyúknak) huszonéty tojást, de nyóüc kivát.

kivel (-ék, -él, -cc, -tem, -té; -nék) ts. i. 1. ,kidob'. 2. ,rászab (pénzt)'. Mē lélékszámrá vették ki most is az iskolá köücségil. 3. ,kiszedeget (kenderkévét a pocsolyából)'. Réggel kivetyük má mink is a kendért, mēr jóüd elázik.

koccs (-ot, -ok) fn. 1. ,a kaszanyélnek az a része, mellyel a kaszát tartják jobbkézzel'. 2. ,dohányhajtás'.

koccsol (-ok, -sz, -tám, -tá, -nék, koccsolly) ts. i. ,letördeli

a dohányhajtásokat'. Nem nágyon haládóun^k most kocsolnyi, m^{er} nágyon kocsos a dohány.

koszmóu (-t) fn. 1. ,kosz, var' (a gyermekek fején). 2. ,piszok a malacokon'. Állyázzá be azoknak a malacoknak, m^e társd is ökö^t jóu, m^{er} meg^{es}zi ökö^t a koszmóu.

kötőüdzöü (lő, ökör), mn. ,makacs, nem akar húzni'. Ollyan kötőüdzöü ez a lő, mind az éd^{ezs} gázdájá.

korozsmá (-át, -ák) fn. ,keresztanyai ajándék (egy egész öltözetrevaló)'. T^e má megemlégethet^{ed} keresztányád^{ot}, m^{er} káptá töl^e szép korozsmát.

kornyátt mn. ,üres (gyomor, has), éhes'. Kornyát hásvál még álugyni s^e jóu.

köröskörö^o hsz. ,ringsherum'.

kotyog : ~ (-ok, -ksz, -klám, -klá, -gnék, kotyogj) ts. i. 1. ,fecseg'. Peggyig rábizakottám, hogy n^e mongyék s^{en}kin^ek s^{em}mit, mégis kotyog mindenütt. 2. ,koty-koty hangot ad (kotló)'. Kotyog má a tyúkom, biztosám m^{eh}hever.

kozma tn. i. ,odaég (főzelék a fazék oldalára)'. M^e állasz a másiná mellett, há m^{eg} a bábol le hágyod kozmányi.

kukóu (-t, -k) fn. ,tojás'. (Gyermeeknyelvi szó.) Bábukám, n^e báncsád a tyúkol, kukóut hoz a nek^{ed}.

kút (kutát, kuták) fn. ,Brunnen'.

külömb v. külömbebb ,kiválóbb'. Külömb lyánt v^{ett} ő el, mind aminyöüt az annya ákárt neki.

külyök (-lyköl, -lykők) fn. 1. ,gyermek (megvetően)'. 2. ,kutyakölyök'.

kürtöü (-t, -k) fn. 1. ,kürt, szarvból készült trombitaféle'. A kanászok használják. 2. ,füstvezető bádogsó'.

kürtöl (-ök, -sz) ts. i. ,tülköl'. Reggelenként a csordás és kanász kürtöléssel adja jelül, hogy már hajtja a teheneket és disznókat a legelőre. A csordás kürtöléséből állítólag ezeket a szavakat lehet kivenni : Kely f^{el}, Borcsá, kürtölnek, hajtyák má a tehenet.

L.

lábálatlánkogyik, (-dok, -dol, -occ, -ottám, -tlá, -odnék, lábálatlánkoggy) tn. i. ,útban, láb alatt van'. Eregy előülem, n^e lábálatlánkoggy mind^é(g) !

lágzi (-t) fn. ,lakodalom'.

lájít (-ot, -ok) fn. ,hordóféle faedény, melyben vizet hordanak a vályogvetéshez és csépléshez'.

Lajcsi (-t) szn. ,a Lajos név bec^{ez}ő alakja'.

lángos (-t) fn. ,kenyértésztából sült lepény'.

l^{eh}orgya ts. i. ,leszidja'.

l^{em}arád tn. i. ,a kútban marad (a veder)'. Hoty húzol t^e vizet, hod nek^{ed} minygyá l^{em}arád a v^{ed}er.

lepü, lepü isz. Ezzel a szóval állítják meg a tojóstyúkot, ha meg akarják fogni.

lepű(1) (-űsz) tn. i. ,megáll, leül' (a tojóstyúk). *Téged mé nem ösmer, azē nem akar nekēd mellepűnyi az a tyúk.* Felső mód: *lepű (= lepülj).*

lészfel hsz. ,alá s fel'. *Mit jársz lészfel, mind a sósússeggű tyúk? létányiá (-ját, -ják) fn. ,litánia'.*

léterit (-ék, -él, -esz, *éttem, -étté, -enék, terizsd le!*) ts. i. 1. ,ausbreiten' (pl. lepedőt). 2. ,lehajt, letérit' (pl. az ökröt a búzáról). *Röktön terizsd le az ökröt a rétemről, mēr há odamēnek, elévészlek (megverlek).*

loncsos mn. ,rongyos, hitvány' (megvető személyjelző). *Mégá, te loncsos korelá, csak tánákozzák anyádvál, máj mēm-mondom én neki, hogy minyőű mákvirág vát tē.*

lőüddörög (-rgök, -rgesz) tn. i. ,tétlenül kóborog'.

lúd (*ludát, ludák*) fn. ,Gans'.

lúdülőü fn. ,lúdfészlek, melyben a lúd kikölti a tojást'.

luzás (-t) fn. ,nagy mosás'. Első nap meleg lúggal öntözik a kádba rakott ruhákat, másnap pedig megszappanozzák (szapulás) és kimossák.

lyuk (-át, -ák) fn. ,Loch'.

mácsánká (-át) fn. ,zsírban sült paprikás krumplicsicsommal'.

mágálevi (-t) fn. ,abból a léből készült leves, amelyben kifőzték a csikot vagy galuskát'. *Megsózják, megpaprikázzák és egy kicsit megrántják. Csikot főjštem, oszt csinátám ēty kis mágálevit is, mēr emi embēreink nem tudnák mēllēnyi leves nékü ēty pērcik sē.*

M.

máglóutyúk (-ot, -ok) fn. ,anyatyúk, melyet továbbtenyésztésre hagynak'. Épp így van *máglólúd, máglóudisznóü.*

mágváskendēr (-t) fn. ,magot hozó kender'. (Szeptemberben nyövik ki.)

mágvetőü (-t, -k) fn. ,derékra köthető erős vászonruha, melyből kézzel vetnek'.

mályfá (-át, -ák) fn. Szokás szerint a legények beásnak egy szép fenyőfát május 1-én a leányok háza mellé; ezt nevezik mályfának.

márad (-ok, *acc, -ttám, -tlá, -nék, márággy!*) 1. ,bleiben'. 2. ,megvan csendesen, nyugodtan'. *Há máj nem márád a bába, hozd el mēsszoptálynny!*

máráthátóus mn. ,tűrhető'.

Márci szn. ,a Márton név becéző alakja'.

másina (-át) fn. ,tűzhely'.

másánt hsz. ,másként'. *É nem szép, kezd el másánt.*

mázna mn. ~ ,elkényeztetett'. *Nohát, még ollyám mázna gyereket sē láttám életembe. Kēnágáltám én ászl mindēvel, de nem velt vóuná az el sēmmit.*

mě? kérdő névm. 'miért?' De: *Mijě* adná búzát? *Pězě* vágy gábonájě?

měccsától (-flok, -tlász, -tlottám v. -toltám, -tlánék, -csátolnyi) ts. i. 'fával megrakott szekér derekait úgy összehúzatja egy hajlékony rúddal (= csátlóu), hogy a fa ne csúszhasson se előre, se hátra'.

měccsēmēllyik (-llék, -llesz, -llēttem, -llētte, -llenék, *měccsēmēllyeni*) tn. i. *Ēdēs* anyám, má mēgēnt csuszát jőüz, isz a mūtkor is *měccsēmēllettem* tōlē.

měccsából (-ok, -sz) tn. i. 'megbolondul' (megesábul).

měddězsmá (-lok, -ász, -átám, -átá, -ánék, *měddězsmányi*). ts. i. 'megtizedel (lopással)'. *Āhogy* ráněsztem a fárá, minygygá tuttám, hogy válaki má az ěccáká *měddězsmátá* a kōrtēl.

mēgē (-ēlek, -ěsz, -ētem, -ēnék) tn. i. 'megél, életét fenn tartja'. *Keresēk* tán annyit, hogy *mēgēlek* belőülē, mit piron-gácc mindēg.

mēgōū, nu. 'mögül'.

mēgēr (-ěk, -sz, -tem, -tē, -nék, -ērnyi) ts. i. 1. 'wert sein'. No, *ākárki* mit mond, ez a *malác* nem ěr mēg huszonöt pēngōūt. 2. 'erleben'. Csak mēg ászt ěrnēm *mē(g)*, hogy *fěrhě* mēnnēnek ezek a *gyerēkēk*, akkor könnyebb vóunā it hāgynyi a vilāgot.

měrrudál (-ok, -sz; -rudáltám, -tá, -nék, *rudállly* mēg) ts. i. 'szénával, herével megrakott szekeret erősen leköt rúddal'. (Elül és hátul a rudat lekötik a szekérderekakhoz.) *Jóū* szorosán *rudálllyóūnk* *mē(g)*, *hosz* szēt nē *szóūrúūgygēk* ez a *kis* *tākár-mány*, há má ěccēr össszēszēttük. Ēpen mikkorra *měrrudálták*, *mēgindolt* az *essōū*. NB. Ákkor *gyōtt* máī ō *segītenyi*, mikor *měrrudálllotóūnk*. *Āhogy* *měrrudálllottám* ávval a *gyerēkēk*, *inditānām* az *ōkrōt*, de nem bírja. A hosszabb alakok: *měrrudálllotóūnk*, *měrrudálllottám*, *měrrudállányi* stb. inkább tárgyatlan használatúak.

mēlyitēk (névm.) 'ki, melyik közületek'. *Gyerēkēk*, *mēlyitēk* vóūt most ezen a fān. *Brēgitā*, *mēlyitēk* (= ki a testvéreid közül) *keresētt* *engēm* tēnnāp?

mēnōūgyik (*mēnōūđōtt*) általános alanyú igealak 'itur, man geht'. *Nālōūnk* is *szóūllyátok* be, há az *erdōūre* *mēnōūgyik*. *Embērēk*, hát a fāt mikor *mēnōūgyik* osztányi.

mēnetke (-ēt, -ék) fn. 'menyét'. Szép *mēnetkēt* láttām az *elēbb*, de *szerettem* vóunā *mēffognyi*.

Mēnygyi 'a Menyhért szn. becēző alakja'. *Ugyām* mi lehet ávval a *Mēnygyivel*, nem *hállányi* árróū sēmmit.

mēr (-ěk, -sz, -tem, -tē, -nék, *měrj*) (*meritēk*, -tesz stb. csak ritkán használatos) ts. i. *Fijām*, *měrjē* ēty *kis* *fris* *vizet*! *Mēr-nék*, de nem bírom *kihúznyi* a *vědrēt*.

mězgye (-ēt, -ék) fn. 'szántóföldek, kertek között levő határvonal'. Nem tudom *ēn*, minyōū *embēr* lehet-e; szānt e *mágá-nák*, a *mězgyēt* nem is keresi.

mihéncségesen hsz. 'mihelyt'. *Mihéncségesen házagyövök, mëmmondom ápádnak, hogy mics csinátá.*

mocsolyá (-át) fn. 'kenderáztató hely'.

Morvány gúnynév. *Édës Morvánkám, de régën láttalak! hát hol jársz?*

morvány (-nt, -nyok) fn. 'vastag fonott kalács' (lakodalom és poszrik alkalmával).

möre hsz. 'merre'.

mõtáiba hsz. 'körülbelül mikor?' *Mõtáiba várjálak? Jóy lész csak úty két órákor.*

mucu (-t, -k) fn. **1.** 'nyúl' gyermeknyelvi szó. **2.** nyúl-hivogató szó.

mukk (-ot) fn. Sz. *Égy mukkot së hállyák többet, mër mëk-kötözlek (= egy szót se).*

muhár (-át v. -rt) fn. 'mohar'.

muti 'mutasd!' Ma már ez az alak nem nagyon dívik, leginkább gyermekbeszédben használják. *Muti csák az újod.*

N, Ny.

nátykorácsú mn. 'nagykoru, felnőtt'.

nédlábú tárisznya (-át, -ák) fn. 'nagyobb vászontarisznya, melynek az alsó és felső sarkára egy-egy kötél van varrva'. Úgy hordják, mint a pékkosarat. *Élelmes kóudús á, nédlábú-tárisznyástó horgya háza á lisztél.*

nehesség (-ët) fn. 'nyavalyatörés'. *Á nehesség törjön ki, as së tudod mëccsinányi.*

nyáj (-át, -ák) fn. **1.** 'egy egész gulya, csorda'. **2.** 'annak egy része'. *Á Jozso gulyájábóy elhajtották égy nyáját.*

nyálás mn. 1. 'neveletlen (fiú)'. *Minyőü nyálás ez á gyérëk!* **2.** 'megnyálazott'. **3.** vizenyős, sáros (út). *Nagyony nyálás az út, nem jóy lëssz az erdöüre mënnyi.*

nye isz. indító és buzdító szócska a fogatra. *Nye, bocikám, nye, gyeröüñk gyorsabbán ëty kicsint.*

nyilámlýik (-lott, -lányi). *Mostánában gyákrán nyiláml(y)ik az óudálám.*

nyíl (nyilát, nyilák) fn. 'Pfeil'.

nyú (nyulát, -ák) fn. *Ápám, levághatnáñk égy nyulát, mégis vásárnáp vám máma.*

nyú (-lok, -sz, -nyútám, -tá, -nék, nyú! nyúnyi) ts. i. 'ér (vmihez). *Në nyú hozzá, látod, hogy ollyán, mind á hármátvirág.*

nyúká (-álok, -ász, -tám, -tá, -nék, nyúkányi, nyúká!) tn. i. 'gyakran nyúl'. *Kosárat kell vënnëm az ökör szájára, mër mindë nyúká.*

nyúlánk mn. 'magas és vékony' (ember, fa). *Sürjőü erdöübe csak nyúlánk fák nyöünek.*

nyút (-ok, -ol, nyúcc, -ottám, -ottá, -ánék, nyúccs!) ts. i. *Míg eszi á láskát nyútom, ágyyig á vízsz felforr.*

nyútóú (-t, -k) fn. 'egyenes rúd, mely összeköti a szekér hátsó tengelyét az elsővel'. *Mics csinálóúnk má most, ellőrt a nyútóú.*

nyűg ~ (-öl, -ök) fn. **1.** 'teher'. *Áz Isten is mebbüntetett, mikor a nyákambá áttá eszt a nyűgöt.* **2.** 'beteges, nyűgös'. *De nyűg ez a gyerek éty-két nap óutá, ugyám mi bája törtéhhett.*

nyűszög (-ök, -ksz, -ktem, -kté, -nék, nyűszögj !) tn. i. 'pityereg'. *Nē nyűszögj, hiszen mé ki sē káptá.*

O, Ő.

odávalóusi mn. 'odavaló, ottani'. *Odávalóusijákvál szeret-nék beszényi, üzennyi válóum vān nenémnek.*

ormóutlán mn. 'idomtalan, illetlen'. *Nágy ormóutlán kinézési vān abba a bō ruhába.*

ort (-ok, -asz, -ol, -ottám, -ottá, -ának, orcs !) ts. i. 'irt, tisztít (legelőt)'. *Osszuk fēl a Vērest, hágy orcsék mindēnki magának úgy, áhogy ákár.*

osont (-ok, -asz) tn. i. 'oson, észrevétlenül elszökik'.

oszt ksz. 'és, aztán, pedig'. *Ő beszē, oszt ot sē vóut. Sokád beszēt vóuná ő, de oszt ot háttám. Állyig ērēk házā, oszt má mindēnki tuggyā, hoty hol vóutám.*

ökledézēs (-t, -ék) fn. 'pattogzás' (arcon, testen).

ösmer (-ék, -sz) ts. i. 'ismer'. *Ollyān nágy má az orrá, hogy nem ösmer sēnkit.*

P.

pácuhá (-át, -ák) fn. 'holmi'. *No, gyorsān szēdd össze a pácu-hádót, má rēgēn el kellett vóunā mēnnēd.*

pád (-ot, -ok) fn. **1.** 'Bank' (iskolában, templomban). *A pádbā szerel mindēnki ülnyi, há mē csinátátnyi kell, akkor mē sēnkinēk sēmni közī hozzā.* **2.** 'padlás'. *Hozzá lē a pádróú ész szákájtóú zábot !*

Pānnu (-t) 'az Anna szn. változata'. Így szólítják az idősebbeket. *Honnány gyōn, Pānnu nēni ?*

pápiká (-át, -ák) fn. 'kis liba'. Gyermeknyelvi szó és libahivogató szó. *Vigyázzá a pápikákra a kerbe, hogy el nē vigyē a helyā.*

párto isz. 'így mondják a szarvasmarhának, ha azt akarják, hogy másfelé álljon. *Párto, bocikám, nem it vān a tē helyed.*

pártovázik (-ott, -ná, -nyi) tn. i. 'tovább megy, áll' (jószág.)

pēctej (-jet) fn. 'borjazás utáni tej'. Borjazás után az első 2—4 fejés könnyen összefől, mert a tej ilyenkor gyenge és sűrű ; ezt az összefőtt tejet nevezik pectejnek. *Ánya, mikor lēs má nekőūnk pēctej ? Maj kárácsony után, fīām, hogyhá mebbornyāzik a Dājkā.*

pegy, pegyig ksz. 'pedig'. *Nem kellett neki az a lány, pegyig nem járt vőnő rossz véle.*

pëllekëgyik (-ëk, -ël, -ëcc, -ëttem, -ëttë, -ëdnék, *pëllekëgyinyi, pëllekëggy*). Azok is mindë pëllekëdnek, sosë tudnák szépen mëgëggyeznyi.

përgöü (-t, -k) fn. 'nagyobb csengő'. *Igy gyön Szëngyorgy-nápja, këszyti Jáni bácsi is a përgöüköt.*

Pëstu v. Pëstà fn. 'az István név alakváltozata'. Csak felnöttnek mondják így. *Pëstu bácsi, vëgyëk mà fël a kocsijárá ; màjd elszakád a lábám, úgy elfárattám.*

picsog (-ok, -sz, -ol, -ktám, -ktá, -gnék, *picsogj*) tn. i. 'pityereg'. *Në pïcsogj, hiszëm më nem is bántottalak, hát hotyhá hozzád nyúlok.*

pihëg (-ëk, -ksz, -ktem, -ktë, -gnék, *pihëgj*) tn. i. 'nehezen leheg az elhízástól (liba, kacsa)'. *Állyig pihëg az a kácsa, olyan kövër mà.*

pif-páff isz. 'püff-paff'. *Ütést jeleznek vele. No, üssük ëccërre : pif-páff, pif-páff.*

Piri (-t) szn. 'a Piroska név becëzö alakja'.

pírongát (-ok, -ol ; -gácc, -tám, -tá, -nék, *pírongáss !*) ts. i. *Nem szëggyëllëd magád ? Áz embër mindë pírongát, más së ër sëmmít.*

pítlët liszt fn. 'finomított liszt'; *Ezëk elöüt hírit së hallottuk a pítlët lisztnek, mëgis mëvvóutóunk.*

píttý (-ët) fn. 'vminek a széle'. *Szájpíttý = 'ajak'. En a szájá píttýiröü ösmerëm mëg, mër jóú vástág vån neki.*

Pityusz szn. 'az István név kicsinyítö alakja'. Gyakoribb alakok : *Pisti, Pityu, Pityuka, Pisu.*

polozs (-t) fn. 'az a tojás, amelyet a tyúk fëszkën hagynak, hogy a tyúk odajárjon tojni'. *Válaki elvëttë a polost, ázë nem mëgy odá tojni a tyúkóunk.*

porkol (-ok, -sz) ts. i. 'perzsel, pörköl' (disznót).

pondré (-t, -k) fn. 'féreg'. *Szívem, në ëd mëg ászl az álmát, pondré vån ábbá.*

possájt (-ok, -ász, -ol, -ottám, -ottá, -ánék, *possájcs !*) ts. i. 'savanyít'. *Possájtok mà ëty kis új káposztát az ünnepëkre.*

poszrik (-ot, -ok) fn. gyermekszülés után a legközelebbi rokonok meglátogatják az anyát 3—5-ször („mennek a poszrikba”). Ez alkalommal visznek legelöször : kávé, rántottát, 1 liter pálinkát ; másodszor : levest, tyúkhúst (főve), pampuszkát ; harmadszor : mákos kalácsot és lepényt ; negyedszer : lekváros, diós kalácsot, főtt szilvát és lepényt ; ötödször : sült húst, 4 drb morványt, levest, süteményeket. *Fëlkészëll ez a komámásszony úgy a poszrikra, mind válámi lágzirá.*

potyog (-ok, -sz, -ktám, -ktá, -gnék, *potyogj*) ts. i. 'fecseg, beszélget'. *Nem csudá, hogy öreg mà az az embër, de tud is a sokát potyognyi.*

pozdervá (-át) fn. 'pozdorja'. Szóúrják ezek az ásszonyok mindenfelé a pozdervát, pegyig tuggyák, hod nem szeretlém.

pucol (-ok, -sz, -tám, -tá, -nék, pucolly) ts. i. 1. 'tisztít (pl. cipőt)'. Pucold előűsször a cipőűt, ázután fogjá a mozsdasho. 2. 'eltakarodik'. Pucolly a hászlő, há nem ákársz dolgozni!

pudlutká (-át) fn. 'gyenge káposztalevelekből saláta módra készített főzelék'. Anyuká, mikor főűz má megént pudlutkát?

puffád (-ok, -fácc) tn. i. 'fúvódik (ökor)'. Nē hájzsd árrá a vizes lőherére az ökröt, mēr fēlpuffád rájtá. Gabi, vigyázz a jóűszágrá, nézzēd csák, má kezd puffágynyi.

puffátt mn. 'gőgös, dőlyfős'.

puhán (-ok, -sz) tn. i. 'zuhan, esik'.

pusuká (-át) fn. 1. 'disznó'. (Gyermeknyelvi szó.) Mēn-nēzzük-ē a pusukát? 2. 'disznócsalogató szó'.

putyog tn. i. 'potyog, hull (körte, alma a fáról)'.

pűffed tn. i. 'dagad'.

R.

rács (-ot, -ok) fn. 'kenyértartó polc'. Két párhuzamos deszkára szögelt lécek; a négy sarkára kötelet kötnek és felkötik a padlóba. Hozzá be kēnyēret! Hoznék, de nem ērēm fēl a rácsot.

rácsos kápu (-t) fn. 'léckapu'. Ákármít montok árrá az em-berre, mégis rácsos kápu nyíllýik ánnak az udvárába.

ráér (-ék, -sz; -tem, -nék) tn. i. 1. 'van ideje'. 2. 'rájön, eléri (a székelés)'.

rágyá (-át) fn. 1. 'apró rozsdaszín foltok a növények levelein (a mák legelterjedtebb betegsége)'. 2. 'himlőhely; szeplő'.

rágyövőű mn. 'jövő, következő' (ha multban beszélünk jövőről).

ráncigá (-álok, -ász) ts. i. 'ráncigál, rángat'. Csák ráncigád mēj jóű a háját, há nem tánol.

ráport (-ot) fn. 'szigorú, katonai kihallgatás'. Szerettēk őt katonájékná is, minden nap ráporton vóút, há a kászárnyába vóúták.

râtehenkēgyik (-dēk, -dēl, -kēcc, -ēttem, -ēttē, -ēdnék) tn. i. 'ránehézkedik'.

rátēr (-ék, -sz) tn. i. 'magától rájön a helyesebbre'.

rátotta (-át) fn. 'rántotta'.

remēte (-ēt, -ék) fn. 'Einsiedler'.

rēst mn. 'lusta'.

rēstēl (-ék, -sz) ts. i. 'szégyell'. Nem rēstēllēd, hogy ánnýiszor kēll szóűlýtányi.

rēzgőű (-t) fn. 'rezeda'.

rigá (-lok, -ász) ts. i. 'rángat, cibál'. Hogynt nem tártotta jóű a fejűt, mikor a háját fontám, mē(r)rigátám jóű a háját.

rih (-ēt) fn. 'rüh'.

ripáskogyik (-dok, -dol, -kocc) tn. i. 1. 'ráförmed valakire'.

2. ,erősen sír (kisgyermek)'. *Ereggyé má hozzá, nem hallod, hogy ripáskogylk ot mágába.*

ripácsos (ripátos) mn. piszkos. Csutákvál kél má ánnák á tégylt mosnyi, olyan ripátos.

ripát (-ot) fn. ,piszok' (térden, könyökön). Úgy ellepté má á ripát á lábát, hogy á reték is kikelné benne.

rudállóu kötel (-et, -ek) fn. ,rudaló-kötél'. Ezzel kötik le a nyomórudat hátul a kocsiderékhoz.

rudás (-t) ,a szekérrúd jobboldalán járó ökör'. Áz á rudás mágá is elvinné á kocsit, olyan erőűbe ván.

S.

sájdít (-ttyá) ts. i. ,fájdít'. Sájdíttya még áz én ökröm á lábát; nem is tudom, mikor tuggyk befognyi.

sáktér (-t) fn. ,zsídók mészárosá'.

sállóu (-t, -k) fn. ,Sichel'. Áv vóyt mé haládatlán munká, mikor sállóuvál kéllét áratynyi.

sámfa fn. ,kaptafa'.

sánk (-ot) fn. ,finom, nehéz iszap'.

sányárgát (-ok, -ol, -gácc) ts. i. ,gyötör'. Áz á vén külyök is hos sányárgáttya áz ánnját, nem hos segítené neki.

sárkávét (liba) mn. ,levágott sarkú' (liba). A kis libákat úgy jegyzik meg, hogy vagy lenyirják a sarkát, vagy behasítják valamelyik úszóhártyáját (levelihásított). Mi jegyi á libátokná, öcse? Ász hiszém, hogy ballában sárkávét.

sátynya mn. ,fejletlen'. Mé ilyen sátynák most ezék á má-lácok, ísz énnyi ádok nekik.

sebbel-lobvál hsz. ,sebbel-lobbal, sietve'. Gyött áz olyan nágy sebbel-lobvál, mind ákit á szé hozott.

söllyeggy el tn. i. ,süllyedj el!' (átok).

sémér (-ék, -sz, -tem, -tél, -nék, sémérj) ts. i. ,sodor (kötele)'. Gyere no, Péstu, sémérjőünk motollákötele.

sémérég (-rget) fn. ,sömör'.

sémihásznáfejibe hsz. ,hasztalan'. Há gondolod, hogy ot nem vésznek fél munkába, né is járadozz oda sémihásznáfejibe.

sém mire tesz ts. i. ,tönkre tesz'.

séprőütolyú fn. ,tollseprű'.

sér (-t) fn. sör.

sérget (-ék, -él, -ecc, -tem, -tél, -nék, sérgess) ts. i. ,megforgat (táncba)'. Úgy mészérgettek, hogy má maíd elszédéltem.

Sérke község Feled mellett.

sérke (-ét) fn. ,fejtetű tojása, petéje'.

síká (-llok, -llász, -kász, -tám, -tá, -nék, síká) ts. i. ,mángorol (ruhát)'. Né hád nágyon mészarágynyi á ruhákol, jobb úty síkállányi.

simít (-ok, -ol, -ász, -ottám, -ottá, -ánék, simícscs l) ts. i. ,a

megszáratt dohányleveleket kiegyengetni'. *Ván-ë mé sok similányi?*

silány mn. 'hitvány, gyenge'. *Nem is gondoltam, hogy abbóu á silány kelézsböü* (búzakelés) *ollyán jóu búzá lëssz.*

sillyi (-ëm, -ëk) ts. i. 'betegségének a nyomait érzi'.

siňkó (-t, -k) fn. 'jégcsúszkáló'.

sír (-t) fn. **1.** 'Grab' (temetőben). **2.** 'krumplisír, piramis'. Akinek nincs pincéje, az a krumpliját letakarja szalmával és földdel, hogy meg ne fagyjon.

sirëk-forog tn. i. 'sűrög-forog'.

sikállóu (-t) fn. 'sodrófa'.

sogba ván 'sokba került'. *Biňony sogba ván nekik ez á kis viskóu.*

sompolyogyik tn. i. 'lassan odamegy'. *Èccër csak hozzám sompolyogyik á Pengő* (kutyanév).

soros (-t, -ok) fn. 'az éjjeliőr társa'. Nálunk sorba járnak vele minden háztól.

sübër (-t) fn. 'vasdeszka a falban, mellyel a füst útját szabályozzák a régi kemencéknél és tűzhelyeknél'. *Húsz ki á sübërt, hágy égiën az á tűz.*

sukk (-ot) fn. (hosszmérték) 'akkora hosszú, mint két ököl kinyújtott hüvelykujjakkal összetéve (kb. 30—35 cm.)'. *De kâr, hod nem hosszáb két sukvál ez á gërendä.*

surc (-ot, -ok) fn. 'kötényféle'. Nők, férfiak egyaránt viselték. Ma már csak az éltesebbeknél látni. Aratáskor azonban mindenkinek van hosszú, vászonból készült aratósurca.

sutty (-ot) fn. 'a kemence és a fal között levő kis fekvőhely, sut'. *Hä fázol, mënny á sugybä, oszt meleggyggyë mëg. Nem látnyi aszt sosë dolgoznyi, mindëg á sugybä ván.*

sütöü (-t, -k) fn. régi tűzhelyeknél itt sütik a kalácsot, krumplit, tököt.

Sz.

szak (-ot) fn. 'a tökmag bele összetörve és megfőzve'. *Mi újság, hé? Á(h), hogy Szákonyi* (családnév) *szakot főüsztek.*

szárikása (-át) fn. 'az a lé, amelyben kifőzik a hurkát'.

szárházi (-t, -k) fn. 'semmirevaló'. *Hät mëg ollyán szárházitö is fësz të, fiجام?*

szátvá (-át) fn. 'szövő eszköz'. *Be kék festetynyi á szátvânkot, mai nem ënnë úgy á szóu* (= szúbogár).

szë, (-t) fn. **1.** Rand, Saum'. **2.** 'szövesi szélesség'. *Hány szëböü vän á ruhäd? Këť szëböü vártám, de szük is.*

szë (szelet, szelek, szébe) fn. 'Wind'. *Tân fëlakasztotta magát valäki, hogy illyen nász szë fúj.*

szëksöü mn. 'szélső'.

szelënce (-ët, -ëk) fn. 'sótartó'. *Mëgemlëgetyük Pëstu söugort erröü á szelëncëröü, ö csinätä mëg eszt, szëgëj jámbor.*

szénke (-ét, -ék) fn. 1. 'szérű', 2. 'fedett hely, félszer.'
 szélttyibe hsz. 'vminek a szélében (erdő, búza stb)'. Csak a
 búza szélttyibe tészem a korsóút, hamarabb méltánalyuk.
 szoroska (-át, -ák) fn. 'egymás mellé épített két ház közötti
 szűk hely'.

szűr mn. 'szürke' (lúd). Régen vóút má ilyen szép szűr
 ludóunk is, még is hágyuk maglóunak.

T. Ty.

tágít, (-ok, -asz, -ottam, -ottá, -ánék, tágíccs) tn. i. 'enged.'
 Nem tágítok, ha nem tudom miüembe kerü is.

tágot (-ok, -sz) tn. i. 1. 'távozik'. 2. 'bővebb lesz'.

tágos mn. 'erős, vaskos'.

tájék (-ot) fn. 'környék'. Ezén a tájékon olyan embert nem
 lehet tándnyi.

takárék (-ot) fn. 'Bank'. Má mikor a takárégba kél mennyi
 pénz, má akkor baj van a házná.

takárodnak 'tömegesen mennek'. Mos takárodnak legjob-
 ban a templomba. Csak út takárodnak kijelé a legyen, hogyint
 sétét van a házba.

tályiga (-át, -ák) fn. 'taliga' (az eke első része). Rossz vagy
 kisebb kocsira is mondják gúnyosan.

tán hsz. 'talán'. Tán nem is lét vóna jobban, ha nem viszik
 mingyá a kórházba.

tánigát (-ok, -gácc, -tol, -tám, -tá, -nék, tánigass !) ts. i. 'rosszra
 tanítani, ingesztelni'. Jóy ánygyomásszony, maga is hol tánigáttya
 azokat a gyerekekét vél lëtttyire.

tápsikol (-ok, -sz, -tám, -lá, -nék, tápsikollj !) tn. i. 'tapsol'.
 No csak, gyönygyöm, tucc-é má tápsikolnyi ?

té (telet, telek, tēbe) fn. 'Winter'. Hátha még éccer ilyen
 hosszú vóna a té, nem tudom, hogy bírnanék ki.

tépász, (-ok, -ol, -tám, -tá, -nék, tépássz !) ts. i. rendetlenül
 összerak, összekever (pl. szalmát, kendert, fonalat). Nē tépázd
 össze-vissza ást a kis kendért.

tereny (terenyit, -in, -ek) fn. 'tenyér'. Tárcsád a terenyed,
 tészég belē cukrot, Gyuszi.

tesznye mn. 'rangasz, mocskos, elhanyagolt'.

tipék-topog 'sokat jön és megy (öreg emberre mondják)'. Iste-
 nem, minyit tipék-topog az az Ignác sóugor, mind akinek muszáj.

tisztára hsz. 1. 'tisztává'. Tisztára mos fél az edényekét.
 2. egészen. Há nem száladnak oda az emberek, tisztára összé-
 zúzza a gép.

tíz (-et, tízegyik) számn. 'zehn'.

topolyafa fn. 'topolyafa'.

tobosz (-t) fn. 'hordó nagyságú, szakajtó mintára csinált
 szalmaedény. Lisztet, korpát tartanak benne. Csináhatná má
 ét toboszt, nem tudom mibe tárlányi a korpát.

tóucsing (-ot, -ok) fn. 'krumpliból készült lepényféle'. A következőkép készítik: Az elreszelt nyers krumplit összekeverik liszttel. Megsózzák, megpaprikázzák és tepsiben megsütik, mint a lepényt. *Estére süsse tóucsingot is, régen vóut má úgy is.*

tolyú (-t, -k) fn. 'toll'. *Szép tolyú van ezéken a libákon, nem sokára mël lehet kopásztányi (=melleszteni).*

tóutágás (-t, -ok) fn. 'fejenállás'. *Mé nem vágy legény, hé, mikor a tóutágást sē tudod megállányi.*

tök (-öt, -ök) fn. 'Kürbis'. Nemei: **1.** *olásztök* (fehérhájú, édes tök, süelve kitűnő). **2.** *mágyár tök* (színes, marhatök). *Rákjátok külön az olásztököt a mágyártő, jóú lesz sütynyi a télén. A márhával is tököt eteték, mēr félék, hogy jóud mērrothád, há soká hágyom.*

töllészkegyik (-dék, -dél v. -écc, -éttem, -édnék, töllészkegygy) tn. i. 'kelletli magát'. *Hot töllészkegyik hozzám, mindhá nekēm kellenē.*

tőüt (-ök, -öl, -esz, -öttem, -ötté, -enék, tőüccs) ts. i. **1.** 'másodszor kapál (krumplit, kukoricát)'. Ilyenkor már a növény tövéhez több földet tesznek (feltöltik), hogy erősebben álljon. *Jáj, nem jóú, má most tőütenyi, mēr nágy a szárasság'. 2.* 'giessen'.

tőütés (-t, -ék) fn. **1.** 'ház vagy ház előtti kis kert mellett lévő $\frac{1}{2}$ m. magas fal, melyre vasárnap és esténként kiülnek beszélgetni'. **2.** második kapálás krumpli- és kukoricánál.

tudálmás asszony 'javas asszony'. *Vóutám má a tudálmás asszonná, de mēg is montá, hoty ki rontottá mēg a tehenem.*

tütü (-t) fn. 'víz' (gyermeknyelvi szó). *Nē rijjá, kis fíjám, hoz nekēd anyá tütü'.*

tűz (tűzet, -ek, tüzes, tűzvel) fn. *Nem merēk kimozdolnyi a házbow, hogy jóud tűzet csinának ezek a gyerekek.*

tyúkászik (-ok, -ol, -tám, -znék, tyúkássz!) tn. i. 'lányok után jár' (szoknyavadász). *Honnán gyössz ugyan? Tyúkásznyi vóutá megēnt úgy-ē?*

tyúkülőü (-t, -k) fn. 'tyúkfészek'. *Kerezd mēg ászt a rossz rostákávát, jóú lesz tyúkülőünek.*

U, Ú.

unytyig hsz. 'torkig'. *Nē kellezsd magád, unytyig vágyok veled.*

újság (-ot, -ok) fn. **1.** 'újhold'. **2.** 'hírlap'. **3.** 'újdonság (ételben)'. **1.** *Hóunáp mosuk a fejetékēt, ēp újság lēssz. 2.* *Nem érdemēs ászt a sok újságot olvasnyi, házugyik a mind. 3.* *Vásárnap újságot észöjnk, akkorára mēnnyőü a salátánk.*

úr (urát, urak, urásán) fn. *Jóú dolguk van az uráknak, nem csinának sēmmit, mégis megēnek (megélnek).*

út (utát, utak, utás, úton) fn. 'Weg'.

V.

vácok (-ckot, -ckok) fn. 'fekvő hely'. *Igazítsd mēm mágádnak a vácot, hā alugynyi mēgy. Mindēn állat keres mágának vácot.*

Vácokóvdál (-t) fn. 'legelőnév'.

vádóká (-át, -ák) fn. 'vadalma'.

vásmácská (-át) fn. 'rúdra vagy kötélre erősített háromágú vashorog'. A vedret veszik ki vele a kútból, ha lemarad.

végik-hosszig hsz. 'végig meg végig'. *Előűször gondold mēg, hogy mit akársz, nē járka nekēm it végik-hosszig a földön, hogy a fűvet lētapossád. Nē sētifindā nekēm végik-hosszig azon a puhā, földön, mēr oszt māj megúnom nēznyi.*

Z, Zs.

zabá (-lok, -ász, -tām, -tā, -nék, zabá) ts. i. 'gyorsan (sokat) eszik'. *Hoz zabā itt, mind a lō. Okágyik mā, mēr össze-visszazabāt mindēt.*

zigárzik (-ok, -ol, -ott, -aná, -zigárzanyi) tn. i. 'bogárzik'. Nyárban az állatok bőrében fészkelődő férgek úgy felizgatják az ökröt (tehenet), hogy akadályt nem ismerő szaladásnak ered. *Hol jártatok ilyen sokā? Zigárzott az ökör, állig tuttounk vele boldogolni.*

zigárzóbogár (-arát, -arák) fn. 'a szarvasmarha bőrében lakmározó féreg'. Nem más ez, mint a „hypoderma bovis” alcája.

zsiromkompér (-t) fn. L. (ē)smór. *Zsiromkompért sūtött az asszony fággyúvāl, azē iszom így a vīzel.*

zsizsi (-t, -k) fn. Gyermeknyelvi szó. **1.** 'tűz'. *Nē mēny közel a zsisihē, mēgē a cincikéd (inged).* **2.** mn. 'meleg, forró'. *Nē nyū a másináho, mēr a zsiszi.*

Kovács István.

Rövidítések.

á. é.	= átvitt értelemben
fn.	= főnév
gyny.	= gyermeknyelvi szó
hszó	= határozószó
isz.	= indulatszó
kb.	= körülbelül
k. h.	= képes használat
k. sz.	= kérdő szócska
ktsz.	= kötőszó
L., l.	= lásd
mn.	= melléknév
névm.	= névmás
növ.	= növény
nu.	= névutó

p. é.	= pejorativ értelem
pl.	= például
stb.	= s a többi
számn.	= számnév
sztn. i.	= személytelen ige
szn.	= személynév
tn. ige	= tárgyatlan ige
ts. i.	= tárgyas ige
v.	= vagy
vmi	= valami
vö. (v. ö.)	= vesd össze

Népnyelvi szöveggyűjtés Felsőőrből.

(Vas megye, jelenleg Németországhoz tartozik.)

Az utolsó deszkás.

Hirösseg vüótak án ez üöri deszkások. Vüót itt ē szüoga-birüó, e Ruzsa vadzs ez üáz uláni nēm tuóm bisztossam, mēg vüót itt ē pap. Asz hiszēm üäbbu e házbu valüó, ehüm mast e villámosi büódozs van. Asz hiszēm Kinc-Kovácsnak hiták. Itt Üörbe Kinc-nek monták, pedig üäk Kincs. Má üdüössebb embēr, mas küszögi plüébános. Üáz e pap irt ē cikkēt ez üöri fuórosokru, e deszkásokru. Ojjan ēccērüjen ēs mēgis hatásossan írta lē: Kijabát e szüoga-birüó, hodzs elüöre akar dzsünyi. Jem mēk szándikossā ha eszre vettē hob balra akar mēnnyi e lüājit balra szoritotta, ha jobra, jobra. E kijabálásra mēg nēm adot sēmit. Mēgbüntetnyi mēg nēm lehetēll üket, mer ez üöri deszkásoknak mēg vüót engedvüē, hon nēm kē nekik kerünyi. E címē jev vüót: Ez utüósuó deszkás.

(Siskó György 74 éves.)

Az utolsó deszkás.

Híresek voltak ám az öri deszkások. Volt itt egy szolgabíró, a Ruzsa vagy az az utáni, nem tudom biztosan, meg volt itt egy pap. Azt hiszem abból a házból való, ahol most a villámosi boltos van. Azt hiszem Kinc-Kovácsnak hívták. Itt Örbe „Kinc“-nek mondták, pedig az Kincs. Már idősebb ember, most kőszegi plébános. Az a pap irt egy cikket az öri fuvarosokról, a deszkásokról. Olyan egyszerűen és mégis hatásosan írta le: Kiabált a szolgabíró, hogy előre akar jönni. Ez meg szándékosan, ha észrevette, hogy balra akar menni, a lovait balra szoritotta, ha jobbra, jobbra. A kiabálásra meg nem adott semmit. Megbüntetni meg nem lehetett őket, mert az öri deszkásoknak meg volt engedve, hogy nem kell nekik kerülni. A címe ez volt: Az utolsó deszkás.

Nemes Siskó György.

*Ín èccër furcsá jártam. Miég akkor fuórosztam uó máviē. Persze ez uccám, mer cseriēviē lēd gabonáviē. Mēk kijabányi kēl-
lēt : uómád vēdzsenek, uómát. Osztán dzsūttek ez asszonyok, hosz-
ták szakasztuógba e gabonát. Osztán uārra dzsū valami ur fiēli,
valami vigiēc, osztán aszon dzsa : vam magának joga it kijabányi ?
Akkor iparigazolváru persze miék szuó sē vuót. Viletlenü e szeke-
remēn ojjan dēszka vuót, emēlikēn e nevē vuót mēg ēddzs em (N)
bötü. Csek üv viletlenü eszēmbē jutott, mondok : kirēm ín nēmēs
ember vadzsok ! Jerre új jehuāgatott... Pedig jem má e kilendzve-
nes esztendüögbe vuót.*

(Siskó György 74 éves.)

Katonaemlékek.

*Ez ín üdüömbe, nyuódzvāhadba, miég akkor ez ezredná vuó-
tam, kütörüőbe vuót e háboru. Űcs fē vuótunēk szeriēviē, hocs
húszonnidzs uóra alāt harckípessek lēdzsünēk. Ez ezredēsēm Biēdzsbe
vuót, onnāi küdözgettē ez izenetēked, de akkor mēkszünt. Közbe
lēt iēt ēdzs esztendüő. Ín nadzs vátozásokon kerütem kērēszti.
Űoszre űira kesztik hangosztatnyi idzs lēsz háboru, űdzs lēsz há-
boru. Miég ojjā szuókat is hallottam, hodzs ajiēr vam mer mas
ráir e nīp. De uānnýira vuót akkor is mondom, hodzs ez űőrna-*

Nemes Siskó György.

Én egyszer furcsán jártam. Még akkor fuvaroztam almá-
val. Persze az utcán, mert cserélve lett gabonával. Meg kiabálni
kellett : almát vegyenek, almát. Aztán jöttek az asszonyok,
hozták szakajtókban a gabonát. Azután arra jön valami úr
féle, valami vigéc és azt mondja : van magának joga itt kiabálni?
Akkor iparigazolványról persze még szó sem volt. Véletlenül a
szekeremen olyan deszka volt, amelyiken a nevem volt, meg
egy „N“ betű. Csak úgy véletlenül eszembe jutott, mondok :
kérem, én nemes ember vagyok ! Erre úgy elhallgatott...
Pedig ez már a kilencvenes esztendőknben volt.

Katonaemlékek.

Az én időmben, nyolcvanhatban, még akkor az ezrednél
voltam, kütörőben volt a háború. Úgy fel voltunk szerelve, hogy
huszonnég óra alatt harcképesek legyünk. Az ezredesem Bécs-
ben volt, onnan küldözgette az üzeneteket, de akkor megszűnt.
Közben letelt egy esztendő. Én nagy változásokon kerültem
keresztül. Űoszre űjra kezdték hangoztatni, így lesz háború, úgy
lesz háború. Még olyan szavakat is hallottam, hogy azért van,
mert most ráér a nép. De annyira volt akkor is, mondom, hogy

dzsom ha nē vüót othon — ődzs üörnadzsnag vüótam e lovássza — mondom, ha nē vüót othon, ott ojjā sijás-rijázs vüót! Mikor othō vüót hüágattak jetitkuták e bánacssokat, de mikor nē vüót othō vüót nacs sijás-rijás. No, akkor osztány nyilvánosságra hozták e hármasszöveccsigēt, akkor osztám mēkszünt e háborus hír nyuódz-vāhiédbe. Akkor kesztek jezék isz szövelkēznyi, ez angol, francija, orosz, megalakiccsák e szinte hármasszöveccsigēt. De nálunk e szöveccsigēt mēktagatta ez olasz. Aszonta, csek akkor kē segicscsigre dzsünyi, ha mīnket támadnak mēg, it pēig e támadó fiél ez osztrák-madzsar monarkhija vüót. Jez onnāi vettē ez eredetī, hodzs ez osztrák-madzsar monarkhiját fēhīfták e nacs hatalmak, hodzs Boszniját szájja mēg. Nohát jez uāsztot tejjesitettē. Ojjā formām mēnd vígbe, mīnd jez ez Ausztria bekebelezisē. Lekfējebb ojjan külön csapatok leskēlűöttek ez erdiűögbe, osztá lűttek, de nyilvános ütközet nē vüót. Hanēm jez nacs szemēket szurt e szerbeknek. Jez e szerbēket igēm bántotta, de ellēszegünyi nēm tuttak. Nēm is mertek, de kerestik ez alkalmat. Persze ez orosz heccütö űket. Od vüót e Prohászka nevűő mīniszter, e Prohászka katolikus pűspök tezsvirdzsē, uāszt meggyalászták s jevviē akarták e háborut elűő idiēznyi. Ferenc Juózsef, od vam mázs világon, aszonta : nekűnk nēm kē háboru! Akkor osztám mēgdzsilkuták e trűón-örököst felesīgēstű. No mas má talá lesz háboru. És űdzs is lett.

(Siskó György 74 éves.)

az őrnagyom ha nem volt otthon — egy őrnagynak voltam a lovásza — mondom, ha nem volt otthon, ott olyan sirás-rívás volt! Mikor otthon volt hallgattak, eltitkolták a bánatukat, de mikor nem volt otthon volt nagy sirás-rívás. No akkor azután nyilvánosságra hozták a hármasszövetséget, akkor azután megszűnt a háborús hír nyolcvanhétbe. Akkor kezdtek ezek is szövetkezni, az angol, francia, orosz. Megalakítják a szintén hármasszövetséget. De nálunk a szövetséget megtagadta az olasz. Azt mondta, csak akkor kell segítségre jönnie, ha minket támadnak meg, itt pedig a támadó fél az Osztrák-Magyar Monarchia volt. Ez onnan vette az eredetét, hogy az Osztrák-Magyar Monarchiát felhívták a nagyhatalmak, hogy Boszniát szállja meg. Nohát ez azt teljesítette. Olyan formán ment végbe, mint ez az Ausztria bekebelezése. Legfeljebb olyan külön csapatok leskelődtek az erdőkbe, azután lőttek, de nyilvános ütközet nem volt. Hanem ez nagy szemeket szúrt a szerbeknek. Ez a szerbeket igen bántotta, de ellenszegülni nem tudtak. Nem is mertek, de keresték az alkalmat. Persze az orosz heccelte őket. Ott volt a Prohászka nevű miniszter, a Prohászka katolikus pűspök testvére azt meggyalázták s ezzel akarták a háborút előidézni. Ferenc József, ott van másvilágon, azt mondta : nekünk nem kell háború! Akkor azután meggyilkolták a trónörököszt feleségestül. No most már talán lesz háború! És úgyis lett.

Huszárvirtus.

Id vuót Űörbe tizēhárom huzár. Mēkszöktek luāstu, mindēnēstü. Itt e Szita kastiba, jobbára ottonnak tartuószkottak. Fēmēntek e Szita kasti pallására, ottonnak lestik, mikor dzsünek e nīmēt katonák. Mikor meglátták, hodzs dzsünek, eds lütt. Jerre tizēnkettē lúra ütek, e tizēharmadik lú mēk csek maga szalatt utánnok. Akkor osztá fēnd e Jēzus hēdzsiná, e Görbiēbe, ot talákosztak. Emikor jez e tizēnkiēt huzár odaírt, ez egisz csapat mēkfutamodott elüöllök. Hát mondom megijēttek e nīmēd bakák. Mēkfutamottak elüöllök uānnyira, hom mījēg e ruókalikagba izs bebūjtak, mer e Görbiēbe szoktak ruókák tanyázni. E madzsar huzárok mēg úsz székáták üket, hok : „komēs z herász jō ruókalik“, úcs csufuták üket e madzsar huzárok. De azután dzsütt án e mēktorlás. Dzsütt e sok katonaság. Űört mēgbüntettik, sok embert jē akartak aggatni, de nēm bántották üket, csek ažiēr, mer e huzároknak párcsokat jökták. E Fülöp Mártont, no ez in öregapámnak e tezsüirdzsit, mer aszonták, hodzs uāv verettē fjiēre e harangot, mikor jēbukkantak Tarcsa mēk Pin kafēi felüő e katonák. E patikárost, mer ez ü pallásáru lüttek. Körüáták Űört. Nē vuót sēnkiēnek sē szabat sē bedzsünyi, sē kümēnnyi Űörbü. Akkor osztán uász monták, ha nē fizetnek váccságdíjjat, akkor Űört jelígetik. E vörözsüvári grüóf, e grüóf Erdüődi emi pīzē cseg vuót, ez összes pīzit mīnd odatta. Nedzsüenezēr forintot kellēt fizetnyi nekik váccságdíjjat. E vörözs-

Huszárvirtus.

Itt volt Őrbe tizenhárom huszár. Megszöktek lovastul, mindenestül. Itt a Szita kastélyban jobbára ottan tartózkodtak. Felmentek a Szita kastély padlására, ottan lesték, mikor jönnek a német katonák. Mikor meglátták, hogy jönnek, egy lőtt. Erre tizenketten lóra ültek, a tizenharmadik ló meg csak maga szaladt utánuk. Akkor azután fenn a Jēzus hegyénél, a Görbében, ott találkoztak. Amikor ez a tizenkét huszár odaért, az egész csapat megfutamodott előlük. Hát mondom, megijedtek a német bakák. Megfutamodtak előlük annyira, hogy még a rókalyukakba is bebujtak, mert a Görbében szoktak rókák is tanyázni. A magyar huszárok meg úgy szekálták (ingerelték) őket, hogy : „komesz herász fon rókalik“, úgy csúfolták őket a magyar huszárok. De azután jött ám a megtorlás. Jött a sok katonaság. Őrt megbüntették, sok embert fel akartak aggatni, de nem bántották őket csak azért, mert a huszároknak pártjukat fogták. A Fülöp Mártont, no az én öregapámnak a testvérét, mert azt mondták, hogy az verte félre a harangot, mikor felbukkantak Tarcsa meg Pinkafő felül a katonák. A patikárust, mert az ő padlásáról lőttek. Körülállták Őrt. Nem volt senki-nek sem szabad sem bejönni, sem kimenni Őrből. Akkor azután azt mondták, ha nem fizetnek váltságdíjat, akkor Őrt elégetik.

vári gróf jemenđ Bjédzsbe e császár eljibe, de mġég akkol lúháton kellett mġennyi. Údzs vġót akkor e mondás : három ló dűt kü aluólla, mire Bjédzsbe irt. Ícs tutták osztán küfizetnyi valahodzsan e nedzsvenezer forintot.

(Fülöp Zsófia 67. éves.)

Lakodalom Felsőőrben.

Eisűo dolog e liánkiris. E vűölegin elűöre mġekkiri maga, akkor osztám mġekkiri ě közzeli rokonnyát, űál lessz e kirűűő. Űāviġe jemġennek e mġenyasszűhászho, kirűű, vűölegim mġég ez idġsapcsa, ha van neki, ha nġm, akkor mġég ě közzeli rokonnyát kirtġ mġek, hom mġennyġe je velġ. Ott osztám mġekkirtik e liánt. Mġég űākkuttak. Csinátak műoringot. Leginkāp szoktak ezer forintot ġirnyġi e mġenyasszonnak, ű mġég űānnak e felid vissza. Este vacsora e liánkiris után. E liġ riszirű izz vġót ġdzs embġr, felelűőnek szokták mondannyi. Három hġelig vġót mġenyasszony, űdzs lġtt e lakodalom. Összűirták e rokonokat, ekiket mġég akartak hġnya, űāzokat e vűölegġ riszirű e kirűű hġta mġég, e mġenyasszű riszirű mġég e felelűő. Akkor osztā lġtt e lakodalom. Szoktag vűűőfinġek hġnya hārmat-nġdzset. mġég nyoszorűőliányokat. Ha e vűűöleginġnek vġót tezsűirdzsġ, eki má fġrnā vġót, űāv vġót e nyoszorűűasszony. Vġsār-

A vűrűsvāri grűf, a grűf Erdűdy, ami pġnze csak volt, az összes pġnzġt mind odaadta. Negyvenezer forintot kellett fizetni nekik vāłtsāgdijat. A vűrűsvāri grűf elment Bġcsbe a császār elġ, de mġég akkor lűháton kellett menni. Űgy volt akkor a mondás : három ló dűlt ki alűla, mire Bġcsbe ġrt. ġgy tudták azután kifizetni valahogyan a negyvenezer forintot.

Lakodalom Felsőőrben.

Elsűo dolog a leānykġrés. A vűölegġny elűore megkġeri maga, akkor azután megkġeri egy kűzeli rokonāt, az lesz a kġrűje. Azzal elmennek a menyasszonyhoz kġrű, vűölegġny meg az ġdesapja, ha van neki, ha nem, akkor meg egy kűzeli rokonāt kġrte meg, hogy menyjen el vele. Ott azután megkġrtġk a leānyt. Megalkudtak. Csināltak műoringot. Leginkābb szoktak ezer forintot ġgġrni a menyasszonynak, ő meg annak a felġ vissza. Este vacsora a leānykġrés után. A leāny rġszġrűl is volt egy ember, felelűőnek szokták mondani. Három hġtig volt menyasszony, űgy volt a lakodalom. Összeirták a rokonokat, akiket meg akartak hġvni, azokat a vűölegġny rġszġrűl a kġrű hġvta meg, a menyasszony rġszġrűl meg a felelű. Akkor azután lett a lakodalom. Szoktak vűűfġlyeket hġvni hārmat-nġgyet, meg nyoszorűűliányokat. Ha a vűölegġnynek volt testvġre, aki már fġrjnġl volt, az volt a nyo-

nap reggijē e vőőfinéknek kellett mennyi mékhinya e vendégeket. Legēisűőbe mēnt e vőőlegiőho. Onnāid jevüttő e cipűőket e mēny-asszōho. Onnāi megī visszamēnt, jevüttő e vőőlegiőho ez üngöt. Akkor mēnt e nyoszorúóliányáho fēkiszūnyi. Pántlikákat, roz-maringot ot kapott. Akkor jemēnt e vendigēket sorba mékhinya. Uāvűjē vigezēt, visszamēnt mēgin e nyoszorúóliányáho, uāddigra jef fēkiszūt, osztā jemēntek e nyoszorúóasszōho. Oda összomēntek mind, ehány nyoszorúóliám mēg vőőfi vűót, ott összvárták ēdzmsāt. Onnāid mēntek e vőőlegihászho. Űdzs indutak e vőőlegije e mēny-asszonyiér. E mēnyasszōháznā e kirűő vűttő e muōriņ-levelet. Feolvasták, osztān alá kellett írnya e mēnyasszonnak is mēg e szűleinek is. Jekkor mindēnki mēkkapta e keszkönyűöt, mēg ē szá rozmaringot. Űaszt e nyoszorúóasszō vűttő be, uānnak e dūga vűót. Ha má ēccēr vīgesztek, akkor indutak eskűdnyi. Mikor kűnd összōállottak, ez ēisűő vőőfi jebucsusztatta e mēnyasszont. Elűőb vűót mēg ē csutorahordozūó is — mas má iszē nēm — eki e csuto-rát hordozta. Ha valaki ē kicsint ojjan toppelli forma vűót, uārra szoktāg dukmānyi e csutorát. Templombu hazamēntek, ez ēisűő vőőfim megī versēt mondott. Bemēntek, osztā szitszillettek. Jemēn-tek haza átűőtōszkōnnyi űm mēntek kisebbem megī vissza. Jekkol lētł osztān e vacsora. E vőőfinēk hoszták fē, uāj jezēknek e dūgog vűót. Minden tā itīēnā versūt. Legēisűő tā itīē ēdzs űres tā vűót, ekīt e vőőfi fűőtho csapott. Ez űres tānag versūt ez ēisűő vőőfin, e második

szolyóasszony. Vasárnap reggel a vőfélyeknek kellett menni meghívni a vendégeket. Legelőször ment a vőlegényhez. Onnan elvitte a cipőket a menyasszonyhoz. Onnan megint visszament, elvitte a vőlegényhez az inget. Akkor ment el a nyoszolyóleányokhoz felkészülni (felöltözni). Pántlikákat, rozmaringot ott kapott. Akkor elment a vendégeket sorban meghívni. Azzal végezett, visszament megint a nyoszolyóleányához, addigra ez felkészült, azután elmentek a nyoszolyóasszonyhoz. Oda összementek mind, ahány nyoszolyólány meg vőfély volt, ott összevárták egymást. Onnan mentek a vőlegényházhoz. Űgy indultak a vőlegénnyel a menyasszonyért. A menyasszonyháznál a kérő vitte a mőringlevelet. Felolvasták, azután alá kellett írni a menyasszonynak is, meg a szűleinek is. Ekkor mindenki megkapta a keszkenőt, meg egy szál rozmaringot. Azt a nyoszolyóasszony vitte be, annak a dolga volt. Ha már egyszer végeztek, akkor indultak esküdni. Mikor kinn összeállottak, az első vőfély elbűcsúztatta a menyasszonyt. Előbb volt még egy csutorahordozó is — most már ugyan nem — aki a csutorát hordozta. Ha valaki egy kicsit olyan toppelli (bolond) forma volt, arra szokták tukmálni a csutorát. Templomból hazamen-tek, az első vőfély megint verset mondott. Bementek, azután szétszéledtek. Elmentek haza átöltözködni, úgy mentek később megint vissza. Ekkor lett azután a vacsora. A vőfélyek hozták fel, az ezeknek a dolga volt. Minden tál ételnél verselt. Leg-

e hátáná át, osztám mikor végezett e hádba löktö, osztán e tállot e fűötho csapta. Akkor dzsütt ez ejsüö fogás : husleves metjétje. E második fogás tikleves gombuócje. Tēhus ecetēs tormávje, tikhus zsömletormásje. Daragánica szijávje, tēfūthus mártásje, savanyú káposzta disznóhúsje, osztán turuósrítes, süd disznóhúzs zselátávje, mákosrítes, osztán e kalács. Akkor e farsangi karafon, utánna e putēr karafon, utuójjára mēk perec. E szakácsniénak szēdnek pīszl jez után, uām mēg dijuót ad nekik. Mindēnki kapot három dijuót. Utuójjára dzsün e muszikásoknak e pīszēdis. Ez asztuākat jeboncsák kūrámujják e szobát, údzs dzsün e tánc. Tánc közbe dzsün e fekete kávié. Ífiél utā levészik e kaszaruót e mēnyasszō fejrü, osztā jētészik e fejkötiót. E vüöfin elüövezeti e mēnyasszont és ü táncul e mēnyasszōje e vüölegim mēg ez ejsüö nyoszorúliqje. E kevesset táncunak, akkor átaddzsa e vüöleginnek ez ujj asszont.

Ídzs versül neki :

„Íd vā jó barátom, immár a te párod
Én tēnekēd adom, éld vele világod.“

Rēggjē feljē osztā sziccanķuóznak e nípek ézs vígē van.

(Fülöp Zsófia 67. éves.)

első tál étel egy üres tál volt, akit a vőfély földhöz csapott. Az üres tálnak verselt az első vőfély, a második a hátánál állt, azután, amikor végezett, hádba lökte, azután a tálat a földhöz csapta. Akkor jött az első fogás : húsleves metélttel. A második fogás tyúkleves gombóccal. Tehénhús ecetes tormával, tyúkhús zsemlyetormással. Daragánica szilvával, főtt tehénhús mártással. Savanyú káposzta disznóhússal, azután túrósrétes. Sült disznóhús salátával, mákosrétes, azután a kalács. Azután a farsangi fánk, utána a vajasfánk, utoljára meg perec. A szakácsnénak szednek pénzt ezután, az meg diót ad nekik. Mindenki kapott három diót. Utoljára jön a muzsikásoknak a pénzszedés. Az asztalokat elbontják, kirámolják (ausräumen) a szobát, úgy jön a tánc. Tánc közben jön a feketekáv. Éjfélt után leveszik a koszorút a menyasszony fejéről, azután felteszik a fejkötőt. A vőfély elővezeti a menyasszonyt és ő táncol a menyasszonnyal, a vőlegény meg az első nyoszolyólánnyal. Egy keveset táncolnak, akkor átadja a vőlegénynek az új asszonyt.

Így versel neki :

„Itt van, jó barátom, immár a te párod
Én tenéked adom, éld vele világod.“

Reggel felé azután szétcankóznak (szétszállingóznak) a népek és vége van.

Imre Samu.

Referate über den Inhalt dieses Jahrbuches.

Was wir wollen. (S. 3—6.)

Das Institut für ungarische Mundartenforschung der Universität Debrecen setzt sich die methodische Erforschung der ungarischen Volkssprache und die Ausarbeitung eines ungarischen Sprachatlas zum Ziele. Die Mitglieder des Instituts studieren eingehend der Volkssprache der Komitate Bihar und Békés. Mitforscher haben wir in den Komitaten Szabolcs, Gömör und in Siebenbürgen. Mit besonderem Interesse beschäftigen sich die Mitglieder mit der Sprache der im Ausland versteuten Sprachinseln (Slavonien, Moldau, das Ör-Gebiet im ehemaligen Westungarn, heute Ostmark). Sie haben weiterhin die vollständige Sammlung der Civis-sprache von Debrecen begonnen. Die Fachausdrücke der einzelnen Berufsarten sind zum grossen Teil bereits zusammengestellt.

Valentin Csüry : *Die Geschichte der mit hoher Zungenstellung gebildeten, geschlossenen Vokale der Szamosháti Mundart.* (S. 7—21.)

Bei den mit hoher Zungenstellung gebildeten Vokalen (i, i, u, ú, ü, ü) ist die gesprochene ungarische Sprache nicht einheitlich. Die Erforschung der Geschichte dieser Laute ist nur bis zum XVII. Jahrhundert möglich. Die geschriebenen Sprachdenkmäler, Codices bezeichnen die Dauer (Länge) dieser Laute nicht. Bei den Schriftstellern des XVI. Jahrhunderts (Johann Sylvester, Peter Melius Juhász, Adalbert Molnár von Szencz) erscheint zwar schon die Bezeichnung der Dauer (Länge) dieser Vokale, aber ihre Bezeichnung ist nicht konsequent. Eine genaue Angabe der Quantität (Länge) der oben genannten Laute finden wir erst in den Werken von Peter v. Pázmány, Georg Káldi, dann in dem Wörterbuche von Páriz v. Pápai (1708). Der prosodische Streit von Josef Rájnis und David Szabó v. Barót versuchte bei den langen Vokalen wenigstens in der ungarischen Dichtersprache Einheit zu schaffen. Rájnis Standpunkt beruht auf historischer Grundlage, David Szabós aber auf der Szekler Volkssprache. Nun besteht diese Einheit in der ungarischen Prosodie auch heute nicht. Die Ursache des

Mangels dieser Einheit ist, dass *i*, *ú*, *ü* nur die betreffenden Längen der ungarischen *i*, *u*, *ü* Laute sind, und zwischen den *i* $\sim$ *í*, *u* $\sim$ *ú*, *ü* $\sim$ *ű* Vokalen ein anderes Verhältnis besteht, als zwischen *a* $\sim$ *á*, *e* $\sim$ *é*, *o* $\sim$ *ó*, *ö* $\sim$ *ő*. Die Glieder dieser letzteren Paare sind besondere Laute und nicht lange-kurze Varianten desselben Lautes.

Die ungarische Volkssprache ist in der Aussprache nicht einheitlich. In der Volkssprache finden wir einen dreifachen Lautbestand: 1. den wahrscheinlich ursprünglichen Lautbestand, nämlich den Wechsel von *i* $\sim$ *í*, *ú* $\sim$ *u*, *ű* $\sim$ *ü* in den Flexionsformen bewahrte das Palózer Gebiet (Oberungarn). Darauf beruht die Lehre der Elaborator Grammatica Hungarica von Révai und die Rechtschreibung der ungarischen Akademie der Wissenschaften. 2. In den übrigen Sprachgebieten wurde dieser Lautwechsel grösstenteils ausgeglichen und zwar a) in der Mitte des ungarischen Sprachgebietes zugunsten des langen *i*, *ú*, *ü*; b) in den westlichen (Transdanubien) und östlichen Teilen (Komitat Szatmár, Bereg, die Moldauer Csángó) aber zugunsten der kurzen *i*, *u*, *ü*. In der Szamosháter Mundart (Komitat Szatmár) wurde der *i*, *ú*, *ű* Laut im allgemeinen verkürzt. Nur in Silben, wo *l*, *r*, *j* die Silbe schliesst, werden alle kurze Vokale, also auch *i*, *u*, *ü* verlängert. In der Szamosháter Mundart gibt es keinen Lautwechsel *i* $\sim$ *í*, *ú* $\sim$ *u*, *ű* $\sim$ *ü* in historischer Hinsicht; ein Wechsel wurde nur später durch gewisse phonetische Verbindungen hervorgerufen: *nyíl* $\sim$ *nyilat* ‚Bogen‘ *úr* $\sim$ *urat*, ‚Herr‘, *csűr* $\sim$ *csüröm*, ‚Scheune‘, *bírnak* $\sim$ *birok*, ‚haben‘.

Josef Vêgh: *Die mit hoher Zungenstellung gebildeten geschlossenen langen Vokale in der Békéser Mundart.* (S. 22—47.)

Verfasser bietet in seiner Abhandlung die genaue, ausführliche Beschreibung der mit hoher Zungenstellung gebildeten, geschlossenen, langen Vokale (*u*, *ü*, *i*) und deren eventuellen Quantitätswechsel in der Békéser Mundart (Komitat Békés, der südöstliche Teil der ungarischen Tiefebene). Er stellt fest, dass geschlossene lange Vokale mit hoher Zungenstellung in folgenden Bildungssuffixen vorkommen: *ú*, *ű* denominales Adjektivsuffix und *it*, *dül*, *dül*, *ül*, *ül* bezw. deverbale Verbal-suffixe z. B. *tanít* ‚er lehrt‘ *bámúlok*, ich staune; weiter in folgenden Flexionssuffixen: *bül*, *bül*, *rül*, *rül*, *ül*, *ül* z. B. *házbül* ‚aus dem Hause‘. Dann führt er jene nominalen und verbalen Wortstämme an, die ein *ú*, *ű*, *i* haben. Auf Grund reichhaltiger Beispielsammlung, in der er die flektierten und abgeleiteten Formen der Nomina und Verba aufzählt, betrachtet er die Entwicklung der mit hoher Zungenstellung gebildeten, geschlossenen, langen Vokale (*ú*, *ű*, *i*) und deren Quantitätswechsel. Er gibt folgende Regeln:

1. In einer kleinen Gruppe der Wortstämme (z. B. *lú* —

lovat, Pferd, lű — lövök ‚schiessen‘, fijű-fijam ‚Sohn‘) schwinden die langen ú, ű Laute im vollen Stamm des Wortes; an ihre Stelle treten die kurzen o, ő, bzw. a, als o Laute mit mittlerer, bzw. niederer Zungenstellung gebildete, halbgeschlossene bzw. offene, kurze Vokale. Hier hat sich Qualitätswechsel ergeben.

2. In den flektierten Formen der übrigen nominalen und verbalen Stämme wird der mit hoher Zungenstellung gebildete, geschlossene, lange Vokal (ú, ű, í) erhalten, z. B. út-útát, útho ‚Weg‘, húzót, húzók, húzzon ‚ziehen‘. Ausnahme bilden sechs Stämme mit je zwei Formen, z. B. Víz-vizet, ‚Wasser‘, úr-urat, ‚Herr‘. Hier hat sich der Quantitätswechsel erhalten. Der lange Vokal des Wortstammes (ú, ű, í) bleibt in den abgeleiteten Formen der Nomina immer, in den abgeleiteten Formen der Verba meistens erhalten, z. B. út, ‚Weg‘, útas ‚Reisende‘, útazik ‚fahren‘, útásít ‚hinweisen‘; aber tűr, ‚dulden‘, türelem ‚Geduld‘.

Zusammenfassend stellt Verfasser fest, dass die Békéser Mundart die mit hoher Zungenspitze gebildeten, geschlossenen, langen Vokale gern gebraucht, und den langen Vokal in der Flexion und grösstenteils auch in der Ableitung behält. Einen Quantitätswechsel in der Flexion gibt es nicht. Der ursprüngliche Quantitätswechsel wurde also in der Flexion und grösstenteils auch in der Ableitung infolge der inneren Analogie ausgeglichen.

Attila T. Szabó: *Die Verbalformen der Bábonyer Volkssprache*. (S. 48—64.)

Verfasser beschäftigt sich eingehend mit den Verbalformen und deren Funktionen der Bábonyer Mundart. (Bábony ein kleines Dorf im ehemaligen ung. Komitat Kolozs in Siebenbürgen gehört zu der durch ihre Volkskunst weltberühmten Ortschaft Kalotaszeg.) Auf Grund vieler Beispiele bespricht er 1. die Verbalformen, die eine unvollendete Handlung ausdrücken (vár, er wartet, várjon, er warte, várna, er würde warten), und, die Verbalnomina (várni, warten, várva, gewartet, váró, wartend). 2. die Verbalformen, die eine vollendete Handlung (várt, er hat gewartet, várt volna, er hätte gewartet) und Partizi (várt, gewartet) bezeichnen.

Die Zukunft wird in der ungarischen Schrift- und Umgangssprache durch eine zusammengesetzte Verbalform umschrieben: várni fogok, ich werde warten. Diese Form kennt die Bábonyer Mundart nicht. Die Zukunft wird durch die Praesensform ausgedrückt.

Dann beschäftigt er sich mit der objektiven Konjugation der Mundart. Nach der Beschreibung der Funktion der einzelnen Verbalformen führt der Verfasser die Paradigmen der Verbalstämme an.

Stephan Szabó: *Gemination In der Békéser Mundart.* (S. 65—80.)

Die Gemination ist in den ungarischen Mundarten eine häufige Erscheinung. Von kleineren Beiträgen abgesehen, ist die Gemination, nur für die Szamosháter Mundart von Prof. V. Csúry eingehend und systematisch untersucht worden. (Magyar Nyelv. Zeitschrift. XXXIII. 141—151, 201—216.) Das Geminations-system der Szamosháter Mundart ist im allgemeinen auch für die Békéser Mundart (komitat Békés, Ung. Tiefebene) gültig. Im Einzelnen finden wir selbstverständlich gewisse Abweichungen. Die Gemination kommt in intervokalischer Lage und im absoluten Wortauslaut vor. Im wurzelhaften Teil ist die Gemination eine vereinzelte Erscheinung, z. B. hallad, fortschreiten, in der Schriftsprache, halad. Allgemein verbreitet ist die Gemination bei den Suffixen und den konjugierten Adverbien. Hier unterscheidet Verrfasser zwei Gruppen: Gemination in Flexions-suffixen 1. l > ll, 2. n > nn, 3. sz > ssz, z. B. tüllem, von mir, Bikisënn in Békés, und in Bildungssuffixen 1. l > ll, 2. s, > ss, z. B. schriftsprachlich, tárgyalás, Verhandlung, magas, hoch, in der Mundart tárgyallás, magoss. Die bisher erwähnten Geminationen haben keine analogische Grundlage, doch kommt auch etymologisch begründete Gemination vor. Die possessiven Personalendungen 3. Person a, e, ok, ök verlängern den Konsonant im Auslaut z. B. csúcs, Gipfel, csúccsa, sein Gipfel. In der Békéser Mundart ist die Gemination nicht so häufig, wie in der Szamosháter Mundart. Die Gemination in den Wurzelteilen ist in der ersteren seltener. Bei den Suffixen stimmt die Békéser Mundart in der Gemination der Suffixe, n, sz, s mit der Szamosháter Mundart überein. Abweichungen finden wir bei den Flexions- und Bildungssuffixen mit -l.

Elemér Bakó: *Die finnische Mundartenforschung.* (S. 81—112)

Das Interesse der Finnen wendet sich nach der Entdeckung und Veröffentlichung der Runos des Kalevala der Volkssprache zu. Die Arbeit der Organisation beginnt mit dem Arbeitsentwurf Setäläs (1896). Die Sammlung wurde von den Sammlern der Finnischen Litterarischen Gesellschaft ausgeführt. Zuerst fanden Wörtersammlungen auf Grund alphabetischer Wörterbücher mit verschiedenen Methoden statt (keräilysanasto). Zur Beschleunigung der Sammelarbeit wurde 1914 eine Stiftung für ein finnisches Volkssprachewörterbuch, und 1916 eine Aktiengesellschaft mit gewaltigem Grundkapital gegründet. Als 90% des Grundkapitals infolge der Geldentwertung verloren ging, wurde die Wörterbuchstiftung (Sanakirjasäätiö) in dem bereits selbständigen finnischen Staat 1924 mit staatlicher Unterstützung und Beteiligung der finnischen wissenschaftlichen Gesellschaften neugeschaffen. Der selbständige finnische Staat

liess für die personal- und sachlichen Ausgaben der Sammelarbeit der Wörterbuchstiftung bereits zu Beginn der Arbeit 1925 eine Staatshilfe von 200 Tausend finnische Mark, dann 1930 und 1931 800 Tausend und seit 1935 jährlich 600 Tausend Mark zukommen. Von 1925 bis 1938 unterstützte der Staat die Wörterbuchstiftung mit 7.370.000 Mark. Dieses Institut baute langsam ein solches Sammelnetz aus, das auf der ganzen Welt ohne-gleichen ist. In diesem Sammelnetz nimmt die Universität mit ihren zu diesem Zweck ausgebildeten Hörern teil, weiterhin die verschiedenen Jugendvereine bis zum letzten Bauer. Mit den Volksgenossen ist das Institut auf dem Wege seiner in vielen Exemplaren kostenlos zugesandten Zeitschrift und eines regen Briefwechsels in ständiger Verbindung.

Die finnische Mundartenforschung hat heute die Wörter-sammlung auf Grund alphabetischer Wörterbücher verworfen. Die Methode der Sammlung ist heute vielmehr die natürliche Sammelart nach assoziativen Kategorien. Die Wörterbuchstiftung hat auch schon bisher ein gewaltiges Material nicht nur für die Sprachwissenschaft, sondern auch für die Volkskunde und Geschichte (Siedlungsgeschichte) geschaffen.

KLEINERE MITTEILUNGEN.

Katalin Bartha: *Meine Studienreise bei den Ungaren in Slavonien (Jugoslawien)*. (S. 112—118.)

Verfasserein gibt einen ausführlichen Bericht über ihre Studienreise bei den in Slavonien verstreut lebenden Ungaren. Die slawonisch-ungarischen Dörfer sind alte Siedlungen aus der Zeit des Königs Ladislaus des I., d. h. aus dem XI. Jahrhundert. Die Verfasserin verbrachte längere Zeit im Dorfe Kórógy. Sie beschreibt in ihrem Bericht die allgemeine Lage in Kórógy, schildert eingehend das wirtschaftliche und soziale Leben der Bevölkerung. Weiterhin bietet sie ein schönes Bild von der geistigen Kultur des dortigen Ungarentums und übergeht dann zur Schilderung der Sprache des Dorfes. Sie stellt fest, dass das Volk von Kórógy seine uralte ungarische Sprache trotz aller ungünstigen äusseren Umständen rein erhalten hat. Die Sprache von Kórógy bewahrte als isolierte Sprachinsel solche Sprach-eigentümlichkeiten, die den übrigen ungarischen Mundarten abhanden gekommen sind. Besonders bemerkenswerte Beispiele führt sie aus dem Gebiete der Bedeutungslehre an. Ihre Beobachtungen gedenkt die Verfasserin in einem später erscheinendem Werke systematisch zu bearbeiten. Auch bereitet sie ein möglichst vollständiges Volkssprachewörterbuch des slawonischen Ungarentums vor.

Julius Márton : *Verbreitung und Verengung der Vokale in der Mundart von Ördöngösfüzes (Siebenbürgen, ehem. ung. Komitat Szolnokdoboka)*. (S. 118—121.)

Verfasser betrachtet eingehend auf Grund einer sehr reichen Angabensammlung in der Sprache eines siebenbürgischen Dorfes Ördöngösfüzes die Erscheinung der Verbreiterung und Verengung der Vokale. In der Schriftsprache bolond, tor, azok, diese, lángol, es flammt, nyitom, ich öffne, bokrot, den Busch, füstöl, es raucht, sütök, ich backe, ökröt, den Ochs tüzhoz, zum Feuer, in der Mundart boland, azak, langal, nyitam, bokrat, füstel, sütek, ökret, tüzhez; weiter den Wandel von é > i, kék, blau, kik, szép, schön, szip, néz, er sieht, niz.

Eugen Nagy : *Hemdschultermuster in Magyarvalkó*. (S. 122—129.)

Eine Art der weltberühmten Volksstrickerrei von Kalotaszeg ist diejenige, die man nach selbsterfundenen Mustern auf den Stoff aufzeichnet und anfertigt.

Eine besondere Art dieser Handarbeit ist der sog. „Schulterkopf“, den man anfertigt, indem man Muster nach freier Phantasie auf Stoffstücke stockt, diese werden dann auf die Schultern der Hemde als „Köpfe“ von den Mädchen und Frauen aufgenäht. Während man die Schulterköpfe weithin für den eigenen Bedarf stickt, fertigt man grössere Stücke an, um sie zu verkaufen. Diese bilden einen Zweig der Hausindustrie. Die Abb. 1. und 2. Stellen die zu den genannten Stickereien gebrauchten Stiche dar. Die Abb. 3—5. mögen die einzelnen dekorativen Motive veranschaulichen, aus welchen die Muster zusammengestellt wird. Auf den Abb. 5—11. sehen wir die einzelnen Muster. Die Muster werden immer mit farbiger Baumvolle (für Mädchen: hellrot, für Frauen: dunkelblau oder schwarz) gestickt. Die Muster zeigen deutlich die reiche Phantasiebegabung des Volkes, das aus wenigen Motiven so viele, neue Motive hervorzurufen vermag.

Ivan Balassa : *Die Ortsnamen von Szerep. (Kom. Bihar, Ostungarn.)* (S. 130—138.)

Verfasser bietet zuerst die kurzgefasste Geschichte und das allgemeine Bild des Dorfes Szerep. Dann teilt er alle persönlich gesammelte Ortsnamen des Dorfes mit. Weiterhin erklärt er einige Namen z. B. Dancsok, (Ackerfeld) aus dem Personennamen Domokos. Bácsi aus dem altungarischen bach, pecoris magister, Schaffmeister. Bácsi ist ein mit dem Diminutivsuffix-i gebildetes Wort von bach.

BEITRAGE ZUR VOLKSSPRACHE.

Stephan Kovács : *Wörterverzeichnis aus dem Dorfe Óbást.* (Kom. Gömör in Oberungarn.) (S. 139—163.)

Verfasser führt ein schönes Material aus der Sprache seiner Heimat an. Die Sprache dieses jetzt wieder mit Ungarn vereinigten Dorfes ist bemerkenswert, weil die Sprache dieses Palózergebietes in vielen Fällen den wahrscheinlich ursprünglichen ungarischen Lautbestand bewahrt hat.

Samu Imre : *Mundartliche Texte aus Felsőőr.* (Ehemaliges Westungarn, heute deutsche Omark.) (S. 164—170.)

Verfasser teilt zusammenhängende Texte aus der Sprache dieser von den übrigen ungarischen Mundarten stark abweichenden ungarischen Sprachinsel mit.

Tartalomjegyzék.

	Lap
Mit akarunk ?	3
Csúry Bálint : A szamosháti nyelvjárás felső nyelvállású magánhangzóinak története	7
Végh József : Felső nyelvállású, hosszú magánhangzók a békési nyelvjárásban	22
Szabó F. Attila : A bábonyi népnyelv igealakjai	48
Szabó István : Ikerítődés a békési népnyelvben	65
Bakó Elemér : A finn népnyelvkutatás	81

Kisebb közlemények.

Bartha Katalin : Tanulmányutam a szlavóniai magya- roknál	112
Márton Gyula : Zártabb- és nyiltabbaválás az ördögös- füzesi nyelvjárásban	118
Nagy Jenő : Magyarvalkói válfőminták	122
Balassa Iván : Szerep helynevei	130

Népnyelvi adatok.

Kovács István : Szógyűjtés a visszatért Óbástról	139
Imre Samu : Népnyelvi szöveggyűjtés Felsőőről	164
Német beszámolók	171

MAGYAR NÉPNYELV.

(UNGARISCHE VOLKSSPRACHE.)

JAHRBUCH DES INSTITUTS FÜR UNGARISCHE
MUNDARTENFORSCHUNG AN DER UNIVERSITÄT
DEBRECEN.

(Mit deutschen Referaten.)

INHALT :

Was wir wollen	3
<i>Valentin Csűry</i> : Die Geschichte der mit hoher Zungenstellung gebildeten geschlossenen Vokale der Szamosháti Mundart	7
<i>Josef Végh</i> : Die mit hoher Zungenstellung gebildeten geschlossenen langen Vokale in der Békési Mundart	22
<i>Attila T. Szabó</i> : Die Verbalformen der Bábonyer Volkssprache	48
<i>Stephan Szabó</i> : Geminatio in der Békési Mundart.	65
<i>Elemér Bakó</i> : Die finnische Mundartenforschung	81
<i>Katalin Bartha</i> : Meine Studienreise bei den Ungarn in Slavonien (Jugoslawien)	112
<i>Julius Márton</i> : Verbreitung und Verengung der Vokale in der Mundart von Ördöngösfűzes (Siebenbürgen, eh. ung. Komitat Szolnokdoboka)	118
<i>Eugen Nagy</i> : Handschultermuster in Magyarvalkó.	122
<i>Iván Balassa</i> : Die Ortsnamen von Szerep (Bihar, Ostungarn)	130
<i>Stephan Kovács</i> : Wörterverzeichnis aus dem Dorfe Óbást. (Kom. Gömör in Oberungarn.)	139
<i>Samu Imre</i> : Mundartliche Texte aus Felsőőr. (Ehemaliges Westungarn, heute deutsche Ostmark.)	170

